

niin & näin

FILOSOFINEN AIKAKAUSLEHTI

Número 35 | talvi 4/2002

Hinta 7,50 euroa

- Utopiat, järki, valistus
- Syyskuun yhdestoista:
vaikutuksia ja kirjoituksia
- Informaatioajan filosofia

niin & näin

Filosofinen aikakauslehti
Toimituksen osoite:
niin & näin PL 730, 33101 Tampere
www.netn.fi

Toimituskunta

Mikko Lahtinen, päätoimittaja,
puh. 040-8434998,
sähköposti ptmila@uta.fi
Tuukka Tomperi, toimitussihteeri,
tuukka.tomperi@uta.fi
Kimmo Jylhä, kimmo.jylhamo@kultti.net
Petri Koikkalainen, petri.koikkalainen@uta.fi
Reijo Kupiainen, reijo.kupiainen@uta.fi
Mika Saranpää, mika.saranpaa@helia.fi
Heikki Suominen, heikki.suominen@uta.fi
Sami Syrjämäki, sami.syrjamaki@uta.fi
Jarkko S. Tuusvuori, jtusvuoo@cc.helsinki.fi
Tere Vadén, tere@ihu.his.se
Tommi Wallenius, tommi.wallenius@uta.fi

Toimitusneuvosto

Hanne Ahonen
Antti Arnkil
Jouni Avelin
Jussi Himanka
Hanna Hyvönen
Heikki Ikaheimo
Antti Immonen
Riitta Koikkalainen
Päivi Kosonen
Jussi Kotkavirta
Marjo Kylmänen
Petri Latvala
Kaisa Luoma
Ville Lähde
Pekka Passinmäki
Sami Pihlström
Jarkko Tontti
Milla Törmä
Tommi Uschanov
Yrjö Uurtimo

Tilauhinnot

Kestotilaus 12 kk 26 euroa
ulkomaille 34 euroa
Lehtiostimiston kautta tilattaessa
lisämaksu. Kestotilaus jatkuu
uudistamatta kunnes tilaaja sanoo irti
tilauksensa tai muuttaa sen
määräaikaiseksi.
niin & näin ilmestyy neljä kertaa
vuodessa.
Tilaukset ja osoiteasiat
Heikki Suominen / Raija Pyssysalo puh.
03-362 3185 (k.)
Markkinointi Sami Syrjämäki, puh.
050-5400268
Ilmoitushinnat 1/1 sivu 330 euroa,
1/2 sivua 200 euroa, 1/4 sivua 110
euroa, takasisäkansi 400 euroa
Maksut ps-tili 800011-1010727
Julkaisija Eurooppalaisen filosofian seura ry
Ulkoasu ja taitto Kimmo Jylhä
www-sivut Reijo Kupiainen,
reijo.kupiainen@urova.levi.fi
ISSN 1237-1645
9. vuosikerta
Painopaikka Karprint Oy
Kulttuuri-, mielipide- ja tiedelehtien liitto
Kultti ry:n jäsen (www.kultti.net)

Tämän numeron kirjoittajat

Tom D. Bergman, Lis. Soc.
Sc., Tukholma
Riikka Forsström, FT, tutkija,
Historian laitos, Turun yli-
opisto
Mika Hannula, VTT, rehtori,
Kuvataideakatemia, Hel-
sinki
Katariina Holma, KM, assis-
tentti, Kasvatustieteiden
laitos, Helsingin yliopisto
Aki-Mauri Huhtinen, dosentti,
tutkimusjohtaja, Maan-
puolustuskorkeakoulu,
Johtamisen laitos
Jaakko Husa, HTT, professori,
Vaasan yliopisto
Rauno Huttunen, YTT, Yhteis-
kuntatieteiden ja filoso-
fian laitos, Jyväskylän yli-
opisto
Petri Koikkalainen, YTL, leh-
tori, Lapin yliopisto
Raine Koskimaa, professori,
Kulttuurintuotannon ja
maiseman tutkimuksen
laitos, Digitaalinen kult-
tuuri, Turun yliopisto,
Juha Kostiainen, HT, kehitys-
johtaja, Tampere
Mikko Lahtinen, valtio-opin
dosentti, yliassistentti,
Tampereen yliopisto
Arto Laitinen, FL, Yhteiskun-
tatieteiden ja filosofian
laitos, Jyväskylän yliopisto
Hannu Lauerma,
Vankimielisairaalan ylilää-
käri, dosentti, psykotera-
peutti
Anatol Lieven, ks. s. 66-
Markus Lång, FL, Helsingin
yliopisto
Olli-Pekka Moisio, FL, Jyvä-
skylän yliopisto
Pia Mänttari, italialaisen filo-
logian lehtori, Romaanis-
ten kielten laitos, Helsingin
yliopisto
Arne Nevanlinna, kirjailija,
arkkitehti, Helsinki
Lauri Rauhala, professori
(emeritus), Helsinki
Jospeh Raz, ks. s. 32-
Leif Sundström, Helsinki
Tuukka Tomperi, FM, Tampere
Teemu Toppola, yht.yo, Tam-
pereen yliopisto
Jarkko S. Tuusvuori, Turku
Tere Vadén, professori,
Hypermedialaboratorio,
Tampereen yliopisto

SISÄLLYS

4/2002

Pääkirjoitus

1 Mikko Lahtinen, *Filosofiapölyt ja politiikka*

niin vai näin

- 2 Markus Lång, *Tulkitsemisen väistämättömyydestä*
- 3 Lauri Rauhala, *Filosofian osuudesta mentaalisten ongelmien tutkimuksessa*
- 5 Hannu Lauerma, *Filosofiaa, psykiatria ja huumoria*
- 6 Rauno Huttunen, *Normatiivisen filosofian sietämätön keveys*

Informaatioajan filosofia

- 9 Tere Vadén, *Digitaalinen nominalismi. Koodiutumisen ja tiedon omistajuuden ongelma tietoyhteiskunnassa*
- 16 Raine Koskimaa, *Vuorovaikutuksen tuska*
- 19 Aki-Mauri Huhtinen, *Informaatioajan sodankäynti – psykologinen vaikuttaminen. Esimerkkinä Natsi-Saksa ja Yhdysvallat*
- 25 Mika Hannula, *Kalliolle kukkulalle – tai: Miten verkostoituminen kompastui illuusion autenttisuudesta*

Kolumni

30 Arne Nevanlinna, *Tukkisaari*

Arvojen arvoitus: Joseph Razin haastattelu

- 32 Arto Laitinen, *Joseph Raz: Sen puolesta mitä jokainen tiesi eilen*
- 37 Arto Laitinen, *Arvojen arvoitus. Joseph Razin haastattelu*

Utopiat, järki, valistus

- 43 Riikka Forsström, *Matka todellisuuden tuolle puolen. Mercier'n L'An 2440 – Ensimmäinen utopia tulevaisuudesta*
- 50 Teemu Tuppola, *Katuojien Rousseau ei ollut Rousseau'n apina. Riikka Forsströmin väitöskirjan arvostelu*
- 53 Riikka Forsström, *Utopian vuosisadat. Matkoja utopiaan -kirjan arvostelu*
- 57 Pia Mänttari, *Valistusajan klassikko alennuskorista: Cesare Beccarian klassikon Rikoksesta ja rangaistuksesta esittely*
- 59 Olli-Pekka Moisio, *Utopia ja järki: Porvarillisen historianfilosofian alusta Max Horkheimerilla*

Syyskuun yhdestoista: vaikutuksia ja kirjoituksia

- 66 Tuukka Tomperi, *Kaksi tornia ja vapaa maailma*
- 68 Anatol Lieven, *Pusku sotaan*
- 68 Tuukka Tomperi, *Syyskuu ja mitä sitten tapahtui tiedelehdissä: fragmentteja teemasta ja variaatioista*
- 79 Jarkko S. Tuusvuori, *Teot, sanat ja Atlantti*
- 87 Tere Vadén, *Syyskuun II. jälkeinen politiikka ja filosofit: poimintoja netistä*
- 91 Tere Vadén, *Yhdysvallat väkivallan kohteena. Noam Chomskyn New York 11.9.*
- 94 Tuukka Tomperi, *First we take Manhattan... And then we take Berlin.*
- 96 Tuukka Tomperi, *Rakkaudesta ihmisiin kaikkialla. Blumin Roistovaltio -kirjan esittely*
- 97 Mikko Lahtinen, *Le Monde diplomatique. Poliittikan oppitunti filosofeille*

Kirjat

- 99 Ben McIntyre, *Herrakansa viidakossa. Elisabeth Nietzschien elämäkerta* (Tere Vadén)
- 102 Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä, Heta Gylling (toim.), *Filosofien oikeus 1*
Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä, (toim.), *Filosofien oikeus 2* (Jaakko Husa)
- 103 Torsti Lehtinen, *Eksistentiaalisismi – Vapauden filosofia* (Leif Sundström)
- 105 Tapio Puolimatka, *Opetuksen teoria konstruktivismista realismiin* (Katariina Holma)
- 107 Mika Ojakangas, *Kenen tabansa politiikka. kohri ulossulkematonta demokraattista yhteisöä* (Petri Koikkalainen)
- 109 Richard Sennet, *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta* (Tom D. Bergman)
- 111 Mikko Lahtinen, *Ihminen, poliittinen eläin* (Juha Kostiainen)

FILOSOFIAPÖLLÖT JA POLITIIKKA

Platonin *Valtio*-dialogin eräs kuuluisimmista kohdista lienee se, jossa Sokrates sinkoa ilmoille seuraavan väitteen: ”Valtiossa on joko filosofien tultava kuninkaiksi tai sitten niiden, joita me nyt sanomme kuninkaiksi ja hallitsijoiksi, on ryhdyttävä toden teolla ja vakavasti harrastamaan filosofiaa, niin että poliittinen valta ja filosofia sulautuvat yhteen; sen sijaan kaikki ne luonteet, jotka nyt suuntautuvat yksinomaan toiseen tai toiseen, on pakostakin suljettava pois.” (*Valtio* 473d, suom. Marja Itkonen-Kaila)

Platonin Sokrates ei siis puolusta sellaista filosofiaa, joka vetäytyy syrjään ja jättää hallitsemisen muiden tehtäväksi. Puhdas kontemplatiivinen elämä ei ollut Platonin intellektuaalinen ideaali. Filosofit tuli pakottaa hallitsijoiksi. Itse asiassa vastenmielisyys ”poliittista valtaa” kohtaan teki filosofeista hyviä hallitsijoita: vallan käyttäminen oli heille pelkkää velvollisuutta. Toinen vaihtoehto oli valistunut itsevaltiutus, kuten 1700-luvun termein voidaan sanoa: hallitsija oli kasvatettava filosofiksi. Platon tiesi omasta kokemuksestaan, että moinen tehtävä oli kaikkea muuta kuin palkitseva. Dionysios II:n kasvattaminen Syrakusan filosofihallitsijaksi epäonnistui surkeasti, ja opettajakin pahemman kerran lokasi viisaan maineensa poliittisessa valtelupelissä.

Platonin ajatus filosofihallitsijasta tai hallitsijafilosofista on jäänyt elämään filosofian historiaan. Tästä kertovat lukuisten myöhempien klassikoiden kommentit. Hersevimmästä päästä lienee hallitsijoiden seurassa hyvin viihtyneen Erasmus Rotterdamilaisen ironinen kommentti *Tyhmyyden ylistyksessä* (kirj. 1509): ”Ja kuitenkin joku pitää edelleenkin suuressa arvossa Platonin sinänsä jumalallista mielipidettä, että onnellisia ovat sellaiset valtiot, joissa filosofit ovat hallitsijoita tai hallitsijat filosofeja. Kysykääpä neuvoa historioitsijoilta, niin saatte kuulla, että jokaiselle valtiolle on koitunut mitä turmiollisemmaksi sellainen hallitus, jonka ovat muodostaneet filosofipöllöt tai viisau- ja kaunotieteitä harrastavat ruhtinaat.” (*Tyhmyyden ylistys*, s. 53, suom. Kauko Kare)

Erasmuksen nuorempi ystävä, Thomas More, jolle teos on omistettu, halusi säilyttää epäonnistumisen syyn hallitsijoiden harteille: ”Mutta Platon käsitti asian aivan oikein: elleivät kuninkaat itse ole filosofeja, heidän on mahdotonta hyväksyä filosofien neuvoja, koska heitä on pienestä pitäen tärveltyä ja läpikotaisin myrkytetty kieroutuneilla mielipiteillä. Tämän hän sai itse kokea Dionysioksen kohdalla.” (*Utopia*, s. 55, suom. Marja Itkonen-Kaila)

More itse sai maksaa filosofis-teologiset viisautensa hengellään, kun hän loordikanslerin korkean viran saatuaankin vastusti Henrik VIII:n pyrkimystä julistautua Englannissa kirkon pääksi yli paavin.

Kehnosti kävi myös Erasmuksen ja Moren italialaiselle aikalaiselle Machiavellille. Tämä Piero Soderinin tasavallan tarmokas segretario joutui kidutuskammion kautta eksiiliin, kun Medicien suku palasi valtaan Firenzessä. Korvikkeena tositoimille syntyi *Rubtinas* ja sen seuraavat rivit, joiden yhtenä innoittajana on pidetty juuri Platonin *Valtiota*: ”Monet ovat näet kuvitelleet tasavaltoja ja ruhtinaskuntia, jollaisia ei ole kos-

kaan nähty tai tunnettu todellisuudessa. Todellinen elämä on niin kaukana kuvitellusta, että se, joka jälkimmäisen vuoksi lyö laimin edellisen, valmistaa itselleen pikemminkin häviötä kuin pelastusta. Sillä sen ihmisen, joka kaikessa tahtoo menetellä oikein, on pakko joutua häviöön niiden monien joukossa, jotka eivät tee samoin.” (*Rubtinas*, XV, s. 87, suom. O. A. Kallio)

Hegel piti Machiavellista, sillä tämä ei teeskennellyt olevansa filosofi kirjoittaessaan hallitsemisen taidon ja tiedon asioista.¹ Hegel näet lausuu *Oikeusfilosofiassa* filosofian paikasta ja tehtävästä seuraavasti: ”Vielä muutama sana sen opettamisesta, miten maailman pitää olla. Siihen filosofia näet ilmaantuu joka tapauksessa aina liian myöhään. Maailman ajatuksena filosofia ilmenee vasta aikana, jolloin todellisuus on päättänyt muodostumisprosessinsa ja saattanut itsensä valmiiksi [...] Kun filosofia maalaa harmaansa harmaalle, silloin on eräs elämän hahmo tullut vanhaksi, ja harmaalla harmaassa sitä ei saata nuorentaa, vaan vain tiedostaa; Minervan pöllö lähtee lentoon vasta hämärän laskeutuessa.” (*Oikeusfilosofia*, Esipuhe, s. 65, suom. Markus Wahlström)

Saksalaisella maaperällä oli jo Kant ennen Hegeliä ehtinyt asettua maltilliselle, ”erasmuslaiselle” kannalle: ”Että kuninkaat rupeaisivat filosofoimaan tai filosofit kuninkaiksi, ei ole luultavaa, mutta eipä liioin toivottavaakaan, sillä vallan omistaminen turmelee välttämättömästi järjen vapaata arvostelukykyä.” (*Ikuisen rauhaan*, s. 46, suom. Jaakko Tuomikoski)

Kant katsoi, että asioiden yleistä puolta valaisevan neuvonantajan tehtävä filosofille sentään voitaisiin suoda. Tästä ei olisi haittaa hallitsijoille, sillä filosofien luokasta ei ollut kansankiihottajaksi, ”se kun on jo luonnostaan kykenemätön joukko-toimintaan ja yhtymään klubeiksi” (emt., s. 46). Ja tiesihän jo Platon, että tämä niin kernaasti syrjään vetäytyvä ajattelijoiden luokka oli väkipakolla raahattava raukaisevasta totuuden valosta hämärän luolan levottomien varjonäytelmien ohjaajaksi.

Miksi filosofista ei ole käytännön toimien hallitsijaksi? Hegelin korkealle arvostama Machiavelli tarjonnee erään vastauksen: filosofia koskee yleisiä periaatteita ja universaalisia totuuksia, mutta politiikan taidon harjoittajan pitää tutkia ja harkita tosiasiallisen tapauksen yksityiskohtia. Näitä ainutkertaisen tilanteen monenkirjavia ”premissijä” ei itse filosofikaan voi täydellisesti tuntee ja sitten edetä päättelyssään varmoin askelin kuin loogikko todistuksessaan. Jopa Sokrates, filosofin perikuva, saattoi erehtyä: ”Kaikki Sokrateen esitykset ovat omaa luokkaansa tyyliä, omaperäisyytensä ja pohdiskelevuutensa ansiosta, mutta on epäilemättä vaikea olla kaikessa oikeassa.” (Aristoteles, *Politiikka* 1265a11-13, suom. A. M. Anttila) Siis, liekö sittenkin parempi, että suutari pysyköön lestissään ja filosofi norsunluutornissaan? Vai mitä pitäisi tuumata Heideggerista muinainen valon ja viisauden symboli svastika rintapielessään?

Viite

1. Ks. G.W.F. Hegel, *Il Principe di Machiavelli e l'Italia*. Teoksessa Nicolò Machiavelli, *Il Principe. Con uno scritto di G.W.F. Hegel*. Cura di Ugo Dotti. Feltrinelli, Milano 1979.

TULKITSEMISEN VÄISTÄMÄTTÖMYYDESTÄ – VASTAUS LIS. VEHKAVARALLE

Olen iloinen siitä, että lisensiaatti Tommi Vehkavaara vastasi kirjoitukseeni, jossa puolustin Charles Peirce -antologiani käännöstyötä (*niin & näin* 3/2002). Voin nyt nähdä selvemmin, mitä seikkoja piilee näkemuserojemme takana.

Keskeinen kiistanaihe näkyy liittyvän *tulkitsemiseen*. Peirce-suomennokseni muodostaa vain yhden tulkinnan. Jokainen, joka lukee Peircen kirjoituksia, myös lis. Vehkavaara, joutuu tulkitsemaan niitä, koska hänellä ei ole välitöntä pääsyä tekijän ajatuksiin eikä aikeisiin (intentioihin). Ongelmalliselta minusta tuntuu se, kuinka lis. Vehkavaara puolustaa Peircen filosofiaa ikään kuin hänellä olisi se hallussaan välittömästi ja ehkä jopa paremmin kuin Peircellä itsellään. Ei ole ”oikeuteni” vaan väistämätön velvollisuuteni ”tulkita” Peircea sen mukaan, mitä Peirce ’ilmeisesti’ tai ’varmaankin’ tarkoittaa”. Myös lis. Vehkavaaran käsitys Peircen filosofiasta perustuu tulkintaan, vaikka hän ei tee tätä selväksi. Tulkinnat ovat harvoin varmoja ja lopullisia, ja tulkinnasta näkyy myös tulkitsijan osuus: *Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur*.

Vaikka tiedämme, millaiseksi Peircen filosofinen järjestelmä vuosien mittaan rakentui, ei kokonaisuus voi vaikuttaa taannehtivasti tai jälkikäteisesti varhaisiin kirjoituksiin. Kun Peirce laati varhaisia kirjoituksiaan, ei hänellä ollut tietoa siitä, millaiseksi hänen filosofiansa olisi kasvava neljäkymmenen vuoden kuluessa. Suomennoksenkaan ei pidä tarjota selkeää vaikutelmaa, että kirjoitusten sisältämä filosofia olisi valmiimpaa kuin se on. Suomennoksen on oltava uskollisempi käsillä olevalle tekstille kuin ideaaliselle järjestelmälle, jota teksti osaltaan rakentaa.

Lis. Vehkavaara epäilee, etten taida ”ymmärtää, mitä eroa on käsitteellä ja sanalla”. Tähän puutun jo esipuheessa, kun selitän luopuneeni käsitteyhenteisyydestä. Samaan käsitteeseen voidaan viitata eri sanoin. Edelleen hän epäilee minun tietävän, että lauseen ymmärtäminen edellyttää ensimmäiseksi lauseen sisältämien käsitteiden tunnistamista. Tämä seikka

on kuitenkin nähtävä laajemmin. Kielellisessä viestinnässä sanat tunnistetaan kokonaisuuden avulla ja kokonaisuus ymmärretään osistaan lähtien.¹ Käsitteet voidaan tunnistaa vasta kun niihin viittaavat sanat on tunnistettu asianmukaisesti.

Joustokäännösperiaatetta lis. Vehkavaara nyreksii ja esittää ”arvovallan menetelmää” käännösperiaatteeksi. Joustokäännösperiaate voidaan kuitenkin rinnastaa tieteen menetelmään ja asettaa etusijalle, sillä arvovallan menetelmä käännösperiaatteena tuntuu perustuvan jonkinlaiseen väärinkäsitykseen: meillä ei ole välitöntä pääsyä Peircen ajatuksiin eikä aikomuksiin eikä niin muodoin arvovaltaan, vaan on ainoastaan kirjoituksia, joita ei ole aina helppoa tulkita yksikäsitteisesti. Koska kirjoitukset on laadittu pääosin yleistajuisiin julkaisuihin ja kirjeiksi, on käännöksessä otettu huomioon kirjoituksen sanataiteellisia ulottuvuuksia.

Käännöksen hyvyden tärkeimpänä perusteena lis. Vehkavaara pitää yhden ainoan täsmällisen ajatuksen välittymistä. Tätä voidaan pitää myös joustokäännösperiaatteen tavoitteena.² Joustokääntäminen ei suinkaan tarkoita, että kääntäjä joutaisi kaiken aikaa minkä ehtii pelkästään joustamisen vuoksi, vaan morfeemi- ja sanatason vastaavuudesta luovutaan vain tarvittaessa; joustokäännös säilyttää semanttisen tarkkuutensa, ja lähtötekstin sisällön (toisin sanoen tulkintun sisällön) välittyminen on tärkein tavoite. Kääntäjän voi sanoa tehneen työnsä huonosti, jos *ajatukseen* (proposition) vierasperäisyys ja -kielisyys näkyy käännöksestä — toisin kuin lis. Vehkavaara edellyttää.

Lis. Vehkavaara pitää suomennosvalikoimaa kehnona ja vihjaa, että en ”malta olla uskollinen Peircen filosofialle” vaan vesitän ja vääristän hänen filosofiansa ydinajatuksia; en näytä ymmärtävän lainkaan, mihin Peirce kirjoituksissaan pyrkii; suomennokseni tavoittelevat sujuvuutta ja värikkyyttä täsmällisyyden kustannuksella; itse asiassa olen kuulemma pannut omia ajatuksiani Peircen suuhun. Syytökset ovat ankaria, enkä voi hyväksyä niitä tuollaisinaan. Lis. Vehkavaara tekee liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä yksittäisistä virheistä. Ne johtuvat huolimattomuudestani, eivät filosofisesta juonittelusta. Konkreettisia virheitä hän on osoittanut tähän mennessä viisi, ja

”tuonpuoleisenkin” olen valmis korjaamaan, jos löytyy suomennos, joka sopii suomennosvalikoiman kokonaisenhenkeen paremmin kuin toistaiseksi käyttämäni etymologinen suomennos.

Lopuksi muutama tarkennus.

1. Kun vaadin, että kirja-arvostelijan voi tietää suhtautuvan teokseen puolueettomasti, kysymys oli tietenkin esteettömyydestä eli jäävittömyydestä. Lis. Vehkavaara esitti pitkän ja toisarvoisen pohdinnan. Haluaisin lukea kirja-arvostelusta ulkopuolisen arvion siitä, millaisen vaikutuksen minun, lis. Vehkavaaran ynnä muiden ponnistelut tekevät.

2. Julkista keskustelua voidaan käydä muutenkin kuin kirja-arvostelun muodossa.

3. Lis. Vehkavaara kertoo, ettei hän tiennyt olevansa valikoiman tärkein esilukija. On ikävää, jos hän ei saanut kiitoskirjettäni (16. 5. 2001), jossa mainitsin, että hänen osuutensa oli suurempi kuin muiden esilukijoiden.

4. Lis. Vehkavaara kertoo lukeneensa vain kolmen artikkelin käsikirjoituksia; koko valikoiman masentavuus valkeni hänelle kuulemma vasta hänen lukiesaan valmista julkaisua. Kuitenkin se tutkija, joka ensi alkuun suositteli minulle lis. Vehkavaaraa esilukijaksi, kertoi tämän lukeneen näytteitä, joita julkaistiin tässä lehdessä ja *Synteessissä* v. 1998–2000. Tämä on toki toisen käden tietoa, mutta oletin lis. Vehkavaaran tietävän jo työhön ryhtyessään, millaisen aineiston kanssa hän joutuisi tekemisiin.

Markus Lång

VIITTEET

1. Tässä on kysymyksessä ns. hermeneuttinen kehä (ks. esim. Føllesdal 1979; Gadamer 2002).
2. Joustokäännöksestä ks. Ingo 1990, s. 79–81.

LÄHTEET

- Føllesdal, Dagfinn, Hermeneutics and the hypothetico-deductive method. *Dialectica* 3–4/1979 (33. vsk.), s. 319–336.
- Gadamer, Hans-Georg, Ymmärtämisen kehästä [Vom Zirkel des Verstehens, 1959]. [Suomentanut Ismo Nikander.] *niin & näin* 3/2002 (9. vsk.), s. 66–69.
- Ingo, Rune, *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen*. WSOY, Helsinki 1990.

FILOSOFIAN OSUUDESTA MENTAALISTEN ONGELMIEN TUTKIMUKSESSA

Luettuani dos. Hannu Lauerman puheenvuoron: Filosofian laukaisema psykoottinen mania (*niin & näin* 3/2002) otsikon ja ingressin ensi reaktion oli, että kyseessä lienee pilailu. Teksti kuitenkin jatkossa osoitti, että esitys on vakavaksi tarkoitettu.

On tietenkin valitettavaa, että joku psykoottinen nappaa filosofisia analyysseja sekavien kokemustensa sisällöiksi ja väitteittensä perusteluiksi. Yhteyksistään irrotettujen tieteellisten ja filosofisten ajatusten tämäntapainen mukaanotto psykoottiseen maailmankuvaan on aina ollut yleistä. Sitä on mahdotonta estää. Filosofista analyysia ja esimerkiksi vallitsevien psykiatristen näkemysten kritiikkiä ei tämän johdosta voida rajoittaa. Ilman kritiikkiä ei ole tieteellistä kehitystäkään.

Sensuuria ei Lauermaan suoranaisesti vaadi, vaikka hän filosofeja varoittaakin, koska filosofisten ajatusten ”vaikutus saattaa olla vakavaakin”. Hän jatkaa: ”Mielenhäiriöiden humanistis-pohjaisia ymmärtämisyrityksiä on väitetty haitattomiksi. Tämä ei nähdäkseni pidä paikkaansa.” Ovatkohan tässä nähdyt filosofisen ajattelun ”haitat” enemmänkin sitä, että ne koetaan uhkaksi medikalisaation mahdollille? Voihan olla, että järkevät ”tieteellisesti kouluttamattomakin” kansalaiset alkavat filosofien opatuksella nähdä sen ylivallan tolkkuttomuuden. Tästä saamani palaute tarjoaa monia näyttöjä.

Lauerman esitys antaa virheellisen kuvan filosofin tavoitteista näissä yhteyksissä. Ei filosofi väitä, että psyykkisiä häiriöitä ei ole eikä hän vähättele niiden vaikeutta, vaan hän pitää harhauttavana kutsua niitä sairauksiksi ja taudeiksi. Lähes kaikkien inhimillisten ongelmien kiertäminen tutkimuksen ja korjaavien toimintojen kohteeksi sairauksiksi luokitte- luntelun kautta on – paitsi hyödytöntä ja resurssia haaskaavaa kvasibiologisointia – myös kulttuuria sen eri sektoreilla tarpeettomasti kierouuttavaa ja sen luonnollista kehitystä rajoittavaa. Medikalisaatio on niin syöpämäisesti tunkeutunut kulttuurimme osaksi, että ihmiset eivät

enää osaa ottaa lieviäkään mentaalisia ongelmia itsekasvatuksensa tehtäviksi, vaan niihin etsitään helppoja ratkaisuja lääkkeistä. Medikalisaation inhimillisyyttä rappeuttavan vaaran rinnalla Lauerman esiin tuomat filosofisen ajattelun haitat ovat mitättömän vähäisiä.

Jotta ihmisen mentaalisten ongelmien tutkimuksessa päästäisiin medikalisaation sijasta realistiselle linjalle, filosofi lähtee perusteiden analyysistä. Hän kysyy, mitä psyykkiset häiriöt ovat perusluonteeltaan, miten ne ilmenevät ja miten näitä vaikeusasteiltaan suuresti vaihtelevia ongelmia olisi tutkimuksissa lähestyttävä, jotta niistä kärsiville avuksi

»Tutkimuksen ja
auttamisen
lähtökohdaksi
mentaalisisä
ongelmissa on otettava
taudin sijasta ihmisen
subjektiivinen maail-
mankuva. Se on
ihmisyksilön
kokemussisältöjen
eli merkitysten
kokonaisuus.»

olemista voitaisiin kehittää mahdollisimman tulokselliseksi. Näihin kysymyksiin on vastattava nimenomaan ”humanistis-pohjaisesti” (Lauerman termi) eli ontologisfilosofisesti. Biologia, psykologia, aivofysiologia ym. empiiriset ihmistieteet ovat näiden ontologisten kysymysten kannalta auttamattomasti myöhässä, koska ne hypoteesiensa ja menetelmiensä valintojen johdosta ovat jo ennalta sitoutuneet johonkin ontologiaan. Tämä merkitsee sitä, että ne voivat tuottaa tuloksia hypoteesiensa rajaamalta alueelta sillä tavalla kuin menetelmät loogisesti mahdollistavat. Esimerkiksi aivofysiologia on determinoitu tuottamaan fysiologisia tuloksia. Vain tekemällä karkeita virheitä

fysiologi voisi saada tulokseksi jotakin muuta.

Lauerma moittii filosofeja siitä, että he tekevät rajauksia ja hylkäämisiä ”huomattavan kapein perustein”. Asiahan on kuitenkin juuri päinvastoin. Filosofin keskeisin tehtävä on paljastaa mentaalisten ongelmien kokonaiskenttä niin, että häiriöitten moninaiset ilmentymät näyttäytyisivät niiden omissa olemisen muodoissa ja niistä tutkimuksille tarjoutuvat problematiikkatyytit kävisivät ilmeisiksi. Tällaisen ontologisen analyysin pohjalta on sitten tehtävissä ja perusteltavissa empiiristen tieteitten aito työnjako puheena olevissakin yhteyksissä. Lauermalta jää huomaamatta, että juuri sairausnäkökulma kapeuttaa. Se on analoginen tapaukselle, jossa huoneen sisustusta yritettäisiin tutkia avaimenreiästä kurkistellen. Filosofi sen sijaan avaa oven ja sanoo: Tällaista täällä on, tutkikaa eri kohteita niiden olemassaolon rakenteen edellyttämällä relevantilla tavalla! Juuri näin olen puolestani koettanut toimia.

Jotta filosofia ei jäisi pelkäksi medikalisaation kritiikiksi, olen julkaisuisani jo vuosikymmenien ajan ehdottanut, että tutkimuksen ja auttamisen lähtökohdaksi mentaalisisä ongelmissa otettaisiin taudin sijasta ihmisen subjektiivinen maailmankuva. Se on ihmisyksilön kokemussisältöjen eli merkitysten kokonaisuus. Mentaalisen ongelmallisuuden tapauksessa se on asianomaisen itsensä ja/tai yhteiskunnan kannalta epäsuotuisa, eli maailma koetaan siinä tavalla taikka toisella epärealistisesti tai vääristyneesti. Sairaita maailmankuvan merkitykset eivät voi koskaan olla. Niiden viallisuus on jotakin muuta, josta ei voida puhua keuhko- listen sairauksien tutkimuksesta otetulla kielellä. Siksi termi ”epäsuotuisa” on tarpeen. Sikäli kuin ja niiltä osin kuin puhutaan ihmisen mentaalisisä häiriöistä, ne ovat kaikissa muodoissaan ja asteissaan todettavissa ja tutkittavissa juuri maailmankuvassa.

Etsittäessä subjektiivisen maailmankuvan epäsuotuisuuden aiheutumista tai syntyhistoriaa ja tämän selvityksen pohjalta auttamisstrategian kanavia, mikään järkvin tutkimusmenetelmä ja auttamisen keinovara ei silloin sulkeudu pois, kuten tautiajattelussa jo lähtökohdassa tapahtuu. Mentaalinen tarjoutuu tutkit-

tavaksi mentaalisen ja aivotapahtumisen aivotapahtumisena. Samoin elämäntilanteen sosiaaliset ja kulttuuriset yhteydet, joista mentaaliset ongelmat saavat yleensä sisältöaiheensa, tulevat relevanteilla tavoilla osaksi selityspohjaa. Tautiajattelussa viimeksi mainituilla on tendenssi jäädä lähes kokonaan syrjään, koska aivoilla pyritään selittämään kaikki. Filosofisen analyysin pohjalta elämäntilanteen osuus selittämisessä tähdentyy erittäin voimakkaasti. Ilman maailmaa (josta elämäntilanne on yksilöllinen osa) mitään kokemusmerkityksiä ei voisi olla, koska merkitys on reaalisesti olemassa sisältönsä avulla. Kun vielä tiedotetaan, että sisällöt säätelevät sitä, miten merkitykset liittyvät toisiinsa maailmankuvaksi, tulevat elämäntilanteen faktiset asiantilat myös epäsuotuisan maailmankuvan selittämisen polttopisteeseen.

Auttamiskeinoista lääkitseminen on yksi – tosin melko rajallinen – keino. Se on mielekäästä sekä hyödyllistä silloin, kun aivojen vaurio ja/tai niiden virhefunktiot tunnetaan ja vikoja korjaava lääke on käytettävissä. Tällöin reaalisen tavoitteena on aivojen normalisointi. Kun aivotoinnot ovat normalisoituneet, voivat ne muodostaa kokemuksen sellaisia välttämättömyysohjeita, että reaaliset merkityskokemuksetkin tulevat mahdollisiksi. Tällaista näyttää tapahtuvan psykoottisten aivojen synapseissa todettujen ns. välittäjäaineitten virheitten korjaamisen johdosta. Sen sijaan kokemussisältöihin lääkkeillä ei voida suoraan vaikuttaa. Lääke ei voi tunnistaa epäsuotuisaa merkitystä merkityksenä ja tuhoaa sitä. Sellainen oletus olisi magiaa. Lääkkeiden kohteensa tunnistaminen ja niiden vaikutus tapahtuu kemiallisesti. Siksi ns. psyyken lääkkeet tulevat aina olemaan aivolääkkeitä.

Merkitysten synty niin normaaleina kuin epäsuotuisinakin on kompleksinen ihmisen olemassaolon eri tasoilla tapahtuva ja etenevä prosessi. Epäsuotuisaa maailmankuvaa korjaamaan pyrittäessä myös auttamismahdollisuudet tarjoutuvat filosofisen analyysin paljastamana moninaisina. Empiirisellä tasolla ne avautuvat käyttöön kunkin ongelmayksilön problematiikkakentän erittelyn avulla (aiheesta myös artikkelissani: Minikurssi mentaalisten ongelmien ymmärtämiseksi.

Tieteessä tapahtuu (6/2002). Tautiajattelun keskeinen ideologia, jonka mukaan mentaaliset elämäntaidolliset ongelmat ovat hoidettavissa biologispohjaisesti sairauksina, on auttamattomasti vanhentunut. Mitään todellista kehitystä sen pohjalta ei tule tapahtumaan.

Vaihtoehtoinen toimintalinjani on vielä tiiviisti esittäen seuraava: Filosofia selvittää ongelmien perusluonteen ja paljastaa problematiikkatyyppit. Sen pohjalta tehdään empiiristen tutkimusalojen työnjako. Lääketieteellä on siinä osuutensa, mutta ei johtavaa eikä koko tutkimuskentälle organisaatiota, menetelmiä eikä kieltä antavaa dominoivaa asemaa. Keskeisiin asemiin nousevat tajuntatieteet, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteet. Kahden jälkimmäisen tehtävänä on selvittää, mikä kulttuurissa ja ihmisten sosiaalisessa yhteiselämässä on ahdistavaa, masentavaa, pelottavaa ja stressaavaa sekä osoittaa, miten näitä haittatekijöitä voitaisiin lievittää. Ihmisten elämäntilanteiden inhimillistäminen on aidoin ja pitkällä tähtäyksellä paras keino heidän mentaalisen hyvinvointinsa turvaamiseksi. Lääkkeet ovat hätäkeinoja, joiden käytön tarpeen väheneminen mittaa hyvin puheena olevan tutkimus- ja sovellusalan kehityksen suotuisuutta.

Lauri Rauhala

FILOSOFIAA, PSYKIATRIAA JA HUUMORIA

Professori emeritus Lauri Rauhala kertoo epäilleensä huumoriksi tapausselostustani, jossa psykoottisen manian aikana törkeään raiskaukseen syyllistynyt mies katsoi tilansa alkamisen ja pitkittymisen keskeiseksi syytekijäksi eräät lukemansa filosofiset tekstit. Erittelin potilaan käsitystä kriittisesti todeten sen seikan, että yksiselitteistä syysohjetta manian alkuun ei voida todistaa. Hoidon karttaminen tapahtui kuitenkin dokumentoitujen havaintojen valossa hyvin todennäköisesti lääketiedekriittisten tekstien myötävaikutuksesta. Mitenkään ainutlaatuinen tapaus ei ollut, mutta tästä palautteesta päätellen se tarjosi osalle lukijoista jotain uutta.

Toisin kuin Rauhala vastineessaan antaa ymmärtää, kysymys ei ollut pelkästään filosofisten ajatusten satunnaisesta sekoittumisesta psykoottiseen ajatuksensisältöön. Olisi yllättävää, jos häiriöiden sairausluonteen kiistävää filosofia ei vaikuttaisi eräiden potilaiden mahdollisuuksiin hahmottaa realiteetteja. Hoidon aktiivinen karttaminen julistavalta pohjalta laadittujen kirjoitusten vaikutuksesta on eri asia kuin satunnainen mielikuvien sekoittuminen.

Rauhala antaa ymmärtää, että tosiasiallinen huoleni olisi filosofian muodostama uhka ”medikalisaation mahdille”. Ei siis huoli psykoottisista potilaista ja heidän tekojensa uhreista. Oletus on rohkea ja jää perustelematta.

Yhdyn näkemykseen siitä, että lähes kaikkien inhimillisten ongelmien luokitteleminen sairauksiksi olisi mieletöntä. Luokituskäsikirjoja lukemalla voi itsekin todeta, että kliininen psykiatria ei yllä tällaiseen. Mahdollista ajatussuuria vastustin kirjoituksessa aktiivisesti. Rauhalan sanavalinta, jonka mukaan en suoranaisesti vaatinut sensuuria, lienee tarkoitushakuisen alimitoitettu. Edelleen totesin, että kuvaamani ilmiön muodostama ongelma ei liene laaja. Lääkärinä olen kuitenkin velvollinen ilmoittamaan sellaisestakin henkeä uhkaavasta lääkesivuvaikutuksesta, joka esiintyy harvoin. Se on välttämätöntä, vaikka johonkin muuhun sairauteen käytettävä toinen

lääke olisi hengenvaarallinen paljon useammin. Miksi siis en kommentoisi muitakin ilmiöitä, joiden mahdollista hyötyä on tarkasteltava ilmeisiä haittoja vasten?

En myöskään pidä ilman luotettavaa mittapuuta esitettyä oletusta ”medikalisaation” valtaisista haitoista itsestään selvästi totena. On kysyttävä, onko eettisesti oikeampaa antaa ihmisten kärsiä kuin käyttää uusia, tehokkaita hoitomuotoja. ”Medikalisaatio” on seurausta lääketieteen kehittymisestä, ja usein todella onkin syytä muistaa, että hyvä renki voi

»On kysyttävä, onko eettisesti oikeampaa antaa ihmisten kärsiä kuin käyttää uusia, tehokkaita hoitomuotoja. ”Medikalisaatio” on seurausta lääketieteen kehittymisestä, ja usein todella onkin syytä muistaa, että hyvä renki voi olla huono isäntä.»

olla huono isäntä. Uusiin hoitomuotoihin käytetylle rahalle, julkiselle tai yksityiselle, saa monen mielestä kuitenkin hyvän vastineen. Tämän näkemyksen tuomitsemisenkaan ei ole eettisesti ongelmallista. Kuka saakaan päättää siitä, mikä on toiselle hyväksi ja oikein?

Rauhala toistaa aiemmin esittämänsä huolen, jonka mukaan ihmiset eivät enää osaa hoitaa ongelmiaan itsekasvatuksen kautta, vaan etsivät niihin ”helppoja ratkaisuja lääkkeistä”. Tämä liittyy medikalisaation ”syöpämäiseen” olemukseen ja muodostaisi ”inhimillisyyttä rappeuttavan vaaran”. Psykoterapian vaikuttavuustutkimusten yleistymisen jälkeen on todettu psykoterapeuttisen työskentelyn vaikuttavuus monissa käyttötarkoituksissa, mutta myös suhteellinen tehotto-

muus tai jopa mahdollinen haitallisuus toisissa. Yksikään tutkimus ei viittaa siihen, että lääkkeiden ohjeenmukainen käyttö vaikuttaisi kielteisesti psykoterapiaan. Muuta kuin ahtaasti määriteltyä psykoterapiaa edustavia itsekasvatussuuntauksia lienee myös nykyisin tarjolla enemmän kuin koskaan, joidenkin mielestä riesaksi tai jopa ongelmaksi asti.

”Inhimillisyyttä rappeuttavista” hoidoista puhuttaessa on muistettava, että ne saattavat suosia hengissä pysymistä. Rappeutuminenkin olisi hyvä määritellä. Masennusdiagnoosin ja riippuvuutta tai mielihyvää aiheuttamattomien mielialälääkkeiden käytön laajenemisen myötä on hoitoa vaativien itsensä vammauttamisten ja itsemurhien määrä esimerkiksi vankeinhoidossa vähentynyt useita kymmeniä prosentteja.

Asiantuntijavallan kasvu monilla elämäntilanteilla on ilmeistä. Hyvin vähän on puhuttu esimerkiksi yhteiskunnan juristivaltaisuudesta suuren rahavirran ohjautuessa oikeudenkäyntikuluihin. Erityinen kysymys on myös se, saadaanko tässä asiantuntijavaltaisuudessa vastinetta panokselle.

Kliinisessä työssä nähtävän merkittävän ongelman ihmisten yrityksissä hallita ahdistustaan, ikävystymistään tai muita tunnetilojaan muodostaa päihteiden käyttö. Valitettavasti sekin on eräiden filosofien tahon edustajien parissa estottomasti sekoitettu psyykenlääkkeiden hyötykäyttöön. Keskeisillä mielialaan ja harha-aistimukseen vaikuttavilla lääkkeillä ei ole mitään päihdyttävää vaikutusta, eikä hintaa pimeillä markkinoilla.

Pyrkimys paloitella ihmisen ongelmat erikseen biologiaksi ja toisaalta yksilön kokemussisältöjen summaksi ei ole käytännön työssä menestyksekkäs. Kokemussisällöt ja merkitykset näyttävät voivan muuttua radikaalistikin varsin arkipäiväisten fyysikaalisten tekijöiden vaikutuksesta. Näitä ovat mm. kirkas valo kaamosmasennuksessa, ravinnon ”kalarasvat” eli omega-3-sarjan rasvahapot kaksisuuntaisessa mielialahäiriössä tai leipä ja puuro verensokerin epävakauteen liittyvässä ärtyisyydessä. Useimmissa tapauksissa psyykenlääkkeiden vaikutus ei ole tämän dramaattisempi, joskin potilaan ja lääkärin tulee aktiivisemmin varautua sivuvaikutusten mahdollisuuteen. Asian-

mukaisesti hoidettu potilas saattaa alkaa tulkita toisin mm. omaa henkilöhistoriaansa, lähimmäistensä ilmeitä ja aikoja samoin kuin omia mahdollisuuksiaan tulevaisuudessa. Aineellinen tekijä ei tietenkään luo eikä tuhoa merkityksiä ja kokemussisältöjä. Oikeassa paikassa se vain antaa mahdollisuudet sille tavattoman suurelle spontaanille uudelleenjärjestäytymisen kapasiteetille, joka on ihmiselle ominaista. Tämä ei ole magiaa.

Siinä missä päihdyttämätön lääkitys, liikunta tai ravinto voi muuttaa merkityssisältöjämme, voi psykoterapia muuttaa ihmisen kehollistakin kokemusta samalla palauttaen hermoston välittäjäaineiden tasapainon. Vastaavaa voi tapahtua myös esimerkiksi työttömyyden väistyessä tai lämpimän ihmissuhteen kehittyessä. Missä alkoi biologia ja loppui psykologia? Lääkäreiden erikoistumiskoulutuksessa psykiatriaan tähdennetään kokonaisuusien huomioimista silloinkin, kun ahdinkoon vaikuttaminen on käytännön syistä mahdollista vain tietystä suunnasta. Mitä useampaan osatekijään voidaan myönteisesti vaikuttaa ilman merkittäviä haittoja, sen parempi. Hyötyjen, haittojen ja panosten suhdetta pyritään lähestymään tutkimuksin, jotta emme jäisi oletusten varaan.

Hannu Lauerma

NORMATIIVISEN FILOSOFIAN SIETÄMÄTÖN KEVEYS

– VASTINE TOMMI
USCHANOVILLE

niin & näin -lehden numerossa 3/2002 Tommi Uschanov innolla tarttuu numerossa 1/2002 esittämääni haasteeseen koskien filosofian mahdollista normatiivista luonnetta. Kiitän Uschanovia asiallisista ja hyvin muotoilluista vasta-vahteista. Näin inspiroitunut en ollut mistään filosofisesta dilemmasta vuosikausiin. Lisäksi oli muutenkin mieluisaa saada tuore *niin & näin* -lehden numero ja huomata, että yli kaksi sivua lehdestä käsittelee minun tekemisiäni tai sanomisiani (ks. toimittamani *Narrative Research* -kirjan arvostelu samassa numerossa). Vihdoinkin voin sanoa Johann Georg Hamannin tavoin *anche io sono tutore*.

Joten kiitoksia vaan tunnustuksesta mutta *in medias res* olen edelleenkin sitä mieltä, että eräiden ajattelijoiden filosofia sisältää sellaisia normatiivisia sitoumuksia, jotka tekevät mahdottomaksi erottaa kyseisen ajattelijan kohdalla hänen ”filosofinen minänsä” hänen ”poliittisesta minästään”. Vastineessani (1/2002) käytin esimerkifilosofoina Karl Marxia ja suomalaista Thomas Wallgrenia. Wallgrenin kohdalla minun täytynee vetää sanani takaisin. Ilmeisestikin voidaan tehdä hyvin selvä ero poliittisen ja filosofisen Wallgrenin välille. Uschanov viittaa käymiinsä keskusteluihin Wallgrenin kanssa, jossa Wallgren myöntää yhtyvänsä D. Z. Phillipsin näkemykseen, että ”filosofia jättää aina kaiken ennalleen, koska filosofit eivät voi ajatella jättävänsä omia arvostelmiaan filosofiansa varaan” (Phillips Uschanovin mukaan). Jos näin on, olen todellakin lukenut huonosti Wallgrenin väitöskirjan *The Challenge of Philosophy*. Wallgren ei nähtävästi pidä itseään sellaisena normatiivisena filosofina kuin Max Horkheimerin tai Herbert Marcuse pitivät itseään. Jätän Habermasin tästä tarkoituksella pois, koska Habermasin filosofisten ja poliittisten kirjoitusten välillä on ilmeinen katkos. Jos siis kriittisen teorian perinteestä lähtevän Wallgrenin puolto ”ennalleen jättävälle filosofialle” ei olekaan tavatonta edes kriittisen teorian piirissä, on se kuitenkin aika para-

doksaalinen tapa harjoittaa kriittistä teoriaa, jonka perustavana ajatuksena on yhteiskuntakritiikin ja filosofian kiinteä yhteys.

Kirjoittaessani kollegani Olli-Pekka Moisioin kanssa kriittisen teorian tutkimusprojektin *Tragedy of Modernity* tutkimussuunnitelmaa Suomen Akatemialle, me ilmaisimme Frankfurtin koulun sekä tutkimusprojektimme perusidean seuraavasti:

”Regardless of the fact that the Frankfurt School is a very heterogeneous research approach, it has two principles which are common to all representatives and different formulations of critical theory. These two principles are also the basic driving forces behind our research project:

1. The empirical sciences and philosophical reflection are internally connected.
2. Research is orientated toward social criticism (critique of unjust social structures) and it endeavours to take into consideration the hopes, needs and moral convictions of those people that live under unjust social structures.”¹

Nähdäkseni kriittiseen teoriaan kuuluu pyrkimys filosofian avulla perustella yhteiskuntakritiikkiä. Tällöin Horkheimer ja Marcuse juuri filosofoina – eivätkä ainoastaan yksityishenkilöinä – esittivät normatiivisia ja yhteiskuntakriittisiä arvostelmia. He tekivät tämän eri tavalla. Horkheimer ei halunnut olla samalla tavalla poliittinen kuin Marcuse, mutta yhtä kaikki Horkheimerin esittämä välineellisen järjen kritiikki oli hänen filosofisesti perusteltu yhteiskuntakriittinen väitteensä. Sen lisäksi oli varmasti olemassa se Horkheimerin rooli yksityishenkilönä, jollaisena hän teki äänestyspäätöksensä ja valikoi mihin vetoomukseen nimensä kirjoitti. Näillä Horkheimerin yksityisillä poliittisilla akteilla ei luonnollisestikaan ole suoraan vuorovaikutussuhdetta hänen yhteiskuntakriittisen filosofiansa kanssa. Joka tapauksessa tämän välineellisen järjen kritiikkinsä Horkheimer esitti sekä filosofina että yksityishenkilönä.

Tapaus Karl Marx toimii edelleenkin hyvänä esimerkkinä ajattelijasta, jonka filosofinen minä ja poliittinen minä ovat vaikeasti erotettavissa. Edelleen väitän

Uschanovia vastaan kun hän esittää, että *Kommunistisen manifestin* ja *Pääoman* ”olisi yhtä hyvin voinut kirjoittaa mies, jonka opiskeluala olisi ollut vaikkapa kansantaloustiede...” [eikä filosofia niin kuin Marxilla]. Uschanovin mukaan on epäselvää miten Marxin ”filosofus muka mahdollisti hänen poliittisen toimintansa”. Lisäksi Uschanov väittää, että *Pääomassa* on ”vain häviävän pieni määrä viittauksia filosofian historiaan ja sen peruskäsitteisiin”. Jos olen oikein ymmärtänyt Uschanovin väite Marxin kohdalla on, että vaikka tämä oli filosofi, ei hänen filosofiastaan voida johtaa hänen poliittisia kannanottojaan.

Aloitin näiden väitteiden käsittelyn helpommasta päästä eli ei ole niin, että *Pääomassa* olisi vain häviävän pieni määrä viittauksia filosofian historiaan. Pienellä vilkaisulla nimihakemistoon paljastuvat viittaukset seuraaviin filosofiin: Aristoteles, Athenaeus, Francis Bacon, Bailey, Bentham, Biese, Blakey, Bolingbroke, J.F. Bray, Carlyle, Cicero, Comte, Condillac, Condorcet, De Roberty, Descartes, Diderot de Tracy, Diderot, J. Dietzgen, Engels, A. Ferguson, Fichte, Fourier, B. Franklin, Genovesi, Gisborne, Goethe, J. Gray vanhempi, Hegel, Helvetius, Hieronymos, Hobbes, Hume, Ksenofon, Locke, Lucretius, J. Mill, J.S. Mill, Montesquieu, T. More, S.P. Newman, Owen, Platon, Protagoras, Rousseau, Schiller, Empiricus, Spinoza, Tsernysevski, Vico, Ch. Wolff, W. Wolff ja Voltaire.

Tämän indeksoitujen argumentin lisäksi voidaan esittää vielä vahva sisällöllinen väite, että *Pääoma* ei olisi *Pääoma*, ellei Marx olisi asettanut osatavoitteekseen Hegelin Logiikan soveltamisen taloustieteeseen. En tätä väitettä tässä perustele yksityiskohtaisemmin, mutta voin sen tehdä, jos jotain nyt jotakuta sattuu enää kiinnostamaan Hegelin ison Logiikan ja Marxin *Pääoman subde*. Katson tämän väitteen myös riittäväksi vasta-vaiteksi sille, että ”*Pääoman* olisi yhtä hyvin voinut kirjoittaa...”. Juuri Pierre Proudhon oli Marxin ”epäfilosofinen” aikalainen ja kirjoitti työväenluokan intresseistä käsin tehtyä taloustieteellistä tutkimusta, mutta hänet muistetaan nykyään lähinnä vain Marxin opponenttina.

Otetaanpa tekstiesimerkki Marxin Hegelin oikeusfilosofian kritiikin johdan-

nosta, jossa käy ilmi se retorinen rakenne, jossa hänen poliittiset ja filosofiset sitoumukset kietoutuvat erottamattomaksi kokonaisuudeksi:

”Saksan ainoa käytännöllisesti mahdollinen vapautuminen on vapautumisen teorian kannasta, joka selittää ihmisen korkeimmaksi olenoksi ihmiselle. Saksassa on keskiajasta vapautuminen mahdollista vain vapautumalla samalla keskiajan osittaisista voittamisista. Saksassa ei mitään orjuuden lajia voida hävittää ellei hävitetä kaikkia orjuuden lajeja. Perusteellinen Saksa ei voi tehdä vallankumousta ellei aloita sitä perustan kumoamisesta. Saksalaisen emansipaatio on ihmisen emansipaatiota. Tämän emansipaation pää on filosofia, sen sydän on proletariaatti. Filosofia ei voi toteutua ilman proletariaatin kumoamista, proletariaatti ei voi kumota itseään ilman filosofian toteutumista. Kun kaikki sisäiset edellytykset on täytetty, kuuluttaa gallialaisen kukon kieunta Saksan ylösnousemuksen päivää.”²

Voidaan tulkita, että Marx sitten kumoo itsensä yhdennessätoista teesissään Feuerbachista kirjoittaessaan ”Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert; es kommt aber darauf an, sie zu verändern” [Filosofit ovat vain tulkinneet maailma, kun sitä olisi muutettava]. Vaikka ajateltaisiinkin, että Marx tässä hylkää spekulatiivisen filosofian, joka pelkkänä maailman tulkintana olisi tylsä ase (taloustieteen ollessa terävämpi ase) työväenluokalle, Marx edelleenkin säilyy itse filosofina, vaikka hän ei tyydykään maailman pelkkään filosofiseen tulkintaan tai selittämiseen.³

Marx oli filosofi, joka filosofina teki kaikkea muuta kuin ”jätti asiat ennalleen”. Hän halusi, että aistimellisella todellisuudella (empiriällä) terästetty filosofia olisi käytännöllistä ja normatiivista. Juuri tämän Marxin normatiivisen filosofoinnin Max Horkheimer halusi elvyttää artikkelissaan Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Juuri Marxiin ja Horkheimerin ei päde Uschanovin väite, että taistellessaan yhteiskunnallisia epäkohtia vastaan ”filosofit toimivat yksityishenkilöinä, joiden esittämät moraaliset ja esteettiset arvoarvostelmat eivät johdu filosofista

sen enempää kuin puolijohdefysiikkojen esittämät moraaliset ja esteettiset arvoarvostelmat johtuvat puolijohdefysiikasta” (niin & näin 4/2001). En kiellä etteikö löytyisi filosofeja, joihin tämä puolijohdefysiikon metafora soveltuisi, mutta suurimpaan osaan Frankfurtin koulun edustajista se ei sovellu johtuen Horkheimerin muotoilemasta kriittisen teorian ideasta.

Itse haluan tulkita Marxin vaatimusta filosofian normatiivisuudesta ja käytännöllisyydestä samalla tavoin kuin Horkheimer ja Marcuse tekivät. Oma vahvuusalueeni on kasvatustilfilosofia ja olen nyt viimeistelemässä yhtä käsikirjoitusta (Indoktrinaation kriittinen teoria), jossa sovellan tätä normatiivista kriittistä teoriaa niin sanottuun indoktrinaation ongelmaan. Nimenomaan indoktrinaation teoriaa kehitettäessä kasvatustilfilosofien täytyy tulla alas akateemisesta norsunluutornista (niin kuin lähes kaikki indoktrinaatiosta kirjoittaneet filosofit ovatkin jo tehneet) määrittelemällä ensin indoktrinaatiivisen opetuksen kriteerit ja sitten tekemällä käytännöllisiä ehdotuksia miten muuttaa opetusasetteita, opetusmenetelmiä ja koulutusrakenteita niin, että opetukseen liittyvää indoktrinaatiivista elementtiä saataisiin vähennettyä.

Mitä tulee Uschanovin väitteeseen siitä, että ”Huttusella, minulla tai kellen muulla ei ole oikeutta väittää, että jos joku pitää meidän antamaamme filosofista kuvausta asioiden laidasta oikeana, niin meillä on automaattisesti oikeus syyttää häntä jonkinlaisesta kömmähdyksestä tai epärehellisyydestä, jos hän silti osoittautuu politiikan tai moraalien alueella meidän vastustajaksemme” minulla ei ole mitään vastaan sanomista. En myöskään kannata sitä ajatusta, että tietystä filosofisesta positiosta on vain yhdenlainen vaikutussuhde tiettyyn poliittiseen positiioon. Hyvänä esimerkkinä on Wienin piiri, jonka jäsenistä suurin osa vastusti natsia mutta muutamat eivät. Muun muassa Wienin piirin suomalainen jäsen Eino Kaila jäi hyvin motivoituneesti natsien leiriin. Se mitä Wittgenstein olisi tehnyt, jos hän olisi asunut *Anschlußiin* saakka Itävallassa, sitä ei voi päätellä hänen filosofisista kirjoituksistaan. Yhtä motivoituneesti kuin Eino Kaila natsien leiriin jäi myös Martin Hei-

degger, mutta hänenkään poliittista valintaansa ei voida mitenkään johtaa *Ajasta ja olemisesta*. Richard Rorty on esittänyt mielenkiintoisen tarinan vaihtoehtoisesta maailmasta, jossa Heidegger eroaa vaimostaan, menee uudelleen naimisiin juutalaisen Hannah Arendtin kanssa ja emigroituu Yhdysvaltoihin. Sodan jälkeen Heidegger sitten moralisoi pääteokseensa viitaten Saksaan jääneitä kollegoitaan ja oppilaitaan. Näin olisi voinut käydä ja Wittgensteinista olisi voinut tulla natsi. Pidän hyvin perusteltuna sitä väitettä, että Wittgensteinin ja Heideggerin filosofioista ei voi johtaa heidän poliittisia sitoumuksiaan. Heidän filosofiansa olivat todellakin ”asiat ennalleen jättäviä” ja puhe wittgensteinilaisesta tai heideggerilaisesta etiikasta tekee vääryyttä kummankin ei-normatiiviselle filosofialle.

Voi olla, ettemme Uschanovin kanssa pääse yksimielisyyteen tästä kysymyksestä, mutta keskustelu on ihan filosofian ytimestä ja se jatkokoon. Olisi mukava järjestää tästä provosoivasta teemasta ihan oma symposiumi tai paneelikeskustelu.

Rauno Huttunen

Viitteet

1. Ks. koko suunnitelma <<http://www.cc.jyu.fi/~rakahu/tragedy2.htm>>.
2. ”Marx ja Engels, *Valitut teokset*, I, 116-117.
3. Siteeraan vielä varmemman vakuudeksi Moision tähän liittyvää Brecht-tulkintaa: ”Voidaanko Marxia pitää filosofina kirjoittamiensa Feuerbach-teesien jälkeen? Brechtin vastaus on mielestäni oikea: voidaan pitää, mutta ei siinä mielessä kuin aikaisemmin on totuttu ymmärtämään. Marxilla teorian tukema käytäntö ei voi edetä ilman, että teoriaa konsultoidaan aistimellisella todellisuudella. Ilman teorian ja aistimellisen todellisuuden välittyneisyyttä käytäntönä, maailmaa koskevista selityksistä tulee ainoastaan puolusteluja, kuten Brecht huomauttaa” (Moision, Olli-Pekka, Käytännön teoriasta vai teorian käytännöllisyydestä, s. 64. Teoksessa Pihlström, Rolin ja Ruokonen (toim.): *Käytäntö*, 2002).

TERE VADÉN

DIGITAALINEN NOMINALISMI

KOODIUTUMINEN JA TIEDON OMISTAJUUDEN ONGELMA TIETÖYHTEISKUNNASSA

Käsitteeseen ”digitaalisuus” on ladattu paljon odotuksia ja toiveita. Puhutaan esimerkiksi uudesta olemisenlajista, digitaalisuudesta, tai digitaalisuuden aiheuttamasta tarpeesta uusiin epistemologioihin. Näillä toiveilla ja odotuksilla on todellinen vaikuttavuutensa esimerkiksi silloin, kun tietoyhteiskuntakehitykseen liittyen keskustellaan ”henkisen omaisuuden” (intellectual property) ja ”digitaalisen oikeuksien hallinnan” (digital rights management) tapaisista ilmiöistä. Jos ja kun tietoyhteiskunnan keskeinen piirre on tiedon ja informaation merkitys tuotannon tekijänä on suurtakin väliä sillä miten infomaatio, tieto ja niiden digitaalinen käsittely ymmärretään. Syntaktis-laskennallisesta luonteestaan johtuen digitaalinen teknologia antaa informaation käsittelylle mahdollisuuksia, jotka muokkaavat juuri omaisuuden ja tietämisen kaltaisia yhteiskunnallisia peruskäsitteitä ja toimintoja.

Ajatukseen digitaalisesta olemassaolosta tai digitaalisuuden olemassaolosta näyttää liittyvän ajatus informaation aineettomuudesta ja kaikenläpäisevyydestä, samoin kuin vanhan kunnan tekoälyn unelmaan liittyi ajatus ruumittomasta tai kehosta riippumattomasta älyllisestä olemassaolosta. Digitaalisuuden kuten myös tekoälyn perustana on käsitys, jonka mukaan jotkin tapahtumat tai oliot maailmassa (digitaaliset, algoritmiset, informationaaliset, älylliset, kognitiiviset; sanalla sanoen ”koodittuneet”) määrittyvät niiden abstraktien muotojen perusteella siten, että prosessin fyysisen toteutuksen yksityiskohdilla ei ole väliä. Näin pyritään ajattelemaan epistemologisesti ja ontologisesti kaksi erilaista maailmaa. Yhtäällä on digitaalisen koodin, informaation tai representaatioiden funktionaalinen ja abstrakti maailma, toisaalla konkreettinen ja vastahakoinen fyysinen maailma, ja näiden välillä yhteys, joka perustuu abstraktin ja konkreettisen maailman tunnistettujen muotojen yhtäpitävyyteen, isomorfismiin.

Tätä löyhästi luonnehdittua digitaalisuuden ja tekoälyn unelmaa voisi kuvata vaikkapa osana *koodiutumisen* projektia. Tarkoitin koodiutumisella sitä monitahoista tieteellistä ja taloudellis-hallinnollista elämäntapaa, jonka kautta monet hyvin erilaiset asiat – kuten ihmisen ajattelu, biologisten organismien synty, tietokoneen toiminta, sosiaalinen pääoma – pyritään näkemään abstraktin informaation koodin muodossa. Ihmiselämän alueita aletaan ymmärtää ja operationalisoida ikään kuin kyseessä olisi informaationkäsittely jonkin koodin ja sen ohjelmoinnin kautta. Ajattelun katsotaan olevan informaation- tai representaation käsittelyä, joka perustuu representaatioiden muodoille. Biologisten organismien muodon ja toiminnan katsotaan perustuvan DNA-koodille ja sen lukuprosesseille. Tietokoneen toimintaa pidetään algoritmien spe-

»Tekijänoikeus- ja muu immateriaali-oikeuksia koskeva lainsäädäntö on varsinkin Yhdysvalloissa ja sitä myöden Euroopassa jatkuvasti ja yhä kiihtyvällä vauhdilla kehittynyt suuntaan, joka ei enää suojaa tekijöiden etuja, vaan tekijänoikeuksien omistajien etuja – ja omistajina ovat yhä suuremmissa määrin suuret mediayhtiöt. Onkin väitetty, että koskaan ei yhtä pieni määrä omistajia ole hallinnut suurempaa osaa tekijänoikeudellisesta, 'intellektuaalisesta' 'omaisuudesta'.»

sifioiman tapahtumasarjan ohjaamana. Sosiaalisen pääoman katsotaan sisältyvän abstrakteihin käytäntöihin ja sopimuksiin, joita voidaan hallinnoida. Koodittuminen ei olekaan pelkästään tieteellinen näkemys- tai selitystapa (esimerkiksi funktionalismi), tapa etsiä jonkin järjestelmän toiminnalle selitystaso, joka on ikään kuin algoritmien, kooditunut. Taustalla ovat myös hallinnolliset ja taloudelliset pyrkimykset. Koodi pyritään hyväksyttämään paitsi tieteellisenä näkemyksenä, selityksenä, myös hallinnollisena ja oikeudellisena käsitteenä, johon kohdistuu vahvoja taloudellisia pyyteitä.

Informaation noustessa verkostoyhteiskunnassa merkittäväksi tuotannon tekijäksi käy yhä selvemmäksi, että koodittumisen, informaation omistamisen ja niin sanotun "intellektuaalisen omaisuuden" käsitteen kautta maailmaa ollaan uudelleen jakamassa. Tässä huolestuttavassa kehityksessä tarvitaan molemmat: tarvitaan yhteinen usko siihen, että koodi on olemassa, että se on hyödyllinen tai oikea tapa kuvata biologisten, teknologisten, sosiaalisten tai psyykkisten järjestelmien toimintaa, ja tarvitaan käsite "omaisuus" tuota uskonvaraista olemassaolevaa koskemaan. Tämä kaksoisite luo koodin ja omistuksen kautta tuotteistettua yhteiskuntaa ja luontoa. Samaan tapaan kuin kolonialistiset käytännöt merkitsivät "omistamattoman" maan muuttamista erilaisiin poliittisiin ja väkivaltaisiin tavoin tietyn ihmisryhmän omaisuudeksi, on nykyäänkin käynnissä prosessi, jossa henkistä ja sosiaalista pääomaa pyritään määrittelemään – suurin piirtein saman ihmisryhmän – omaisuudeksi. Tekijänoikeus- ja muu immateriaali-oikeuksia koskeva lainsäädäntö on varsinkin Yhdysvalloissa ja sitä myöden Euroopassa jatkuvasti ja yhä kiihtyvällä vauhdilla kehittynyt suuntaan, joka ei enää suojaa tekijöiden etuja, vaan tekijänoikeuksien omistajien etuja – ja omistajina ovat yhä suuremmissa määrin suuret mediayhtiöt. Onkin väitetty, että koskaan ei yhtä pieni määrä omistajia ole hallinnut suurempaa osaa tekijänoikeudellisesta, "intellektuaalisesta" "omaisuudesta" (Lessig 2002).

Filosofisesta ja sosiologisesta näkökulmasta on tärkeää huomata, että nämä prosessit ja niiden tukena olevat käsitteet – kuten koodi, digitaalinen, omaisuus – ovat historiallisesti ja so-

siaalisesti kontingentteja. Tietoyhteiskuntakehityksen muodot riippuvat osaltaan myös näille käsitteille annetuista merkityksistä. Viime vuosisadan filosofiassa esitettiin useita tulkintoja siitä, miten ja miksi teknologia ei ole neutraali väline, vaan sisältää tiettyjä intressejä, ikään kuin sisäisen väännön johonkin suuntaan. Ongelma muuttuu mielenkiintoiseksi, kun kysytään, mitä nuo intressit tarkalleen ottaen ovat tai keitä ne suosivat. Marxilaisella filosofialla ja popperilaisella rationalismilla on omat vastauksensa, jotka eroavat huomattavasti vaikkapa Martin Heideggerin tai Georg Henrik von Wrightin näkemyksistä. Heideggerin ja von Wrightin vastauksia yhdistää, että he katsovat teknologian olevan jotakin ihmistä suurempaa, jotakin joka omin voimin ja omasta olemisestaan käsin määrää ihmisen ja ihmiskunnan kohtalosta. Siinä missä von Wright (1987) puhuu teknologisesta imperatiivista, joka käskää yli ihmisten ja kansojen tahtojen, näkee Heidegger (1994, 1995) teknologiassa olemisen paljastumisen tavan, joka käyttää ihmistä esilletuloonsa, samaan tapaan kuin muutkin mahdolliset historialliset olemisen tavat. Näitä kahta sangen "pakottavaa" teknologian intressien tulkintaa yhdistää myös tietty epäyhteiskunnallisuus: ne eivät vastaa "kuka"-kysymykseen, eivät analysoi niitä yhteiskunnallisia järjestelyjä, jotka kuvattuna kaltaisen teknologisen intressin muodostavat. Jos tämä "kuka"-kysymys yhdistetään ajatukseen, jonka mukaan teknologia ei ole yksi yhtenäinen asia, ei yksi möykky, jolla olisi jokin perustavanlaatuisen luonne, joka historiallisella välttämättömyydellä johtaa tiettyihin valtasuhteisiin, muuttuu kysymys vielä monimutkaisemmaksi. "Samasta" teknologiasta voi tällä hetkellä hyötyä tämä, tuolla hetkellä tuo elämäntapa ja ihmisryhmä. Millaisia valtasuhteita erilaiset teknologian käyttötavat ja -muodot edustavat ja kasvattavat? Millaiseen yhteisöllisyyteen tai yksilöllisyyteen tämä tai tuo teknologinen käytäntö johtaa? Miten jonkin teknologian omaksuminen muuttaa yksilöiden tai ryhmien valtasuhteita, ja miten valtasuhteiden muutokset – esimerkiksi se, mitä nykyään kutsutaan sosiaalisiksi innovaatioiksi – puolestaan vaikuttavat teknologiaan? Millaista teknologiaa tietty sosiaalinen järjestys suosii ja päinvastoin? Näihin kysymyksiin päästään käsiksi vain, jos oletetaan että sen paremmin yhteiskunnallisissa olosuhteissa kuin teknologiassakaan ei ole mitään perustavanlaatuisen muuttamatonta ja ikuista, vaan että ne molemmat määrittyvät vuorovaikutteisissa suhteissa, joissa toimijat ovat yhtä aikaa subjekteja ja objekteja.

Tällaisen kysymyksenasettelun kautta teknologia menettää neutraalisuutensa, se menettää pelkän välinelonteensa ja pakottavuutensa. Toki teknologia on myös väline, ja teknologian ymmärtämisestä välineenä jotakin varten on kussakin käytännössä tapauskohtaisia seurauksia. Toki teknologia ajattelutapana on valtamme ja tahtomme ulottumattomissa. Mutta skeptiset kysymykset kuuluvatkin: missä neutraali teknologia täsmälleen ottaen on? Kuka hyötyy, jos uskotaan olevan olemassa neutraalia teknologiaa? Ja missä pakottava teknologia on? Kuka hyötyy, jos sen uskotaan olevan juuri pakottavaa? Näiden kysymysten kautta voidaan ehkä jossakin määrin lähestyä teknologian moninaisia ja ristiriitaisia vaikutuksia ja käyttötapoja, sekä niiden liittymistä yleiseen materiaaliseen muutokseen ja yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. Alustavasti voidaan epäillä, että yksi "neutraalin" ja "pakottavan" teknologian asuinpaikoista on juuri käsitteiden kuten "koodi" ja "digitaalinen" jäsentämä toiminta.

Koodi ja sen omistaminen

Koodittuminen, samoin kuin siihen perustuva intellektuaalisen omaisuuden käsite, vaatii ajattelultamme, että erotamme toisistaan – *suostumme* erottamaan tai aikamme lapsina *itsensänselvästi* erotamme – kolme asiaa: ensinnäkin jonkin asian sisällön, toisekseen välineen, jolla asia on esitetty, ja lopulta sen fyysisen esineen, jossa asia toteutuu. Tätä ajattelutapaa voidaan havainnollistaa seuraavalla kaaviolla.

	puisto	yleisönosasto	puhelin	TV	ohjelmistot
sisältö	vapaa	rajoitettu	vapaa	rajoitettu	vapaa/rajoitettu
koodi	vapaa	vapaa	rajoitettu	rajoitettu	vapaa/rajoitettu
fysiikka	vapaa	rajoitettu	rajoitettu	rajoitettu	vapaa/rajoitettu

Kaavio 1. (Muokattu lähteestä Lessig 2001, 25)

Kaaviossa on siis erotettu kolme tasoa: sisältö, koodi ja fysiikka. Puiston kohdalla voimme ajatella Lontoon Hyde Parkia, jonka yhdessä vapaasti saavutettavissa olevassa kulmassa jokaisella on mahdollisuus esittää puheita haluamasta aiheesta. Tässä tapauksessa siis aihe – sisältö – on vapaa, kuka tahansa voi keneltäkään lupaa kysymättä sanoa haluamansa. Samoin tässä tapauksessa koodi, se abstrakti sopimuksenvarainen merkkijärjestelmä, jolla sisältö esitetään, on vapaa. Kyseessä on (englannin) kielen välittäminen ilmaa pitkin, jota jokainen voi keneltäkään lupaa kysymättä tehdä. Lehden yleisönosastossa koodi on samaan tapaan vapaa. Sanomalehtiin voi kirjoittaa – siis asettaa merkkejä paperille – keneltäkään lupaa kysymättä yhteisesti ymmärretyllä ja vapaasti käytettävissä olevilla kielellä. Sisältö sen sijaan on rajoitettu, sillä toimitus päättää, mitä julkaistaan. Samoin pääsy fyysiselle tasolle on rajoitettu lehden omistajien toimesta. Puhelimen tapauksessa sisältö on vapaa, koodi ja fysiikka rajoitettuja siinä määrin kuin puhelinverkon ylläpitäminen on luvanvaraista ja erilaisten sopimusten rajoittamaa toimintaa. TV-toiminnan kohdalla kaikki tasot ovat rajoitettuja. Tietokoneohjelmistojen kohdalla tapaus on kiharais ja mielenkiintoisin, ja ehkä juuri siitä syystä kysymys ”koodin” vapaudesta ja rajoituksista on usein tullut terävimmän esiin tällä alueella. Ohjelmistojen tapauksessa nimittäin kaikilla tasoilla on olemassa sekä vapaita että rajoitettuja muotoja. Esimerkiksi Yhdysvaltain lainsäädännön – jota yhä suuremmissa määrin katsotaan tarpeelliseksi noudattaa muuallakin – mukaan on olemassa asioita (sisältöjä), joita ohjelmilla ei saa tehdä (esimerkiksi niillä ei saa kiertää digitaalisia suojausjärjestelmiä). On siis olemassa algoritmeja, jotka ovat lainvastaisia. Lisäksi on olemassa ohjelmointikieliä ja käyttöjärjestelmiä, joita ei saa käyttää ilman lupaa, samoin tietoteknisiä välineitä.

Aikamme teknologisia intressejä luonnehtiva suuntaus on, että 1) kaikki asiat pyritään hajottamaan tämän kaavion mukaiseen kolmeen tasoon, eli kaikki asiat pyritään koodittamaan, ja että 2) kaikille näille tasoille pyritään mahdollisuuksien mukaan osoittamaan omistaja. Tämä suuntaus on parhaillaan nähtävissä selvänä myös biologisten organismien kohdalla, kun ne pyritään näkemään geneettisen koodin määrääminä ja kun niiden geneettiselle koodille pyritään osoittamaan omistajat.

	eliö
sisältö	vapaa
koodi	rajoitettu
fysiikka	vapaa (?)

Kaavio 2.

Samana kaksihaaraista koodiutumisen ja omistajuuden strategiaa voidaan noudattaa suhteessa lähes kaikkiin sosiaalisen pääoman ja henkisen kulttuurin muotoihin, esimerkiksi konjakin tai mämmin valmistamiseen, terveydenhoitomuotoihin, lääkkeisiin, visuaalisiin esityksiin, väreihin ja niin edelleen. Koodiutumisen ja omistajuuden kautta informaatio tuotetaan. Tämä kaksihaarainen trendi on hankala siksi, että kapitalistiseen ahneuteen yhtyneenä se johtaa yhteisen omaisuuden kolonialisointiin, sängen samaan tapaan kuin edellisenkin kolonialismin aalto.¹

Pahin ongelma tietenkin on, että koodittuminen ja omistajuuden myötä kasvaa eriarvoisuus omistajien ja omistamattomien välillä. Yhdysvallat oli 1800-luvulla maailman merkittävin ”piraattivaltio”, koska se katsoi, että eurooppalaisen tekijänoikeus- ja patenttilainsäädännön noudattaminen olisi ratkaisevasti hidastanut maan taloudellista kehitystä. Samaa tapaan voidaan todeta, että ”intellektuaaliseen omaisuuteen” liittyvän lainsäädännön noudattaminen toimii nykyään vielä tehokkaampana kolmannen maailman maiden taloudellisen kehityksen esteenä.

Koodin vapautta ja omistamattomuutta voidaan puolustaa sekä siten, että uskotaan koodin olemassaoloon ja koodiutumiseen, että siten, että kyseenalaistetaan koodiutumisen. Yksi suoraviivainen tapa vastustaa koodin – informaation, algoritmisen, digitaalisen – omistamista on todeta, että monen ”intellektuaalisen” asian yhteydessä omistamisen ajatus johtaa ristiriitaan. Näin esimerkiksi tieteellisen tiedon kohdalla, joka on tieteellistä vain, jos se ei ole omistettua, toisin sanoen jos ei tarvitse kysyä keneltäkään lupaa sen käyttämiseen. Myös tietokoneohjelmistojen kohdalla kehitetty ajatus vapaista ohjelmistoista, siis ohjelmistoista, joita kuka tahansa on vapaa käyttämään, muuttamaan ja jakamaan, toimii samaan tapaan.² Vapaan tieteen ja vapaan tietokoneohjelmistokoodin tapauksissa onkin kyse sosiaalisista toimintatavoista – arvoperustaisista perinteistä –, jotka muokkaavat informaatioteknologiaa ja sitä tietä tietoyhteiskuntaa toiseen suuntaan kuin koodittuminen ja koodin omistajuus. Ne myös osoittavat, ettei digitaalinen informaationkäsitely *pakota* hyväksymään koodin tuotemista.

Koodin omistamisen ajatusta voidaan horjuttaa myös kyseenalaistamalla itse koodiutumisen ja kiinnittämällä huomio koodin olemassaolon erikoislaatuun. Koodia koskevat yhteiskunnalliset käsitykset, esimerkiksi koodin omistajuus, ovat riippuvaisia siitä omalaatuisesta abstraktista olemisestavasta, jonka *uskomme* koodilla olevan.

Digi-loo, digi-lei, alla tittar på mig, eli ihmeellinen digitaalinen oleminen

Miten digitaalinen on olemassa? ”Digitaalinen” ei tietenkään ole mikään hyvinmääritelty tekninen tai filosofinen tai tieteellinen käsite saati luonnonlaji. Mitään ”digitaalisuusmittaria”

»Mitä digitaalisuuden suhteellisuudesta ja rajallisuudesta sitten seuraa tietoyhteiskunnan kannalta? Vastaus liittyy kysymykseen omistajuudesta. Digitaalisuus antaa mahdollisuuden sekä informaation uudenlaiseen jakamiseen että sen uudenlaiseen omistamiseen.»

ei voida rakentaa, mittaria, joka päästäisi äänen, jos lähellä on jotakin digitaalista. Digitaalisiksi kutsutut laitteet ovat rakenteeltaan ja rakennusmateriaaleiltaan niin erilaisia, että niiden erottelu muista laitteista on vaikeaa. Samoin digitaalisen laitteen ”digitaalinen” ja ”ei-digitaalinen” toiminta on miltei mahdotonta pitävästi erottaa toisistaan. Esimerkiksi digitaalinen tietokone toimii fyysisesti katsoen samoin periaattein silloin, kun se toimii kuten pitää (eli siten kuten me toivomme) kuin silloinkin kun esimerkiksi yhden liitännän katkeamisen myötä se ei toimi (eli ei lainkaan kuten toivomme). Pikemminkin termillä ”digitaalinen” on juurensa insinööritaidossa ja sähkölaitteiden valmistuksessa. Kyse on eräiden laitteiden toimintatavasta tai vieläkin tarkemmin sanottuna toimintatavan asteesta, sen luotettavuudesta.

Digitaalinen esiintyy vastakohtana analogiselle. Nopea ja karkea luonnehdinta on, että analogiset laitteet toimivat jatkuvilla väleillä ja ovat herkkiä jonkin relevantin muuttujan koko skaalalle, kun taas digitaaliset laitteet ja järjestelmät sisältävät yhtäkkisiä ja epäjatkuvia hyppäyksiä tilasta toiseen. Näin sanan latinalainen juuri ”digit”, sormet ja varpaat, antaa viitteen: sormilla voidaan laskea yksi, kaksi ja niin edelleen, siirtyen hyppäyksellä kolmosesta neloseen käymättä väliarvojen kautta. Kirjaimet ovat samassa mielessä digitaalisia: kun a alkaa niin k loppuu ja päinvastoin. Tarkkaa vaihtumiskohtaa ei ole tarpeen määritellä, kunhan merkit ovat riittävän luotettavasti erotettavissa ja tunnistettavissa.

Digitaalisuuden kauniit ja tehokkaat piirteet seuraavat tästä erillisyydestä ja hyppäyksellisyydestä. Digitaalisen järjestelmän toiminto on ainakin periaatteessa mahdollista toistaa mielivaltaisen monta kertaa niin, että toiminnolle relevantit piirteet säilyvät. Näin esimerkiksi digitaalinen representaatio on mahdollista kopioida ja säilyttää virheettömästi ja uudelleentuottaa, toistaa, mielivaltaisen monta kertaa. Sana ”mato” voidaan kirjoittaa monilla eri kirjaintyypeillä monille eri materiaaleille, mutta kopiot ovat eräässä mielessä (sanon ”mato” abstraktin sisällön lukemisen kannalta) täydellisiä niin kauan kuin kirjaimet ”m”, ”a”, ”t” ja ”o” ovat luotettavasti tunnistettavissa. Tästä syystä digitaalisen toiminnon voidaan katsoa olevan myös riippumaton materiaalisesta toteutuksesta, riippumattomuus mediasta. Tässä alkaa odotettu irtautuminen konkreettisesta materiasta, alkaa abstrakti olemassaolo. Ylipäätään siis digitaalisella järjestelmällä tarkoitetaan käytäntöjä, jotka voidaan virheettömästi toistaa siten, että jokin tietty piirre käytännössä toistuu (tiettyyn rajaan) saakka identtisenä, mielivaltaisesti uudelleentoistettavana.

Mikä tahansa tapa määritellä digitaalinen tietysti kaikkien määritelmien tapaan antaa oman värinsä jatkokeskustelulle. John Haugeland on tarjonnut mielenkiintoisen ja yksinkertaisen määritelmän, joka vähällä vaivalla tavoittaa paljon siitä, mitä sanan ”digitaalinen” summittaiseen käyttöön liittyy. Haugelandin mukaan digitaalisen laitteen määrittelee kaksi prosessia, ensinnäkin lukemisen ja kirjoittamisen sykli ja toiseksi merkkijärjestelmä, jossa tehdään ero merkkien lajin tai tyyppin ja esiintymien välillä (”type-token-erottelu”). Digitaalinen laite kirjoittaa ja lukee yksittäisiä merkkejä, joiden katsotaan kuuluvan abstrakteihin merkkityyppeihin: esimerkiksi tämä a edustaa merkkityyppiä ”a”, joka on abstraktina luokkana eri asia kuin maailmassa esiintyvät a-kirjaimet. Edellä kuvattuun tapaan näiden merkkityyppien tai -luokkien ja niiden esiintymien on oltava erillisiä ja toisensa poissulkevia: merkki tyyppinä ja esiintymänä on joko a tai k, ei molemmat. Digitaalinen toimintatapa tavoitetaan, kun tällainen merkkien luku- ja kirjoitustapa on riittävän luotettava; kun siis kirjoitettu merkki riittävällä varmuudella luetaan sinä merkinä, jona se kirjoitettiin. Kirjoittaja voi olla epätarkka, jos lukija on tarkka ja päinvastoin: luotettavuuden kannalta ratkaisevaa on luku-kirjoitussyklin kokonaistarkkuus. Näin Haugelandin mukaan digitaalinen laite koostuu 1) joukosta merkkityyppejä, 2) joukosta tapoja kirjoittaa ja lukea tyyppihin kuuluvia merkkejä (merkkityyppien esiintymiä) ja 3) joukosta toimintatapoja, joiden vallitessa luku- ja kirjoitustavat ovat riittävän täydellisiä ja luotettavia (Haugeland 2000).

Tällaisen laitteen avulla voidaan abstrakteista merkkityyppien jonoista (ei siis tietenkään esiintymien jonoista) tehdä täydellisiä kopioita. Ajatuksellisesti ”digitaalinen kopio” on täydellinen, vaikka kaikki tässä fyysisessä maailmassa olevat kopiot tietenkin ovat konkreettisia ja siten epäidenttisiä. Koska ”digitaalinen kopio” ja siis merkkityyppien taso voidaan ajatuksellisesti erottaa fyysisestä toteutuksesta, seuraa suhteellinen riippumattomuus fyysisestä toteutuksesta. Samalla seuraa tärkeä huomio, jonka mukaan digitaalisuus ei ole yleispätevää. Suurin osa maailman laitteista tai käytännöistä ei toimi digitaalisesti. Yleensä pettää ehto 3: suurin osa niistäkin laitteista, jotka on kovalla vaivalla suunniteltu ja rakennettu digitaalisiksi, on rikki, toisin sanoen niiden toiminta ei tuota riittävän täydellisiä ja luotettavia luku-kirjoitussyklejä. Teknisesti kolmannen ehdon toteuttaminen onkin haastavaa. Analoginen vallitsee: kaikki sellainen, joka ei toteuta digitaalisen ankaria ehtoja, on analogista. Jos sekin merkitsee, onko ”a” ”a” vai ”a”, ollaan analogisella puolella. Esimerkiksi fyysiset kausaalisuhteet ovat tässä mielessä analogisia: ne perustuvat täällä ja nyt oleviin fyysisiin kappaleisiin, voimiin ja vuorovaikutuksiin siten, että konkreettisilla aste-eroilla on vaikutuksensa. Billiardipallon liike voidaan *selittää* abstraktilla liikelailalla, mutta tässä maailmassa *tapahduvalle* liikkeelle jokaisella aste-erolla on väliä. Mitään ylärajaa tälle herkkyydelle ei ole, tästä syystä analogisen täydellinen kopioiminen on mahdotonta edes kerran saati luotettavan mielivaltaisesti.

Ongelmaan päästään yksityiskohtaisemmin kiinni, kun kysytään voidaanko kaikki analoginen digitalisoida? Digitaalisuus on tulkinnallisuutensa vuoksi itse asiassa aina jossakin mielessä epifenomenaalista: aistimme kohtaavat aina analogisen maailman. Digitaalinen syntyy kohdatun analogisen perusteella, kun huomio kiinnitetään vain joihinkin tiettyihin ominaisuustyyppisiin. Esimerkiksi *Mona Lisan* digitaalikoopiassa kiinnitämme huomiota vain valoon (väriin, voimak-

kuuteen, suhteisiin), mutta emme esityksen materiaaliin (joka esimerkiksi tietokoneen kuvaruudulla tai valkokankaalla on varsin toinen kuin alkuperäisessä teoksessa Louvressa). Näin ollen *Mona Lisasta* voidaan digitalisoida vain jotkin piirteet (siitä heijastuvan valon tietyt ominaisuudet), mutta ei kaikkia (esimerkiksi fyysinen koostumus tai ainutkertainen kausaaliketju Leonardon pensselistä Louvren seinälle).

Vastaus on siis yksinkertainen: kaikkea ei voi digitalisoida. Esimerkiksi asioissa, joissa ei voida tehdä eroa merkkien tyyppin ja esiintymän välillä, ei myöskään digitalisointi ole mahdollista. Näin ollen vaikkapa halaus ei ole digitalisoitavissa, koska emme tiedä edes, mikä olisi se ”merkkityyppi” jota tämä tai tuo halauksen ”esiintymä” edustaisi. Toisin sanoen halaukseen liittyy ainutkertaisia ja nimenomaisia kausaalisen historian tekijöitä, esimerkiksi se, että olemme halatessamme samassa tilassa samojen olosuhteiden, riskien ja riemujen armoilla. Kaikki seikat, jotka liittyvät tiettyyn kausaaliketjuun, tiettyyn aikaan ja paikkaan tai tiettyyn tapahtumajärjestykseen ovat digitalisoinnin ulottumattomissa, koska eroa esiintymän ja sen lajin välillä ei ole; koska ei ole kyse merkkijärjestelmästä.³

Liukuma ja ero analogisen ja digitaalisen välillä siis itsessään ei ole digitaalinen, vaan analoginen. Jotkin laitteet toimivat digitaalisesti joidenkin suotuisten toimintaehtojen vallitessa. Ehtojen ei tarvitse paljoa huonontua, jotta laitteen toiminta muuttuu analogiseksi – siis kannaltamme epätäydelliseksi ja epäluotettavaksi. Digitaalisuus on aina digitaalisuutta *jonkin* suhteen. Tämä ensinnäkin siitä yksinkertaisesta syystä, että abstraktia merkkityyppiä, jonka toimintaan laite perustuu, ei ole olemassa tulkinnasta riippumatta. Esiintymät täytyy tulkita tyypeiksi. Toisekseen luku-kirjoitus-syklin ”riittävä” täydellisyys on suhteellinen asia. Ajatellaan vaikkapa eritasoisia CD-soittimia, niiden virheenkorjaus- ja näytteenottotarkkuustasoja, tai vaikkapa sormin laskemaan opettelevan lapsen hellyttävää tai ärsyttävää tapaa seota sormissaan. Karkeasti otettuna kahden pikselin *Mona Lisa* on yhtä lailla ”digitaalinen kopio” kuin 2000 pikselinkin, mutta tulkinnan – tunnistamisen – mahdollistajina niillä on vinha ero. ”Riittävän” raja on kontekstissa.

Molemmat suhteellisuudet ovat kiinnostavia. Ensimmäinen tietenkin on mielen ja merkityksen filosofiasta tuttu ilmiö: syntaksi ja semantiikka riippuvat tulkitsijasta. John Searlen kiinalaisen huoneen argumentti on yksi kuuluisa semantiikan suhteellisuuden esitys.⁴ Samantapainen argumentti voidaan esittää merkkien syntaksin suhteen: syntaksi on olemassa, jos se niin luetaan. Mikään maailmassa sinällään ei pakota pitämään mitään tietyn merkkijärjestelmän syntaksina. Ja toisinpäin: mikään maailmassa ei estä pitämästä jotakin merkkijärjestelmänä. Juuri näistä syistä niin informaatio, informaationkäsittely kuin digitaalisuus sen ominaisuutena ovat kaikki katsojan silmässä.⁵

Toinen suhteellisuus on ominaisempi digitaalisen ja analogisen laitteen erolle: riittävä täydellisyys ja luotettavuus ovat suhteessa tavoitteeseen, esimerkiksi musiikin kuunteluun. Digitaalinen kopio esitetystä laulusta ei koskaan ole täydellinen kaikissa suhteissa, se ei esimerkiksi missään järkevässä mielessä voi olla täsmälleen samojen molekyylien täsmälleen samanlaista värähtelyä (molekyylit vähintään ovat jo toisaalla tekemässä jotakin muuta), vaan riittävän täydellinen jossakin suhteessa, esimerkiksi niin, että kuunteleva ihminen tunnistaa esityksen. On esimerkiksi väitetty, että hyväkään digitaalinen

kopio musiikkiesityksestä ei sisällä samaa tunteisin ja kehoon vaikuttavaa voimaa, kuin vastaava analoginen kopio. Oli asian laita niin tai näin digitaalisen kopion täydellisyys on suhteellista: mikään merkkien esiintymien jono ei ole minkään toisen merkkien esiintymien jonon täydellinen kopio, vaan merkkien esiintymien kopiot mahdollistavat riittävän luotettavan tunnistuksen, jotta illuusio ”täydellisesti” samana pysyneestä merkkityypistä syntyy.

Näiden suhteellisuuksien kautta on helppoa huomata, että ajatus ”digitaalisuudesta” sisältää kokonaisen maailmankuvan. Erottelu abstrakteihin merkkityyppeihin ja niiden esiintymiin on meille varmaankin sangen luonteva, mutta kauaskantoinen. Monenlaisia filosofisia kiistoja saadaan kehiteltyä kysymyksestä missä ja miten abstraktit merkkityypit ovat olemassa – klassiset vastaukset kuten realismi ja nominalismi tulevat nopeasti mieleen. Tässä on asian filosofinen puoli, joka liittyy kysymykseen identiteetistä ja erosta. Jotkin erot abstrahoidaan pois, jotta tunnistettavuus syntyy. Näin luodaan illuusio samuudesta, vaikka virtaan ei tosiasiaa voidakaan astua samalla jalalla uudelleen. Analogiset tapahtumat ovat toisin kuin digitaaliset ainutkertaisia kaikissa suhteissa, kun taas digitaaliset ovat oletetusti toistettavia – epäainutlaatuisia – jossakin tietyssä suhteessa. Digitaalisuus on siis tämän abstraktiojatkumon yksi ääripää, jonka olemassaolo on kiinni siitä, kuinka pitkälle olemme valmiit jonkin ominaisuuden muista erotamaan, ja digitaalisten laitteiden kohdalla siitä, kuinka hyvin laitteet pystytään toteuttamaan niin, että tunnistus tapahtuu.

Voitaisiin siis korkealentoisesti sanoa, että digitaalisuus on tapa (foucaultlainen *episteme*) luoda totuutta abstraktin ja ruumiittoman, ikuisesti toistettavissa olevan koodin olemassaolosta. Samalla se osoittaa koodin rajat. Ainutlaatuisiin kausaaliketjuihin kytkeytyneet ja ”tyyppisiin” ja ”esiintymiin” jakautumattomat asiat eivät ole digitalisoitavissa, eivätkä koodiudu. Entäpä jos koodiutumattomiin ja digitalisoimattomiin asioihin sisältyy (tieto)yhenteiskunnan kannalta olennaisia ”tointensiivisiä prosesseja”, muista tärkeistä asioista puhumattakaan?

Tiedon tuottamisen tavat ja omistajuus

Mitä tästä digitaalisuuden suhteellisuudesta ja rajallisuudesta sitten seuraa tietoyhteiskunnan kannalta? Vastaus liittyy kysymykseen omistajuudesta. Digitaalisuus antaa mahdollisuuden sekä informaation uudelleenlaiseen jakamiseen että sen uudelleen omistamiseen. Koska digitaalinen informaatio kopioituu täydellisesti ja hyvin vähäisin kustannuksin, sillä on suuri demokratisoiva potentiaali: voimme helposti ja vähäisin kuluin tutustua vaikkapa *Mona Lisaan*. Toisaalta digitaalisen informaation kulunvalvonta on mahdollista, ja tuotteistamalla informaatiopakettit luodaan se omistamisen trendi, josta yllä puhuttiin.

Tarkastellaan asiaa esimerkin kautta. Informaation omistajuuden kysymys on saanut yhden mielenkiintoisimmista arenoista kysymyksessä tietokoneohjelmistojen omistajuudesta, ei vähiten siksi, että ohjelmistojen suhteen on olemassa rinnakkain kaksi hyvin vastakkaista toimintamallia. Toisaalla on ajatus, jonka mukaan tietokoneohjelmistot ovat paitsi moraalisen tekijänoikeuden (tekijän tekijyyden tunnustaminen) suojaamia, myös jonkun omistamia. Näin ollen esimerkiksi ohjelmistoyritys voi asettamalla käytön ehdoksi lisenssisopimuksen

»Digitaalinen nominalismi voi toimia tekijänä, joka kiinnittää filosofisen, poliittisen ja teknisen huomion tämän maailman epäkohtiin ja niiden parantamiseen, sen sijaan, että voimavarat suunnataan (omistetun) koodin täydellistämisen ja tuotteistamisen hankkeisiin.»

ohjata sitä, kuka ja miten sen ohjelmia käyttää. Toisaalla on perinne, jonka mukaan moraalinen tekijänoikeus kuuluu ohjelmistoille samoin kuin esimerkiksi tieteellisille teorioillekin, mutta niitä ei voi omistaa, vaan ne kuuluvat vähintäänkin koko ohjelmoijien ja tietokoneenkäyttäjien ellei koko ihmiskunnan yhteisölle (kuten tieteelliset teoritkin). Nämä ääripää kiteytyvät vaikkapa käyttöjärjestelmien kohdalla omistetun Microsoftin Windows-järjestelmän ja vapaan GNU/Linux-järjestelmän välisessä erossa ja kamppailussa, jossa niin tietotekninen tehokkuus, turvallisuus, innovatiivisuus, kuin informaatioyhteiskunnan talous ja lainsäädäntö ovat kaikki kyseessä.

Perustelu tämännäköisen koodin omistamisen puolesta kuuluu tietenkin, että vain luomalla taloudellinen houkutin koodin luomiselle omistamisen kautta voidaan taata yhteiskunnan vauraus ja kehittyminen. Omistajattomuuden perustelut taas ovat hyvin samantapaiset kuin tieteellisen tiedon omistamattomuuden perustelut: koodin luotettavuus, saatavuus ja kehitysnopeus paranevat jakamisen kautta, samalla kun saavutetaan yhteistyön ja jakamisen kautta haluttuja arvoja. Kysymys siis kuuluu meille, kansalaisina ja tutkijoina: pitäisikö ohjelmistojen olla omaisuutta, jotta taloudellisen houkuttavuuden nimissä yhteiskunta kehittyi, vai pitäisikö ohjelmistojen olla ikään kuin jokamiehen oikeudellisia, jotta tuetaan tasa-arvoa ja yhteistyötä? Molemmat vaihtoehdot ovat todellisia ja mahdollisia.

Asiaa voidaan tarkastella siltä kannalta, millaisista yhteiskunnallisista toiminnoista on kyse. Sekä Microsoft-tyyppinen että GNU/Linux-tyyppinen ohjelmistokehitys on varmasti sitä, mitä tarkoitetaan tietotyöllä. Molempien tarkoituksena on luoda immateriaalisia informaatiohyödykkeitä käyttäen materiaalina ja osaamisena immateriaalisia informaatiohyödykkeitä. Mutta näiden tietotöiden kontekstit ja tavat ovat hyvin erilaiset. Microsoft on markkinoiden ehdoin elävä monopoliasemaa väärinkäyttänyt jättiyritys, GNU/Linux-kehitys sen sijaan globaalia internetin avulla järjestäytyvää vapaaehtoistyötä.

Microsoft-tyyppinen kehitystyö tapahtuu organisoidusti ja institutionalisoidusti. Alan jargonია käyttäen on kyse tiedon tuottamisesta organisaatioissa, jolla on tietty rakenne, tietyt tavoitteet ja toimintatavat. Tällaista tiedon tuottamista on tietenkin tutkittu paljonkin, esimerkiksi sen kannalta, miten hiljainen ja eksplisiittinen tieto voidaan tällaisessa organisaatioissa mobilisoida.⁶ Sosiologi Scott Lashin tapaan voidaan todeta, että organisaation järjestäytyminen tapahtuu normien ja niiden avulla legitimoidun vallan kautta (Lash 2002). Täl-

laisella organisaatiolla on tietty hierarkkinen rakenne, jonka tehostamiseen on omat tunnetut keinonsa.

Tätä vastoin GNU/Linux-tyyppistä vapaaehtoista kehitystoimintaa, johon ei liity ainakaan ensisijaisesti taloudellisia motivaatioita, voidaan Lashin termein kuvata disorganisaatioksi. Disorganisaation liimana eivät toimi normit ja säännöt, vaan jaetut arvot. Organisaation ja disorganisaation eroa Lash kuvaakin kirkon ja lahkon erolla: kirkon toiminta perustuu hierarkiaan, sääntöihin ja perusteltuun ja lainomaiseen valankäyttöön, kun taas lahkon uskonnollinen elämä perustuu jaettuihin arvoihin, visioihin, usein myös karismaattiseen johtajuuteen. Lashin sanoin organisaatioissa ihmisiä voidaan komentaa ja ohjata legitimoiduin valtarakentein (*power*), disorganisaatioissa vain houkuttaa ja painostaa (henkisen, kulttuurisen) väkivallan (*violence*) keinoin. Disorganisaatio määrittyy jaettujen arvojen ja niiden toteuttamisen kautta, näin johtaja (uskonnollinen guru tai Linuxin tapauksessa Linus Torvalds) voi pitää laumansa ruodussa sanomalla mikä on oikein ja mikä väärin, vaikka hänellä ei olisikaan mitään normatiivista saati laillista toimeenpanovaltaa. Disorganisaatio ei kuitenkaan epämuodollisuudestaan ja epäinstitutionaalisuudestaan huolimatta ole kaoottinen, päinvastoin. Karismaattisen johtajan ympärille ryhmittynyt arvoyhteisö tai heimo voi toimia hyvinkin järjestäytyneesti, tavoitteellisesti ja rationaalisesti.

Tätä taustaa vasten informaatioyhteiskunnan ja omistajuuden kysymykset näyttävät selkeästi. Microsoft-tyyppinen tietotyö voi hyötyä siitä, että informaatiolle, tiedolle, koodille osoitetaan omistajat. Tiedon omistajuuden kautta saavutetaan taloudellinen motivaatio, organisaatorakenteiden välillä voidaan osoittaa työnjakoa ja ansaintalogiikkaa, tehokkuutta voidaan mitata, informaatiovirtoja rationalisoida ja niin edelleen. Omistajuus, tiedon tuotteistaminen voi siis tällaisen tietotyön kannalta olla aito etu, työkalu informaation käsittelyn rationalisointiin ja houkutin ponnistuksiin. Tiedon tuottaminen organisaatioissa voi hyötyä tiedon omistajuudesta; informaation tuotteistamisesta ja digitaalisesta oikeuksien hallinnasta.

Tätä vastoin tiedon tuottaminen disorganisaatioissa vähintäänkin häiriintyy tai tulee mahdottomaksi, jos tiedolle määritellään omistajat ja se pakataan tuotteiksi. Kaikki osallistujathan ovat läsnä omasta halustaan, jonka on herättänyt organisaation toimintatapa, joka ruumiillistaa osallistujille tärkeät arvot; GNU/Linux-tapauksessa esimerkiksi intohimon tietokoneohjelmistojen ja informaation vapautta kohtaan. Tietoa tuottavan disorganisaation toiminta perustuu epämuodolliseen jakamiseen, jota ei voida rationalisoida ja osastoida käskyin. Disorganisaation jaetut arvot näkyvät sen toimintatavassa, joka itsessään on disorganisaation tavoite. Näin ollen kaikki informaation jakamisen – esimerkkitapauksessa vapaan ohjelmoinnin – esteet ovat tuhoisia disorganisaation ja sen toiminnan kannalta.

Tietoyhteiskunnan kannalta ratkaisevaa on tunnistaa näiden kahden eri tietotyön ja tiedon tuotannon tavan olemassaolo ja niiden erilaiset tarpeet ja edellytykset. Ongelmana on, että organisaationaalinen tiedon tuotanto on paljon näkyvämpää ja lobbina paljon tehokkaampaa, kuin disorganisaationaalinen, kun taas yhteiskunnan arvoelämän – sen itseisarvoisten finaliteettien ja digitalisoitumattomien lihallisuuksien – kannalta disorganisaatiot ovat ratkaisevia. Tämä on asian eettinen puoli. Omistajuuden ylikorostuminen yhteiskunnassa ja lainsäädännössä on vaarallista jopa taloudelliseltakin kan-

nalta. Omistajuus voi toimia innovaation estäjänä. Jos tekijät eivät voi seisoa koko ihmiskunnan harteilla, vaan ainoastaan samassa yrityksessä työskentelevien tai työskennelleiden harteilla, on innovaation tiellä paljon enemmän esteitä, ja tarvittavaa ristiinpölytystä tapahtuu paljon vähemmän.⁷

Tiedon omistajuuden *reductio ad absurdum*

On siis olemassa *vapaaehtoisia* teknologian käyttötapoja ja suhteita digitaalisuuteen, informaatioon, koodiin, jotka kyseenalaistavat koodittumisen ja omistajuuden keskeisyyden tietoyhteiskunnan tukipilareina. Nämä tavat saavat taustansa, jos viemme äärimmilleen – *reductio ad absurdum*in tyyliin – sen ajatuksen, jonka mukaan kaikki tieto tai informaatio olisi omistettua, yksityisomaisuutta, siten että sen käytöstä päättää jokin tietty taho, nimittäin omistaja. Kuvitellaan, että maailmaan syntyy lapsi, joka ei tiedä mitään, ei ainakaan mitään yhteiskunnallista, siis ei mitään yhteisönsä sosiaalisista toimintatavoista, työstä, arvoista, normeista ja niin edelleen. Jos kaikki tieto on omistettua, on myös se tieto, että tieto on omistettua, omistettua. Jos tuon tiedon omistajat kieltäytyvät sitä kertomasta, ei lapsi voi asiaa koskaan oppia. Hän ei voi asiaa oppia, jos omistajat eivät sitä salli, tai hänen ei tarvitse asiaa oppia, jos hän ei sitä omistajilta kysy. Molemmissa tapuksissa tietoa omistava yhteisö on suljettu.

Tiedon täytyy ensin olla omistamatonta, jotta se voisi olla omistettua, samaan tapaan kuin informaation täytyy ensin olla analogista, jotta se voisi olla digitaalista. Digitalisoitumaton tieto – tulkittu tieto, sosiaalistuminen, taitojen ja lihan viisauden oppiminen – on paljon ensisijaisempaa, varsinkin tietoyhteiskunnan kannalta, kuin omistettuna ymmärretty ja tuotteistettu informaatio. Omistaminen on mahdollista omistamattomuuteen perustuvan sosialisiaation hyvän tahtoisuuden vuoksi, ei päinvastoin. Täten koodin olemassaoloon uskominen voi heikentää ymmärrystä ihmiseksi kasvamisen, lihaan sidotun tulkinnan merkityksestä, ja on siten vaarassa rappeuttaa yhteiskuntaa, oli se sitten tietoyhteiskunta tai jokin muu. Vielä pahemmin informaation, koodin ymmärtäminen omistetuksi on vaarassa rappeuttaa tietoyhteiskunnan keskeisiä prosesseja: disorganisaatioiden osaamista ja innovaatiota.

Jos näin on, on esitettävissä myös oletus siitä, millaiset teknologian käyttötavat ja asenteet suhteessa koodin, informaation, digitaalisuuden olemassaoloon mahdollistavat tietoyhteiskunnan, jossa sosialisiaatio ja arvopohjainen kansalaistointiminta ovat paremmissa asemissa kuin omistajuuteen ja koodittumiseen perustuvassa mallissa. Voidaan olettaa, että *digitaalinen nominalismi* – toisin sanoen ajatus, jonka mukaan ”koodi” on olemassa vain täällä, vain tässä maailmassa, vain näissä fyysisissä ilmentymissään ja ”digitaalinen” on analogiselle annettu hellittelynimi – voi toimia tekijänä, joka kiinnittää filosofisen, poliittisen ja teknisen huomion tämän maailman epäkohtiin ja niiden parantamiseen, sen sijaan, että voimavarat suunnataan (omistetun) koodin täydellistämisen ja tuotteistamisen hankkeisiin – ikuisen elämään, transhumanismiin, sielun lataamiseen kovalevyille, täydellisen DNA-koodin kehittelyyn ja niin edelleen. Samaan suuntaan toimivat teknologian käyttötavat, joissa informaatio – tai paremminkin tieto, ihminenhan ei voi olla tulkitseminen – on vapaata, toisin sanoen omistajatonta, siten mahdollista disorganisaatiot ja jakamiseen perustuvan yhteisöllisyyden. Ei mitään ihmeellisiä

oletuksia siis, eikä edes sellaisia, joita jokin informaatioteknologian sisäsyntyinen olemus estäisi meitä toiminnassamme ruumiillistamasta.

Viitteet

1. Esimerkkinä vaikkapa Disney-korporaatio, joka loi itsensä ja omaisuutensa käyttämällä uudestaan lastenkulttuuriperinteen klassikoita (erityisesti Grimmin veljesten tuotantoa); niin syntyivät Steamboat Willie, Lumikki, Tuhkimo, Prinsessa Ruusunen, Pieni Merenneito, Viidakkokirja, Mulan ja niin edelleen. Disney on onnistunut Hollywood-kumppaneidensa kanssa jatkamaan Yhdysvaltain tekijänoikeuslainsäädännön suoja-aikaa aina, kun Mikki Hiiri on ollut putoamassa suojan ulkopuolelle. Onkin syytä epäillä, että Yhdysvaltain tekijänoikeuslainsäädäntö ei enää anna väliaikaista vaan de facto ikuisen suojan (ks. Lessig 2002). Ongelma ei ole kulttuurin uusiokäyttö, sillä siihenhan kulttuuri perustuu. Ongelma on, että kukaan ei voi tehdä Disneylle sitä, minkä Disney teki Grimmeille. Samantapainen käytäntö koskee tietysti jossakin määrin ohjelmistojätettä kuten Microsoftia. Tämä trendi tuntuu yhä vahvemmin myös EU:ssa, ja on kuuluvissa vaikkapa ministeri Sasin toiveissa siirtää tekijänoikeus tekijöiltä työnantajille (Helsingin Sanomat 6.3. 2002).
2. Vapaista ohjelmistoista katso esim. R.M. Stallman, ”Miksi ohjelmistojen pitäisi olla vapaita” teoksessa Vadén ja Stallman 2002.
3. Tämä vastaa tietysti kuuluisaa tekoälyn vastaista argumenttia, jonka mukaan taitoihin ja hengissäpysymiseen liittyvät ruumiilliset ja ajalliset prosessit eivät ole formalisoitavissa, ks. esim. Dreyfus 1992; saman seikan merkityksestä Internetin kannalta ks. Dreyfus 2001.
4. Ks. Searle 1980, myös Searle 1992.
5. Ja tästä saadaan toinen tekoälyn vastainen argumentti: esimerkiksi aivojen toiminnan näkeminen informaationkäsittelyä on yhtä aikaa liian helppoa ja liian vaikeaa. Liian helppoa siksi, että aivojen toiminnassa voidaan nähdä lähes minkä tahansa informaatiojärjestelmän implementaatio – yhtä hyvin kuin esimerkiksi maksassa. Ja on nähtykin: on vaikeaa kuvitella informaatiojärjestelmää tai konetta (höyrykone, laskukone, tietokone, soluautomaatti), jonka toiminnan abstraktia kuvausta ei olisi luettu aivojen ”koodiksi”. Liian vaikeaa siksi, että mikään aivojen biologisessa toiminnassa ei viittaa abstraktin merkkijärjestelmän läsnäoloon. Konkreettinen kausaalisuus riittää.
6. Ks. esim. klassikkoa Nonaka ja Takeuchi 1995.
7. Lisäksi eräiden tutkijoiden mukaan on syytä uskoa, että yhteisomistuksen (jokamiehen oikeuden) ja yksityisomistuksen sekajärjestelmä on pelkästään tiedon omistajuuteen nojaavaa järjestelmää parempi kannustin innovaatioon ja keksintöihin ks. esim. Lessig 2001; Castells ja Himanen 2001.

Lähteet

- Castells, Manuel ja Himanen, Pekka, *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. WSOY, Helsinki 2001.
- Dreyfus, Hubert, *What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason*. The MIT Press, Cambridge, MA. 1992.
- Dreyfus, Hubert, *On the Internet*. Routledge, London 2001.
- Haugeland, John, ”Analog and analog”. Teoksessa *Having Thought*. Harvard University Press, Harvard, 2000.
- Heidegger, Martin, ”Tekniikan kysyminen”. *niin&näin* 2/1994.
- Heidegger, Martin, ”Vain jumala voi enää meidät pelastaa”. *niin&näin* 4/1995.
- Lash, Scott, *Critique of Information*. SAGE, London 2002.
- Lessig, Lawrence, *The Future of Ideas. The Fate of the Commons in a Connected World*. Random House, New York 2001.
- Lessig, Lawrence, 2002, ”Free culture” presentation at the OSCON 2002 conference; <http://randomfoo.net/oscon/2002/lessig/>, ja <http://www.oreilly.net.com/pub/a/policy/2002/08/15/lessig.html>.
- Nonaka, Ikujiro ja Takeuchi, Hideguro, *The Knowledge Creating Company*. Oxford University Press, Oxford 1995.
- Searle, John, ”Minds, Brains and Programs”. *The Behavioral and Brain Sciences*. vol 3, 1980.
- Searle, John, *The Rediscovery of the Mind*. The MIT Press, Cambridge, MA. 1992.
- Wright, Georg Henrik von, *Vetenskap och förnuftet*. Söderströms, Helsinki 1987.
- Vadén, Tere ja Stallman, Richard M., *Koodi vapaaksi. Hakkerietiikan vaatuvuus*. Tampere University Press, Tampere 2002.

(valikoita, hyperlinkkejä tai muita sellaisia käyttäen), mutta tällöin käyttäjän on aina ensin opittava kyseiset komennot – siis sopeuduttava koneen logiikkaan, tai sitten voimme kehittää koneita jotka ”ymmärtävät” ihmisen luonnollista kommunikointia eli kieltä. Vasta sitten kun meillä on koneita, jotka ymmärtävät vapaamuotoista, luonnollista kieltä, voimme alkaa puhua todellisesta vuorovaikutuksesta ihmisen ja koneen välillä. Tämä on tietenkin utopiaa. Mitä enemmän luonnollisen kielen koneellista prosessointia tutkitaan, sitä vaativammaksi tehtävä näyttää muodostuvan.

Ongelman ratkaisemiseksi on kuitenkin olemassa kolmekin kiertotietä: ensinnäkin, koneen ei tarvitse missään yvemmässä merkityksessä todella ymmärtää ihmistä, riittää kun se pystyy reagoimaan ihmisen puheeseen tai muuhun toimintaan tavalla joka ihmisestä tuntuu mielekkäältä. Toiseksi, jos vuorovaikutustilanteen kontekstia rajataan eri tavoin, tehtävä muuttuu olennaisesti helpommaksi. Kolmanneksi, ihmisillä on taipumus yrittää merkityksellistä ja ymmärtää omittuisimmatkin eteen osuvat lausumat. Juuri näihin seikkoihin perustuu jo 60-luvulla kehitellyn *Eliza*-dialogiohjelman menestys. *Eliza* on olevinaan psykoterapeutti, joka vastailee käyttäjän esittämiin lausumiin parhaimmillaan hyvinkin sattuvia kommentteja tai niihin liittyviä kysymyksiä. Ohjelma on toiminnaltaan hyvin yksinkertainen: se etsii käyttäjän kirjoittamista vuorosanoista tiettyjä ohjelmoijan valitsemia sanoja tai fraaseja, ja löytäessään jonkin niistä, vastaa kyseiseen sanaan jollain tapaa liittyvällä kommentilla. Jos se ei löydä yhtään etsimäänsä sanaa se vastaa jollain geneerisellä kysymyksellä (”Miltainen on suhteisi vanhempisi?”) Parhaimmillaan *Elizan* kommentit tuntuvat oikeasti mielekkäältä, toisinaan ne tuntuvat hämähäältä, ja pahimmillaan ne ovat aivan absurdeja. Toisaalta, useimmilla ihmisillä on juuri tällainen käsitys terapiasta: terapeutti voi tehdä hyvinkin yllättäviä kysymyksiä stimuloidakseen analysoitavan erilaisiin reaktioihin. Terapiakonteksti siis auttaa tulkitsemaan koneen toimintaa mielekkäällä tavalla, ja tämän tapaiseen tulkitsemiseen ihmiset ovat normaalisti hyvinkin valmiita. Siten illuusio todellisesta keskustelusta voi säilyä *Elizan* ja käyttäjän välillä pitkäänkin.

Koneen tunnistamia ilmauksia voidaan kasvattaa aivan toisiin lukuihin kuin *Elizan* vaatimattomassa tapauksessa, kontekstia voidaan rakentaa vahvasti keskustelua ohjaavaksi, mutta lopulta kaikki perustuu sittenkin käyttäjän alttiuteen tulkita koneen toiminta merkitykselliseksi. Mutta mitä useammin kone reagoi ”järkevästi” ja tilanteeseen sopivasti, sitä pienemmäksi muuttuu käyttäjän alttiuden vaatimus; rangaussiirtolan piirtokoneen teksti muuttuu vähemmän koukeroiseksi ja terät pehmenyvät. Edelleenkin ihmiskäyttäjän on tehtävä töitä konetta ymmärtääkseen, mutta sehän kuuluu toki asiaan kun kerran vuorovaikutuksesta on kyse, kummankin osapuolen on oltava aktiivisia toimijoita. Kysymys onkin siitä, että koneen on puolestaan tuotava oma panoksensa vuorovaikutustilanteeseen. Jos on kyse hyötyohjelmasta,

»Tilanteen muuttuminen edellyttäisi konetta, joka pystyy ylittämään oman ohjelmointinsa ja tuottamaan ennakoimattomia merkityksiä – tai Italo Calvinon sanoin epäjärjestystä. Tämä taas on edelleen utopiaa.»

sen on pystyttävä auttamaan käyttäjää jossain tehtävässä, jos taas on kyse esteettisestä sovelluksesta, sen on kyettävä tuottamaan esteettisiä kokemuksia tavoilla, joihin käyttäjän toiminta mielekkäällä tavalla vaikuttaa.

Voimme edelleen käyttää Eliza esimerkitapauksena: ohjelman tekijöiden on kirjoitettava siihen sisään riittävän korkeatasoista materiaalia, että repliikit järkeenkäypyyden lisäksi ovat tavalla tai toisella nautittavia (huvittavia, syvällisiä ja niin edelleen). Prototyypisyydessään Eliza tuo perin alastomasti esiin sen, mistä ihmisen ja koneen vuorovaikutuksessa on pohjimmiltaan kyse: konevälitteisestä toiminnasta, joka kuitenkin on aina ihmisten välistä kommunikaatiota. Tilanteen muuttuminen edellyttäisi konetta, joka pystyy ylittämään oman ohjelmointinsa ja tuottamaan ennakoimattomia merkityksiä – tai Italo Calvinon sanoin epäjärjestystä. Tämä taas on edelleen utopiaa. Valitettavan usein arkirealismia koneiden kanssa toimittaessa on ennakoimattomuus ja epäjärjestys virhetoimintojen muodossa, niinhän *Rangaistussiirtolankin* kone menee epäkuuntoon ja lävistää uhrinsa otsan yhdellä survaisulla koristeellisen kidutuksen sijaan...

Niin kauan kuin kyse on koneen käyttämisestä, liikutaan insinööri-tieteiden alalla: koneiden käytettävyyttä voidaan aina parantaa, vaikka tietokoneiden kohdalla tällä saralla ei juuri positiivisia tuloksia ole nähty... *Ask Jeeves*, yksinkertaiseen agenttiteknologiaan pohjautuva Internetin hakuohjelma on ovelasti ottanut nimekseen englantilaisen palvelijan nimen – sellaisenahan me koneemme mielellään näkisimme, pätevä, huomaamattomana ja toteuttamassa toiveemme ennen kuin niitä itse edes tiedostamme. Tämä taas on perin kaukana kaikista niistä kokeiluista, joissa koneesta pyritään tekemään luova toimija tai ainakin aktiivinen osa luovassa prosessissa – mutta nämä kummatkin puolet tarvitaan että ihmis-kone-suhteesta voisi tulla jotain muutakin kuin pelkkä välinesuhde – ja ehkä jopa mielihyvää tuottava suhde, muutenkin kuin vain niinä harvoina hetkinä, jolloin kone reagoi toimiimme toivotulla tavalla ja yleinen tuskastuminen ohikiitäväksi tuoksi helpottaa.

00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101
00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101
00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101
00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101
00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101
00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101
00000000000000 1001010010010001001001100100100010010101

00100100010010101010100101001010010010001001001100100100010010101
0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101
0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101

0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101
0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101
0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101

0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101
0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101
0010010001001010101010100101001010010010001001001100100100010010101

INFORMAATIOAJAN SODANKÄYNTI — PSYKOLOGINEN VAIKUTTAMINEN

ESIMERKKINÄ NATSI-SAKSA JA YHDYSVALLAT

Psykologinen vaikuttaminen on yhtä vanhaa kuin ihmisten väliset ristiriidat. Psykologinen sodankäynti on ympärivuorokautista mielen ammuntaa. Yleisesti puhutaan psykologisista operaatioista, kun suostuttelu ja havaintojen hallinta tapahtuu perinteisen sodankäynnin puitteissa. Toisaalta puhutaan informaatio-operaatioista, kun toiminta kohdistuu esimerkiksi kriisinhallintaoperaatiossa siviiliväestöön. Psykologisen ja informaatio-operaation käsitteet ovat epämääräisiä ja usein harhaanjohtavia. Kaiken perustalla on kuitenkin vanha kunnon propaganda.

Havaintojen hallinta ja suostuttelu

Vaikka teknologia on lisännyt propagandan vaikuttavuutta, on inhimillinen suostuttelu aina ollut samanlaista. Suostuttelu ei koskaan ole yksinkertaisesti vain viesti, vaan sisältää myös keinot viestin perille saattamiseksi. Vaikka suostuttelun tavoite olisi suoraviivainen, keinot ovat useinkin monimutkaisia ja epäsuoria. Kommunikaatio ei koskaan ole lineaarinen prosessi. Propagandan sisältämä viesti itsessään on neutraali, mutta haluttu vaikutus kohderyhmän käyttäytymiseen on aina luonteeltaan moraalinen. Esimerkiksi natsien sotaelokuvassa *Ilma- taistelut Puolasta* puolalaisia syytetään saksalaisten vankien kiduttamisesta. Tällä pyritään saamaan yleisö vakuuttuneeksi siitä, että saksalaiset itse ovat lempeitä vankejaan kohtaan. Vihajailu pureutuu ihmiseen syvemmälle kuin väite (vrt. Kracauer 1987).

Elokuvatutkija Antti Alasen mukaan sodasta on erittäin vaikea luoda dokumenttielokuvia, koska sota kaikesta huolimatta on odottamista ja itse taistelua on vaikea vangita filmille. Sodan kuvaaminen on aina ollut melko pitkälle rekonstruktioita. Mitä vauhdikkaampia ja iskevempiä taistelukohtauksia ja dramaattisempia käänteitä elokuva sisältää, sitä varmemmin kyse on sodan lavastamisesta. Nykyään sodan uutisointi on enimmäkseen asiantuntijoiden puhetta, joka koskettaa kyläkin ihmisten ajattelua, mutta jolla ei kyetä vaikuttamaan ihmisten tunteisiin. Toisen maailmansodan aikana uutiskatsaukset rintamalta sisälsivät tunteisiin koskettavia kuvauksia. Kuva oli puhetta tärkeämpää. Nykyisessä länsimaaisessa uti-

soinnissa puheella on ylikorostunut asema ja siksi psykologiset selitykset asioiden kulusta eivät vakuuta.

Miten vaikuttamisen logiikka synnytetään?

Deduktio merkitsee synn johtamista yleisestä periaatteesta, kun taas induktio merkitsee yksittäisistä havainnoista tapahtunutta yleistystä. Deduktiolla on siis muodollinen vahvuus, kun taas induktio lähtee käytännöllisestä painotuksesta. Deduktio on väline vaikuttaa esimerkiksi ihmisiin, joilta puuttuu oma tilannekokemus. Induktio antaa tilanteessa oleville ihmisille tilanteen mielen.

Karkeasti yleistäen, yleinen tapa ajatella länsimaissa on ollut praktinen syllogismi. Tämä muodostuu premisseistä ja niiden johtopäätöksistä. Johtopäätös on binaarinen (esim. tosi tai epätosi). Todellisuus vaihtelee kuitenkin binaarisuutta moninaisemmin, kuten tiedämme. Perinteinen propaganda ja massojen havaintojen hallinta on perustunut binaarisuuteen, variaatioiden sulkeistamiseen ja mustavalkoiseen lopputulokseen. Esimerkiksi

Terrorismi on pahuutta (premissi 1)
Bin Laden on terroristi (premissi 2)
Bin Laden on paha (johtopäätös)

»Teknisesti natsit panostivat propagandassaan paljon elokuvien leikkaus- ja esitystekniikoihin. Sotilaskatsausten ja -elokuvien tarkoituksena ei ollut niinkään jakaa tietoa, kuin vedota tunteisiin. Kuvallinen ja äänellinen ilmaisu olikin sanallista tärkeämpää. Katsaukset mainostivat sotilasoperaatioiden tehokkuutta.»

Johtopäätös on oikea, jos premissit ovat oikein. Massapsykologiassa edellinen esimerkki toimii, mutta kysyttäessä esimerkiksi terrorismin passiivista vaikutusta, tai missä yhteyksissä terrorismin retoriikkaa käytetään tai miten määritymme itse määrittellessämme terroristin, premissit tulevat suhteellisiksi ja siten johtopäätös ei enää voi olla totta. Uutisoinnin jatkuvuus ja reaaliaikaisuus ajaa monipuolisestikin ajattelevan ihmisen mustavalkoiseen ajatteluun. Alati kiihtyvä tiedottamisen määrä pakottaa reagoivaan ajatteluun. Ihmisellä ei ole aikaa ja mahdollisuutta valikoida informaatiotulvassa, joka syöttää samaa iskevää väitettä kaikilta medioilta 24 tuntia vuorokaudessa.

USA:ssa, toisin kuin Euroopassa, induktio on toiminut selittävänä tekijänä syyskuun 11. tapahtumille, koska ihmiset kokivat USA:ssa tapahtumat henkilökohtaisesti. Jos ihminen itse kokee päälle kaatuvat pilvenpiirtäjät, on asioille annettava selitys hyvin induktiivinen. Kaukana kriisipesäkkeestä kriisin syyt ja maailman menoa voidaan tarkastella hyvinkin kriittisesti ja monipuolisesti. Oman hengen ollessa uhattuna nopeimmat selitykset ja turvallisuuden palauttajat yleensä hyväksytään (vrt. Hutchinson 2002).

USA:n asevoimat onnistuivat informaatiokampanjassaan Afganistanissa, mutta läntisen maailman havaintojen hallinnassa Pentagonilla on ollut ongelmia. Toisaalta mm. Keski-Euroopassa ihmiset ovat kokeneet kesän tulvat pahempina asiana kuin sodan. Tulta vastaan voi taistella, mutta vettä vastaan ei, kuten epätoivoinen saksalaismies asian ilmaisi kesän tv-uutisissa.

Yhdysvaltojen asevoimien teknologinen ylivoima on mahdollistanut ylivoimaisen tiedustelun Afganistanin operaatioalueella. Tätä logiikkaa on käytetty hyväksi lentolehtisissä, jotka ovat pureet operaation kohteena oleviin joukkoihin:

Jos tiedämme missä olette voimme tuhota teidät (premissi 1)

Tiedustelujärjestelmämme kykenee kertomaan meille missä olette (premissi 2)

Tulemme tuhoamaan tiedät (johtopäätös)

Sen sijaan poliittiset lausumat läntiselle maailmalle ovat olleet

logiikaltaan ristiriitaisia. Vuoden 2001 lopulla pääministeri Tony Blair käytti seuraavaa logiikkaa puhuessaan läntiselle maailmalle terrorismin vastustamisesta:

Taleban käyttää väkivaltaa kasvattaakseen poliittista valtaansa (premissi 1)

Iso-Britannia käyttää pommituksia poliittisen vallan saavuttamiseksi (premissi 2)

Iso-Britannia on hyvä, Taleban on paha (johtopäätös)

Edellisen kaltaisella logiikalla on ollut negatiivinen vaikutus mm. Euroopan valtioissa. Kyseinen logiikka ja yritys hallita ihmisten havaintoja ei ole harmoniassa ihmisten kokemusmaailman kanssa.

Mahdollinen Yhdysvaltojen isku Irakiin kärsii suotuisan julkisuuden puutteesta. Aika ja kansainvälinen media kasvavat Yhdysvaltojen sotilasiskua vastaan. On jopa väitetty, että presidentti Bushin kannatusluvuista voidaan laskea iskun alkamisajankohta (vrt. Sinkko 2002).

Nykyaikaisen sotilaspropagandan lähtökohta

Kansallissosialistisissa sotilaskatsauksissa ja elokuvissa oli Sigfried Kracauerin mukaan (1987) muutama perusasia. Niiden tuli olla totuudenmukaisia, mutta ei välttämättä totta. Totuudenmukaisuutta korostettiin katsausten alussa mainitsemalla sankareina kaatuneiden reportterien nimet, vaikka yleensä natsit vaikenivat omista tappioistaan. Toinen periaate oli tiedon nopeus. Negatiivit toimitettiin rintamalta nopeilla lentokoneilla. Välittömästi kaikkialla Saksassa mainostettiin uusia katsauksia sensaatioiksi ja järjestettiin hinnoiltaan alennettuja erikoisnäytäntöjä. Propagandaministeriö valmisti katsauksia myös 16 eri kielellä ja elokuvastudio UFAn toimisto raportoi New Yorkissa, että saarrosta huolimatta katsaukset olivat nähtävissä New Yorkin teattereissa parissa viikossa niiden ilmestymisen jälkeen. Hitlerin diplomaatit käyttivät katsauksia painostaessaan valtioita antautumaan natsien toimintaan. Propagandaelokuvat olivat poliittisen kaupanteon väline.

Teknisesti natsit panostivat propagandassaan paljon elokuvien leikkaus- ja esitystekniikoihin. Sotilaskatsausten ja -elokuvien tarkoituksena ei ollut niinkään jakaa tietoa, kuin vedota tunteisiin. Kuvallinen ja äänellinen ilmaisu olikin sanallista tärkeämpää. Katsaukset mainostivat sotilasoperaatioiden tehokkuutta. Esimerkiksi elokuva *Voitto Lännessä* alkaa tulevaa toimintaa koskevalla ilmoituksella, jota seuraa heti perään toiminnan tulos. Aikaa vievät hankkeet päättyvät nopeasti toteutukseen. Näin vihollisen vastarinta kuivutetaan elokuvan tempaavalla toiminnalla pois. Elokuvassa ranskalaisten Maginot-linja kuvataan puolustukselliseksi ja vanhan ajan taantumukselliseksi sodankäynniksi, joka joutuu väistymään uuden, hyökkäävän ja nopean liikkeeseen perustuvan sodankäynnin tieltä. Elokuvan teho perustuu siihen, että Maginot-linjan rakenteet oli kuvattu ennen sotaa ja saksalaisten sotatoimet itse taisteluista. Saksalaisten voitto on siis tulevaisuuden voitto.

Karttoja hyökkäysnuolineen käytettiin erityisesti symboloimaan fyysikaalisen voiman tapaista sotaa, jossa tämä uusi sota uuden aineen tapaisesti hajottaa, läpäisee, työntää ja syö pois kaikki sitä vastustavat esteet. Lisäksi ilmasta otetut kamera-ajot panoroivat, kohosivat ja sukelsivat niin, että katsojalle tuli penkissään vaikutelma edessä avautuvan todelli-

suuden täydellisestä hallinnasta. Taistelukohtaukset kuvattiin usein karttojen ja ilmakuvienvälissä yleispäteviksi esimerkeiksi niin, että ne osoittautuvat kaikkialle soveltuviksi sota-toiminnan stereotyypeiksi. Ne kuvasivat marssivia kolonnia, jotka eivät sopineet mihinkään erityiseen operaatioon, vaan toimivat yleispätevinä esimerkkeinä.

Samaa tekniikkaa käytetään nykyisessä uutisoinnissa. Jokainen kuva Persianlahdelta tai Afganistanista, Palestiinan konfliktista puhumattakaan, sopii mihin nykyaikaiseen taisteluun tahansa. Ikuinen kivien heittäminen, lentotukialuksilta lähtevät taistelukoneet ja yössä lentävät risteilyohjukset kertovat esimerkkeinä kaikesta ja eivät mistään. Välissä sotilasiantuntijat puhuvat auktoriteetin tavoin taistelujen kulusta.

Natsien katsauksissa asetettiin vastakkain lähikuvassa eläimellinen neekeri ja saksalaisen sotilaan kasvot. Viholliselta saatu elokuvamateriaali leikattiin niin, että se kääntyi kyseistä maata vastaan. Silloin tällöin marssivien joukkojen seasta putkahti esiin saksalaisen sotilaan ihannetyyppi: pehmeät ja sentimentaaliset kasvot, jotka paljastavat arjalaisen sielun ja veren. Marssimusiikilla vastustajan aseet muutettiin leikkikaluiksi ja omien sotilaiden väsymys haihdutettiin pois. Katsauksissa sotilaskomentajat jäivät kuvauksen varjoon ilmaantumisen esiin yksinään ja karttojensa ääressä toimivina toimihenkilöinä. Tämä johtui siitä, että sota kuvattiin mekaaniseksi toiminnaksi, joka oli osa laajempaa historiallista ja poliittista kohtalon prosessia.

Tieteen, teknologian ja median keskeisyys nykyaikaisessa sodassa on vain korostanut tätä natsien katsauksista alkanutta kehitystä. Esimerkiksi Yhdysvallat on varonut henkilöittä-mästä Afganistanin sotaa kehenkään rintama-kenraaliin siitä syystä, että sotilaalliset tavoitteet eivät ajautuisi ristiriitaan poliittisten tavoitteiden kanssa. Sodan johtajina on esitelty presidentti Bush ja hänen lähin poliittinen orkesterinsa. Myös natsien katsauksissa komentajat kokoontuivat Führerinsä ympärille.

Natsien propaganda ei koskaan tyytynyt levittämään ainoastaan sanomaa, vaan myös valmisti suotuisaa maaperää sanoman hyväksynnälle. Radiossa ja elokuvissa samoja teemoja käsiteltiin eri tavoin. Molemmissa massojen hyväksyntä oli tärkeää, ei niinkään itse sanoma. Massat haluttiin kytkeä tunteella natsismiin. Tämän jälkeen niitä pyrittiin liikuttelemaan paraateissa kuin konetta. Sanomat julistivat mitä on tulossa ja kanavoivat näin ihmisten odotuksia.

Odotusta ja jännitystä kasvatettiin vaikeuksien ja helpon nopealla rytmillä. Helpotusta ei kuitenkaan saanut kestää kuin hetken, etteivät katsojat tulleet tietoiseksi ympärillä vallitsevasta tyhjyydestä. *Voitto Lännessä* elokuvassa toimii propagandalle tyyppillinen elliptisyys: selostavaa karttaa seuraa jokin este, joka näyttää tukkivan voittoon vievän tien – sitten äkillinen hyppäys, ja voiton torvet kajahtavat. Tunnelma on kuin nykyaikaisissa mainoksissa. Useissa kohdin ensimmäinen voitto tai menestys sivuutettiin nopeasti, millä luotiin seuraaville voitoille laajuutta ja syvyyttä. Vallattuja vankeja ja aseita panoroidaan, jolloin niiden määrä saadaan näyttämään valtaisa.

Natsien toiminnassa propagandalle annettiin niin suuri valta, että kukaan ei enää ollut varma onko sen tehtävä muuttaa todellisuutta vai onko todellisuutta muutettava propagandan vuoksi. Koko natsien vallan suunnitelmat projisoitiin tyhjiöön. Informaation virtauksen painetta ei voitu hellittää, koska koko liikkeen ja informaation todellisuus olisi saattanut kadota jäljettömiin. Ihminen oli informaatioverkkojen jatku-

»Ihminen oli informaatioverkkojen jatkuvassa psyykkisessä hieronnassa, joka samanaikaisesti rentoutti ja jännitti sodan arjen keskellä. Oleellista oli, että katsojaa estettiin pakenemasta. Iskevät uutiset ja marssimusiikki seurasivat kaikkialla kadulla kulkijaa. Natsit supistivat minimiin ajan, joka kului sotatapahtumista niiden ilmaantumiseen valkokankaalle. Muuttamalla sodan uutiskatsauksiksi natsit paljastivat, kuinka vähän todellisuus heitä kiinnosti. He jäljittivät itsepintaisesti jokaisen itsenäisen mielipiteen ja steriloidivat sen kollektiiviseksi mediaksi. Todellisuuden esiin kasvaminen pyrittiin tukahduttamaan.»

vassa psyykkisessä hieronnassa, joka samanaikaisesti rentoutti ja jännitti sodan arjen keskellä. Oleellista oli, että katsojaa estettiin pakenemasta. Iskevät uutiset ja marssimusiikki seurasivat kaikkialla kadulla kulkijaa. Natsit supistivat minimiin ajan, joka kului sotatapahtumista niiden ilmaantumiseen valkokankaalle. Muuttamalla sodan uutiskatsauksiksi natsit paljastivat, kuinka vähän todellisuus heitä kiinnosti. He jäljittivät itsepintaisesti jokaisen itsenäisen mielipiteen ja steriloidivat sen kollektiiviseksi mediaksi. Todellisuuden esiin kasvaminen pyrittiin tukahduttamaan.

Sota oli natsille epäilemättä totta, mutta sota oli myös järjestetty massojen hallintaa varten. Tunteet hallittiin organisoimalla liikkeellä. Lepattavat liekit, lippumeret, torvisoitto ja alituiset panoroinnit ovat olleet esikuvina nykyiselle informaatiotodellisuudelle. Katsoja ei enää tuntenut ja nähnyt todellisuuden kulkevan ohitse, vaan koki joutuvansa kiskotuksi omilta juuriltaan tuohon epätodellisen informaation tyhjiöön.

Samoin kuin nykyään Tora Boran vuoristoro, natsi-lentäjät pommittivat Leningradia niin korkealta, että eivät voineet kuvitella kaupunkia eläväksi paikaksi, vaan kartalla olevaksi pisteeksi. Nykyiset risteilyohjusten maalit seuraavat tätä tyhjiössä tapahtuvaa sodankäynnin logiikkaa. Natsit eivät käsitelleet kuolemaa sotakatsauksissaan. Kuoleman mukaantuonti olisi ehkä aiheuttanut katsojissa tyhjyyden tiedostamisen. Toisin kuin natsit, mm. sotaretkielokuvassa *Mannerheim-linja* neuvostoliittolaiset kuvaajat kuvaavat alastomasti omia tappioita ja kuolleita sotilaita. Jos ajatellaan tämän päivän uutisointia, kuolema puuttuu yhä vahvemmin sodan kuvasta.

Kuinka propagandaa on yritetty hillitä propagandalla

Psykologisten operaatioiden ja informaatio-operaatioiden katsotaan kohdistuvan ihmisten ja ihmisryhmien havaintojen hallintaan ja käyttäytymisen suuntaamiseen. Ensimmäisen maail-

»Informaatio-operaatiot ovat informaatiiosodankäynnin yläkäsite, koska esimerkiksi yritykset rauhan aikana toteuttavat informaatio-operaatioita mutta eivät käy informaatiiosotaa. Informaatio-operaatiot ovat syntyneet teknologiayritysten suojaamiseksi, koska julkinen hallinto on yhä riippuvaisempi teknologisten yritysten turvallisuudesta. Yhdessä yksityisen sektorin kanssa hallitukset luovat kansallisen informaation ylivoiman.»

mansodan aikana lordi Kitchener tiivistä propagandan sanoihin ”Maasi tarvitsee sinua” (ei maamme!). Vuoden 1938 Münchenin kriisin yksi avaintekijä oli saksalaisten suorittama mustan propagandan operaatio radio Luxemburgin avulla englantilaisia vastaan. Englantilaisten suurin virhe oli keskittyä Natsi-Saksan hallituksen mustamaalaamiseen kun propagandan painopiste olisi pitänyt olla itse kansa.

Vasta Sefton Delmer kykeni ”näkyttömällä radioasemillaan” tukemaan Churchillin inspiroimaa ajatusta ”Euroopan liekeistä” ja hyödyntämään BBC:tä, joka oli sodan kuluessa kasvanut kansallisesta mediasta kansainväliseksi fasismin ja natsismin vastaiseksi informaation lähteeksi. Käyttämällä koodinimiä ”tutkimusyksiköt” Delmer loi ”mustat radioasemat” Soldatensender Calais ja GS1 (Gustav Siegfried Eins), joita saksalaiset kuuntelivat tajuamatta niiden lähetyksien tulevan Englannista. Perusteema oli uskotella saksalaisille, että heidän keskellään tapahtui natsien vastaista järjestäytyntä ja organisoitua toimintaa. Esimerkiksi ”vastarintaliikkeen” lentolehtisiä tuettiin saman aikaisesti saksalaisille suunnatuilla radiolähetyksillä, joissa ohjelma oli muka saman vastarintaliikkeen tekemää. Yksi lähetyksistä oli *Atlantiksender*, jonka takana itse asiassa oli Sefton Delmer ja hänen esikuntansa Englannissa.

Radiolähetykset suunnattiin saksalaisille sotilaille Wehrmachtin käskynä OKW-Befehl 967/42g, jossa ilmoitettiin, että sotilaiden, joiden koti on osuneiden pommitusten kohteina, on lupa vieraila kotonaan. Sen jälkeen lueteltiin lista pommitetuista kaduista. Lista kaduista oli niin huolellisesti valmistettu, että Saksan salainen poliisi (Gestapo) uskoi vastarintaliikkeen olemassaoloon. Sodan jälkeen Saksassa uskottiin yleisesti, että vastarintaliike todella oli olemassa. Saksalaiset valmistivat jopa itse propagandaelokuvan nimeltä *Soldatensender Calais*, jossa vastarintaliikkeen agentit siirretään Englantiin Essenin pommitettaessa. Lentolehtiset kuvataan siirtoa tukevin. Todellisuudessa Delmer esikuntineen haastatteli Englantilaisten pommituslaivueiden miehistöjä, jotka olivat ottaneet valokuvia Saksan kaupungeista ja niitä verrattiin englantilaisten kirjastojen tietoihin.

Hyvin tunnettuja mustan propagandan tuotteita ovat vas-

tustajan sotilaille ja työntekijöille suunnatut ohjeet kuinka tekeydytään sairaiksi ja vältetään haavoittuminen ja kuolema. Eräs niistä on pieni tieteellisesti kirjoitettu kirjanen nimeltään *Sairaus pelastaa (Krankheit rettet)*. Kirjanen on suunnattu Wehrmachtin sotilaille Normandian maihinnousun alla, ja kertoo kuinka teeskennellä sairastumista ja välttää näin tuhoisa taistelu ja päästä ylimääräiselle rintamalomalle (Fronturlaub). Delmer esikuntineen kirjoitutti kirjan Cambridgen tutkijoilla. Kirjassa annetaan myös psykologiset ohjeet siitä, kuinka kuvata sairauden aiheutuminen palveluksessa tai työssä tapahtuneeksi ”huonoksi onneksi”. Ohjeissa kielletään ”potilasta” kertomasta mistä sairaudesta on kyse, jotta diagnoosin teko jää itse lääkärille ja jotta teon tarkoituksellisuus ei paljastuisi. ”Potilaan” tulee vain kuvata vamma tai sairaus, mutta johtopäätösten teko on jätävä tohtorille.

Delmer esikuntineen oletti kirjalla voivan olla kolmenlaista vaikutusta. Ensimmäinen ja epätodennäköisin olisi, että kirjan tarkoituksellisuutta ei huomattaisi ja sanoma vaikuttaisi saksalaisten taistelutahtoon. Toisena vaihtoehtona olisi, että kirja huomattaisiin ja saksalaiset sotilasviranomaiset rintamalla rajoittaisivat hoitoon ja rintamalomalle pääsyä sillä seurauksella, että aidosti sairaat sotilaat jäisivät hoitamatta. Tuloksena olisi saksalaisten rivivahvuuden lasku. Kolmantena ja todennäköisimpänä vaihtoehtona pidettiin sitä, että kaikki, joilta kirja löydetään, ammutaan Saksan sotapoliisien toimesta. Sillä olisi dramaattinen vaikutus saksalaisten sotilaiden taistelutahtoon. Saksalaiset huomasivat propagandan ja käännättivät kirjan englanniksi. Kirjaa luettiin Englannissa ja jopa sodan jälkeen sitä oli ostettavissa englantilaisista kirjakaupoista.

Propaganda aseena

Propaganda on edelleen ase tai paremminkin puolustushaara maa-, meri- ja ilmapuolustuhaaran lisäksi. Se on ainoa näistä neljästä, joka voi estää sodan (vrt. Leppo 1939, 7). Kuten mainonta ratkaisee tuotteiden kilpailussa usein paremmuuden, myös propaganda voi tehdä mitättömistäkin kiistoista suuria ja päinvastoin. Tärkeää on ymmärtää psykologisten ja mediaoperaatioiden tarvitseman ajan ero. Jos psykologisille operaatioille annetaan tarpeeksi aikaa, ne voivat estää aseellisen konfliktin. Sen sijaan mediaoperaatiot ovat osa nopeaa sotilaille tyyppillistä tiedottamista.

Yhdysvallat käy tällä hetkellä kovaa sisäpoliittista kamppailua tulevien vaalien suhteen. Poliitikka kulminoituu asenteisiin Irakia kohtaan. Ns. ”kyyhkyset” (esim. Colin Powell, Richard Armitage, Chuck Hagel) propagoivat mahdollista Irakin iskua vastaan ennen kuin länsivallat saadaan operaatiolle myönteiseksi. Mielenkiintoista on, että sotasankarit ovat pehmeiden keinojen kannalla kun taas poliitikot haluaisivat heti vaimentaa Saddamin.

Ns. ”haukat” (esim. Donald Rumsfeld, Dick Cheney, Paul Wolfowitz) kannattavat välitöntä iskua Irakiin Al Qaedan verkostojen tuhoamiseksi ja Saddam Husseinin eliminoimiseksi. Koko maailma seuraa ja analysoi tätä suurta propagandatapahtumaa. Propagandalla tempaistaan amerikkalainen kansa mukaan käsikirjoitettuun todellisuuteen, jossa sisäiset ongelmat yritetään peittää suurvallan ulkoisilla haasteilla. Presidentti Bushin ”haukat” kiertävät ”konsultoisissa” ympäri maailmaa liittolaisia iskun taakse, mutta myös omaa kongressia ”konsultoidaan” kovin sanakääntein. Vaikka presidentti

Bush ei häikäisekään älyllään, on hänen hovinsa luomassa uutta *Pax Americanaa*, jonka pyrkimyksenä on nousta asemaan, jossa Yhdysvaltojen ei tarvitse välittää maailman mielipiteistä.

Yhdysvallat ja propaganda syyskuun 11. jälkeen

Keskeinen lähtökohta on yhdysvaltalaisen kulttuurin näkemys vaikuttamisen ja julkisuuden positiivisuudesta. Informaatio nähdään länsimaisen yhteiskunnan voiman lähteenä. *Kansallinen turvallisuusstrategia* perustuu talouden menestykseen, sotilaalliseen kykyyn, vapaaseen informaatioon ja diplomatian korostamiseen. Kun suljetun yhteiskunnan tiedonvälitys konkretisoitui radiossa, informaatioyhteiskunta on internetin yhteiskunta.

Kansallisen turvallisuuden strategia alkaa Reaganin kaudelta vuodelta 1987, jolloin keskeinen tavoite oli informaation vapaa liikkuvuus. Poliittisena tavoitteena oli tietysti Neuvostoliiton uhan romahduttaminen. Tällöin informaatio nähtiin kuitenkin diplomatian tukena. Vuonna 1990 Bush vanhempi toi esiin postmodernin ajan informaatiotarpeen puhuen julkisesta diplomatiasta, mutta tuohon aikaan ei vielä mainita informaatioylikyvön käsitettä. *Julkisella diplomatialla* tarkoitetaan omaan kansaan ja yhteistyökumppaneihin kohdistuvaa propagandaa. Yhdysvallat pyrkii maksimoimaan kansainvälisen julkisuuden mahdollisuudet. Kosovossa serbit tappoivat tuhansia, mutta länsimainen media ei saanut tapahtumista kuvia. Sen sijaan Yhdysvallat aiheuttivat muutamia siviili-ihmisten tapioita, jotka näkyivät medioissa. Tästä virheestä pyritään oppimaan. 1990-luvun keskivaihe Yhdysvalloissa on talouden, informaation ja turvallisuuden kytkemistä toisiinsa. Tullessa Clintonin kaudella kohti vuosituhennen vaihdetta informaatiouhat korostuvat. Puhutaan yhä vahvemmin yksityisen sektorin, valtion hallinnon ja kansallisen turvallisuuden kumpuudesta informaatiouhkien torjumisessa. Epäsymmetriset uhat ja strateginen informaatiohyökkäys nousevat keskustelun kohteeksi ja Yhdysvallat nähdään kyberavaruudesta riippuvaimmaksi valtioksi. Informaatorakenteet ja sodankäynti yhdessä julkisen diplomatian kanssa nousevat kansallisen turvallisuuden keskiöön. Tulevaisuudessa Yhdysvaltojen informaatioylikyvöä ei nähdä uhkaavan mikään ja tämän mahdollisuuden laajentamista on tavoiteltava.

Keskeinen asiakirja on asevoimien *Joint Doctrin for Information Operations (3-13)*, jossa määritellään informaatiooperaatiota toteuttava kokoonpano, esitellään suunnittelun tuotteet ja kuinka kyseistä prosessia koulutetaan. Informaatiooperaatiot käsittävät elektronisen vaikuttamisen elektronisena sodankäyntinä ja verkkosotana sekä havaintojen hallinnan psykologisina operaatioina ja mediasodankäyntinä. Informaatiooperaatiot ovat informaatioidankäynnin yläkäsite, koska esimerkiksi yritykset rauhan aikana toteuttavat informaatiooperaatioita mutta eivät käy informaatioidankäyntiä. Informaatiooperaatiot ovat syntyneet teknologiayritysten suojaamiseksi, koska julkinen hallinto on yhä riippuvaisempi teknologisten yritysten turvallisuudesta. Yhdessä yksityisen sektorin kanssa hallitukset luovat kansallisen informaation ylivoiman. Keskeinen kysymys myös Yhdysvalloille on tulevaisuudessa päättää, kuka johtaa informaatiooperaatioita. Joku jo olemassaoleva vai uusi toimija? Yhdysvaltalaisessa ajattelussa tehokkuus menee periaatteiden edelle. Esimerkiksi psykologiset operaatiot laitetaan yhteistyöhön julkisen tiedottamisen kanssa, mikäli se on ko-

konaistavoitteen kannalta tehokasta. Skandinavian maissa tällaista informaation käytännöllistämistä mustavalkoiseksi viestitään.

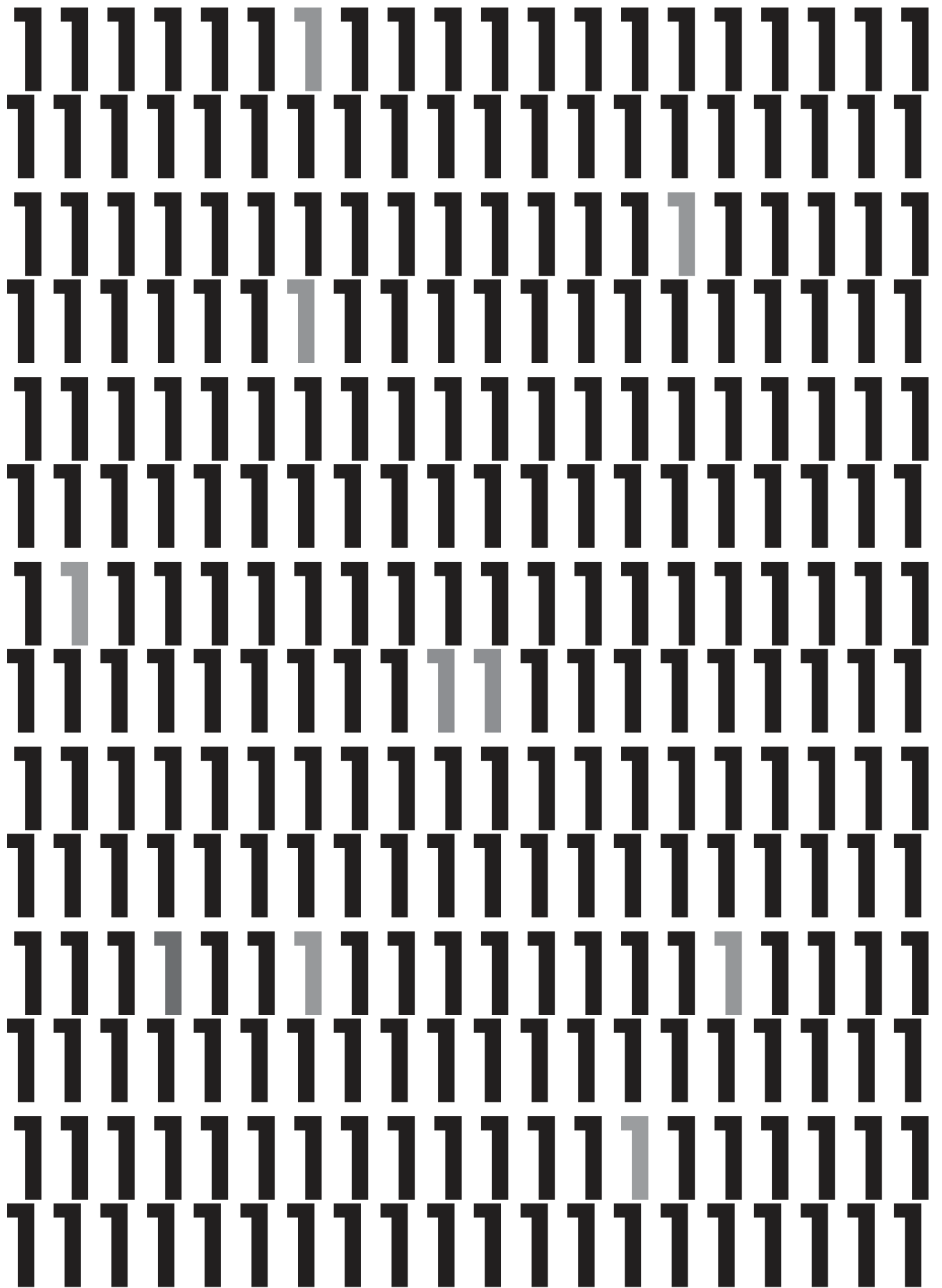
Perinteinen sotilasoperaatioiden kohteiden määrittely ei enää riitä. Informaatiooperaatiot hyödyntävät informaatioidankäyntiä, mutta myös sitä tukevaa tiedustelua, informaatioturvallisuutta, vastatiedustelua ja fyysistä toimintaa sekä mediaa ja yleistä mielipidettä. Tavoite on oman päätöksenteon turvaaminen. Perinteisten sotilasoperaatioiden (maa-, meri-, ilma-, avaruus- ja erikoisoperaatiot) kohteiden (yhteiskunta, politiikka, sotilastoiminta, talous ja infra) lisäksi on informaatiooperaatioiden uutena kohteena niin sanottu e-avaruus (sähköiset olosuhteet ja ihmisten havaintojen maailma). Uusi käsite *strateginen vaikuttaminen* merkitsee juuri koko kansallisen informaatiovoiman koordinoitua käyttöä halutun kohteen havainnoinnin muokkaamiseen. Yhdysvallat ovatkin perustaneet informaatiooperaatioiden voimat, joka koordinoi Valkoisen talon, vastatiedustelun (FBI, CIA) ja kansallisen strategian konseptin avulla kaikkea informaatiota diplomatiasta aina asevoimien antamiin julkisiin lausuntoihin asti. PR-toiminnassa puhutaan ”hybersodasta”, joka tapahtuu kaikilla ulottuvuuksilla mediassa ja mainonnassa. Hybercoverage voidaan nähdä mediassa tapahtuvaksi huipputeknologialla toteutetuksi ”suureksi kertomukseksi”. Erona jymyutiseen on hybercoveragen pitkäkestoisuus ja kyky ruokkia itse itseään.

Lopuksi

Nykyinen maailmantilanne muistuttaa erehdyttävästi vuonna 1997 valmistunutta Barry Levisonin ohjaamaa elokuvaa *Wag the Dog*. Kyse on fiktiivisestä satiirista, jossa Yhdysvaltojen presidenttiä ravisuttavat skandaalit ja paikalle kutsutaan propagandisteja muuttamaan totuutta tulevien vaalien vuoksi. Pääpropagandisti Mr Fix-It (Robert de Niro), veteraani Hollywood-tuottaja (Dustin Hoffman) ja Valkoisen talon edustaja (Anne Heche) järjestävät medioihin käsikirjoituksen Albaniaa vastaan käytävästä sodasta, jotta presidentin sekaantuminen partiolaistyttyöön ei estäisi hänen valintaansa kahden viikon kuluttua toiselle kierrokselle. Nälkäinen media syö jokaisen vihjeen Mr Fix-It:n kädestä ja levittää sankarillista kertomusta sodasta Albaniaa vastaan kaikissa medioissa. Kaikki näyttää todelta, sillä tapahtuahan se TV:ssä. Itse asiassa kaikki lavastetaan veteraanituottajan studioilla. Willie Nelson säveltää kansakunnan kamppailun kantroihaisen laulun, joka raikaa kaikkialla kaupungeissa.

Kirjallisuus

- Hutchinson, William, ”The Use and Abuse of Logic in Contemporary Western Perception Management”. *European Conference on Information Warfare and Security*. Edited by Bill Hutchinson. Brunel University, Uxbridge 2002.
- Kracauer, Siegfried, *Caligariista Hitleriin. Saksalaisen elokuvan psykologinen historia*. Suomennos Reijo Lehtonen. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1987.
- Leppo, Jaakko, *Propaganda. Ratkaiseva ase*. Otava, Helsinki 1939.
- Sinkko, Risto, *Mielipidetutkimukset ”uudessa” informaatioidankäynnissä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos. Julkaisusarja 1, Tutkimuksia N:o 22. Helsinki 2002.

MIKA HANNULA

KALLIOLE KUKKULALLE

— TAI: MITEN VERKOSTOITUMINEN KOMPASTUI ILLUUSIOON AUTENTTISUUDESTA

”There is free cheese only in the mousetrap.”
Jan Nederveen Pieterse

Tarjolla tänään: väite ja vastaväite. Liikkeelle lähdetään Manuel Castellsin ja Pekka Himasen väitteistä, tarkentaen Castellsin haastatteluun, joissa tuodaan esille suomalainen hyvinvointiin perustuva versio tietoyhteiskunnasta. Rakennelma, joka erityisesti Castellsin mukaan viime kädessä perustuu erityiseen suomalaiseen identiteettiin. Vastakohtaksi asetetaan väite identiteetistä lakkaamattomana prosessina, jossa pysyvän ja autenttisen minuuden metsästäminen – tapahtuu se yksilö- tai kollektiivitasolla – ei ole vain turhamaista, vaan ennen kaikkea katalan vaarallista.

I

Espanjalaistaustainen verkostumisen merkitystä korostanut sosiologi Manuel Castells ja suomalainen filosofi Pekka Himanen julkaisivat syksyllä 2001 kirjan nimeltä *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Se ilmestyi samanaikaisesti sekä englanniksi että suomeksi. Taustalla oli monia tekijöitä ja vaikuttimia. Lista lähtee Suomen itsenäisyyden rahasto Sitrasta, etenee suomalaisen tietotekniikkateollisuuden menestyksen myötä Berkeleyyn campukselle, missä edellä mainitut kirjoittajat ovat yhdessä työskennelleet. Karavaani päättyy tärkeään huomioon vaihtoehdosta. Piilaakson ja Singaporen mallin ohella on mahdollista kohdata ja jopa osittain ottaa haltuun globaalit muutokset tekemällä kuten Suomessa. Castellsin ja Himasen kysymys onkin yksinkertaisesti: miksi Suomi?

Nähdäkseni ei ole mitään älyllisesti rehellistä syytä suhtautua kirjoittajien ajatuksiin kyynisesti. Heidän väitteensä

eivät ole pelkkää trendihakuista sloganeiden ja one-linereiden pudottelua, joskin näitäkin elementtejä on mukana paketissa aivan tarpeeksi. Silti harva viitsii kiistää Castellsin ansiota havainnoistaan tietoyhteiskuntien muutoksista ja siitä miten esimerkiksi tiedon luonne on ratkaisevasti muuttunut jostakin jota pitää tarkoin varjella ja suojata siihen, että tietoa tulee jakaa mahdollisimman tehokkaasti oman edun nimissä eteenpäin. Samalla huomio on siirtynyt hierarkisista malleista verkostumiseen. Tosin on syytä alleviivavata, että vauhtisoukudessaan C & H unohtavat ihmismielen motiiveista kaksi ikuisessa top ten-sarjassa painavaa ja huopaavaa elementtiä: ahneus ja pelko (katso erityisesti Himanen 2000).

Yhtä kaikki, Castellsin ja Himasen väitteet perustuvat sekä tietoon että kokemukseen Suomesta. Keskityn ensin edelliseen, turvautuen kaksikon yhteiseen kirjaan, ja jatkan myöhemmin

»Perusväitteen mukaisesti suomalainen yhteiskunta osoittaa, että ”täysin kehittynyt hyvinvointivaltio ei ole ristiriidassa teknologisen innovatiivisuuden, tietoyhteiskunnan kehityksen sekä dynaamisen ja kilpailukykyisen uuden talouden kanssa.”»

tarkastelemalla Castellsin haastattelua. Perusväitteen mukaisesti suomalainen yhteiskunta osoittaa, että ”täysin kehittynyt hyvinvointivaltio ei ole ristiriidassa teknologisen innovatiivisuuden, tietoyhteiskunnan kehityksen sekä dynaamisen ja kilpailukykyisen uuden talouden kanssa.” (Castells ja Himanen 2001, 181) Päinvastoin Suomen vahvuus nojautuu hyvinvointivaltion tukipilareihin, jotka tuovat muutokseen institutionaalista ja sosiaalista vakautta. Kyse on suomalaisen mallin miltei ylistämisestä, tunteesta, jossa Saska Snellmanin (2001) mukaan ikään kuin ”joku rapsuttelisi känsöittynyttä itsetuntoa taitavin sormin.” Juha Sihvolan (2001) tasapainoiseen arvosteluun viitaten, innostunutta reaktiota ja kasvanutta mielenkiintoa Suomea kohtaan voisi juhlia toreilla ja markettien parkkijoissa kuin euroviisuvoittoa.

Mutta onhan hyvinvointivaltioita olemassa lähinäköpiirissä useitakin. Eli kansallista typeryyttä hivellen, mikä erottaa Suomen Ruotsista tai Norjasta? Castells ja Himanen erittelevät useita nyansoituja erityispiirteitä, jotka valtion roolista tietoyhteiskunnan rakentajana aina tavoitteeseen liittyy koko maa sen piiriin ovat mainioita päämääriä ja jopa osittaisia saavutuksia, mutta eivät toki ainutlaatuisia. Kysymys miksi kirjoittajat hakevat ainutlaatuisuutta, on itse asiassa koko tämän esseen ydin. Ja kuten olettaa saattaa, jos ja kun tarve, pakko, halu, himo, paine, vamma, vimma ja viritys on riittävän kova, kulman takaa löytyy takuuvarmasti syvältä kulttuurin kerrosten alta täsmälleen se mitä haetaankin.

”Kulttuurinen identiteetti ja vahva kansallistunne näyttäsivät olevan Suomen tietoyhteiskuntamallin keskeisiä tekijöitä.” (Castells ja Himanen 2001, 185) Tekijät liittyvät identiteettiin hallituksen aktiivisuuden asiassa, koko maan tulevaisuuteen suuntautuneisuuden, homogeenisuuden ja kansallisen yhteis-

vastuun. Lopputuloksena on, että ”globalisoituvassa maailmassa suomalaisten vahva kansallinen identiteetti on ollut perusta, joka on helpottanut rakennemuutoksen osapuolien vuoropuhelua ja yhteistoimintaa.” (ibid., 16) Väitettä seuraa väkisinkin kysymys siitä, mistä puhutaan kun puhutaan suomalaisuudesta ja kansallisesta identiteetistä?

On vuoro siirtyä tunnetasolle. Ja tälle tielle meidät vie Manuel Castells, joka syystä tai toisesta haluaa sinne mennä. Nähdäkseni suomalaisen tietoyhteiskuntamallin analysointi ja kriittinen tarkastelu on yhtä merkittävää ja pätevää ilman tätä siirtoa. Toisaalta siirto kuvastaa, miten globalisoituvassa maailmassa, missä tuotanto ja kilpailu kiristyy, tehostuu ja nopeutuu, ja missä verkostuminen on välttämättömyys onnistumiselle, vaikuttaa edelleen olevan kova tarve jollekin pysyvämälle. Kyse on viime kädessä identiteettipolitiikasta – ja siitä kuka puhuu, kenen suulla ja miten suhtaudumme sattumaan, epä tietoisuuteen, turvattomuuteen ja eroihin.

Kirjan julkaisun yhteydessä Saska Snellman (2001) kirjoitti laajahkon kommentin, joka perustui Castellsin ja Himasen haastatteluun. Se oli kuvaavasti otsikoitu: ”Pelko antaa Suomelle siivet”. Viittaus on – kuten me kaikki sietämättömän säisiististi sivistyneet ihmiset tiedämme – sarjakuvaan nimeltä *Asterix*, jonka yhdessä erinomaisessa jaksossa meren takaa tulevat Viikingit pyrkivät ottamaan selvää, mitä pelko on. Tavoitteena on puhtaasti oma etu. Saada haltuun pelon tuntemisen kautta kehon valtaava kyky lentää. Otsikko on ylipäätään varsin osuva sekä Castellsin mielipiteille että Snellmanin lempeän ironiselle otteelle.

Castells, Snellmania mukaillen, vertailee nimenomaan Suomea ja Ruotsia, joissa luonto, kulttuuri ja yhteiskunta ovat lähellä toisiaan, mutta erotuksena on henki. ”Suomessa ihmiset eivät näytä aivan vielä uskovan, että saavat elää rauhassa, rikkaina ja turvassa. Ehei, suomalaiset tuntevat vielä olonsa levottomaksi.” Kyse on selviytymisasenteesta, joka on äärettömän tärkeää ja tervettä. ”Jos katsot tänä päivänä ulos ikkunastasi ja tunnet olosi turvalliseksi, olet typerys”, toteaa Castells. Kuten Snellman huomauttaa, Castells kiepauttaa näppäristä lähestulkoon kaikki maan heikkoudet ja huolet nälkävuosista, sisällissodasta ja lamasta (unohtui vain ja ainoastaan katkerat tappiot jääkiekossa ja jalkapallossa) vahvuuden lähteeksi. Ja jos tähän maahan pitäisi tutustua, Castellsin kierros on valmiina: ”Ensiksi veisin heidät teknilliseen korkeakouluun. Seuraavaksi menisimme tietysti Nokialle. Mutta kolmas paikka olisi suomalainen metsä, koska sieltä löytyy todellinen suomalainen identiteetti.”

Manuel Castells, mies Kataloniasta, yksi globaalien muutoksen terävimpiä havainnoitsijoita kävi Suomessa, vietti paikan päällä muutaman intensiivisen päivän, kävi Kainuussa järven rannalla, mutta ei uskaltanut mennä savusaunaan, ja kertoo meille vihdoinkin mistä on kyse. Suomalainen identiteetti löytyy metsästä.

Mutta mitä vikaa väitteessä on? Onko pakko aina olla niin negatiivinen ja kriittinen? Ja miksi puuttua Castellsin löytämään autenttiseen Suomeen, sillä eiväthän Castells ja Himanen suinkaan ole sokeita suomalaisen nyky-yhteiskunnan ongelmakohdille, joihin kuuluvat alueelliset eriarvoisuudet, syrjäytyminen, työttömyys, yrittäjyyden puute ja epäily monikulttuurisuutta kohtaan?

Vastaus on lopulta hyvin suoraviivainen. Koska kyse on politiikasta ja arvoista, sekä alati meneillään olevasta prosessista, jossa olosuhteisiin nähden yritetään hahmottaa identiteettiä

mielekkäänä jatkumona, kieltää ainutlaatuinen ja autenttinen, se *todellinen suomalainen identiteetti* paikallistumisen, epämääräisyyden, muutoksen ja moninaisuuden. Se on valmis paketti. Ei versio todellisuudesta, vaan totuus, jolla voidaan perustella ja oikeuttaa melkein mitä tahansa.

Myönnetään. Tällä kertaa vetopasuunassa soi positiivinen, suorastaan hivelevä kuva Suomesta ja suomalaisesta identiteetistä, mutta mitä jos seuraavaksi lentokentältä noudetaan tarkasilmäinen tutkija, joka värittää ja välittää hieman negatiivisempaa kuvaa? Mitä jos ”totuus” sorjasta sievästä Suomi-neidosta olisikin rasistinen, sisäänpäin kääntynyt, pelokas ja opportunistinen kansakunta, joka on kansalaisyhteiskunnasta aivan yhtä kaukana kuin taivaalla mollottavasta ja meille ääneen hirnovasta kuusta? (katso Hannula 2001)

II

Seuraa vastaväite. Ei ole olemassa aitoa, alkuperäistä, pysyvää ja autenttista kulttuuria tai identiteettiä. Kulttuuriantropologi James Cliffordia lainaten: ””Cultural” difference is no longer a stable, exotic otherness; self-other relations are matters of power and rhetoric rather than of essence.” (1988, 14) Siten todelliseen identiteettiin viittaaminen (Castells) tai siihen turvautuminen (suomalainen yleisö, joka hyväksyy väitteen) on sekä 1) virheellistä että 2) vaarallista.

Mutta miksi se olisi vaarallista? Eli mitkä ovat autenttisuuden suloiset mutta vakavat kuopat? Esimerkit ovat tarttuneet hihaan matkan varrelta, muodostaen kokoelman satumanvaraisia otoksia kaukaa ja läheltä. Aloitetaan muualta, ulkomailta. Ääriesimerkit etnisistä puhdistuksista ja uskonsoista täyttävät lähihistorian kauhukabinetin, mutta valitsen suhteellisen tuoreen, ja suhteutettavissa olevan tapauksen. Suhteutettavuus viittaa konfliktien käsillä olevaan väkivallan intensiteetin tasoon, joka Castellsin kohdalla on kuitenkin matala.

Tom Hayden (2002) käsittelee irlantilaisista identiteettiä. Näkökulma avautuu Yhdysvalloista, ja lähtökohtana on irlantilaisuuden hahmottaminen ulkopuolisen roolissa. Hayden omaa vasemmistoliberaalisen taustan, toimi sodanvastaisessa liikkeessä 60-luvulla ja jatkoi siitä lainsäätäjäksi Kaliforniaan. Kuuluisuutta hän kutitteli menemällä naimisiin Jane Fondan kanssa. Haydenin h-hetki tapahtui jo vuonna 1968. Hän vieraili Pohjois-Irlannissa ja seurasi protesteja, ymmärtäen, että oli sydämeltään todella irlantilainen. Irlantilaisuuteen hän liittyy kaikki mahdolliset romanttiset elementit. Säkkiin saadaan saagat, kansallisrunoilijat, ja tietysti IRA ja sen johtajat. Taustalla hohtaa trauma assimiloitumisesta yhdysvaltalaiseen yhteiskuntaan.

Olennaista on kuitenkin Haydenin mielestä irlantilainen sielu, jota määrittelee kolme asiaa: melkein kadotettu kieli ja siitä johtuvat ongelmat, nälänhätä 1800-luvun lopussa ja Pohjois-Irlannin konflikti. Ja kyse on siis koko Irlannin sielusta. Määritelmästä, jonka tekee nostalgista kaipuuta huolella hoivaava ja kasteleva kirjoittaja, joka itse huomaamattaan liivahtaa nationalistisiin argumentteihin, joilla oikeutetaan perimään ja kulttuuritaustaan nojaava toiminta, viime kädessä väkivalta. Erikoisen kuvaavaa onkin se, että Hayden samaistuu niin voimakkaasti taisteluun, jota ei käydä hänen kotipihallaan, vaan jossakin kaukana poissa.

Mutta miten Suomessa? Mistä suomalainen henki ja identiteetti löytyy? Otan käsittelyyn kaksi ajankohtaista esimerkkiä,

»Mitä jos ”totuus” sorjasta sievästä Suomi-neidosta olisikin rasistinen, sisäänpäin kääntynyt, pelokas ja opportunistinen kansakunta, joka on kansalaisyhteiskunnasta aivan yhtä kaukana kuin taivaalla mollottavasta ja meille ääneen hirnovasta kuusta?»

Jari Halosen version Aleksis Kivestä ja Eero Järnefeltin näytelyn Ateneumissa. Mutta sitä ennen urbaaniin legendaan, josta kertoi jo hukattu lehtileike. Vain runsas vuosi sitten oli Espoossa käynnissä kova väittely siitä, rakennetaanko paikkakunnalle läpivuotisen murtomaahiihdon mahdollistava niin sanottu hiihtopotki.

Hässäkkä, jolle kertyisi hintaa muutama miljoona euroa. Syy rakentamiseen on ilmaston lämpeneminen ja lumisten talvien kalpeus eteläisessä Suomessa. Seurauksena se, että yhä mittavampi määrä suomalaisia ei voi hiihtää kotiseudullaan. Hanketta vetäneen paikallispoliitikon argumentti perustui nimenomaan tähän seikkaan. Hiihtopotki antaisi pääkaupunkiseudulla asuvalle mahdollisuuden harrastaa jotakin, mikä liittyy kiinteästi suomalaiseen identiteettiin. Harrastukseen, jota ennen tehtiin metsässä, mutta kun kuvankaunis luminen metsä – piru vie meiltä lupaa kysymättä – muuttui loskahelvetiksi, niin nyt oikeus ja kohtuus (lue: kulttuurinen identiteetti) määrää, että sitä tulisi tehdä noin 1,5 kilometrin pituisessa jäädytetyssä putkessa. Kesät ja talvet.

Ja putkessa on myös Jari Halonen. Putken nimi on Aleksis Kivi, hänen elämänsä, hänen tuotantonsa, hänen – kaikkensa. Putken päästä näkyy riittävästi valoa, jotta voimme lukea ääneen: suomalainen identiteetti. En ole niinkään kiinnostunut Halosen tekemästä elokuvasta, vaan lyhyen näpäksi siitä, mitä arvoja ja piirteitä hän itse ja elokuvaa kommentoivat siihen liittävät. Halonen (Ånes 1998) kuvaa elokuvaansa patrioottiseksi. Tarkoituksena on herättää kansallista ylpeyttä siitä, mitä me suomalaiset olemme saavuttaneet. Halosen mukaan Aleksis Kivi on suomalaisuuden suurin sankari. Lisäksi hän on henkilö, joka on ehkä merkittävimmin vaikuttanut Suomen itsenäisyyteen.

»Olennaista on, että paikallisuus ja siihen vetoaminen tyyliin "suomalainen identiteetti" ei ole koskaan ratkaisu. Se on ongelman ydin. Eli miten se määritellään. Seurauksena on, että väitteen ja käsitteen sisältö on alati muuntuva, kiistanalainen ja ristiriitainen. Ei ole olemassa absoluuttista.»

"Aleksis Kivi on ehdottomasti tämän ajan merkittävin aihe. Kommunismin romahduksen, Euroopan Unionin ja arvo-tyhjiön ihmiset etsivät omaa hukattua identiteettiään samalla lailla kuin Aleksis Kiven elinaikana. Kivi kirjoitti suomalaisen ihmisen identiteetin, ennen häntä ei oikeastaan ollut mitään, mikä olisi kertonut suomalaisen ihmisen mielenlaadusta. Kivi yhdisti sinällään irralliset heimot, karjalaiset, lappalaiset, pohjalaiset suomalaisiksi. Joku Kalevala oli tuolloin vain joidenkin yläluokkaan kuuluvien harrastus, itse kansa vähät välitti siitä. Aleksis Kivi oli saatanan raju juttu." Halonen jatkaa: "Me olemme tekemässä sellaista teossarjaa, että tämän jälkeen Aleksis Kiveen ei kukaan koske 20 vuoteen, koska me käsittelemme sen niin saatanan tyhjentävästi. Että ainoita mitä fra-milla käsitellään on Kiven teokset." (Katso *Änäs* 1998).

Vaan entä kommentit? Kannustavia, positiivisia. Elokuva koettiin tärkeäksi. Helena Ylänen (2002) kutsui valittua tyyliä burleskiksi punnertajien teatteriksi. Halonen kertoo ja uudistaa Kiven myyttiä, joka on kuin se heikko kohta haarniskassa: "Kouluttamaton synnynnäinen nero, joka kypsyy varhaan ja sammui revittyään itsestään yli-inhimillisin ponnistuksin jotain ainutlaatuisia. Kun tähän lisätään erakoituminen ja alkoholismi, on monen suomalaisen yhä toteuttama ideaali valmis." Ylänen mielestä kansallisromantiikkaan on taas kerran puhallettu elävä henki. Kimmo Ahonen (2002) puolestaan päättää arvostelunsa seuraavasti: "Tavallaan Jari Halonen on romanttinen idealisti: hän uskoo kansalliseen sivistystehtävään. Sellainen on helppo ohittaa aikansa eläneenä kansallisen projektin kaipuuna. Minusta on kuitenkin hienoa, että löytyy Halosen tapaisia tekijöitä, jotka vankkumattomasti uskovat taiteeseen, sen voimaan yhteisön identiteetin rakentajana ja maailman muuttajana. Suomi tarvitsee sellaisia miehiä ja naisia."

Suomalaista henkeä ja identiteettiä ei luoda vain mennei-

syydestä käsin tässä ja nyt, peilaten nykyisyyden toiveet ja pelot taakse pois. Se on löydettävissä suoraan myös sieltä – aikalais-keskusteluista ja kommenteista. Keskityn Eero Järnefeltin näytelyn yhteydessä julkaistuun, Helsingin Sanomien mukana tulleeeseen lehteen (2002), jossa näyttelyä ja sen taustoja seikkaperäisesti käsitellään. Lehti on katsaus Järnefeltin aikaan ja maailmankuvaan, joka rakentui objektiivisuuteen, psykologisuuteen ja luonnollisuuteen. Aloitakaamme lainaukset taiteesta ja sen roolista.

"Puhdas ja naivi taide on kaikista kauneinta." Päiväkirjoista noukkitut makupalat jatkuvat. "Silloin on kuvassa voimaa kuin paikkaamattomassa hammasrivissä." Taide pyrki totuuteen, sillä vain tosi oli pysyväistä. Totuus löytyi luonnosta ja epäaitous *luonnollisesti* kaupungista. Järnefelt tuskailei kaksijakoisessa maailmassa, jossa hän pyrki yhdistämään kansallisen ja kansainvälisen, suvaitsevaisuuden ja kriittisyyden. "Minä niin pelkään, että minä vielä lankean joskus tuohon kaupunki viettelykseen. Olla sukkela suustaan ja puhua puuta heinää. En ollenkaan pitäisi sitä minään syntinä, joskus juoda lasi totia hyvien ystävien seurassa, mutta minulle se on paha, sillä se minun viettelee aina kevytmielisyyteen, lausumaan paradoksia ja viisastelemaan." (On korostettava, että lainaukset ovat suoraan lehdestä).

Luontoon Järnefelt kaipasi, mutta luonnossa oli yksi paha mutka. Siellä asui kansaa, joka oli surkeaa – etenkin suhteessa pakahduttavan kauniiseen maisemaan. Lainatkaamme vuoden 1894-1895 päiväkirjoja: "Realismin suurimpia ansioita on, että se kuvaa ihmiskunnan elämellisyttä; se on ihmisen pienuutta, heidän elämänsä vähäpätöisyyttä, heidän tunne-elämänsä köyhyyttä. Tavallinen yhteiskuntaihminen ei suurestikaan eroa eläimestä." Mies, joka kuvasi kansaa, ei kohdettaan liiemmin arvostanut. "Kuitenkaan minua ei juuri huvita kansa siltä alkuperäisyyden kannalta. Jossakin kansassa, jolla olisi hyvin itsenäinen kansallinen alkuperäisyys, jossa olisi suurempia piirteitä, voisi alkuperäisyys olla jotakin ihailtavaa, vaan täällä tahtoo alkuperäisyys supistua saamattomuuteen."

Ja nyt vetreä loikka tähän päivään. Haastattelu teatteriohjaaja Samuli Reunasesta, joka petyttyään huippu-urheiluun vaihtoi teatteriin, muutti Helsingistä Kajaaniin ja löysi itsensä, identiteettinsä. Aiheena on – mikäs muu – Aleksis Kivi, Nummisuutarit ja suomalaisuus. Ongelmana on vain se, että suomalaisuus on alamaissa. Siitä ei ole pidetty riittävää huolta. "On Suomen heimon hengen vastaista lyödä kulttuurit ja koko maa yhteen kasaan. Kukaan ei ymmärrä enää edes suomalaisuutta." Pohjalaisista ja hämäläisistä on tullut jotakin hämää ja epä-määräistä, jotakin eurooppalaista. Reunanen jatkaa: "Kaupungeissa ihmisten minä-kuva pirstoutuu, ja Suomen periferiaa ollaan muuttamassa joutomaaksi. Yhä useammista ihmisistä tehdään ylimääräisiä." (Moring 2002)

III

Onko olemassa vaihtoehtoja? Mitä jos lähdemme liikkeelle paikallisuudesta, sen välttämättömyydestä? Jotta mikä tahansa väite, näkökanta ja identiteetti-projekti voidaan paikantaa ja ankkuroida, onko muita tapoja hahmottaa paikkaa ja aikaa kuin ne versiot, jotka palaavat tavalla tai toisella alkuperäiseen, autenttiseen sieluun ja henkeen?

Nähdäkseni lähtökohtana on oltava vastakkainen strategia. On uskallettava tulla toimeen ilman täydellistä ja pysyvää

identiteettiä ja vastausta. Myönnettävä, että viittaamalla suomalaisen henkeen ja aitoon identiteettiin ei sanota vielä yhtään mitään. Kyse on pelkistetyksi siitä, millä arvoin, toivein, haluin ja peloin suomalaisuutta määritellään, muokataan ja pidetään yllä. Siis keskenään kilpailevista, toisiaan kutittelevista ja kampaavista versioista (katso Hannula 1997). Tällöin ei lainkaan riitä väite, että suomalaisuus löytyy metsästä. On vaadittava täsmennystä. Minkälaisesta metsästä on kyse, miksi ja mitä seurauksia sillä määritelmällä on? Mitä se sulkee ulos ja mitä sisäänsä – minkä se täysin ohittaa? On esimerkiksi selvitettävä miten syvälle juurtunut kaipuu metsään liittyy suomalaisten metsäyhtiöiden tapaan kohdella metsää? Entä miten kyseinen tunne- ja tahtotila heijastuu katastrofaalisesti alikehittyneeseen prosessiin nimeltä suomalainen kansalaisyhteiskunta?

Vaihtoehdon ja sen alati vaanivan vaikeuden voi muotoilla Tere Vadenin (2002) tapaan epäpuhtaan paikallisuuden sisukkaaksi luonteeksi. Tällöin korostuu sekä toiseuden että väärinymmärtämisen merkitys. Toisin sanoen, kyse on suhteesta, tietysti monikossa ja jatkumossa. Suhteista henkilön itsensä välillä, suhtautumisesta ympäristöönsä ja itseensä. Siis neuvotte-luista ja arkisista poliittisista valinnoista, mitä tekee ja mitä jättää tekemättä.

Olennaista on, että paikallisuus ja siihen vetoaminen tyyliin ”suomalainen identiteetti” ei ole koskaan ratkaisu. Se on ongelman ydin. Eli miten se määritellään. Seurauksena on, että väitteen ja käsitteen sisältö on alati muuntuva, kiistanalainen ja ristiriitainen. Ei ole olemassa absoluuttista. Lainaus Michel Foucault’ta (1989, 267):

”Nothing is fundamental. That is what is interesting in the analysis of society. That is why nothing irritates me as much as these inquiries – which are by definition metaphysical – on the foundations of power in a society or the self-institution of a society, etc. These are not fundamental phenomena. There are only reciprocal relations, and the perpetual gaps between intentions in relation to one another.”

Se, mistä löydämme itsemme on epämääräinen tilanne, joka vaatii osallistumista ja valintoja. Kannanottoja. Tällöin yksi vaihtoehto on Castellsin versio suomalaisuudesta, kuten myös Halosenkin. Näiden rinnalta löytyy toisaalta varsin monia keskenään kilpailevia tarinoita, jotka pyörivät karusellissa, suomalaisuuden määrittelyprosessissa. Varmaa on, että jokainen meistä haluaa kyseiseltä käsitteeltä jotakin. Yhtä varmaa on, että jos sinä et suostu tai viitsi osallistua sen hahmottamiseen, naapurista löytyy aina halukkaita, vitsikkäitä tai viheliäisiä.

Kuten todettu, Castellsin kohdalla saimme kuulla mitä kaipasimmekin. Meitä kehuttiin, taputettiin olalle. Saimme nauttia meihin itseemme kohdistuvasta sosiaalisuutuspornosta. Mutta mielipide ja väite on kiinni siitä, mistä katsoo. Se miltä suomalaisuus näyttää on eri, jos kurkistetaan ulkoa sisään tai sisältä ulos – puhumattakaan eroista Suomen ja suomalaisuuden sisävesissä. Tällöin paikka ja paikallisuus ei enää palaudu ensikädessä niinkään fyysiseen olemukseen tai kulttuuriseen perimään, vaan siihen, miten kykenet ja tahdot paikantaa itsesi. Paikka hahmottuu tällöin niinä diskursseina ja traditioina, joihin tunnet kuuluvasi ja joita haluat puolustaa, jatkaa ja kehittää (katso Hannula 2002). Kyse on jälleen kerran valinnoista. Siitä mihin keskittyä, mitä tarinaa kertoa, miten sitä halutaan viedä eteenpäin, kiertäen ja kaartan – pyörien.

Kyse on kohtaamisista itsensä ja ympäristönsä kanssa. Tällöin olennaista ovat molemminpuoliset ennakkoluulot ja oletukset. Materiaalit, joita ei missään nimessä saa väheksyä eikä väistää. Paikan ja paikallisuuden nimissä ne täytyy kohdata. Ja yksi komea tapa, yksi keino linkittää itsensä tiettyyn diskurssiin on lopettaa tietokoneen väärinkäyttö ja laittaa pesään nigerialaisen, afro-beatin keskushahmon ja poliittisen aktivistin Fela Anikulapo Kutin biisi 1970-luvun alusta. Sen nimi on autenttisesti: *Give Me Banana, I Will Jump Like A Monkey*.

Kirjallisuus

- Ahonen, Kimmo, ”Aleksis Kivi ja poliittisen elokuvan ihanne – Jari Halosen haastattelu.” *Film-O-Holic* nettilehti 2002.
- Castells, Manuel ja Pekka Himanen, *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Wsoy, Helsinki 2001.
- Clifford, James, *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Harvard University Press 1988.
- Foucault, Michel, *Foucault Live*, ed. Sylvere Lotringer, Semiotext(e), 1989.
- Hannula, Mika, *Self-Understanding as a Process - Understood through the Concepts of Self-Understanding as a Narrative Form, the Third Dimension of Power, Coming to Terms with the Past, Conceptual Change and Case Studies of Finnishness*. Turun yliopisto 1997.
- Hannula, Mika, *Kolmas tila – väärinymmärtäminen eettisenä lähtökohdana*. Kuvataideakatemia, Helsinki 2002.
- Hannula, Mika, ”The Practice of Michael Elmgreen and Ingar Dragset - or: the Beautiful Principle of Robin Hood.” *Metropolis* 2/2002.
- Hayden, Tom, *Irish on the Inside: In Search of the Soul of Irish America*. Verso, London 2002.
- Himanen, Pekka, *Hakkerietikka ja informaatioajan henki*. WSOY, Helsinki 2000.
- Järnefelt, Eero, 1863–1937, *Ateneum* 15.2.–26.5.2002 näyttelyyn liittyvä lehti 2002.
- Moring, Kirsikka, ”Suomen periferia on muuttumassa joutomaaksi - Samuli Reunasan haastattelu.” *Helsingin Sanomat* 17.2.2002
- Nederveen Pieterse, Jan, ”Hybridity, So What? The Anti-hybridity Backlash and the Riddles of Recognition.” *Theory, Culture & Society*, vol. 18 n. 2 2001.
- Sihvola, Juha, ”Suomi – Piilaakson ihmiskasvoinen vaihtoehto.” *Helsingin Sanomat* 30.9.2001
- Snellman, Saska, ”Pelko antaa Suomelle siivet.” *Helsingin Sanomat* 30.9.2001
- Vadén, Tere, ”Ymmärtäminen, päättäväisyys, sisu. Huomioita etiikan alkupe-rästä Olemisessa ja ajassa.” Julkaisematon käsikirjoitus 2002.
- Ylänen, Helena, ”Aleksis Kiven elämä.” *Helsingin Sanomat Nyt*-liite 8.4.2002.
- Änäs, Markus, ”Jari Halonen – tiukkaa toimintaa valkokankaalla.” *Helsingin Sanomat Nyt*-liite 15.4.1998.

K O L U M N

ARNE NEVANLINNA

TUKKISAARI

Niin kauan kun muistan, isäni käytti tuota nimitystä pu-
huessaan Tukholmasta. Pidin sitä perhevisinä, jotka tunne-
tusti paranevat mitä useammin ja kauemmin niitä toistetaan.
Mutta ehkä kyse oli myös hienovaraisesta tavasta pilkata hys-
teerisiin mittoihin yltänyttä tapaa suomentaa kaikki ulko-
maalaiset nimet. Ajatus viehättää minua, koska se todistaisi
sen puolesta, ettei hän ajalle ominaisesta päätöksestä ja hen-
kilökohtaisesta suomenmielisyydestään huolimatta ollut ka-
dottanut suvulle tyypillistä itseironian perinnettä.

Tukholma kevättalvella vuonna 1940. Äiti, 9-vuotias
tytär ja 14-vuotias poika on evakuoitu Djur-
sholmiin. Ei siksi, että esikaupunkia pidetään vielä
hienompana paikkana kuin Kulosaarta Helsingissä,
vaan koska isän kollega sattuu asumaan siellä.

Poika puhuu vanhasta muistista Tukksisaaresta, mutta
vain kerran. Äiti ry pistää kulmiaan. Talvisota on vakava asia.
Tyhmät perhevisit ovat menneisyyttä. Nyt kaupunki on
Stockholm.

Suomalaiset lapsiraukat pannaan kouluun, varmuuden
vuoksi luokkaa alemmaksi kuin kotona. Saksan kokeista
poika saa täyden kympin eli A:n. Tätä hän, päinvastoin kuin
opettaja, ei pidä ihmeellisenä, sillä sana- ja kielioppikirjat
kateederipöydän nurkalla ovat vapaasti käytettävissä. Mutta
ainekirjoitusta uhkaa hylkääminen, sen jälkeen kun poika
erehtyy kirjoittamaan, että på hemresan häktades Luther, ja
opettaja huomauttaa pilkallisesti, ettei otsake liity Agatha
Christien salapoliisiromaaneihin vaan yhteisen protestant-
tisen uskomme syntyvaiheisiin.

Joskus sekaperheen lapset – sisko, kaksi teini-ikäistä ruot-
salaispoikaa ja hän itse - kulkevat yhtä matkaa koululle
saakka. Siellä poika heilauttaa kättään, jatkaa kävelyään
kohti asemaa ja tuntee itsensä aikuiseksi.

Kerran iso Ford Lincoln pysähtyy ja kuljettajasetä tarjoaa
kyytiä Tukholmaan - pedofiileistä kukaan ei arvannut tai
kehdannut varoittaa. Kuultuaan pojan nimen hän ilmoittaa
tavanneensa viime viikolla saman nimisen kiinalaisen dip-
lomaatin ja kysyy ovatko he sukua. Luuleeko mies tosiaan,
että on olemassa suomenruotsia puhuvia kiinalaisia, joilla on
ihän tavalliset silmät? Ja kuinka mies kehtaa ajaa autollaan,
vaikka siinä ei ole häikäpönttöä ja on muutenkin niin hieno,
että kelpaisi vaikka Mannerheimille?

Paljon myöhemmin hän huomaa, että nimi allergisen
nuhan vaivaaman pojan sanomana on hyvinkin voinut kuu-
lostaa Nee-vang-lingalta. Ehkä kyse olikin opettajan pil-
kanteon kaltaisesta leikinlaskusta?

Kiusallisen hyvät arvosanat ovat yksi syy siihen että po-
jalle, tai oikeastaan nuorukaiselle, sillä äänenmurros on jo
alullaan, päätetään löytää jotain Suomen asiaa paremmin hyö-
dyttävää tehtävää kuin koulun penkin kuluttaminen. Suh-
teiden avulla työpaikka Suomen lähetystön passitoimiston
juoksupoikana löytyy nopeasti.

Jotta totuus eli ruotsalaisten vilpitön auttamisen halu
ei unohtuisi, hänet päästetään/pakotetaan mukaan suoma-
laisten hyväksi järjestettyyn juhlatilaisuuteen Tukholman sta-
dionilla. Se päättyy Ella Erosen sietämättömällä päätöksellä
lausumaan Maammelauluun. Muut taputtavat ja häntä hä-
vettää. Jälkeenpäin hänet päästetään/pakotetaan mukaan ter-
vehdyskäynnille prinssi Wilhelmin luo. Ihän tavallisen nä-
köinen äijänkappyrä, hän ajattelee ja kumartaa kohteliaasti.

Iltahetki Djursholmin yksityistalon kodikkaassa arki-
huoneessa. Apulainen on juuri kantanut sisään teen,
vasta paistetun herkullisesti tuoksuvaan vuokaleivän ja
purkin marmeladia. Ei purkissa vaan kristallimaljassa,
eikä tavallinen lusikka vaan se hopeinen perintölusikka, jossa
on kaiveruksia, huomauttaa Tant Marta lempeästi, ja Greta
poistuu posket punoittaen. Farbror Harald tuijottaa takassa
räiskyvää tulta. Tuo mieleen ajat ennen suurta katastrofia,
hän sanoo mietteläästi, mutta perhetunnelmaa he eivät
sentään ole onnistuneet riistämään meiltä. Sen poika ym-
märtää hyvin, että nuori Harald ihastui aikanaan skänelaista
madonnaa muistuttavaan Martaan, mutta miten ihmeessä
hän sai tunteilleen vastakaikua? Luulisi, että tarjolla olisi
ollut runsaasti sellaisia sulhaskandidaatteja, joiden kasvot
eivät ole kuin huonosti noussut pullataikina. Ovatko apu-
laiset kansallisuudesta riippumatta aina suomalaisen maalais-
tytön näköisiä? Ja mikä ihmeen katastrofi, ajattelee poika.
Oma talo, kolme kerrosta, lapsilla omat huoneet, kaksi apu-
laista ja niin edespäin. Totta kai kolmihenkinen suomalais-
perheen sijoittaminen on vaatinut kompromisseja.

Hän huomaa, että torstaisin talon Tant Marta pakkaa
laukkuunsa keltaisen suoja-puvun, kypärän ja kaasunaamarin
ja hakee autotallista polkupyöränsä. Mutta sitä hän ei arvaa,
että tämä tuntee moraalista tyydytystä siitä, että perheen
auto on ihan vapaaehtoisesti luovutettu puolustusvoimien
käyttöön ja ajattelee kateudensekaisesti, että kyllä meitäkin
voi pitää sankarillisina, sillä onhan kristid on melkein yhtä
vakava asia kuin krigstid.

Farbror Harald nousee sohvalta ensimmäisenä, sanoo
tack snälla du, huokaa syvään ja poistuu. Nyt täytyy puhua
hiljempää, sanoo Tant Marta, isää ei saa häiritä kun hän

K O L U M N I

tekee työtä. Poikaa naurattaa. Kirjaston raolleen jääneestä ovesta hän on nähnyt, että työnteko tarkoittaa hillittyä kuorsausta nahkasohvalla Frank Hellerin seikkailuromaani vatsan päällä.

Aikanaan poika ymmärtää, ettei katastrofi viitannut joka-päiväiseen elämänmenoon, vaan vuosisadan alussa tapahtuneeseen vallansiirtoon porvareilta sosialidemokraateille. Hän omaksuu ajatuksen ja erehtyy kerran vieraisilla nimittämään pääministeri Hanssonia halveksivaan sävyyn pelkästään Per-Albiniksi. Joku nuori sosialidemokraatti närkästytyy, mutta niin tekevät myös vanhat porvarit, sillä keskenkasvuinen suomalaispojan ei todellakaan sovi puhua väheksyvästi turva-paikan tarjonnan ystävällisen maan johtajasta, olipa tämän poliittinen kanta mikä tahansa.

Jossain tässä Kungsgatanin lähistöllä lähetystön passitoimiston on täytynyt olla, koska hän muistaa tummina kohoavat kuninkaantornit ja sillan kaaren. Päällikkö on Jorma Vanamo, sittemmin suurlähettiläs monissa maissa, muiden muassa Tukholmassa. Pienen laskutoimituksen jälkeen hän toteaa, että tuolloin mies on ollut kahdenkymmenenkuuden. Onko hän tyytyväinen komennukseensa vai olisiko hän mieluummin palvellut maataan rintamalla?

Aamuisin pojalle annetaan laukullinen passeja, jotka on vietävä sotaa paenneille suomalaisille naisille. Tässä on osoitelista ja muista antaa ne henkilökohtaisesti, välikäsiä ei saa käyttää, äläkä unohda kuittausta, sanoo kanslisti äidillisesti. Yksi passin vastaanottajista on synnytyslaitoksella, kvinno-kliniken på svenska. Keskenkasvuinen lähetti tuntee hämmennyksensekaista ylpeyttä onnistuttuaan luovuttamaan asiakirjan suoraan sairaalasängyssä voipuneena makaavalle äidille, huolimatta henkilökunnan vastustuksesta, oudoista hajuista, kirkuvista lapsista, puolipukeisista naisista ja paljaista rintoista.

Hän kävelee, seisoo raitiovaunun takasillalla, katselee ympärilleen ja tutustuu outoon kaupunkiin. Puoliautomaattisesti hän rekisteröi eroja, joita on paljon, ja yhtäläisyyksiä, joita on vähän.

Muutamassa viikossa hän tottuu kirkkaisiin katuvaloihin, joita ei ole töhritty sinisiksi, koristeltuihin näyteikkunoihin, joita ei ole laudoitettu umpeen, monivärisiin reklaameihin, joita ei ole sammutettu. Hän oppii, että raitsikat ovat sinisiä eivätkä kellanvihreitä, liikenne kulkee vasenta eikä oikeaa laitaa, autoja on paljon eikä vähän, häikäpönttöjä on vähän eikä paljon, kadut ovat asfaltoituja eivätkä kivettyjä, kyltit

ovat yksikielisiä eivätkä kaksikielisiä, naisilla on turkiksia, korkokenkiä ja kukkahattuja eikä lottapukuja, monoja ja lentäjälakkeja, miehillä on siviiliasuja, puolikenkiä ja borsalinoja eikä asetakkeja, saappaita ja karvalakkeja.

Golfhousuiset koululaiset hän tunnistaa omikseen - ehkä yksi tuosta hälisevästä joukosta on traagisesta kohtalostaan onnellisen tietämätön Olof Palme. Myös työläiset, telineillä tottuneesti liikkuvat rakennusmiehet, katuja lakaisevat talonmiehet, maitokauppaan kiiruhtavat huivipäiset palvelijattaret, ani harvat köyhäläislapset eli kaikki ne, joiden katseessa asuu suru myös silloin kun he nauravat, ovat rikkaassa Ruotsissa ihan saman näköisiä kuin köyhässä Suomessa.

Norrmalmen on pienkauppojen, käsityöläisten, turhautuneiden taitelijoiden, pennittömien vuokralaisten ja nuhjuisten pensionaattien maailma. Tuo myymälänsä edessä seisoskeleva partaniekka muistuttaa kovasti kollegaansa Helsingin Heikinkadulla, ja on onnellisen tietämätön siitä, että hänen edustamansa urbaani jatkuvuus katkaistaan brutalisti kymmenisen vuotta myöhemmin, silloin kun kaupunginosa uhrataan modernismin alttarille ja metro korvaa raitiovaunut. Östermalmin ja Strandvägenin patriisialueet jätetään rauhaan, totta kai, sillä siellä asuvat ne porvarit, jotka rahoittavat sosialidemokraattien projektin.

Stureplan elää loistonsa päiviä. Kaikki raitiovaunut menevät sieltä ja tulevat sinne. Sieni nököttää ylpeästi kaupungin absoluuttisessa keskustassa onnellisen tietämättömänä siitä, kuinka lähellä sen kutistuminen menneiden aikojen kuriositeetiksi on. Tegelbacken on jo valmiiksi menneisyyden tunnusmerkki, koska siellä juna- ja autoliikenteet risteilevät, hälytyskellot kilisevät ja puomit laskeutuvat. Slussen ja Katarinahissen ovat tulevaisuuden tunnusmerkkejä, koska siellä liikenne sujuu ja ylhäältä katsottuna jopa Södermalm näyttää olevan osa oikeaa kaupunkia.

Pojan kiintopiste on Humlegårdenin puisto. Sen laidalta lähtee Djursholmtäget, vielä junamaisempi, ruskeampi ja arvokkaampi kuin pikkuveljensä Brändötäget. Sinne on ehdittävä työn jälkeen niin, ettei myöhästy päivälliseltä, joka tarjoillaan tasan kello viisi, kuten paremmissa perheissä on tapana. Sinne on ehdittävä illalla niin, etteivät sijaisvanhemmat seiso ulko-ovella kyselemässä viivytelyn syytä eikä ole pakko valehdella, että verta tuli nenästä, vaikka todellisuudessa oltiin kaupungin ainoan toisen suomalaiskaverin kanssa China-varieteessa katsomassa ruotsalaistyttöjen paljaita rintoja, jotka hämmensivät jotenkin ihan eri tavalla kuin Kvinnoklinikenin puolipukeiset suomalaisnaiset.

JOSEPH RAZ: SEN PUOLESTA MITÄ JOKAINEN TIESI EILEN?

Joseph Raz (Oikeusfilosofian professori, Oxford; Columbia, New York) tunnetaan parhaiten oikeusfilosofina, erityisesti oikeuden, moraalin ja politiikan välisten suhteiden tarkastelijana. Poliittisen filosofian alalla Razin edustama perfektionistinen liberalismi on jäänyt valtavirran suosimien oikean ensisijaisuutta korostavan liberalismien versioiden varjoon (Rawls, Habermas, Nagel), eikä perfektionismi helposti puhuttele utilitaristijakaan, eikä hänen teoriansa ole helposti luokiteltavissa 80- ja 90-luvuilla suositun kommunitarisminkaan muodoksi.¹ Häntä on kuitenkin luonnehdittu erääksi 1900-luvun jälkipuoliskon merkittävimäksi ajattelijaksi käytännöllisen filosofian alalla.² Razin tuotanto koostuu kontribuutioista lukuisiin erityiskysymyksiin (käytännöllinen järki, arvopluralismi, toiminnan perusteet, inkommensurabiliteetti, lain luonne, oikeuksien luonne, poliittisten auktoriteettien luonne ja oikeutus, hyvinvointi, autonomia, yksilön ja yhteisön suhde, liberalismi) ja monet tuntevatkin hänen tuotannostaan vain joitain näistä, niiden muodostama kokonaisuus ei ole yhtä hyvin tunnettu.³ Tämä saattaa johtua paitsi aiheiden laajuudesta, myös siitä, että valtaosa Razin julkaisuista on eri foorumeilla ilmestyneitä artikkeleita, joita siten on koottu artikkelikokoelmiin (kuten Raz 1995, 1999).

Käytännöllisen filosofian peruskysymyksissä Raz puolustaa usein hyvin ”klasisia” vastauksia. Esimerkiksi kelpaa hänen luonnehdintansa arvoista, toiminnan perusteista (*reasons for action*) ja toimiju-

desta: ”Asioiden arvo muodostaa erään aspektin maailmasta. Tämä konstituoii perusteita toiminnalle. Koska olemme rationaalisia eläimiä, joilla on järjen kyvyt, kykenemme ohjaamaan itseämme noiden perusteiden avulla. Rationaalisuus on kykyä toimia intentionaalisesti, eli toimia tuntemiensa perusteiden nojalla, mikä tarkoittaa toimimista sen valossa mitä pitää omana tilanteenaan maailmassa” (1999,1).

Hän on itse eräässä haastattelussa luonnehtinut suhdettaan vallitsevan kulttuurin lyhytjänteisyyteen seuraavasti: ”Nykyistä elämää, myös filosofian osalta, leimaa sen lyhytjänteisyys. Arvostetun filosofin julkaistessa uuden kirjan, siitä pidetään lähikuukausina konferensseja ja journalit omistavat sille erikoisnumeroita, ja seuraavana vuonna uudet tähdet saavat saman kohtelun. Luulemme elävämme dynaamisena ja innovatiivisena aikana, vaikka itse asiassa elämme ohimenevälle omistautuneessa kulttuurissa. Tässä intellektuaalisessa ilmastossa suuri osa työstämme on estää ihmisiä unohtamasta tänään sitä mitä jokainen tiesi eilen, ja vastustaa päihtymistä uusimmista sanoista. Välttämätön tehtävä, joka ei kuitenkaan ole omiaan edistämään aikaansaannostemme pitkäikäisyyttä.”⁴

Pyrkimys siihen, etteivät ihmiset unohtaisi sitä, minkä kaikki ennen tiesivät kuvaa hyvin Razin perusasioita painottavaa filosofiaa. Toisaalta Raz painottaa inhimillisen maailman historiallisuutta, kaiken toiminnan sidonnaisuutta sosiaalisiin muotoihin, sekä sitä, että toimijat ovat osittain oman maailmansa ja sen evalua-

tiivisten aspektien luoja. Ihmiset luovat uusia tilanteita, uusia perusteita toiminnalle, jopa uusia arvoja, synnyttämällä uusia käytäntöjä, sitoutumalla päämääriin, antamalla määräyksiä ja tekemällä lakeja. Arvojen objektiivisuuden ja historiallisuuden samanaikainen puolustaminen ei ehkä ole kaikkein yleisin yhdistelmä, ja usein Razia luetaan vain joko ”transendenttien” tai ”kontekstuaalisten” arvojen kannattajana, vaikka hän selvästikin pyrkii välttämään kyseiset karsinat.⁵

Ei siis olisi totuudenmukaista liiaksi korosteta Razin tuotannon perinteisyyttä: puolustetut kannat yllättävät sellaisen lukijan, joka odottaa kovin tuttuja yhdistelmiä.⁶ Esimerkiksi Razin autonomian puolustus ei valitse joko autonomian itseisarvoisuutta tai autonomian roolia hyvinvoinnin kannalta tai autonomian puolustamista arvopluralismin kautta tai kommunitaristisesti autonomian roolia vallitsevissa sosiaalisissa muodoissa, vaan hänen autonomian puolustuksensa ottaa nämä kaikki huomioon. Tai toisen esimerkin mainitakseni, Raz edustaa opettajansa H.L.A. Hartin tapaan oikeuspositivismia ja lain tunnustettavuutta moraalista harkinnoista riippumattomasti, mutta on samaan aikaan moraalirealisti ja edustaa varsin ”moraalista” kantaa poliittisesta ja legaalista auktoriteetista: oikeutettu poliittinen auktoriteetti on sellainen, joka kykenee auttamaan kansalaisia noudattamaan sellaisia toiminnan perusteita, joita kansalaisilla olisi auktoriteetin asettamista vaatimuksista huolimatta, johtuen heidän omista ja toistensa

intresseistä.⁷ Raz, toisin kuin Hart, on sitä mieltä että auktoriteetit voivat synnyttää velvoitteita (*obligations*) myös sanan moraalisisessa mielessä.⁸ Vaikka nämä yhdistelmät olisivatkin kaukana totutuista, niin ne muodostavat koherentin ja varsin vaikuttavan kokonaisuuden.⁹ Tarkastelen seuraavassa joitain Razin keskeisimpiä näkemyksiä.

Lain ja valtion auktoriteetti

Lait ja poliittiset systeemit eivät aina ole oikeutettuja, mutta niitä ei voi ymmärtää ottamatta huomioon, että ne vaativat itselleen auktoriteettiasemaa. Kyseinen auktoriteettiasema ei ole teoreettinen vaan käytännöllinen: se koostuu vallasta antaa toiminnan perusteita alamaisille. Auktoriteetin oikeuttaminen liittyy ennen kaikkea siihen, ovatko näin annetut perusteet hyviä.¹⁰

Tavalliset toiminnan perusteet ovat riippuvaisia siitä sisällöstä mikä niillä on: jokin on tekemisen arvoista ja perusteltua tehdä, jos se edistää omaa tai toisten hyvinvointia, jos se kuuluu intresseihini, jos se edistää yhteisiä päämääriä *jne.* Auktoriteetin antamat toiminnan perusteet ovat erityisasemassa siinä suhteessa, että ne ovat perusteita niiden sisällöstä riippumatta, pelkästään sen ansiosta että ne ovat auktoriteetin antamia.

Raz havainnollistaa auktoriteettiasemaa riidan sovittelijan aseman avulla: kaksi osapuolta eivät pääse yhteisymmärrykseen siitä mitä heidän tulisi tehdä ja siitä kumpi on oikeassa, joten he kääntyvät riidan sovittelijan puoleen. Sovittelijan ratkaisun, ollakseen legitiimi, tulee perustua niihin sisällöllisiin perusteisiin, joita osapuolet tuovat esiin ja joita tilanteeseen liittyy. Sovittelijan päätös muodostaa uuden perusteen molemmille osapuolille toimia päätöksen mukaisesti. Tämä uusi peruste ei ole vain peruste entisten rinnalla, jota voi harkita noudattavansa, vaan se korvaa kaikki sisällölliset perusteet. Päätöksen jälkeen tulee toimia niinkuin sovittelija määräsi, koska sovittelija määräsi niin. Muussa tapauksessa koko sovittelu on turhaa. Sen tarkoitus on kanavoida ja korvata sisällölliset toiminnan perusteet autoritatiivisella perusteella. Auktoriteettien antamat perusteet ovat siis riippuvaisia, mutta tyhjentäviä. (1986, luku 3)

Tähän liittyen Raz kannattaa oikeuspositivistista ”lähdeteesiä” (*sources thesis*). ”Oikeudelliset perusteet ovat sellai-

sia, että niiden olemassaolo ja sisältö voidaan saada selville pelkästään sosiaalisten faktojen avulla, vetoamalla moraaliseen argumentointiin” (Raz 1980, 212; Raz 1995, esseet 9-17). Kyseeseen tulevat sosiaaliset faktat ovat hyväksytyjä oikeuslähteitä, joita ovat esim. lainsäädäntö ja ennakkotapaukset. Raz kannattaa institutionaalista näkemystä oikeudesta, oikeuden sisältö määrittyä institutionaalisesti eivätkä moraaliset argumentit tai vetoamukset koherenssiin ole relevantteja lain olemassaolon ja sisällön määrittelyssä, toisin kuin esimerkiksi Ronald Dworkin on esittänyt.

Milloin oikeutettu auktoriteettiasema vallitsee? Razin mukaan tälle on kaksi ehtoa: täytyy ensinnäkin olla olemassa instituutio (kuten valtio tai oikeusjärjestelmä), jolla on *de facto* auktoriteettiasema, eli joka väittää olevansa legitiimi auktoriteetti, tai jonka uskotaan olevan legitiimi auktoriteetti, ja toiseksi, kyseisen instituution määräysten tulee olla oikeutettuja kansalaisten hyvinvoinnin ja toiminnan sisällöllisten perusteiden näkökulmasta. Raz kannattaa ”tavallista oikeuttamisteesiä” (*normal justification thesis*):

”Tavallinen tapa osoittaa että henkilöllä on auktoriteettia toiseen henkilöön nähden sisältää sen osoittamisen, että väitetty alamaisten todennäköisesti noudattaa paremmin omia toiminnan perusteitaan (muita kuin oletetun auktoriteetin antamia toimintaohjeita) jos hän hyväksyy oletetun auktoriteetin toimintaohjeet auktoritatiivisesti sitoviksi ja yrittää seurata niitä, sen sijaan että yrittäisi suoraan noudattaa itseään koskevia toiminnan perusteita.” (1986, 53)

On huomattava, että auktoriteetin oikeutuksen perustana ovat toiminnan perusteet, ei esimerkiksi oma etu kapeassa mielessä tai oma suostumus. Toiminnan perusteisiin lasketaan paitsi omaan etuun kapeassa mielessä tähtäävät perusteet, myös kaikki moraaliset vaatimukset (jotka eivät klassisen mallin mukaan suinkaan ole konfliktissa oman hyvinvoinnin kanssa).

Tämä ”tavallinen oikeuttamisteesi” antaa ensisijaisen perusteen hyväksyä auktoriteettiä. On myös toissijaisia lisäperusteita hyväksyä auktoriteettiä, kuten suostumus tai oman identiteetin määrittäminen samaistumalla ja sitoutumalla tietyn kansan tai yhteiskunnan kohtaloon, mutta ne voivat oikeuttaa auktoriteetin hyväksymisen vain jos normaalin oikeuttamisteesin mainitsevat olosuhteet vallitsevat.

»Elämme ohimenevälle omistautuneessa kulttuurissa. Tässä intellektuaalisessa ilmastossa suuri osa työstämme on estää ihmisiä unohtamasta tänään sitä mitä jokainen tiesi eilen, ja vastustaa päihtymistä uusimmista sanoista. Välttämätön tehtävä, joka ei kuitenkaan ole omiaan edistämään aikaansaannostemme pitkäikäisyyttä.»

Jos näin on, niin kaiken kaikkiaan kannattaa ja on viisasta oman hyvän kannalta noudattaa auktoriteetin vaatimuksia. Siitä huolimatta että auktoriteetti tekee silloin tällöin virheitä, jos on pitkällä aikavälillä todennäköisempää päätyä toimimaan itseä koskevien sisällöllisten perusteiden mukaisesti noudattamalla auktoriteettia kuin aina omaa harkintaa, niin auktoriteetti on oikeutettu.

Johtuen siitä, että valtio poliittisena organisaationa vaatii käytännöllistä auktoriteettia kaikilla elämän alueilla, ja siitä että normaali oikeuttamisteesi on varsin vaativa, niin edes suhteellisen oikeudenmukaiset valtiot ja oikeusjärjestelmät eivät onnistu oikeuttamaan auktoriteettiaan kaikilla aloilla. ”Kyseessä voi olla oikeudenmukainen laki. ... Mutta johtuen byrokraattisesta pakosta yleistää ja sivuuttaa erotteluja jotka ovat liian hienosyisiä laajamittaiseen valvontaan ja hallinnoimiseen, jotkut ihmiset kykenevät toimimaan paremmin perusteiden mukaan, jos ne kieltäytyvät hyväksymästä tämän lain auktoriteettia.” (1986, 78). Tästä seuraa Razin mukaan, että normaalin oikeuttamisteesin oikeuttama valtion ja oikeuden auktoriteetti voi vaihdella eri henkilöiden kohdalla ja eri aloilla, ja on yleensä rajoitettumpi kuin mitä valtiot väittävät useimpien ihmisten kohdalla. (1986, 80). Tässä suhteessa toissijaiset oikeuttamistavat kuten puolivoluntaarinen suostumus ja identifiointi synnyttämä kunnioitus lakia kohtaan kykenevät lisäämään valtion auktoriteetin oikeutusta, mutta vain siinä tapauksessa että normaalin oikeuttamistees-

sin takaama ensisijainen oikeutus on ole-
massa. Ei siis ole mitään yleistä velvollis-
suutta totella lakia ja valtiota, vaan tämä
velvollisuus riippuu normaalien oikeutta-
misteiden ehtojen täyttymisestä sekä siitä,
onko yksilö lisäksi sitoutunut lain nou-
dattamiseen joko suostumuksen tai iden-
tifiikaation kautta. Raz (1986, 104) havain-
nollistaa asiaa niin, että kaikkiaan tapa
jolla ajattelemme turistien tai väliaikais-
ten asukkaiden olevan osittain valtion
auktoriteetin alaisina, soveltuu kaikkiin
kansalaisiin: auktoriteetti on oikeutettu
eri asteisesti. Kuitenkin, sikäli kuin auk-
toriteettiasema vallitsee, niin auktoriteet-
in säätämät määräykset ovat tyhjentäviä
ja velvoittavia perusteita toiminnalle.

Oikeudet

Johtuen siitä, että Raz käsittää lain insti-
tutionaalisesti, hän määrittelee keskeiset
käsitteet kuten oikeudet ja velvollisuudet
keskittymättä nimenomaan legaalisiin oi-
keuksiin. Legaalilla oikeuksilla on eri-
tyispiirteitä, jotka eivät koske kaikkia oi-
keuksia. Tästä syystä Razin mukaan käy-
tännöllisellä filosofialla on enemmän an-
nettavaa oikeustieteelle näiden keskeisten
käsitteiden määrittelyssä kuin oikeustie-
teellä filosofialle.¹¹

Oikeuksia koskevat teoriat jaetaan tav-
allisesti kahteen, intressi- (tai etu-) teo-
riat sekä valinta- (tai tahto-) teoriat. Int-
ressiteorioiden mukaan oikeudet suoje-
levat henkilöiden legitiimejä intressejä,
valintateorioiden mukaan oikeudet suo-
jelvat henkilöiden valinnanvapautta. Raz
puolustaa intressiteoriaa, johon sisältyy
valinnanvapauden suojeleminen eräänä aspek-
tina. Henkilöllä on oikeus, jos jokin as-
pekti henkilön hyvinvointia (hänen ”int-
ressinsä”) on riittävä peruste synnyttä-
mään toiselle henkilölle tai toisille hen-
kilöille vastaavia velvollisuuksia.¹² Kaikki
intressit eivät ole riittävän painavia syn-
nyttämään toisille velvollisuuksia, ja kai-
killa olennoilla ei voi olla oikeuksia. Ol-
lakseen kykenevä omaamaan oikeuksia,
yksilön hyvinvoinnin on oltava ”lopul-
linen päämäärä” (eli hänen on oltava
persoonana) tai toissijaisesti kyseessä on ol-
tava keinotekoinen oikeudellinen henkilö
(esim. yhtiö). (1986, 166). ”Humanismin”
mukaan vain ihmisten hyvinvointi on lo-
pullinen päämäärä, mutta ei ole selvää
kannattaako Raz humanismia. Hän olet-
taa humanismin ”argumentin vuoksi”, sa-
noen että hänen teoriansa on sitä vah-

vempi mikäli humanismi ei pidä paik-
kaansa. (1986, 194).

Razin mukaan oikeudet ovat aina jo-
honkin etuisuuksiin (*benefit*). Usein oi-
kuden perustelee henkilön voimakas int-
ressi kyseessäolevan etuisuuksiin (oikeus
ruumiin koskemattomuuteen), sen mer-
kitys oman hyvinvoinnin kannalta. Ra-
zin teoria ei kuitenkaan ole yksiviivainen
intressiteoria. Joskus oikeutta ei perustele
kyseessäolevan etuisuuden rooli oman hy-
vinvoinnin kannalta, vaan se, että vapaus
määrätä etuisuuden kohtalosta on kes-
keistä hyvinvoinnin kannalta (vaikkapa
oikeus tupakoida). Vaikka oikeudet pe-
rustuvat aina oikeudenhaltijan intressei-
hin, joskus nämä intressit ovat painavia
eivät pelkästään henkilön itsensä hyvin-
voinnin, vaan toisten ihmisten hyvinvoin-
nin (vanhempien oikeus määrätä lastensa
asioista) tai yhteisen hyvän kannalta (sa-
nanvapaus ja sen merkitys yhteiselle elä-
mänmuodolle).

Hyvinvointi, arvopluralismi ja autonomia

Razin teoria hyvinvoinnista sovitaa yh-
teen subjektiivisia ja objektiivisia element-
tejä. Kyse ei ole vain subjektiivisista hy-
vänolon tunteista (joita voisi saada aikaan
huumausainein) eikä objektiivisesti mi-
tattavista seikoista tai pelkästä erinomi-
suudesta jonkin ”korkeamman olemisen
muodon” toteuttamisessa.¹³ Se, että on
menestynyt jossain erityisen arvostetta-
vassa tavoitteessa, ei takaa hyvinvointia,
ellei henkilö koe kyseistä tavoitetta lain-
kaan omakseen vaan on täysin vieraantu-
nut siitä.

Razin (1995, 3) mukaan ”well-being
consists in the (1) whole-hearted and (2)
successful pursuit of (3) valuable (4) ac-
tivities.”

Vaikka elossa oleminen ei kirjaimelli-
sesti merkitsekään aktiivisuutta, niin silti
aktiivisuuden rooli seuraa elämän käsit-
teestä. Emme sanoisi että henkilö, jolla
toimivat pelkästään vegetatiiviset toimin-
not, on ”alive and kicking”. Raz korostaa,
että meditaatio ja hiljainen elämä on re-
levantissa mielessä yhtä aktiivista päämää-
rien tavoittelua kuin ulkoisesti toimeli-
aampi elämä. Toiminnan päämäärät muo-
dostavat pesämaisiksi rakenteita, kattavat
päämäärät sisältävät lukuisia pienempiä
päämääriä, jotka voivat olla sekä itses-
sään tekemisen arvoisia, että osia laajem-
mista päämääristä. Tämä konstitutiivinen
suhde päämäärien, suunnitelmien, pro-
jektien ja intentioiden välillä merkitsee

»Kaikkia arvoja ei
siis suinkaan tavoitella
kaikissa kulttuureissa,
mutta ne ovat silti Razin
mukaan periaatteessa
yleispäteviä. Arvot ovat
yhteensopimattomia ja
inkommensuraabeleita,
mikä merkitsee että on
lukuisia kilpailevia
”suunnilleen yhtä hyviä”
hyvinvoinnin malleja.»

että kattavissa päämäärissä onnistuminen
on riippuvaista lyhyemmissä päämäärissä
onnistumisesta. On suuri variaation mah-
dollisuus siinä, kuinka kattavia päämääriä
eri henkilöillä on, hyvinvointi voi koos-
tua pitkäjänteisestä ja yhtenäisestä tai epi-
sodimaisesta elämästä. Joka tapauksessa
oleellista on että pelkkä passiivinen mieli-
hyvä ei konstituoivaa hyvinvointia, vaan hy-
vinvoinnissa on kyse ennenkaikkea elämi-
sestä ja aktiivisuudesta, päämäärien tavoit-
telusta ja saavuttamisesta. Biologiset pe-
rustarpeet poissulkien, toisten ihmisten
hyvinvointiin voi vaikuttaa vaikuttamalla
heidän päämääriinsä tai niiden toteutumise-
seen. Mutta toiminnan keskeinen rooli
merkitsee, että ihmiset voivat saavuttaa
hyvinvointinsa vain itse, he voivat elää
elämänsä vain itse. Toiset voivat lähinnä
edistää yksilön kykyä asettaa ja saavuttaa
päämääriä (1995, 4-9).

Vain arvostettavat, arvokkaat (*valu-
able*) aktiviteetit kontribuivat hyvinvoin-
tiin. Alhaiset, mielettömät, kostonhalui-
set, itseä alentavat, ilkeät päämäärät ei-
vät tee onnistuessaankaan elämästä hyvää,
vaan huonon. Moraalittomat, pakkomieli-
teiset tai tarkoituksettomat toiminnot
(kuten ruohonkorsien laskeminen vailla
sen kummempaa tarkoitusta, mudan syö-
minen *jne.*) eivät kontribuoi hyvinvoin-
tiin. Ihmisten ei tarvitse olla pyhimyksiä,
sankareita tai neroja, vaan tavalliset ih-
missuhteet, työt ja harrastukset tarjoavat
Razin mukaan runsaasti mahdollisuuksia
hyvinvoinnin kannalta riittävän hyviin
päämääriin. Tässä suhteessa Raz on suo-
rastaan ’superpluralisti’.¹⁴ Monet arvoplu-
ralistit ovat sitä mieltä että on olemassa

pitkä lista arvoja ja arvokkaita päämääriä, jotka ovat läsnä kaikissa kulttuureissa eri spesifikaatioina, eri versioina. Kulttuurien moninaisuuden takaa löytyy kuitenkin universaalien arvojen moninaisuus.¹⁵ Razin mukaan lisäksi jokainen tällaisten arvojen uusi yhdistelmä luo uusia arvoja: vaikka sekä shakki että backgammon sisältävät tiettyjä samoja elementtejä, niin shakki mahdollistaa kuitenkin sellaisen uuden arvon, jota mikään muu kuin shakki ei ole mahdollistanut. Sen sijaan siis, että jokaisella kulttuurilla on eri versioita samoista arvoista, on pikemminkin niin, että arvojen ”lista” on yhtä pitkä kuin kaikkien kulttuurien kaikki konkreettiset arvot yhteensä. Kaikkia arvoja ei siis suinkaan tavoitella kaikissa kulttuureissa, mutta ne ovat silti Razin mukaan periaatteessa yleispäteviä. Arvot ovat yhteensopimattomia ja inkommensuraabeleita, mikä merkitsee että on lukuisia kilpailevia ”suunnilleen yhtä hyviä” (*roughly equal*) hyvinvoinnin malleja. Sen sanominen, että ne ovat ”suunnilleen” yhtä hyviä viittaa tässä yhteydessä inkommensuraabeliuteen ja vertailtavuuden katkokseen: kaksi hyvinvoinnin mallia eivät ole toistaan parempia tai huonompia mutta eivät myöskään täsmälleen yhtä hyviä. Jos ne olisivat täsmälleen yhtä hyviä, niin pieninkin parannus toisessa tekisi siitä hieman paremman, mutta inkommensuraabeliudesta johtuen kaksi vaihtoehtoa voivat olla keskenään suunnilleen yhtä hyviä ennen ja jälkeen parannuksen joka toisessa tapahtuu.

Razin inflaationaarista arvopluralismia (joskaan ei hänen käsitystään hyvinvoinnista) luonnehtii vielä se, että hän kiinnittää huomion myös ”pieniin arvoihin”: ”En usko että jotta toiminta olisi jonkin arvoista, tai hyvää, siihen pitäisi liittyä sellaisia hyväksitekeviä ominaisuuksia jotka liittyvät sen isoihin Arvoihin, kuten oikeudenmukaisuuteen tai kauneuteen, tai hyvinvointiin tai mihin tahansa arvoon, jolle meillä on abstrakti nimi. Pienet hyvät asiat ovat pieniä, mutta hyviä siitä huolimatta, eikä niiden tarvitse olla triviaaleja tapauksia isoista arvoista.” (1999, 30)

Razin esimerkki on henkilö joka koitiin tullessaan sulkee tai avaa huoneen oven, koska siitä tulee kotoisampi olo, tai henkilö joka kadulla kuulee laulua ja uteliaisuudesta käy katsomassa mitä siellä tapahtuu. Näissä tapauksissa toiminta on ymmärrettävää (ja tulkittavissa hyvien päämäärien tavoitteluksi, kuten klassinen teoria toiminnasta olettaa), ja

perustuu ”pieniin arvoihin”. Hänen mukaansa tällaiset toiminnot eivät kuitenkaan lainkaan (edes vähän) kontribuoi hyvinvointiin, koska ne ovat niin merkityksettömiä koko elämän näkökulmasta. (1999, 30) Samasta syystä Razin mukaan yksittäiset mielihyvät eivät millään lailla lisää hyvinvointia, ellei niillä ole sopivaa suhdetta ihmisen elämän päämääriin. Kauniin ruusun näkemisellä on eri merkitys ruusunkasvattajan elämässä kuin ohimennen ruusua ihastelleen elämässä. Satunnainen ja ohimenevä esteettinen havainto ei kontribuoi hyvinvointiin lainkaan (1995, 7).

Razin (1986, 294-305) mukaan hyvinvointiin liittyvä oleellisesti onnistuminen tavoitteissaan. Tässä suhteessa hyvinvoinnin käsite eroaa subjektivistisemmasta ja biologisemmasta käsitteestä, jota hän kutsuu nimellä itseintressi (*self-interest*). Hyvinvoinnin kannalta on oleellista se, että onnistun auttamaan lapsiani, tai onnistun tavoitteessani vaikkapa kestävä kehityksen edistämiseksi, vaikka tämä ei kaipaasti määriteltyä itseintressiäni edistävikään. Jos olen omistautunut säveltämiselle, niin se, että saan aikaan sävellyksiä tekee elämästäni paremman kuin se, että epäonnistun säveltämisyrityksissäni. Onnistuminen omista päämäärissä kontribuoi hyvinvointiin, epäonnistuminen ei (paitsi negatiivisesti). Onnistumisen ja päämäärien todellisen arvon rooli hyvinvoinnin suhteen merkitsee, etten välttämättä aina tiedä mikä oman hyvinvointini kannalta olisi minulle parasta.

Subjektiiivinen aspekti hyvinvointia liittyä ennen kaikkea vaatimukseen, että vieraantuminen omasta elämästä, itseinho, patologinen epäily itseä kohtaan merkitsevät että edes onnistuminen arvostettavissa päämäärissä ei johda hyvinvointiin. (1995, 5). ”Briljantti shakinpelaaja voi inhota itseään koska on shakinpelaaja, tai inhota shakin pelaamista. Hyvä ja omistautunut opettaja voi pitää itseään matalasti arvostettavana koska on opettaja.” *Wholeheartedness*-vaatimus ei edellytä, että päämäärät, sitoumukset ja ihmissuhteet on autonomisesti valittu, mutta se vaatii, että niistä voi päättää luopua, että on itse vastuussa ja kontrollissa omasta toiminnastaan.

Ei ole aivan selvää mitä kaikkea Raz näkee modernin autonomian ihanteen lisäyksen tähän *wholeheartedness*-vaatimukseen, joka toteutuu, kun omien päämäärien kanssa tulee ’olla sinut’ ja niitä tavoitellaan ’täysin rinnoin’.¹⁶ Joka tapauksessa Razin mukaan persoonallisen au-

»Hyvinvointi koostuu siis aina arvostettavien ja ”omaksi tunnettujen” päämäärien onnistuneesta tavoittelusta, ja kyse on autonomisesta elämästä, jos päämäärät ovat paitsi omaksi tunnettuja, myös itse valittuja.»

tonomian ideaali on eräs hyvinvoinnin malli. ”Se ylittää sen käsitteellisen seikan että henkilökohtainen hyvinvointi osin määrittyy menestymisenä vapaaehtoisesti allekirjoitetuissa pyrkimyksissä ja pitää päämäärien ja suhteiden vapaata valintaa oleellisena osana yksilön hyvinvointia. ... Henkilökohtaisen autonomian ideaali on näkemys ihmisistä kontrolloimassa, tiettyyn asteeseen saakka, omaa kohtaloaan, muovaillen sitä läpi elämänsä toisiaan seuraavien päätösten kautta.” (1986, 369)

Hyvinvointi koostuu siis aina arvostettavien ja ”omaksi tunnettujen” päämäärien onnistuneesta tavoittelusta, ja kyse on autonomisesta elämästä, jos päämäärät ovat paitsi omaksi tunnettuja, myös itse valittuja.

Razin (1986, luku 14) mukaan autonominen elämä edellyttää tiettyjä kapasiteetteja, joita yhteiskunta voi edistää: riittävät mentaaliset kapasiteetit, adekvaatti vaihtoehtojen valikoima sekä mahdollisuus riippumattomaan päätöksentekoon. Arvopluralismi ja inkommensurabiliteetti kytkeytyvät adekvaattien vaihtoehtojen valikoimaan: ei ole rajoite ihmisten autonomialle, että kaikilla ei ole kaikkia tai samoja vaihtoehtoja, mutta jokaisella tulee olla riittävästi vaihtoehtoja jotka mahdollistavat hyvinvoinnin ja mielekkään autonomisen valinnan niiden kesken. Koska monet hyvät ovat yhteismitattomia, valinta niiden kesken jää autonomisen toimijan tehtäväksi. Valinta ei ole mielivaltaisen koska kullekin (hyvälle) vaihtoehdolle on perusteita, mutta mikään niistä ei ole yksiselitteisesti toistaan parempi vaihtoehto.

Poliittiset arvot ja liberalismi

Raz edustaa ”perfektionismiksi” kutsu- maansa lähestymistapaa, jonka mukaan normatiivisen politiikan teorian keskeinen tavoite on ihmisten hyvinvoinnin edistäminen ja turvaaminen.¹⁷ Hän määrittelee *liberalismia* sellaiseksi poliittiseksi versioksi perfektonismista, jonka mukaan autonomia on keskeinen hyvinvoinnin tekijä. Perfektionistinen liberalismi pyrkii suojelemaan ihmisten kykyä autonomiaan suojelemalla ja edistämällä heidän relevantteja mentaalisia kykyjään, tarjoamalla heille adekvaatteja tavoitteita elämässä ja suojelemalla heidän riippumattomuuttaan. Raz kutsuu näistä kolmesta tekijästä koostuvaa kykyä autonomiaan myös positiiviseksi vapaudeksi. Positiivinen vapaus on siis autonomisen elämän ehto, ja autonominen elämä on se arvokas päämäärä, joka oikeuttaa positiivisen vapauden.

Raz ei kannata nykyisin yleisesti hyväksyttyä kantaa, jonka mukaan oikea on ensisijaista hyvään nähden, eikä myöskään utilitaristista doktriinia hyvinvoinnin maksimoinnista. Hänen mukaansa valtion ei tule olla neutraali (eri ideaalien ja niiden vastakohtien kesken) tai anti-perfektionistinen (irtisanoutuen kaikista hyvän elämän ideaaleista) vaan sen tulee aktiivisesti edistää ihmisten hyvinvointia, ja liberaalien valtioiden tapauksessa autonomisten ihmisten hyvinvointia.

Razin versio Millin introdusoimasta haittaperiaatteesta (*”Harm Principle”*) ei koske sitä, saako valtio edistää ihmisten hyvinvointia, vaan sitä *miten* se saa sitä tehdä. Ihmisten pakottaminen on sallittua vain kun niin estetään suurempi toisille aiheutuva haitta.

”Olettaen että ihmisten tulisi elää autonomista elämää, valtio ei voi pakottaa heitä olemaan moraalisia. Enin mitä valtio voi tehdä, on turvata autonomian ehtoja. [...] [Haittaperiaate] asettaa rajan keinoille jotka ovat sallittuja moraalisten ideaalien tavoittelussa. Vaikka sellaisia ideaaleja voisikin tavoitella poliittisin keinoin, niitä ei tule tavoitella pakko-toimin paitsi milloin tämä on tarpeen haitan estämiseksi. [...] Se ei oikeuta kaikkia pakkotoimien käyttöä haittojen estämisessä, mutta se kieltää pakkotoimien käytön muihin päämääriin” (1986, 420)

Keskusteltaessa Razin poliittisen filosofian perusteista, on korostettava että Razin mukaan arvokkaat päämäärät ja adekvaatit vaihtoehdot, joita hyvinvointi ja autonominen elämä edellyttävät, ovat suurelta osin sosiaalisten muotojen mahdollistamia. Autonomian mahdollistaminen on siis kollektiivinen hyvä, ja edellyttää tietyn elämänmuodon ylläpitämistä. Tämän elämänmuodon suuri arvo puolestaan oikeuttaa monia liberaaleja oikeuksia, kuten sananvapauden. Useinkaan yksilön intressi sananvapauteen ei ole suurempi kuin intressi saada työtä, mutta silti jälkimmäiseen hänellä ei ole oikeutta. Razin mukaan tämä johtuu siitä, että sananvapaudella on niin keskeinen rooli ei pelkästään yksilölle, vaan koko elämänmuodolle, joka osaltaan mahdollistaa autonomista elämää. Raz ei ole individualisti siinä mielessä, että pelkästään yksilöiden tiloilla olisi arvoa. Razin mukaan on aidosti kollektiivisia hyviä, ja nämä kollektiiviset hyvät liittyvät keskeisesti autonomian ja joidenkin liberaalien oikeuksien mahdollistamiseen ja oikeuttamiseen. (Raz 1986, luvut 7-10).

Razin koko tuotannossa keskeinen rooli on maailman evaluatiivisella ulottuvuudella, arvoilla, ja niiden tarjoamalla toiminnan perusteilla. Kahdessa viimeisessä kirjassaan sekä niiden jälkeisissä Tanner-luennoissa Raz on tarkastellut arvoja ja toiminnan perusteita. Ohessa julkaistava haastattelu keskittyy näihin aspekteihin hänen tuotannossaan.

Viitteet

1. Stephen Mulhall & Adam Swift käsittelevät Joseph Razia ja Richard Rortya kommunitarismidebatin agendaan vaikuttaneessa teoksessaan *”Liberals and Communitarians”* (Oxford, 1992), lukematta kumpaakaan heistä kommunitaristeiksi (joita heidän mukaansa ovat ennen kaikkea A.MacIntyre, C.Taylor, M.Sandel and M.Walzer). Razin suhtautumisesta kommunitarismiin ks. hänen Walzer-kritiikkinsä *”Morality as Interpretation”*, on Walzer’s *”Interpretation & Social Criticism”*, *Ethics* 101 (1991).
2. Christopher W. Morris, *”Well-being, reasons and the politics of law”*. *Ethics* 106 (July 1996): 817-833, joka on varsin hyvä yleiskatsaus Razin tuotantoon. Ks. lisäksi tammikuussa 2003 ilmestynyt ensimmäinen Razin tuotantoa käsittelevä artikkelikoelma *Rights, Culture and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz*, toim. Lukas H. Meyer, Stanley Paulson, Thomas Pogge.
3. Morris, 817

4. ”Joseph Raz in conversation”, haastattelijana Peter Momtchiloff. (<http://www.oup.co.uk/academic/humanities/philosophy/viewpoint/raz/>).
5. David McCabe ”Raz’s contextual argument for liberalism.” *Ethics* 111 (3), 493-522.
6. Razin näkemyksen sekä metodin epätavallisuutta korostaa arvioissaan mm. Henry Shue ”Review of Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics.” *The Philosophical review*, volume 106, Issue 3 (Jul.1997), 453-455.
7. Tosin kyseisten perusteiden ei tarvitse olla moraalisia perusteita, vaan myös muut (prudentiaaliset) hyvät käytännölliset perusteet ovat kyseessä.
8. Matthew H.Kramer ”Requirements, Reasons and Raz: Legal Positivism and Legal Duties.” *Ethics*, Volume 109, Issue 2 (Jan., 1999) 375-407, käsittelee Razin teesiä, että legalisten auktoriteettien vaatimukset synnyttävät myös moraalisia velvollisuuksia (ja tuo esiin, että tämä on suurin ero Razin ja Hartin kesken).
9. Vastakkaistakin kantaa on edustettu: Gerald Dworkinin (”Review on The Morality of Freedom”, *Ethics* vol 98, Issue 4 (Jul.,1988), 850-2) mukaan Raz 1986 on pikemminkin kirjaksi muotopuoli eri aiheiden sekamelska.
10. Raz 1979, Raz 1986, luvut 2-4.
11. Ks. ”Joseph Raz in conversation”
12. Margaret Holmgren (”Raz on Rights”, *Mind*, New Series, Volume 94, Issue 376 (Oct.1985), 591-5), käsittelee kriittisesti Razin näkemystä oikeuksista.
13. Ks. John Skorupski: ”Quality of Well-Being: Quality of Being” teoksessa *Well-Being and Morality. Essays in Honour of James Griffin*. Roger Crisp and Brad Hooker (toim.) Clarendon Press: Oxford 2000.
14. Raz 1986, luvut 11-13.
15. Ks. McCabe 2001
16. Ks. McCabe 2001 erilaisista tulkinnoista autonomian roolia koskien.
17. 1995, v

Joseph Razin valikoitu bibliografia

- The Concept of a Legal System* (Oxford: OUP, 1970, 2nd ed., 1980),
Practical Reason and Norms, (Hutchinson, 1975; 2nd ed., Oxford: OUP 1990)
Law Morality and Society, Essays in Honour of H.L.A. Hart, toim. J. Raz & P.M.S. Hacker, (Oxford: OUP 1977).
Practical Reasoning, toim. J.Raz (Oxford: OUP 1978).
The Authority of Law (Oxford: OUP 1979)
The Morality of Freedom (Oxford: OUP, 1986)
Authority, toim. J.Raz (Oxford: Blackwell 1990).
Postscript to *The Concept of Law* by H.L.A. Hart, toim. J.Raz & P.A. Bulloch, (OUP, 1994)
Ethics in the Public Domain (Oxford: OUP, 1994, revised paperback ed., 1995)
Engaging Reason — On the Theory of Action and Value (Oxford: Oxford U.P.1999).
Value, Respect and Attachment (Cambridge U.P. 2001).
”The Practice of Value” (Tanner Lectures 23, 2002).

ARTO LAITINEN

JOSEPH RAZIN

HAASTATTELU^I

ARVOJEN ARVOITUS

Arto Laitinen (AL): *Professori Raz, minkä ongelmien parissa työskentelette tällä hetkellä?*

Joseph Raz (JR): Yritän kirjoittaa pari esseettä käytännöllisistä konflikteista, jotka koskevat yhtä toimijaa. Toisin sanoen, yhden henkilön konflikteista koskien kysymystä mitä tehdä. Useimpien aiheesta kirjoittaneiden tapaan tulkitsen tällaiset konfliktit konflikteiksi sellaisten toimijan kohtaamien perusteiden kesken, jotka ohjaavat keskenään yhteensopimattomiin suuntiin. Tavoitteeni ei ole tarjota reseptejä näiden konfliktien ratkaisuun, en usko että sellaisia on olemassa. Sen sijaan pyrin ensinnäkin tutkimaan näiden konfliktien suhdetta arvopluralismiin. On ehdotettu, että konfliktit edellyttävät pluralismia. Uskon että kiinnostavat konfliktit todellakin edellyttävät pluralismia, ja että eräs kysymys jonka ne herättävät on kuinka vertailla eri arvoihin kiinnittyviä perusteita. Toiseksi pyrin tutkimaan mitä seuraa siitä tosiasista, että konfliktin aiheuttavista perusteista jotkut täytyy uhrata eli jättää noudattamatta. Ensimmäisestä kysymyksestä riippuu konfliktinratkaisun periaatteiden, sikäli kuin sellaisia on, rooli ja status.

AL: *Edustat ”klassiseksi teoriaksi” kutsumaasi teoriaa, jonka mukaan toiminta perustuu aina järkisyyille, ja että nämä järkisyyt perustuvat arvoille tai maailman ”evaluatiiviselle aspek-*

tille”. Mainitset että Platon ja Aristoteles ovat edustaneet tätä kantaa. Ovatko pääasialliset vaikutteet omaan ajatteluusi tulleet näiltä ajattelijoilta vai kenties joiltain nykyajattelijoilta?

JR: Rehellinen totuus on etten tiedä. Vaikutteet ovat mysteeri. Joitain saa lukemisesta ja tutkimisesta, joitain keskusteluista, luennoilta ja seminaareista joihin osallistuu, kollegoilta ja opiskelijoilta, ympäröivästä ilmapiiristä. Uskon saaneeni vaikutteita kaikilta näiltä tavoilla, joita en osaa analysoida. En ole ”skolaari”, tiettyjen kirjoittajien tai auktoriteettien tutkija. Minulta puuttuu sellainen syvä paneutuminen yhden kirjoittajan töihin, joka muovaa niin monien filosofien työtä ja ajattelua. Olen paljon eklektisempi.

Arvot ajattelun kohteena

AL: *Tässä haastattelussa tarkoituksemme on keskittyä käsitykseen ”arvoista”, joiden analysointi on ollut tärkeässä osassa erityisesti viimeisissä kirjoissasi Engaging Reason. On the Theory of Action and Value ja Value, Respect and Attachment, mutta myös aiemmassa tuotannossasi. Kuinka vastaisit väitteeseen, ettemme me nykyään voi uskoa arvoihin tai maailman normatiiviseen aspektiin lainkaan, ainakaan samalla tavalla kuin Platon tai Aristoteles? Moderni tiedehän on osoittanut, että ”taiasta vapautunut” universumi noudattaa mekanistisia lakeja, eikä luonnonolioilla tai -tapahtumilla ole aristoteelisia luonnollisia päämääriä. Maailman evaluatiivinen tai normatiivinen aspekti ei tunnu mahduttuvan modernin kosmologian puitteisiin. Ajatukseen arvoista historiallisesti tai kulttuurisesti luotuna liittyy omia ongelmiaan, esimerkiksi kulttuurien moninaisuus. John Mackien kaltaiset skeptikot tulkitsevat tämän pluraalisuuden niin, ettei kyse ole eri kulttuurien erilaisista havainnoista koskien arvoja, koska ei ole olemassa mitään mitä he havaitsisivat, nimittäin riippumattomia arvoja. Emmekö siis voisi perustellusti luopua puhumasta arvoista kokonaan?*

JR: On vanha viisaus, ettei ole pelkästään niin, ettemme voi ajatella, emmekä täten myöskään toimia intentionaalisesti ilman käsitteitä, vaan että lisäksi nämä käsitteet kuuluvat tiettyihin kategorioihin. Vaikka monet käsitteistämme ovat suhteellisen ohimeneviä, tiettyjen kulttuurien, trendien tai muotien tuotteita, niin ne välttämättä ovat luokiteltavissa kategorioihin, joiden tulee olla edustettuina jotta ajattelu olisi mahdollista. ”Arvo” tai ”Hyvä” ovat nimiä yhdelle tällaisena kategoriana pitämälleni luokalle. Yksittäisiä käsitteitä, jotka kuuluvat tähän luokkaan, on lukuisia ja monenlaisia. Hyväatekviä, tehokas, tekemisen arvoinen, kaunis, mukava, palkitseva, ansioitunut, jne. ovat vain joitain esimerkkejä. Voimme tulla toimeen ilman mitä tahansa niistä, mutta emme kokonaan ilman joitain tämän kategorian käsitteitä. Arvokäsitteet hyvekäsitteiden ja normatiivisten käsitteiden ohella ovat välttämät-

tömiä kyvyllämme suunnistautua maailmassa, kyvyllämme reagoida tilanteisiin emotionaalisesti, mielikuvituksessa tai toiminnassa. Siinä suhteessa ne ovat kuin avaruuden ja ajan, kiinteiden ja muodon käsitteet (ja muut) joita ilman emme voi ajatella fyysikaalista maailmaa, tai toiset käsitteet (kuten subjekti, objekti, kieli, representaatio ja ajatukset) joita ilman emme voi ajatella ajattelua itseään.

Jos näin on, niin vaikka voimme epäillä yksittäisiä väitteitä koskien yksittäisiä arvoja, epäily koskien arvoja yleisesti ei voi olla mielekäs, ellei niissä paljastu jotain fundamentaalista erehdystä tai epäkoherenssia, joka pakottaisi meidät luopumaan kaikista rationaalisista reaktioista suhteessa maailmaan. En tiedä mitään hyviä perusteita sellaiselle skeptisismille. Ainakaan tiede ei ole tarjonnut ainuttakaan, eikä ole selvää että se edes voisi. Ei toisin sanoen ole selvää että mikään minkä tiede voisi kokeellisesti vahvistaa, perustella kyseisen kaltaista skeptisismiä.

Se, että tieteilijät eivät ole löytäneet arvoja laboratorioistaan, on pelkästään rauhoittavaa. Arvoja ei voi löytää sillä tavoin, ja ainoa huolenaihe onkin, että jotkut tieteilijät (joista kaikki eivät ole skeptikkoja arvojen suhteen) ovat joskus olleet eri mieltä. Tiede on toki kumonnut monia uskomuksia maailman luonnetta koskien, joista jotkut liittyvät eri uskontoihin. Tuossa mielessä tieteet asettivat haasteen uskonnoille ja muille virheellisiä uskomuksia sisältäville maailmankuville. Näin tieteet ovat paljastaneet monia huonoja argumentteja ja uskomuksia koskein yksittäisiä arvoja. Voisi väittää, että mikä tahansa yksittäinen arvoja koskeva uskomus liittyy johonkin näkemykseen todellisuuden tai sen osien luonteesta, esimerkiksi ihmisten ja muiden eläinlajien luonteesta. Siinä määrin tiede voi kyseenalaistaa virheellisiin maailmaa koskeviin käsityksiin tukeutuvien yksittäisten arvosysteemien yksittäisiä väitteitä, vaikkei se voikaan kyseenalaistaa arvoja yleisesti.

Tähän liittyy myös toinen ongelma. Haluaisimme saada varmistusta sille, että uskomuksemme ovat keskenään yhdenmukaisia. Siihen sisältyy varmistuminen siitä, että sanokaamme fysiikkaa koskevat uskomuksemme ovat konsistentteja moraalisien uskomustemme kanssa. Haluamme ymmärtää kuinka uskomuksemme sopivat yhteen, kuinka ne integroituvat yhdeksi koherentiksi maailmankuvaksi. Emme tiedä kuinka fysiikkaa koskevat uskomuksemme liittyvät arvoja koskeviin uskomuksiimme. Tämä on tuskin yllättävää. Meille on yhä vaikea ymmärtää kuinka fysiikkaa koskevat uskomukset, mukaan lukien näkemys että kaikki materiaaliset objektit koostuvat atomeja pienemmistä hiukkasista, ovat sovittavissa uskomuksiin vuorien, merien, rakennusten, tuolien ja pöytien olemassaolosta. Arvojen suhteen vaikeus on suurempi. Se johtuu ensisijaisesti ihmistä koskevan tieteellisen ymmärryksen heikkoudesta. Tällä hetkellä parhaita selityksiä ihmisten tunteista, kuvitteluista sekä toiminnasta ovat ne, joita he itse ja heidän ystävänsä ja tuttavansa antavat esimerkiksi kunnianhimon, kateuden, rakkauden, moraalisien uskomusten ja pyrkimysten sanastoa käyttäen. Psykologian ja sosiologian kaltaiset tieteet -- saati sitten fysiologia, neurotieteet, kognitiotiede ja muut sen kaltaiset -- voivat tehdä suhteellisen vähän todellisen ihmistoiminnan selittämiseksi, vaikka voikin väittää että ne ovat hitaasti kehitymässä paremmiksi. Lisäksi, näiden ihmistieteiden selitysten suhdetta selityksiin fysiikassa ymmärretään varsin heikosti. Tieteiden ollessa näin heikoilla, on tuskin yllättävää että ymmärryksemme tieteel-

lisen selityksen ja evaluatiivisen selityksen suhteista on edelleen epätäydellistä ja suurelta osin spekulatiivista.

AL: *Näkemyksesi mukaan arvot poikkeavat monista muista todellisuuden osista siten, että ne ovat läpikotaisin järjellisiä tai ymmärrettäviä (intelligible). Ei ole selittämättömiä evaluatiivisia faktoja, joihin voisi viitata sanomalla että "näin asiat vain sattuvat olemaan". Kaikki erot evaluatiivisissa arvostelmissa voidaan selittää viittaamalla joihinkin toisiin eroihin. Ei ole mahdollista, että jokin olisi hyvää nyt, mutta hetken kuluttua ei, ellei mitään muita muutoksia tapahdu. Olet esittänyt, että arvojen järjellisyys edellyttää sellaista formaalia universaaliutta, jonka mukaan arvot eivät voi sisältää viittauksia yksittäisiin henkilöihin, paikkoihin tai aikoihin. Tämä ei merkitse sellaista sisällöllistä universaaliutta, jonka mukaan kaikkien kaikkialla tulisi tavoitella samoja päämääriä. Seuraavat kysymykset koskevat tätä näkemystäsi arvojen universaalisuudesta. Ensimmäinen kysymys liittyy edustamaasi näkemykseen, että monet moraaliset, evaluatiiviset ja praktiset käsitteet ovat parokiaalisia (parochial) eikä niihin ole pääsyä universaalisti, vaan vain tiettyjen kulttuurien sisältä käsin. Onko tämä yhteensopiva arvojen ymmärrettävyyden ja sen edellyttämän formaalin universalismin kanssa?*

JR: Käsitteiden parokiaalisuus osoittaa ensinnäkin että kymmene ymmärtää arvoja on historiallisten ehtojen mahdollistamaa, riippuen esimerkiksi siitä ovatko ymmärtämisen kannalta välttämättömät käsitteet saatavilla tai käytettävissä. Sikäli kuin vain käsitteet ovat ajallisia, mutta arvot ajattomia, ei ole mitään jännitettä sen näkemyksen kanssa, että arvot ovat universaaleja. Jos, kuten itse uskon, ainakin joidenkin arvojen olemassaolo on riippuvaista ihmisten toiminnasta, niin käsitteiden lisäksi myös arvot ovat ajallisia, ajassa syntyneitä. Väitteeni on kuitenkin että vaikka arvoilla on alku ajassa, ne ovat siitä huolimatta universaaleja. Niiden universaalius merkitsee, että niiden soveltumisehtojen spesifioinnissa ei tarvitse viitata mihinkään yksittäisiin asioihin. Tämä on yhteensopiva sen kanssa, että arvot syntyvät jonain aikana.

Tämä jättää periaatteessa auki mahdollisuuden että olisi olemassa tietyn arvon kantajia ennen kuin arvo on olemassa. Uskon että niin ei voi tapahtua, seuraavasta syystä: arvot ovat ajallisia nimenomaan silloin, kun niiden olemassaolo riippuu ihmisten kyvystä tajuta niiden olemassaolo. Kun näin on - ja niin on joidenkin muttei kaikkien arvojen suhteen - kyseessä olevaa arvoa ei voi olla olemassa ilman käsitteitä, jotka mahdollistavat sen tietämisen. Juuri noissa tapauksissa arvo ei voi esiintyä, olla instantioituneena, ilman kyseistä käsitettä. Oletetaan esimerkiksi että on olemassa pelin pelaamisen arvo ja oletetaan että et voi pelata peliä tietämättä että pelaat peliä, ja ettet voi tietää mikä peli on tietämättä ainakin jotain pelin pelaamisen arvosta. Mikäli tehdään nämä oletukset, niin a) arvon olemassaolo riippuu arvokäsitteen olemassaolosta, ja b) on mahdotonta, että arvon instantiaatioita (pelin pelaaminen hyvin) esiintyisi ennen arvon olemassaoloa, sillä myös ne ovat riippuvaisia arvokäsitteen olemassaolosta ja c) kuitenkin arvo on universaali, sillä soveltumisehtojen spesifikaatio ei vaadi viittausta mihinkään yksittäiseen asiaan.

Mutta esitit toisen kysymyksen: onko arvojen ajallisuus (jälleen, mitään ongelmaa ei ole, jos vain arvokäsitteet ovat ajallisia) yhteensopiva niiden käsitettävyyden kanssa? Uskon että se asettaa rajat niiden käsitettävyydelle siinä mielessä, että ei ole arvoperustaista vastausta kysymykseen: miksi tämä

arvo syntyi tänä aikana? Sellaisiin kysymyksiin ei usein ole vaikea vastata. Esimerkiksi sirkuksien synty eläintenkesyttäjineen, atleetteineen, klovneineen ja kummajaisnäytöksineen tuo mukanaan uusia erinomaisuuden muotoja, sanokaamme erinomaisuuden sirkusklovnina, mikä merkitsee että se tuo mukanaan uuden arvon. Joskus löydämme oikein hyviä sosiokulttuurisia selityksiä sellaisten arvojen synnylle, mutta ne eivät ole ensisijaisesti evaluatiivisia selityksiä. Ne eivät väitä, että jokin syntyi koska se oli hyvä, tai tarpeen jonkin hyvän saavuttamiseksi tms. Ne ovat tavallisia sosiologisia selityksiä. Tässä vallitsee kontingenssi arvojen suhteen ja rajoitus niiden käsitettävyydelle.

AL: *On siis löydettävissä sosiokulttuurisia selityksiä käytäntöjen synnylle, mutta onko lisäksi jonkinlaisia selityksiä ehdollisille väitteille, kuten "jos sirkuksia syntyy, ne tuovat mukanaan uusia arvoja"? On yleinen näkemys, että kaikki käytännöt eivät ole tosiasiaa arvokkaita, joten yllä olevan kaltaiset ehdolliset väitteet eivät ole tosia kaikista käytännöistä. Eräs usein mainittu esimerkki on ruohonkorsien laskeskelu ilman sen kummempaa syytä. Yhdytkö tähän näkemykseen, että jotkut käytännöt ovat arvottomia? Jos näin on, niin mikä ratkaisee sen, mikä käytäntö on arvokas ja mikä ei (ja samalla sen, onko yllä mainitut ehdolliset väitteet tosia kyseistä käytäntöä koskien)?*

JR: Olet oikeassa, monet käytännöt ovat vailla arvoa, ja jotkut ovat pahempia kuin arvottomia. Ne ovat alhaisia, korruptoivia, pahoja eri tavoin. Mikä ratkaisee sen onko näin? Se kaikki riippuu siitä, onko käytännöllä hyviä vai huonoja ominaisuuksia, mistäpä muustakaan. On totta että käytäntöihin osallistuvat aina puolustavat niitä. Mutta heidän väitteitään, kuten mitään muitakaan väitteitä, ei tarvitse dogmaattisesti uskoa asiaa tarkistamatta. Kuten kaikissa muissakin tapauksissa, meidän tulee jokaisessa tämänkaltaisessa kysymyksessä soveltaa omia käsitteitämme ja uskomuksiamme – jotka itsekin ovat arvioinnin ja uudistusten kohteita – selvittääksemme mikä käytäntö sisältää hyviä ominaisuuksia (joissain tapauksissa synnyttäen uusia arvoja) ja mikä ei (muodostaen joskus uusia pahan muotoja).

Universaaliset arvot

AL: *Olet tuonut esiin, että on tavallista liittää termi "universalismi" argumentteihin rasismia, seksismia tai aristokratismia vastaan. Tämä on kuitenkin sisällöllinen kanta, ja tarkoittamassasi arvojen luonteeseen kuuluvassa universaalisuudessa on kyse formaalimmasta asiasta. Myös rasistisia ja seksistisiä arvoja koskevat väitteet olisivat formaalisti universaaleja, mutta sisällöllisesti vääriä. Oletko sitä mieltä, että tällä sisällöllisesti universaalilla tasolla on löydettävissä päteviä periaatteita (kuten kenties velvollisuus kunnioittaa toisia persoonia tai jokin sisällöllinen tasa-arvon periaate)?*

JR: Tämän suhteen minulla ei ole paljoakaan sanottavaa. Kuten aivan oikein toit esiin, olen väittänyt että tavallisia ihmisoikeuksien tai arvojen universaaliuden julistuksia ei voi käsitellä vetoomuksiksi oikeuksien tai arvojen formaaliin piirteisiin. Oikeus omistaa orjia, jos sellainen olisi olemassa, olisi yhtä universaali kuin oikeus elää vapaana orjuudesta. Tästä seuraa, että moraaliset periaatteet, jotka soveltuvat "tuolla ta-

solla", kuten asian ilmaisisi, ovat universaaleja formaalissa mielessä (sillä kaikki moraaliperiaatteet ovat) ja universaaleja siinä löyhässä mielessä että niissä on kyse moraalista asioista, jotka assosioituvat julkisuudessa (ja valitettavasti myös joissain tutkimuksissa) termiin "universaali". Mutta noiden periaatteiden kutsuminen universaaleiksi ei lisää ymmärtämystämme niiden sisällöstä tai perustasta.

AL: *Tämä lienee tyhmä kysymys, mutta mitä vikaa on vielä vahvemmassa universalistisessa oletuksessa, että kaikkien tulisi kaikkialla tavoitella samoja päämääriä?*

JR: Tähän liittyy syvälinen kysymys siitä, asettaako moraalit samat päämäärät ja tavoitteet kaikille. Monien muiden kirjoittajien tapaan uskon, ettei arvojen universaalius vaikuta tähän kysymykseen suuntaan tai toiseen. En näe mitään perusteita ajatella, että moraalit asettaisi ihmisille samoja päämääriä. Tulee muistaa, miten käytämme näitä termejä nykykontekstissa. Jos moraalit vaatii jokaista henkilöä huolehtimaan omasta edustaan, niin jossain mielessä se asettaa kaikille saman päämäärän: omasta edustaan huolehtimisen. Mutta se asettaa ihmiset toisiaan vastaan, koska heidän etunsa ovat vastakkaisia. Emme tarkoita "samaa päämäärää" tässä merkityksessä, vaan merkityksessä joka takaisi konfliktien poissaolon, enkä tiedä mitään toimivaa argumenttia joka osoittaisi että näin olisi, eli että olisi moraalinen vaatimus, että tavoitteemme eivät saa johtaa konflikteihin.

AL: *Seuraavaksi kysyisin kantaasi seuraavista melko klassisista kysymyksistä: onko jokin arvokasta, koska arvostajat pitävät sitä arvokkaana, vai tulisiko heidän pitää sitä arvokkaana, koska se on arvokasta (arvostajista riippumattomasti)? Ja toiseksi, onko jokin arvokasta koska se on hyväksi jollekulle tai jollekin, vai päin vastoin?*

JR: Yksittäisen ihmisen kohdalla on selvää ettei jonkin asian hyvyys voi merkitä vain sitä, että kyseinen henkilö pitää sitä hyvänä. Siitä seuraisi, että kun hän pitää sitä hyvänä, hän pitää sitä jonain jota hän pitää hyvänä, nimittäin sellaisena jota hän pitää hyvänä ja niin edelleen ad infinitum. Tämä on totta, mutta epäinformatiivista. Jos arvo tarkoittaa tuota, sillä ei ole mitään todellista merkitystä.

Oletetaan että hyvä merkitsee jotain mutta, mutta että se perusta, miksi jokin on hyvää, on se että kyseinen henkilö pitää sitä hyvänä. Tämä tekisi mahdolliseksi harkita onko jokin hyvää. Jos henkilö ei tiedä, hän ei pidä sitä hyvänä, jolloin se ei ole hyvää. Kukaan ei siis voi vakuuttuneesti vaihtaa käsitystään hyvästä, ja kaikki jotka väittäisivät niin olisivat erehtyneitä. Tämä on vain eräs pieni ongelma tässä näkemyksessä. Todelliset ongelmat ovat (a) että se johtaa ristiriitaisuuksiin, sillä koskien monia asioita jotkut pitävät niitä hyvinä ja toiset eivät, joten seuraa että ne ovat sekä hyviä että ei-hyviä (tai ne sekä ovat että eivät ole hyviä). (b) Kukaan, joka pitää vaikkapa rakkautta, tai rauhaa, tai tasa-arvoa hyvänä asiana, ei ajattele että se on hyvä asia sen ansiosta että hän ajattelee sen olevan hyvä asia. Joten tämä teoria ei ole lainkaan uskottava, sillä ei ole mitään suhdetta siihen "hyvän" käsitteeseen, jota me kaikki käytämme.

Analyysiä voisi yrittää uudistaa sosiaalisen käytännön termein: mikä on hyvää on hyvää koska monet ihmiset pitävät

sitä hyvänä jne. Mutta se kohtaisi samat vaikeudet, ristiriitaisuuden ja yhteyden puuttumisen meidän käsitteisiimme.

Entä onko jokin hyvää koska se on hyväksi jollekulle? On liiankin helppo antaa esimerkkejä hyvistä asioista, jotka eivät tosiasiaa ole hyväksi kellekään. Mätänemään jäävä ruoka, taideteokset joita ei ole nähty, ovat esimerkkejä, joita voisi varioida ja lisätä. On mahdollista väittää että kaikki mikä on hyvää voi periaatteessa olla hyväksi jollekulle ja uskon asian olevan niin. Tästä ei seuraa, että se on hyvää koska se on hyväksi jollekulle. Epäilemättä joissain tapauksissa (ruoka) näin on. Mutta ei ole mitään tapaa selittää Beethovenin kvarteton arvoa osoittamalla miten se on hyväksi ihmisille. Siihen sisältyisi ehdotus, että piirteet joiden ansiosta suurin osa, elleivät kaikki, Beethovenin kvartetot ovat hyviä, ovat identtisiä ja samoja kuin piirteet, jotka tekevät useimmat muut asiat hyviksi. Ne ovat hyviä kvartettoja tiettyjen musikaalisten ominaisuuksien takia, jotka ymmärrämme viittaamalla musikaaliseen rakenteeseen, harmoniaan, ilmaisuun, jne. Ne ovat myös hyväksi ihmisille, koska on hyväksi ihmisille säveltää, esittää, opiskella ja kuunnella hyvää musiikkia.

AL: *Olet myös pyrkinyt selvittämään millaiset henkilökohtaiset erot ovat yhteensopivia arvojen universaalisuuden kanssa. Ehdotuksesi on, että legitimit erot seuraavat ihmisten erityisuhteista toisiin ihmisiin tai päämääriin, jotka kaikki ovat arvokkaita, mutta joista toiset ihmiset ovat kiinnostuneita tai niihin sitoutuneita, kun taas toiset ovat vähemmän tai eivät lainkaan kiinnostuneita. Onko sillä väliä, onko erityisuhde tahdosta riippumatonta (kuten keitä omat vanhemmat ovat) tai tahdonvaraista (kuten harrastaako musiikkia vai golfia)? Ainakin tahdonvaraisten erityisuhteiden osalta vaihtoehdot ovat joko valinnan arvoisia (eligible) tai vaadittuja (required). Olisitko sitä mieltä, että jos sekä musiikki että golf ovat yhtä lailla valinnan arvoisia, voi olla epäviisasta valita harrastukseksi niistä toinen, jos on kiinnostunut toisesta? Eli voiko se, että on kiinnostunut, synnyttää lisäperusteita valinnalle kahden valitsemisen arvoisen vaihtoehdon kesken?*

JR: Vain harvoin ovat erityisuhteet täysin tahdonvaraisia tai täysin tahdosta riippumattomia. Vanhempien tapaus ei ole täysin tahdosta riippumaton, sillä kasvamme rakastamaan tai omistautumaan vanhemmillemme tai lapsillemme, ja tähän prosessiin sisältyy kiinnostusta, yhteistä historiaa ja paljon kaikkea muuta kuin rooleihin liittyviä vastuita. Vanhempien roolin vastuu on osin vapaaehtoisesti valittu, sillä vanhemmat olisivat voineet tehdä abortin, antaa lapset adoptoitaviksi, tai määritellä roolinsa lukuisten vaihtoehtojen kesken. Nämä vaihtoehdot varioivat pienten lapsien sisäoppilaitokseen lähettämisestä hyvin läheiseen osallistumiseen lasten kaikissa elämänvaiheissa kunnes jompikumpi kuolee. Sitouksemme vaihtelevat suuresti. Mutta ne vaihtelevat useissa ulottuvuuksissa, ja tahdonvaraisuuden aste on vain yksi, eikä kaikkein tärkein näistä.

Ovatko kiinnostukset perusteita? Ne varmastikin tarjoavat materiaalia käytännöllisille perusteille monin tavoin. Esimerkiksi, monet toiminnot ovat tarkoituksettomia, elleivät ne ole vapaaehtoisia, kiinnostuneiden toimijoiden tekemiä. Vaikka ihmiset voivat päätyä pitämään ja nauttimaan siitä mitä tekevät, vaikka eivät olleet kiinnostuneita ennen kuin aloittivat, niin aktiviteetista pitäminen auttaa ainakin alkuvaiheissa, ja pienentää pettymisen riskiä. Tai toisen esimerkin antaakseni,

jos ihminen, jolla ei ole perusteita olla tekemättä sitä, minkä tekemisestä pitää tai josta on kiinnostunut, kuitenkin valitsee toisen yhtä lailla valitsemisen arvoisen vaihtoehdon, niin kyse on tavallisesti jostain oireesta, esimerkiksi epäonnistumisen, itsensä haastamisen tai onnistumisen pelosta. Tai se voisi olla merkki itseinhosta, tai jostain muusta patologisesta motivaatiosta. Jokaisen on perusteltua vastustaa tällaisia patologioita, ja tästä syystä jokaisella on peruste seurata halujaan, tai valita se valinnanarvoinen vaihtoehto josta on kiinnostunut. Näillä ja muilla tavoin kiinnostuneisuus vaikuttaa käytännöllisiin perusteisiimme olematta itse perusteita. En usko että kiinnostus itse on peruste.

AL: *Eräs teeseistasi on että arvojen universaalisuus on yhteensopiva arvojen muuttumisen kanssa. Seuraavat kysymykset keskityvät tähän. Argumentoit, että arvot voivat muuttua ajan kuluessa, mutta että arvojen käsitettävyyys vaatii että tämä muutos voidaan periaatteessa aina selittää viittaamalla johonkin abstraktimpaan arvoon, joka säilyy muuttumattomana muutoksen aikana. Merkitseekö tämä että arvot voivat muuttua vain yhteen suuntaan (kohti suurempaa abstraktiutta ja kattavuutta)?*

JR: Ei välttämättä. Olen hyvin avomielinen, inflaationaarinen arvojen suhteen. Uskon että on useita eri arvoja, vaikka monet niistä ovatkin joidenkin abstraktimpien alalajeja. Sitä voi testata näin: oletetaan kaksi itsessään (eli ei-instrumentaalisesti) arvokasta asiaa, esimerkiksi aktiviteettia tai objektia, niin että niillä on erilaisia hyviä piirteitä, siten että et vaihtaisi ensimmäistä toiseen, vaikka toinenkin olisi hyvä asia, kenties yhtä hyvä kuin ensimmäinen. Ensimmäiseen voi sisältyä jokin arvo jota toisessa ei ole (ja päinvastoin), ja mikäli ne eivät ole vaihdettavissa vaikka ovat yhtä hyviä, tällöin kyse on eri arvoista (vaikka molempiin voi sisältyä myös molemmille yhteisiä arvoja). Jos arvot ymmärretään tällä tavalla, ei ole yllättävää, että uusia suhteellisen konkreettisia arvoja ilmaantuu ajan kuluessa. Uusien taidemuotojen tai uusien ystävyysmuotojen ilmaantumiseen tyypillisesti liittyy uusien arvojen ilmaantuminen.

AL: *Jos arvot voivat muuttua, merkitseekö sitä että yhdellä hetkellä Petteri saattaa olla erehtynyt että jokin on arvokasta, ja seuraavalla hetkellä Petteri ei enää olekaan erehtynyt, koska kyseinen asia onkin nyt muuttunut arvokkaaksi? Voisiko tämä olla todella ymmärrettävää, jos mikään hänen näköpiirissään oleva asia ei olisi muuttunut?*

JR: Ei, se ei ole käsitettävää, eikä niin voi tapahtua. Mitä hän uskoo on joko totta tai epätotta eikä sen totuusarvo voi muuttua. Se ei johdu maailmasta eikä uskomuksistamme, vaan tavastamme esittää ne. Voisimme esittää ne toisinkin: jos uskomukset esitetään lauseissa kuten "X on väsynyt" niin uskomuksen totuusarvo voi vaihdella ajan myötä. Mutta standardi logiikka välttää tällaista esitystapaa, ja näin on myös muuttuvien arvojen kohdalla: Petterin uskomusta kuvattaisiin lauseella kuten "X (jokin yksittäinen viittaava ilmaus) on hyvä hetkellä T1". Tuo uskomus on ajattomasti joko tosi tai epätosi. Ajatus, että totuusarvo voisi vaihdella ajan myötä, on vailla sisältöä. Valitsemamme esitystavan konventiot eivät salli sitä.

Se, että on olemassa asioita, joiden arvo vaihtelee ajassa, on itsestään selvää. Taloni arvo voi nousta ja laskea naapurustoni kohtalon myötä. Tästä ei seuraa että joidenkin muuten

ennallaan pysyvien asioiden arvo voisi vaihdella, koska uusia arvoja ilmaantuu. Vastauksessasi kysymykseen käsitteiden parokialisuudesta selitin miksei niin voi käydä.

Ymmärrettävät arvot

AL: *Eräs keskeinen idea argumentissasi on, että moraalilla on jotain ymmärrettävissä olevaa. Kenties vaikkapa ajatus persoonien universaalista yhtäläisestä arvokkuudesta (equal dignity) ei ole ollut ymmärrettävissä menneisyydessä, jolloin se ei ole ollut moraalinen vaatimus lainkaan. Merkitseekö tämä, että jos joku hyvällä mielikuvituksella varustettu henkilö olisi ensimmäistä kertaa historiassa väittänyt että kaikilla persoonilla on yhtäläinen arvokkuus, se olisi tuona aikana ollut erehdys (koska muut eivät olisi kyenneet tajuamaan vaatimusta tuolloin)?*

JR: Jos hän olisi kyennyt väittämään, ymmärtäen mitä väittää, että ihmisillä on yhtäläinen arvokkuus (equal dignity), niin se olisi ollut tajuttavissa tuona aikana. Sillä vaikka jonkin on mahdollista olla tajuttavissa ilman että kukaan tajuaa sitä, ei ole mahdollista että joku tajuaa sen ilman että se on tajuttavissa. En usko että on olemassa mielenkiintoista moraalista periaatetta tai totuutta joka ilmaistaisiin sanomalla ”kaikilla persoonilla on yhtäläinen arvokkuus”. Mutta jos sellainen periaate on olemassa, se olisi hyvä kandidaatti periaatteeksi, jonka totuus perustuu arvoon joka on ollut olemassa yhtä pitkään kuin persoonia. Siitä ei seuraa, että se on ollut tajuttavissa kaikkina aikoina (a) täydellisesti, eli täysin ymmärrettyä, tai (b) tässä muodossa, noita käsitteitä käyttäen. Mutta persoonat ovat käsitteitä käytäviä olentoja ja heillä olisi ollut käsitteitä mahdollistamaan sen ymmärtäminen että muut ovat samanlaisia kuin he, ja niin edelleen, eli riittävästi käsitteitä ainakin periaatteen osittaiseen ymmärtämiseen.

AL: *Oletetaan, että jokin moraaliperiaate on ymmärrettävissä yhdessä kulttuurissa, mutta ei toisessa kulttuurissa samaan aikaan. Vaikka jälkimmäisen kulttuurin edustajat eivät tietäisi sitä, heidän olisi de facto mahdollista oppia tämä periaate tältä toiselta kulttuurilta. Vaikuttaako tämä mahdollisuus siihen, mikä tässä kulttuurissa on oikein ja väärin?*

JR: Kun ajattelemme että (1) voimme ymmärtää mitä meiltä vaaditaan moraalisesti, vaikka ymmärryksemme voikin parantua (niin kuin aina on mahdollista rikkaamman kokemuksen jne. ansiosta), siitä ei seuraa että ajattelisimme että (2) on olemassa asioita, jotka olisivat todellisuudessa meihin kohdistuvia moraalisia vaatimuksia, jotka vain sulkeistettaisiin (suspend) koske emme voisi ymmärtää niitä. Uskon väitteen (1), mutten väitettä (2). Uskon siis että meillä voi olla riittävä taju siitä mitä meiltä moraalisesti vaaditaan, mutta en että on vaatimuksia, jotka olisivat koskeneet meitä, jos meillä olisi ollut parempi kyky moraaliseen tietoon.

Rakkaus

AL: *Olet analysoinut myös rakkautta tietyllä tavalla arvoihin perustuvana suhteena. Olet korostanut ainutlaatuisuuden arvoa ja roolia rakkauden ja ystävyyden perustana, ja liität korvaamattomuuden loogiseen ainutlaatuisuuteen: joku on loogisesti ainut-*

laatuinen, jos hänellä on piirteitä, joita kenelläkään toisella ei voi olla. Voiko tämä ainutlaatuisuus syntyä yksinkertaisesti solmimalla suhde, sitoutumalla (jolloin muut eivät loogisesti ottaen voi koskaan tulla tämän sitoumuksen kohteiksi)?

JR: Ehdottomasti. Ajatukseni on että arvostamiemme asioiden ainutlaatuisuus (kun ainutlaatuisuus on osa arvostamamme asian arvoa) on relaationaalista, he ovat ainutlaatuisia meille, kuten ensirakkaus, ensimmäinen lapsi, vaikkakaan eivät ainutlaatuisia koko maailmassa (sillä monet ihmiset ovat rakastuneet ja saaneet lapsia).

AL: *Kilpaileva näkemys näistä suhteista sanoisi, että rakkaus ja ystävyydet ovat ehdottomia siinä mielessä, että ne eivät ole riippuvaisia mistään piirteistä, edes ainutlaatuisuudesta. Tämä kuuluu kenties ilmauksissa kuten ”rakastan sinua tapahtuupa sinulle mitä tahansa, ja muututpa miten paljon tahansa”, missä rakkautta ei ole sidottu mihinkään arvokkaisuun piirteisiin, vaan yksilöiden numeeriseen identiteettiin. Miten näkisit eron tämän kilpailevan näkemyksen, joka myös korostaa korvaamattomuutta, ja oman positiosi kesken?*

JR: Ero on, että tässä vaihtoehtoisessa näkemyksessä ei ole mitään mikä erottaisi ihailtavan rakkauden typerästä, itseä alentavasta tai hullusta rakkaudesta. Jos joku rakastaa appelliiniä, hyväilee sitä ja uhraa uransa sen puolesta, hylkää muut ystävät sen takia (voimme hylätä ystäviä kohtelematta niitä väärin) jne., niin hänen rakkautensa olisi tässä näkemyksessä yhtä ihailtavaa kuin mikä tahansa. Tämä alentaa rakkautta, redusoiden sen irrationaaliseen pakkomielteeseen.

Arvot ja nykyfilosofia

AL: *Lopuksi kysyisin arviotasi siitä, onko puhe arvoista saamassa kenties keskeisemmän paikan nykyfilosofian agendalla, kenties kunhan jotkut esteet niiden ajattelemiselle ovat poistuneet (kuten että ne ovat metafysisesti epäilyttäviä, tai että johtavat vääränläisiin uniformistisiin, epähenkilökohtaisiin tai historiattomiin näkemyksiin moraalista jne.)?*

JR: En tiedä. Nyt on hyvä aika etiikan historiassa. Ei siksi, että suuria oivalluksia olisi syntynyt. Epäilen sitä. Mutta 50 vuotta sitten koko aihe oli kuollut, ja epäiltiin, onko etiikka edes mahdollista. Nykyisin sen mahdollisuutta ei kyseenalaisteta juuri koskaan, ja se houkuttelee joitain parhaita filosofia lahjakkuuksia pariinsa. Mutta, kuten tiedät, on kokonainen kirjo lähestymistapoja käytännölliseen filosofiaan, joita tutkitaan aktiivisesti. Siinä määrin kuin oma työni nyt edistää tuota yritystä, niin se ei ainakaan johda epähenkilökohtaiseen tai epähistorialliseen näkemykseen arvoista tai moraalista, mitä kukaan joka lukee kysymyksesi tuskin luuleekaan.

Viitteet

1. Haastattelijana Arto Laitinen, Jyväskylän yliopisto. Haastattelujankokohta oli 22.12.2001- 9.1.2002.

MATKA TODELLISUUDEN TUOLLE PUOLEN

MERCIER'N L'AN 2440 — ENSIMMÄINEN UTOPIA TULEVAISUUDESTA

”Tout se fait à la longue. Les secrets qu'on croyoit exactement renfermés, vont se rendre au public, comme les rivières vont à la mer; nos neveux sauront tout.”¹

Näin kirjoittaa ranskalainen valistuskirjailija Louis-Sébastien Mercier (1740-1814) vuonna 1771 ilmestyneessä utopistisessa romaanissaan *L'An deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il en fut jamais*. Mercier'n teos tuli merkitsemään käännteentekevää mullistusta modernin utopia-ajattelun historiassa, sillä kyse oli kaikkien aikojen ensimmäisestä kaukaiseen tulevaisuuteen ja konkreettisesti olemassaolevaan kaupunkiin, Pariisiin, sijoitetusta kuvitteellisesta ihanneyhteiskunnan mallista. Päinvastoin kuin Thomas Moren kuuluisassa tutkielmassa *Utopia* (1516) tai muissa 1500- ja 1600-lukujen paikkautopioissa, utopistinen onnela ei enää sijaitse joko menneisyyden hämärissä tai tuntemattomassa ja eksoottisessa maankolkassa.²

Mitä Mercier halusi utopiallaan lukijoilleen sanoa? Minkälaiseksi hän kuvailee tulevaisuuden ihanneyhteiskunnan ja mikä merkitys on ajan kulumisella nykyhetkestä tulevaisuuteen? Nämä ovat artikkelini keskeiset kysymykset, joita pohdin myös väitöskirjassani *Possible Worlds. The Idea of Happiness in the Utopian Vision of Louis-Sébastien Mercier* (SKS, 2002).

Mercier'n utopian kerronnallinen rakenne noudattaa aikamatkan kaavaa: alussa Mercier'tä itseään muistuttava, anonyyminä pysyttelevä kertoja nukahtaa ja siirtyy unitilassa tulevaisuuteen. Kyseessä on siis eräänlainen muunnos ”Rip-van-Winkle”-tarinasta,³ ja onkin väitetty, että Mercier'n utopian, josta käytän esityksessäni lyhennettyä muotoa *L'An 2440*, päähenkilö oli kirjallisuuden ensimmäinen todellinen aikamatkaaja.⁴ Juuri Mercier on näin ollen saattanut keksiä unikonvention keinona siirtyä nykyajasta tulevaisuuteen.

L'An 2440:n juonikuvio on mitä yksinkertaisin. Kun kertoja saapuu tulevaisuuden Pariisiin, hän törmää monumenttiin, johon on kaiverrettu vuosiluku 2440. Näin hänelle paljastuu, että eletään kahdenkymmenennenviidenneen vuosisadan maailmassa. Kun tulevaisuuden pariisilaiset ovat aikansa ihmetelleet aikamatkaajan vanhanaikaista asua, eräs heistä lähtee oppaaksi vuoden 2440 Pariisiin. Oppaan johdattamana Mercier'n *alter ego* vieraillee muun muassa kuninkaal-lisessa kirjastossa, temppelissä sekä talonpojan hautajaisissa. Tämän lisäksi hän saa tietoa tulevaisuuden ihmisten poliittisten ja sosiaalisten suhteiden järjestelystä, naisen asemasta, talouselämän teorioista sekä luonnontieteellisen ajattelun peruskysymyksistä. Näkemänsä ja kuulemansa perusteella aikamatkaaja tulee poikkeuksetta siihen lopputulokseen, että vuonna 2440 vallitsevaan yleiseen hyvinvointiin verrattuna hänen oman aikansa Ranskassa oli vain vähän ylistämisen arvoista. Erityisen jyrkkäsanaisesti Mercier arvostelee absolutistista kuninkuutta ja ylimpien säätyjen privilegioita sekä katolisen kirkon ahdasmielistä suvaitsemattomuutta. Kontrastia kurjuuden leimaaman nykyhetken sekä ihanteellisen tulevaisuuden välillä korostetaan lisäksi lukemattomilla alaviitteillä, joissa Mercier asettuu 1700-luvun näkökulmaan ja kritisoi moraalisen närkästyksen hengessä monia ranskalaisen *ancien régime*n epäkohtia. Mercier ei jätäkään mieltymyksiään epäselviksi, joskaan ei voida aivan suoraviivaisesti tehdä sitäkään johtopäätöstä, että kirjailijan luoma utopistinen vastakuva olisi täysin kyseenalaistamattomasti tulkittavissa tekijänsä ihanteiden ja toiveiden peiliksi. Tähän kysymykseen palaan vielä tuonnempana.

Oman aikansa bestseller

Mercier'n utopiasta tuli heti ilmestyttyään eräs 1700-luvun Ranskassa julkaistuista suosituimmista kaunokirjallisista teoksista, josta otettiin vuosien 1771 ja 1799 välillä peräti yksi-toista painosta.⁵ Amerikkalaisen Robert Darntonin mukaan Mercier'n tapaisten oman aikansa populaarikirjailijoiden teokset kiinnostivatkin 1700-luvun lukijoita huomattavasti enemmän kuin tunnettujen suurten filosofien kirjoitukset.⁶

Teoksensa saavuttaman suuren suosion innoittamana Mercier laajensi alunperin verraten vaatimattomana yksiosaisena laitoksena ilmestynyttä teostaan aina kolmiosaiseksi, lähes tuhatsivuiseksi monumentaaliseksi järkäleeksi, joka ilmestyi vuonna 1786. Ranskan suuren vallankumouksen jälkeen, vuonna 1799 tai ”vuonna VII”, kuten vallankumouksellisten toimeenpaneman kalenteriuudistuksen mukaisesti vuosi nimettiin, ilmestyi vielä yksi versio, joka sisältää saman tekstin kuin vuoden 1786 laitoskin. Tähän viimeiseen versioon Mercier on kirjoittanut uuden esipuheen, jossa hän arvioi vallankumo-

uksen tapahtumia sekä omaa rooliaan vallankumouksen profeettana.

Huolimatta *L'An 2440:n* saavuttamasta huomattavasta menestyksestä lukevan yleisön keskuudessa - ja suureksi osaksi juuri siitä johtuen - teos tuomittiin vaarallisena propagandana ja se päättyi inkvisition kiellettyjen kirjojen listalle. Mercier'n utopian "vaarallisuutta" kuvastaa myös se, että sen ensimmäiset versiot ilmestyivät anonyymeinä, eikä tekijän nimeä löydy kirjan etulehdeltä kuin vasta vuoden 1791 laitoksesta. Myös Ranskan ulkopuolella, esimerkiksi Madridissa, teos tuomittiin, ja sen levittäjiä odottivat tuntuvat sakot tai pahimmassa tapauksessa peräti kuuden vuoden vankeustuomio. Sanktioiden uhka ei kuitenkaan estänyt *L'An 2440:n* leviämistä kädestä käteen maanalaisia kanavia pitkin. Lukuisten ranskankielisten painosten lisäksi kirjan maine kiiri myös kotimaansa ulkopuolelle, ja se käännettiin nopeasti monille muillekin eurooppalaisille kielille, esimerkiksi englanniksi, hollanniksi, italiaksi ja saksaksi. Myös Atlantin toisella puolella Mercier'n romaani tulevaisuudesta herätti ansaittua huomiota, joskaan siellä se ei ylittänyt aivan yhtä suureen suosioon kuin Euroopassa. Joka tapauksessa esimerkiksi George Washington ja Thomas Jefferson omistivat siitä omat kappaleensa.⁷

"Katuojien Rousseau"

Pariisissa syntynyt ja siellä lähes koko elämänsä viettänyt Mercier oli aikalaistensa silmissä kiistelty persoona, joka omaksui varhaisista kirjoituksistaan lähtien tietoisesti provokatiivisen lähestymistavan suhteessa oman aikansa vallanpitäjiin. Hän oli eräs elitistisen korkeakulttuurin marginaalissa eläneistä ja kirjoittaneista "katuojien Rousseauiksi" nimetyistä boheemeista kirjallisista hahmoista, jotka eivät nauttineet vaikiintuneen taloudellisen aseman mukanaan tuomasta hyvinvoinnista. Koska yksinvaltaisen kuninkaan hallitsemassa Ranskassa taloudellisesta tuesta saivat osansa ainoastaan kirjailijat, jotka suostuivat imartelemaan olemassaolevaa järjestystä, sensuurin maalitauluksi joutunut ja auktoriteettien kimppuun peittelemättömästi hyökännyt Mercier ei luonnollisestikaan saanut paistatella virallisten tahojen suosiossa.⁸

Taloudellisesta ahdingosta huolimatta Mercier oli jopa oman vuosisatansa mittapuun mukaan harvinaisen tuottelias kirjailija, joka jätti jälkeensä noin satakunta painettua nidettä sekä lukemattoman määrän käsikirjoituksia. Mercier'n pääteoksena pidetään yhteensä peräti kaksitoista osaa käsittävää kuvausta 1700-luvun Pariisista, *Tableau de Paris* (1781-1788), jossa kirjailija nostaa esille samoja yhteiskunnallisia epäkohtia, joihin hän oli pyrkinyt muutamia vuosia aikaisemmin esimään reformeja utopian keinoin.

Mercier ei tyytynyt suuntaamaan yhteiskuntakriittistä moraalisaarnaansa pelkästään poliittisiin ja uskonnollisiin auktoriteetteihin, vaan hän kritisoi yhtä säälimättömästi myös modernin tieteen pyhimpiä linnakkeita ja valistuksen filosofisia päävirtauksia. Jo varhaisissa kirjoituksissaan hän hyökkää muun muassa Voltairen, Locken sekä Condillacin kimppuun, kiistäen samalla newtoniaanisen maailmankuvan oikeutuksen. Vain itsekin uransa sosiaalisten eliittien marginaalissa aloittanut Jean-Jacques Rousseau sai armon hänen silmissään, ja useissa teksteissään Mercier asettuu rousseulaisen kulttuuripessimismin apostoliksi julistaen tieteiden ja taiteiden korruptiivaisia vaikutuksia. Rousseau'n lisäksi Mercier popularisoi myös

esimerkiksi Denis Diderot'n ajatuksia aina tautologisuuuteen saakka, mistä syystä jo aikalaiset pilkkasivat häntä senkaltaisilla pejoratiivisen arvokommenttien sisältävillä nimikkeillä kuten "Rousseau'n apina" tai "Diderot'n karikatyyri", vihjaten siihen, että Mercier'n ajatukset eivät olleet kovinkaan omaperäisiä.⁹ Eräs Mercier'n persoonan paradoksaalisimmista piirteistä olikin hänen omaksumansa kaksoispositio suhteessa korkeakulttuuriseen valistukseen: yhtäältä Mercier asettuu sen palavasieluliseksi arvostelijaksi, toisaalta lähes kaikki hänen esittämänsä ajatukset ovat lainatavaraa etupäässä Rousseaulta, Diderot'lta tai Montesquieulta.

Mercier'n elämän loppupuolen kirjoituksissa tämän omalaatuinen maailmankuva saavuttaa huipputaan. Luonnontieteellisiä näkemyksiä esittelevässä tutkielmassaan *De l'impossibilité du système astronomique de Copernic et de Newton* (1806) hän tuomitsee kopernikaanisen maailmankuvan "mahdottomana" ja jatkaa samalla modernin filosofian merkkimiesten kuten Locken, Newtonin ja ensyklopedistien ristiinnaulitsemista. Lopulta Mercier'n tietoinen ärsyttävyyttä oli liikaa jopa suurlle lukevalle yleisölle, joka käänsi selkensä tälle "vanhanaikaiselle ja hieman hullulle vanhukselle", kuten Mercier'n utopia-ajatteluun erinomaisesti perehtynyt ranskalainen Raymond Trousson sarkastisesti toteaa.¹⁰

Mercier'n vähintään kyseenalainen maine aikalaistensa keskuudessa on ainakin osittain vaikuttanut siihen, että suhtautuminen tämän persoonaan ja tuotantoon on ollut pitkään negatiivisesti sävytynyttä. On kuvaavaa, että vuonna 1857 ilmestyneessä teoksessaan *Les Oubliés et les Dédaignés* ranskalainen Charles Monselet esittelee Mercier'n "unohduttujen ja halveksittujen" 1700-luvun ranskalaiskirjailijoiden kategoriassa. Viimeisten vuosikymmenien aikana Mercier'n asema sekä Victor Hugon ja Honoré de Balzacin edeltäjänä että modernin tulevaisuusutopian keksijänä on kuitenkin vähitellen tiedostettu – jopa siinä määrin, että Mercier'tä on verrattu utopia-ajattelun uudistajana itseensä Thomas Moreen.¹¹

Maanpäällisen edistyksen apoteoosi

Mercier'n luomassa utopistisessa mallissa radikaalisti uusi elementti on ennen kaikkea aika sekä tulevaisuuden dimensiolle annettu aikaisempaa korostuneempi merkitys. Omaperäisyys ei näyttäydykään sisällöllisellä tasolla, sillä Mercier ammentaa lähes kaikki ideansa joko aiemmin ilmestyneestä utopiakirjallisuudesta tai oman aikansa filosofisista teoksista, mihin edellä jo viittasinkin. Luodessaan kuvitelman siitä, minkälainen paras mahdollinen maailma voisi olla vuosisatojen vierittyä, Mercier ennakoii 1800- ja 1900-lukujen suuria aikautopioita eli "ukronioita", kuten tulevaisuuteen sijoitettuja utopistisia projektioita toisinaan kutsutaan. Termin käyttöönotto voidaan juontaa ranskalaisen Charles Renouvier'n vuonna 1876 ilmestyneeseen teokseen *Uchronie (L'Utopie dans l'histoire). Esquisse historique apocryphe du développement de la civilisation européenne tel qu'il n'a pas été, tel qu'il aura pu être.*¹²

Kaikenlaisen materialismin ja epikurolaisuuden vastustus sai Mercierin lähestymään Gottfried Wilhelm Leibnizin (1646-1716) utopista idealismia, ja onkin kuvaavaa, että hän on valinnut utopistisen romaaninsa motoksi Leibnizin tutkielmassaan *Principes de la nature et de la grâce fondés en raison* (1714) esittämän lausuman, jonka mukaan nykyhetki on "ras-

kaana” tulevaisuudesta.¹³ Juuri viittaus Leibniziin sekä tosiasia, että teoksen nimessä on eksplisiittinen maininta tulevaisuuden ajankohtaan¹⁴, antavat ymmärtää, että aika näyttelee keskeistä roolia Mercier’n utopiassa. Usko lineaarisen ajan kaikkivoipaisuuteen sekä maanpäälliseen edistykseen utooppisen onnen tilan mahdolliseksi tekevänä muodostaa kantavan rakenteen Mercier’n suuressa kertomuksessa.

1700-luvun loppupuolella lujittuneelle edistysoptimismille tyypillisesti Mercier’n visio rakentuu asteittaisen ja vähittäisen mutta äärettömän edistyksen ajatukselle. Kirjailija eksplikoi uskoaan maanpäälliseen edistykseen käyttämällä puheturvena vuoden 2440 pariisilaista, jonka mukaan edes ihannevaltion utopialaiset eivät usko elävänsä edistyksen lopullista ja täydellisintä vaihetta, vaan korkeintaan sen puoltavaliä (“la moi-tié de l’échelle”). Vaikka huomattavaa edistystä onkin tapahtunut verrattuna instituutioiltaan läpikotaisin korruptoituneeseen ja ilmapiiriltään takapajuiseen 1700-lukuun, vieläkin monissa suhteissa on paljon parantamisen varaa.¹⁵ Vankkumattomaan edistysoptimismiin nivoutuu siis myös pessimismä. Huolimatta uskostaan ihmisen perimmäiseen hyvyyteen sekä siihen, että oikeanlaisella kasvatuksella ihminen voitaisiin verraten yksinkertaisin keinoin johdattaa takaisin sille alkuperäiselle hyveen tielle, jolta vääränlaiset sosiaaliset ja poliittiset instituutiot olivat tämän harhautaneet, Mercier ei uskonut, että vuosisatojen kuluessa kumuloituneita paheita voitaisiin poistaa nopeasti.

Äärettömän maanpäällisen edistyksen apostolina Mercier voidaan luontevasti liittää samaan kategoriaan senkaltaisten 1700-luvun ranskalaisten filosofisten kirjoittajien kuten Anne-Robert Jacques Turgot (1727-81) sekä Antoine Nicolas de Condorcet (1743-94) kanssa, joiden argumentointia määrittä usko ihmisen ja yhteiskunnan loputtomaan täydellistymiseen, ja jotka valistuksen ideologian optimistisimpina propagoijina luottivat ihmisjärjen kaikkivoipaisuuteen sekä tiedollisen pääoman päättymättömään kumuloitumiseen. Etenkin Condorcet’n postuumina ilmestyneessä tutkielmassa *Esquisse d’un tableau historique des progrès de l’esprit humain* (1793) esitetyn edistyksen vaiheteorian tulevaisuuteen sijoitettu kymmenes epookki muistuttaa monissa suhteissa Mercier’n vuoden 2440 ihanneyhteiskuntaa.

Utopiallaan vuodesta 2440 Mercier avasi aikalaisilleen toivon vision tavalla, johon yksikään aikaisempi utopistinen kuvitelma ei ollut kyennyt. Siitä huolimatta, että utopioiden pääasiallinen tehtävä oli aikaisemminkin ollut toimiminen sosiaalikirittisen analyysin välineenä, esimerkiksi More esittää *Utopiassaan* skeptisiä kommentteja sen suhteen, että utopistisen hyvinvointivaltion toteutuminen olisi mahdollista käytännössä.¹⁶ *L’An 2440* poikkeakin aikaisemmista ihanneyhteiskuntamalleista selkeästi siinä, että vain ajan kulumisen osoitetaan erottavan onnetoman nykyhetken tulevaisuudessa odottavasta ideaalitulasta. Ajassa tapahtuva muutos nähdään nyt tuottavana, ei tuhoavana prosessina, kiulu ”olemisesta” ”pitämiseen” ei ole enää ylittämätön päinvastoin kuin monissa aikaisemmissa utopistisissa haavekuvissa, jotka näkivät päivänvalon vähemmän maallistuneilla vuosisadoilla, jolloin pessimistisempiä painotuksia sisältäneet sykliset aikakäsitykset sekä kristinuskon määrittämä apokalyptinen visio ja siihen liittyen ajatus maanpäällisen elämän itseisarvoisen merkityksen kieltämisestä tarjosivat vain niukan kasvualustan positiivisten tulevaisuuskuvien syntymiselle ja kukoistukselle.

Mercier’n tapauksessa utopia ei näin ollen edusta pelkkää

puhdasta abstraktiota, vailla kytkentöjä arkipäivään ja lineaariseen aikaan kuten klassisissa paikkautopioissa, joissa maantieteellinen isolaatio oli näytelty keskeistä roolia. Viittaan tällä jo alussa mainitsemaani tosiasiaan, että ensimmäistä kertaa modernin utopia-ajattelun historiassa fiktiivistä ihanneyhteiskuntaa ei ole sijoitettu nykyhetken jollekin kaukaiselle ja eksoottiselle saarelle, vaan konkreettisesti olemassaolevaan kaupunkiin, Pariisiin, sekä eksaktisti nimettyyn tulevaisuuden ajankohtaan. Verrattuna ”maaginen saari”-konventiolle perustuviin malleihin, joita karakterisoi katkos ja epäjatkuvuus kategorioiden ”historiallinen aika” ja ”utopian aika” välillä, Mercier’n visiossa näiden kahden ajallisen dimension välillä vallitsee täydellinen symmetria ja jatkuvuus. Siitä huolimatta, että teoksessa rinnastettuja kahta ajallista dimensiota – kertojan aikalaistodellisuutta eli 1700-luvun loppupuolta sekä utopistista vuotta 2440 – erottaa lähes seitsemäsadan vuoden ajallinen kiulu, ne muodostavat kuitenkin kaksi kronologista pistettä yhdessä ja samassa historiallisen prosessin pitkässä jatkumossa.

Tulevaisuuden ”löytäminen”

Edistyksen idean kohottaminen dogmin asemaan Mercier’n utopiassa sekä Turgot’n ja Condorcet’n historianfilosofisissa malleissa heijastaa syvällistä mentaalisten rakenteiden muutosta, jonka lähtökohta voidaan juontaa aina renessanssiin sekä luonnontieteellisen maailmankuvan murrokseen. Tulevaisuuden ”löytämisen” ajatus oli kypsynyt vähittäisen kehitysprosessin tuloksena saavuttaakseen näkyvän manifestaationsa Ranskan suurta vallankumousta edeltäneinä vuosikymmeninä. Kaukaiseen tulevaisuuteen liitetyt mielikuvitukselliset kokeilut olivat tosin olleet ilmassa jo edellisellä vuosisadalla. Jo vuonna 1659 ranskalainen Jacques Guttin oli julkaissut romaanin nimeltä *L’Épigone, histoire du siècle futur* (1659), joka pitää sisällään orastavan projektion ajassa. Vielä tässä vaiheessa edistyksen ajatuksella ei kuitenkaan ole määräävää roolia. Kyseessä on 1600-luvun rönsyilevälle barokille tyypillinen monumentaalinen seikkailuromaani, jossa ajan merkitys inhimillisen toiminnan sääntelijänä ei ole keskeinen tekijä.

Tulevaisuuden aihepiiri herätti keskustelua myös kanaalin toisella puolen, ja jo 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla Englannissa näkivät päivänvalon ensimmäiset tulevaisuuteen sijoitetut kuvitelmat mahdollisista maailmoista. Maininnan arvoisia esimerkkejä ovat muun muassa S. Madden -nimisen kirjoittajan *The Memoirs of the Twentieth Century* (1733), joka avaa vision vuoden 1997 Eurooppaan, sekä anonyymin tekijän kuvitelma tulevaisuuden ideaalihallitsijasta, *The Reign of George VI, 1900-1925* (1763).¹⁷ Tulevaisuusutopian pääasiallinen läpimurto tapahtui kuitenkin Ranskassa, josta suurin kunnia lankeaa ennen kaikkea Mercier’lle. Mercier’n jälkeen tulevaisuuden problematiikkaan tarttuivat hänen maanmiehensä Cousin de Grainville apokalyptisessä proosarunoelmassaan *Le Dernier Homme* (1805) sekä muutamia vuosikymmeniä myöhemmin Félix Bodin, jonka omalaatuinen teos *Le Roman de l’avenir* julkaistiin vuonna 1834.

Tulevaisuusutopian syntyä on useasti selitetty moderniisaatio- ja urbanisaatioprosessin kiihtymisellä sekä uskonnollisen viitekehyksen eroosiolla, mikä mursi vähitellen staattisen yhteiskuntajärjestyksen perustuksia ja loi pohjaa aikaisempaa dynaamisemmalle, sekularisoituneemmalle ja progressiivisem-

malle maailmankuvalle. Guttinin *Épigone* olikin ainoa tulevaisuusfiktion edustaja ennen höyrykoneen keksimistä vuonna 1712.¹⁸ Tieteellis-teknisen edistyksen kiihtyminen ei kuitenkaan anna tyhjentyvää selitystä, sillä verrattuna esimerkiksi saman ajan Englantiin Ranska oli vielä 1700-luvun loppupuolellakin verraten staattinen, yhteiskuntarakenteeltaan agraarinen yhteiskunta. Toisaalta Ranska ja etenkin Pariisi oli ideologisen kuohunnan keskus, josta valistusaatteet levisivät säteittäisesti ympäri Eurooppaa. Filosofit nostivat esiin luontoa ja yhteiskuntaa koskevia perustavanlaatuisia kysymyksiä, ja koska muutosten aikaansaaminen vallitsevan järjestelmän puitteissa ei ollut juurikaan mahdollista, reformien toimeenpanon ajan kohta oli luontevinta projisoida tulevaisuuteen.

Edellisten tekijöiden lisäksi oli olemassa puhtaasti kirjallisia syitä, jotka liittyivät itse utopian genren sisäiseen kehitykseen: utopiakirjailijat olivat jo kyllin kauan sijoittaneet ihanneyhteiskuntamalleja mitä erilaisimpiin maantieteellisiin tiloihin, jopa maan alle, kuuhun sekä muille planeetoille.¹⁹ Tulevaisuus tarjoutui täten uudenaikaisiksi innovatiiviseksi odotushorisontiksi, johon oli mahdollista projisoida haavekuva paremmasta maailmasta.

Mutta mikä sai juuri Mercier'n luomaan kuvitelman ensimmäisestä kaukaiseen tulevaisuuteen sijoitetusta ihanneyhteiskunnasta? Todennäköisin selitys löytyy hänen horjumattomasta uskostaan ihmisen loputtomaan täydellistymiseen sekä edistykseen, jonka ansiosta ihmiskunta saavuttaisi ajan kuluessa yhä suurempaa onnea ja hyvinvointia. Taustalla saattoi vaikuttaa myös laskelmoidumpia vaikuttimia, kuten kirjailijan tietoinen halu miellyttää aikalaislukijoita sekä herättää näiden mielenkiinto ottamalla kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin. Mercier vangitsee utopiassaan murrosajan hengen, jonka keskeinen argumentti oli Claude-Henri de Saint-Simonin (1760-1825) kaltaisten utopistisocialistien sittemmin formuloima ajatus, että ihmiskunnan kulta-aikaa ei enää tulisi etsiä menneisyydestä vaan tulevaisuudesta.²⁰ Tulevaisuuteen liittyvät spekulatiot olivat näin ollen "ilmassa", ja mikäli Mercier ei olisi keksinyt tulevaisuusutopiaa, sen olisi todennäköisesti tehnyt joku toinen hänen aikalaisistaan.

Ranskan suurta vallankumousta edeltäneet vuosikymmenet olivat yleisesti ottaen utopistisen ajattelun kulta-aikaa. Siitä huolimatta, että aikakautta leimasi pitkälle menevä ambivalenssi, toisinaan jopa suoranainen skeptisismi ja vihamielisyys, suhteessa utopioihin, 1700-luvun Ranskassa tuotettiin kaksi kertaa niin paljon utopistisiksi luonnehdittavia tekstejä kuin kahdella edeltäneellä vuosisadalla yhteensä, ja vuosien 1676 ja 1789 välillä ilmestyi yhteensä noin kahdeksankymmentä uutta utopistisia teemoja sisältävää kirjoitusta.²¹ Yksilön ja yhteiskunnan sekä yksilön ja luonnon välisten suhteiden problematisoiminen ovat olleet utopian perinteelle kautta aikojen keskeisiä aihepiirejä, eikä liene kukaan sattumaa, että juuri vallankumouksen aattona saatiin todistaa mitä erilaisimpien utopististen kokeilujen henkiin heräämistä aina perinteisistä paikkautopioista markiisi de Saden pornografisiin anti-utopioihin sekä ensimmäisiin tulevaisuuden projektoihin. Suurin osa tästä valtaisasta tekstimassasta on sittemmin vaipunut unoituksen yöhön.

Muutoksen rajat

Vaikka Mercier tiedostikin lineaarisen, prosessuaalisen ajan merkityksen maanpäällisen utopian toteuttajana, sisällöllisesti hänen luomansa tulevaisuuden ihanneyhteiskunta näyttyy niin poliittisilta, sosiaalisilta kuin taloudellisiltakin rakenteiltaan yhtä paikalleen jämähtäneeltä kuin edeltäneiden vuosisatojen paikkautopioiden staattiset paratiisikuvatkin. Lukija, joka odottaa kohtaavansa vuoden 2440 Pariisista tieteellis-teknistä edistystä, interplanetaarista matkailua tai muita fantastisia keksintöjä, joutuu pettymään. Ihmisen moraalinen täydellistyminen on teknologian voittokulkua keskeisempi arvo, ja kokeellisen tieteen sekä teleskoopin kaltaisten tieteellisten innovaatioiden ainoa tehtävä on palvella henkisiä päämääriä laajentamalla inhimillisen ymmärryskyvyn rajoja Jumalan tarkeitserien suhteen. Mercier'n ihannekansalaiset siirtyvätkin mieluummin jalan paikasta toiseen tai taittavat merimatkat soutaen kuin hyödyntävät edes 1700-luvun eurooppalaisten käytössä olleita teknisiä apuvälineitä. Tulevaisuuden Ranska lepää vahvalla agraarisella perustalla, mikä näkyy maanviljelyksen korottamisena tärkeimmäksi elinkeinoksi. Myös naisen aseman Mercier kuvailee mitä takapajuisimmaksi; vuoden 2440 yhteiskuntaa hallitsee patriarkaatin varjo, jonka alla naiset elävät totaalaisesti aviomiestensä käskyvallan alla ja julkiudesta pois suljettuina.

On myös sinänsä ironista, että kun aikamatkaaja vierailee vuoden 2440 kuninkaallisessa kirjastossa, hän löytää sen hyllyiltä kunniapaikalta 1700-luvun merkittävimpien filosofien kirjailijoiden kuten Rousseau'n, Montesquieu'n ja Buffonin teoksia.²² Vastaavasti tulevaisuuden teatterissa esitetään 1700-luvun näytelmiä.²³ Mercier projisoi täten tulevaisuuteen oman vuosisatansa valistusfilosofien ihanteita, eikä hänellä näytä olleen kovinkaan kehittynyttä kapasiteettia sen kuvittelemiseen, että vuosisatojen kuluessa normien ja ihanteiden tasolla saattaisi tapahtua syvällisiä muutoksia. Mercier'n utopiaa lukeekin ennen kaikkea 1700-luvun ranskalaisen yhteiskunnan kriittisenä peilikuvana, ja esimerkiksi ranskalainen Alexandre Cioranescu pitää epätodennäköisenä, että Mercier edes oli kovinkaan kiinnostunut kaukaisen tulevaisuuden maailmasta. Cioranescun mielestä Mercier'llä ei ollut kykyä nähdä tulevaisuuteen, ja tämän kuvitelma vuodesta 2440 on nähtävä olemassaolevaa olotilaa kieltämättä edistyneempänä mutta viime kädessä kuitenkin 1700-luvun ranskalaisen yhteiskunnan representaationa.²⁴

Mercier'n tapa nähdä vuosi 2440 pelkkänä 1700-luvun valistuneiden aatteiden realisoitumisen näyttämönä heijastaa tämän ajallisen maailmankuvan rajoittuneisuutta, mikä peilaa *ancien régime*n vallitsevaa ilmapiiriä. Ranskalaisen valistuksen sisäänpäin lämpiävä egosentrismi perustui tietoisuudelle oman kulttuurin ja aikakauden ylivoimaisuudesta, mikä sai itseään sivistyneinä pitävät aikalaiset kuvittelemaan, että parhaimmillaankin tulevaisuus voisi tuoda tullessaan korkeintaan paranetun version nykyhetkestä. Monet filosofeista uskoivat yhteiskunnallisella kehityksellä olevan lakipiste, jota olisi mahdotonta ja jopa ei-toivottua ohittaa.²⁵

Ajatus eurooppalaisen ja etenkin ranskalaisen sivilisaation etulyöntiasemasta loi pohjan myös Mercier'n varmuudelle siitä, että kaikista ympärillään näkemistään epäkohdista huolimatta hän oli etuoikeutettu saatuaan syntyä valistuneelle vuosisadalle. Ensimmäisen tulevaisuusutopistin näkökulmasta katsottuna valistuksen ihanteet tarjosivat yleispätevän ja muuttu-

mattoman hyvän elämän mallin. *L'An 2440*:ssä onkin kyse globaalista utopiasta; taustalla vaikuttaa ajatus, että vähittäisen mutta vääjäämättömän edistyksen seurauksena koko maapallo tulee lopulta muuttumaan yhdeksi suureksi universaaliksi utopiaksi, jossa Ranska säilyttää asemansa johtavana kansakuntana. Ihmiskunta on näin ollen "tuomittu" edistymään eräänlaisen näkymättömän käden pitäessä huolen siitä, että päämäärärationaalisen "suuren suunnitelman" kokonaisvaltainen toteutuminen tapahtuu ennen pitkää, mutta lisäksi myös ihmisellä itsellään on merkittävä rooli edistyksen omalakisien prosessin tempon sääntelijänä. Monissa eri konteksteissa Mercier viittaa muun muassa kirjapainotaidon ja tiedonvälityksen parantumiseen sekä filosofisten kirjailijoiden suureen merkitykseen edistyksen nopeuttajina.

Mercier'in teoksessaan avaama mahdollinen tulevaisuus,

tai "piilevien mahdollisuuksien mentaalinen kokeilu",²⁶ kuten ranskalainen Raymond Ruyer on utopistisen pyrkimyksen yleisenä ilmiönä määritellyt, on täten tiukasti edistyksen teleologiseen prosessiin sidottu. Tästä syystä kirjailija ei myöskään kykene tarjoamaan tyhjentävää selitystä sille, miten 1700-luvun kurjuudesta on lopultakin siirrytty tulevaisuuden hyveellisten kansalaisten kansoittamaan Ranskaan ja miten edistyksen eri vaiheet ovat seuranneet toistaan. Dramaattisen siirtymäprosessin kuvailun sijasta Mercier kiertää tämän vaikeasti ratkaistavan ongelman monien muiden utopiakirjailijoiden tavoin epämääräisillä viittauksilla siihen, kuinka vuosisatojen kuluessa valistusfilosofian hyvää tekevät vaikutukset ovat viimein kantaneet hedelmää, mikä on mahdollistanut rauhanomaisen siirtymisen "olemisesta" "ideaaliseen". Väkivallan ja verenvuodatuksen tietä aikaansaatuja muutoksia Mercier sen sijaan ei hyväksynyt.

Innovatiivisuuden puutteestaan huolimatta - tai pitkälti juuri siitä johtuen - Mercier'n utopia täyttää kuitenkin paikansa oman aikansa, ranskalaisen *ancien régime*, oloja analysoivana kriittisenä dokumenttina havainnollisemmin kuin monet mielikuvituksellisempia näköaloja tavoittelevat kertomukset tulevaisuudesta, jotka ovat jo ylittäneet niin pitkälti todellisen ja fantasian rajan, että se todellisuus, jota utopistinen vastakuva on syntynyt heijastamaan, ei ole enää tunnistettavissa. Lajityypin määritelmän mukaisesti utopioiden tehtävänähän on kummuta aina siitä sosiaalisesta todellisuudesta, joka ne on synnyttänyt, ja ne määrittävät sen kriittisen position kautta, jonka ne ovat omaksuneet suhteessa vallitsevaan todellisuuteen.²⁷ Puhdasta eskapismia, satuja tai subjektiivisen unimaailman tuotoksia ei tämän mukaisesti voida lukea utopistisen ajattelun piiriin kuuluviksi.

Pohtiessaan kriittisesti mahdollisten maailmojen rajoja utopian keinoin Mercier tulee samalla problematisoivaksi monia ajattomia ja universaaleja kysymyksiä koskien ihmisen optimaalista suhdetta yhteiskuntaan, politiikkaan ja uskontoon, mistä syystä hänen luomansa kuvitelma vuodesta 2440 laajenee yleispäteväksi analyysiksi maanpäällisen onnellisuuden ehdoista ja päämääristä. Tulevaisuusajattelun historiaan perehtynyt Fred L. Polak onkin oikeaanosuvasti todennut, että 1700-luvun valistuksen tuottamat utopiat ja tulevaisuuskuvat eivät etsineet vastauksia ainoastaan oman aikansa haasteisiin, vaan ne kyseenalaistivat myös olemassaolevan maailmankuvan legitimitettä tavalla, jolla on heijastusvaikutuksia vielä meidän ajanamme.²⁸

Ihannokuva vai painajainen?

Lukemattomien paradoksiensa kautta Mercier avaa utopiansa sivuilla oven murrosajan yhteiskuntaan, jolle oli tyypillistä kaiken aikaa kärjistä ristiriita tradition ja innovaation, staattisen ja dynaamisen maailmankuvan välillä. Taloudellisen ja poliittisen elämän organisoitumisessa Mercier'n tulevaisuuden Ranska paljastaa ristiriitaisimmat piirteensä, mikä näkyy kirjailijan tavassa saarnata egalitaarisen yhteiskunnan puolesta, mutta samassa hän jo saattaa korostaa jopa utopistisessa olotilassa vallitsevia taloudellisia eroja viittaamalla köyhiin, joita rikkaiden on autettava paternalistisen hyväntahtoisuuden hengessä! Vastaavasti Mercier'llä näyttää olleen vaikeuksia päättää, tunnustaako rojalismia vaiko kääntynä parlamentarismia kannattajaksi. Ratkaisu on löytenyt kompromissista näiden kahden välillä: huolimatta tasavaltaisista sympatioistaan ja ihailustaan antiikin Rooman ja Spartan kansalaishyveitä kohtaan sekä siitä, että vuoden 2440 kansalaisia sitoo rousseaulainen yhteiskuntasopimus, Mercier'n kuvitteellista Ranskaa hallitsee kuningas Ludvig XXXIV. Monarkia – peräti perinnöllinen – on siis voimissaan jopa vuoden 2440 ihanneyhteiskunnassa, mutta kuninkaan valtaoikeuksia on rajoitettu laeilla. Mainitessaan, että tulevaisuuden kuningas ei epäröi kutsua hoviin tieteen ja taiteen parhaimmiston edustajia tarvitessaan neuvonantajien apua,²⁹ Mercier rakentaa valistuksen ja despotismin liiton tavalla, joka on esiintynyt usein utopistisen ajattelun historiassa. ”Filosofi-prinssin” teemahan löytyy jo Platonilta, Morelta ja Tommaso Campanellalta tai esimerkiksi varhaisen valistuksen kirjailijan Fénelonin romaanista *Les aventures de Télémaque* (1699) sekä Marmontelin *Bélisairista* (1767).

1700-luvulle tyypillisen sosiaalisen sentimentalismien ja järjenpalvonnan mukaisesti hyveen harjoittaminen on Mercier'n mallikansalaisten tärkein arvo. Kansalaiset, jotka ovat osallistuneet muita aktiivisemmin yhteisönsä hyvinvoinnin edistämiseen uhraamalla omat henkilökohtaiset pyyteensä esimerkiksi tekemällä likaisia töitä tai ehkäisemällä ennalta jonkin uhkaavan vaaratilanteen, palkitaan hyveen näkyvällä symbolilla, kunnialla saada käyttää ”koruommentua hattua”.³⁰ Mercier tulee täten ennakoivaksi Ranskan vallankumouksen patriootisia ihanteita, nostaen samalla keskeiseksi teemaksi läpi utopistisen ajattelun tradition kulkeneen ajatuksen, jonka mukaan ainoastaan yksilö, joka toimii koko yhteiskuntaa hyödyttävällä tavalla pyyteettömän altruismin hengessä, voi toimia moraalisesti oikeutetulla tavalla. Utopiakirjailijat ovat kautta aikojen nähneet kollektiivisen hyvinvoinnin identtisenä yksilöiden onnellisuuden kanssa, mikä on merkinnyt yleisen edun asettamista yksilöiden henkilökohtaisen onnellisuuden edelle sekä oletusta, että yksilöiden onnellisuus seuraa automaattisena sivutuotteena ensin mainitusta.³¹

Käytännössä tämä on kuitenkin useasti osoittautunut kesämättömäksi hypoteesiksi, kuten anti-utopioiden autoritääriset mallit ovat monasti osoittaneet niin kutsutun ”onnellisuuden” muuttuessa hyveen rautahäkiksi, jonka sisällä kasvotomat ja tahdottomat kansalaiset elävät kaikista yksilöllisistä haluistaan ja toiveistaan riisuttuina illusorisen vapauden vankeina. Myös Mercier'n utopiassa äärimmilleen viety yhdenmukaistaminen ja rationalisointi johtaa toisinaan pakkokeinoihin, joista ei puutu koomisiakaan piirteitä; tottelemattomia kansalaisia rangaistaan pakottamalla nämä käyttämään ”häpeänamiota”, rikolliset merkitään ”Kainin merkillä” otsaan.³² Poikkeavaksi leimaamiseen riittää yksilöllisten mielipiteiden ilmaiseminen, ja sensuuriviranomaiset (erityisen hyveelliset kansalaiset) huolehtivat siitä, että kuuliaisten opetuslasten lauma pysyy koossa. Psykkisen väkivallan käyttö muun muassa häpeällä stigmatisoinnin, aivopesun ja indoktrinaation muodossa tuntuu ennakoivan pikemminkin anti-utopioiden ankeita painajaiskuvia kuin toista maanpäällistä Eedeniä.

Esitykseni lopuksi jätänkin lukijan pohdittavaksi kysymyksen siitä, onko Mercier'n utopia vuodesta 2440 tulkittava suoraviivaisesti tekijänsä toiveiden peiliksi. Eikö yhtä hyvin voitaisi ajatella, että luodessaan staattisen ja paikoilleen jämettyneen kuvan tulevaisuuden metropolista, jossa individualistisille haluilla ja tarpeilla ei löydy sijaa, kirjailija halusi päinvastoin korostaa teleologisen edistyskäsityksen mielivaltaisia puolia, paljastaa utopistisen fiktion keinoin ”valistuneen järjen” autoritaarisia ja yksilönvapaudelle vieraita näkökohtia? Ottaen huomioon Mercier'n tietoisin kriittisen asenteen suhteessa valistuksen päävirtauksiin tätäkään vaihtoehtoa, ts. halua luoda kuva anti-utopistisesta tulevaisuudesta positiivisen tulevaisuuskuvan sijasta, ei voida täysin sulkea pois. Aivan mahdoton ei ole myöskään se tulkinta, että luodessaan kuvitelman pikemminkin uneliasta agraariyhteisöä kuin kiihkeäsykkeistä suurkaupunkia muistuttavasta tulevaisuuden Pariisista Mercier halusi herättää henkiin nostalgisen kuvan menneisyyden bukolisesta idyllistä (vaikka esimerkiksi misogynististä naiskäsitystä ja orastavan naisemansipaation tukahduttamista tuskin voidaan ainakaan nykyajan (nais)lukijan perspektiivistä tarkasteltuna pitää pastoraalisena ihanteena). Näiden kiehtovien tulkintojen valossa Mercier ei ehkä ollutkaan niin huono profetia kuin useimmat hänen tuotantoonsa perehtyneet tutkijat ovat olleet taipuvaisia ajattelemaan.

Viitteet

1. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, s. 367. [”Aika tuottaa kaiken. Salaisuudet, joiden uskottiin olevan täysin kätketyt, tullaan tuntemaan kuten joet virtaavat mereen. Jälkeläisemme tulevat tietämään kaiken.” Suom. R.F.]
2. Trousson, *Voyages aux pays de nulle part. Histoire littéraire de la pensée utopique*, s. 175.
3. Patterson, *Poetic Genesis: Sébastien Mercier into Victor Hugo*, s. 41.
4. Clarke, *The Pattern of Expectation 1644-2001*, s. 26.
5. Darnton, *The Forbidden Best-Sellers of Pre-Revolutionary France*, s. 115.
6. Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime*, ss. 140-141.
7. Alkon, *Origins of Futuristic Fiction*, s. 117. Mielenkiintoisena yksityiskohtana voidaan mainita, että Mercier’n utopiasta ilmestyi myös ruotsinkielinen käännös jo vuonna 1773. Kysymys on melko löyhästi perustekstissä pitäytyvästä mukaelmasta. Teoksesta julkaistiin myös katkelma nimeltä ”Kuunpimennys” (”Eclipse de la lune”) valistusfilosofian äänitorvena tunnetussa *Åbo Tidningar* -lehdessä. Ks. esim. *Suomen kirjallisuuden historia I. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*, s. 153. Kyseinen tekstikohta ei kuitenkaan ole paras mahdollinen Mercier’n yhteiskuntakriittisten näkemysten esittelemiseksi, sillä *ancien régime* -terävän analyysin sijasta ”Kuunpimennys” muodostaa muusta kontekstista täysin irrallisen tarinan, jonka kertoja vaeltelee öisellä hautausmaalla melankolisiin mietteisiin vaipuneena. Kahuromantiikkaakaan ei puutu, sillä kertoja putoaa avoimeen hautaan.
8. Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime*, s. 10, s. 25.
9. *The Enlightenment and its Shadows*, s. 89.
10. Trousson, *L'An deux mille quatre cent quarante. Introduction*, ss. 29-32.
11. Alkon, *Science Fiction before 1900. Imagination Discovers Technology*, s. 61.
12. Ks. esim. Manuel, Frank E. & Manuel, Fritzie P., *Utopian Thought in the Western World*, s. 4.
13. Leibniz, *Principes de la Nature et de la Grâce/Monadologie*, s. 230.
14. Amerikkalaisen Paul K. Alkonin mukaan on mahdollista, että *L'An 2440* oli myös kaikkien aikojen ensimmäinen kaunokirjallinen teos, jossa jo otsikossa viitataan tiettyyn tulevaisuuden ajankohtaan. Ks. Alkon, *Origins of Futuristic Fiction*, s.121. Varmuudella ei kuitenkaan tiedetä, mikä sai Mercier’n valitsemaan juuri vuosiluvun 2440. Eräs selitys on, että hän keksi sen oman syntymävuotensa perusteella - vuosien 1740 ja 2440 välillähän aukenee sopivasti seitsemänsadan vuoden ajanjakso. Tietoinen lukusymboliikalla leikittelykin saattoi inspiroida kirjailijaa, joka rationaalisesta maailmankuvastaan huolimatta tunsi mielenkiintoa myös erilaisia esoteerisiä kultteja sekä todellisuuden järjellä selittämättömiä osa-alueita kohtaan.
15. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, ss. 292-293.
16. More, *Utopia*, s. 152.
17. Trousson, *Voyages aux pays de nulle part. Histoire littéraire de la pensée utopique*, 1975, ss. 174-175.
18. *Utopian Vision. Technological Innovation and Poetic Imagination*, s. 43.
19. Trousson, *Voyages aux pays de nulle part. Histoire littéraire de la pensée utopique*, s.174.
20. Esimerkiksi Charles Rihs -niminen tutkija on kuitenkin huomauttanut, että jo monet Saint-Simonia edeltäneet utopistit olivat formuloineet saman ajatuksen. Ks. Rihs, *Les philosophes utopistes. Le mythe de la communauté en France au XVIIIe siècle*, s. 10.
21. Baczkó, *Lumières de l'utopie*, 47.
22. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, ss. 320-367.
23. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, ss. 277-293.
24. Cioranescu, *L'Avenir du passé. Utopie et littérature*, ss. 194-196.
25. Minois, *Histoire de l'avenir. Des Prophètes à la prospective*, s. 421.
26. Ruyer, *L'utopie et les utopies*, s. 9.
27. Levitas, *The Concept of Utopia*, s. 1.
28. Polak, *The Image of the Future. Enlightening the past, orientating the present, forecasting the future. Vol one: The Promised Land, Source of Living Culture*, s. 317.
29. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, s. 38 ja t. III, ss. 126-128.
30. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, ss. 38-39.
31. Cioranescu, *L'Avenir du passé. Utopie et littérature*, s. 32, s. 53.
32. Mercier, *L'An deux mille quatre cent quarante*, t. I, s. 115, s. 120.

Kirjallisuus

- Alkon, Paul K.: *Origins of Futuristic Fiction*. The University of Georgia Press, Athens and London 1987.
- Alkon, Paul K.: ”The Paradox of Technology in Mercier’s *L’An 2440*”. *Utopian Vision. Technological Innovation and Poetic Imagination*. Ed. by Klaus L. Bergham - Reinhold Grimm. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1990.
- Alkon, Paul K.: *Science Fiction before 1900. Imagination Discovers Technology*. Twayne Publishers, New York 1994.
- Baczkó, Bronislaw: *Lumières de l’utopie*. Payot, Paris 1978.
- Burman, Carina: 1700-luvun jälkipuolen ruotsinkielinen kirjallisuus. Suom. Rauno Ekholm. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.
- Cioranescu, Alexandre: *L’Avenir du passé. Utopie et littérature*. Éditions Gallimard, Paris 1972.
- Clarke, I.F.: *The Pattern of Expectation 1644-2001*. J. Cape, London 1979.
- Collier, Simon: Mercier’s Enlightenment utopia: progress and social ideals. *The Enlightenment and its Shadows*. Ed. by Peter Hulme and Ludmila Jordanova. Routledge, London and New York 1990.
- Darnton, Robert: *The Literary Underground of the Old Regime*. Harvard University Press, Cambridge & London 1982.
- Darnton, Robert: *The Forbidden Best-Sellers of Pre-Revolutionary France*. Fontana Press, London 1997.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm von: *Principes de la Nature et de la Grâce/Monadologie et autres textes 1703-1716*. Flammarion, Paris 1996.
- Levitas, Ruth: *The Concept of Utopia*. Philip Allan, London 1990.
- Manuel, Frank E. & Manuel, Fritzie P., *Utopian Thought in the Western World*. Basil Blackwell, Oxford 1982.
- Mercier, Louis-Sébastien: *L’An deux mille quatre cent quarante. Rêve s’il en fut jamais; suivi de l’Homme de fer, songe*. Nouvelle édition. 3 vol. [s.l.] 1786.
- Minois, Georges: *Histoire de l’avenir. Des Prophètes à la prospective*. Fayard, Paris 1996.
- More, Thomas: *Utopia (1516)*. Yale University Press, New York and London 1964.
- Polak, Fred L.: *The Image of the Future. Enlightening the past, orientating the present, forecasting the future. Volume one: The promised Land. Source of Living Culture*. Trans. From the Dutch by Elise Boulding. A. W. Sythoff & Oceana Publications, Leyden & New York 1961.
- Patterson, Helen: *Poetic Genesis: Sébastien Mercier into Victor Hugo*. Voltaire Foundation, Geneva 1960.
- Rihs, Charles, *Les philosophes utopistes. Le mythe de la cité communautaire en France au XVIIIe siècle*. Éditions Marcel Rivière, Paris 1970.
- Ruyer, Raymond: *L’utopie et les utopies*. PUF, Brionne 1988.
- Trousson, Raymond: *L’An deux mille quatre cent quarante. Introduction*. Éditions Ducros, Bordeaux 1971.
- Trousson, Raymond: *Voyages aux pays de nulle part. Histoire littéraire de la pensée utopique*. Éditions de l’université de Bruxelles, Bruxelles 1975.

TEEMU TOPPOLA

KATUOJEN ROUSSEAU EI OLLUT ROUSSEAUN APINA

Riikka Forsström, *Possible Worlds. The Idea of Happiness in the Utopian Vision of Louis-Sébastien Mercier*. Bibliotheca Historica 75. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002. 326 s.

RANSKALAISEN VALISTUKSEN aika toi tullessaan useita filosofejia ja kirjailijoita, joiden ajattelu on sittemmin tutkittu hyvin paljon. Tutuiksi ovat tulleet esimerkiksi Rousseau, Voltaire ja Diderot, mutta vain harva on nykyään kuullut Louis-Sébastien Mercier'stä (1740-1814), aikansa terävimpiin ja suosituimpiin yhteiskuntakriitikoihin lukeutuneesta ajattelijasta ja kirjailijasta. Mercier'tä on tutkittu varsin vähän, ja suuressa osassa häntä sivuavia tutkimuksia on pyritty lähinnä negatiiviseen kuvaukseen. Häntä on pidetty kirjallisuuden ”tusinatyöläisenä”, haihatelijana – ei iinkään merkittävänä ajattelijana – ja on ivallisesti todettu, että hänen ansionsa piilevät suurten filosofien ajatusten onnistuneessa jäljittelyssä. Tästä pilkkanimet ”Rousseaun apina” tai ”Diderot'n karikatyyri”. Vaikka ei käykään kieltäminen, etteikö Mercier olisi huomattavassa määrin tukeutunut aikansa suurten filosofien ajatuksiin kirjoituksissaan, on kuitenkin tärkeä huomata Mercier'n arvo 1700-luvun Ranskan ja sen kompleksisen yhteiskunnan terävänä kriitikona. Tämä on eräs keskeinen näkökohta, jonka Riikka Forsström tuo väitöskirjassaan esille.

Mercier oli hyvin tuottelias kirjailija, jonka keskeisiä töitä olivat mm. *L'an*

deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il en fut jamais (1770 tai 1771, 1786), *Tableau de Paris* (1781-1788) ja *L'Homme sauvage* (1967). Forsström nostaa oman kirjansa keskeiseksi tutkimuskohteeksi Mercier'n utopian maailmasta ja Pariisista vuonna 2440 teoksessa *L'an deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il en fut jamais*. Forsström tuo esille, miten Mercier kammoksui ja syvästi inhosi oman aikansa Pariisia ja Ranskaa, sen despoottista hallintoa, yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuutta ja yleistä moraalien alennustilaa. Mercier'n turhautuneisuus ja viha aikansa yhteiskuntaa kohtaan tuotti vision tulevaisuuden yhteiskunnasta, jossa jokainen ihminen voisi saavuttaa onnellisuuden, asian, josta Mercier'n mukaan ei ollut tietoaakaan 1700-luvun todellisuudessa.

Ensimmäinen tulevaisuusutopia

Mercier oli ensimmäinen utopisti, joka sijoitti ihanneyhteiskuntansa tulevaisuuteen.

Thomas Moren *Utopian* jälkeen utopiat oli sijoitettu saarelle, kaukaiselle maalle tai jonnekin, mihin ei ollut pääsyä. Mercier sen sijaan uskoi, että yhteiskunta itsessään sekä ihminen pystyisivät kehittymään kohti täydellisyyttä.

Mercier oli aikansa lapsi monessakin mielessä, mutta erityisesti siinä, että hän nosti järjen ja kehityksen keskeisiksi tekijöiksi onnellisuuden saavuttamisessa. Hän uskoi että kokeellisen tieteen ja teknologian kehitys auttaisi ihmistä muodostamaan selkeämmän kuvan tulevaisuudesta ja näin ollen toisi varmuutta ihmisten elämään. Toisaalta hän ajatteli, että tulevaisuuden ennustaminen ei tuo pelkkää autuutta, ja näin ollen kaukaisten maiden villit saattoivat olla yhtä hyvin onnellisia ”tietämättömydessään”. ”Jalon villin” ajatus oli myös tavallinen valistuksen aikakaudella. Näin Mercier'n suhde kehitykseen oli ristiriitainen. Forsströmin mukaan ristiriitaisuudet olivat tyyppillisiä Mercier'lle, mutta niitä ei pidä nähdä iinkään merkkeinä kirjoittajan huolimat-

tomuudesta tai ajattelun epäjohdonmu-
kaisuudesta, vaan ne kertovat pikemmin-
kin siitä muutoksen ajasta, jonka keskellä
Mercier kirjoitti.

Onnellisuus ja sosiaalisuus

Forsströmin kirjan keskeinen kysymyk-
senasettelu koskee sitä, miten tämä ym-
märsi onnellisuuden, mistä se ihmisessä
kumpuaa, ja mikä rooli yhteiskunnalla
ja sosiaalisuudella on sen tuottamisessa.
Juuri vuoden 2440 utopiassa Mercier
vastaa näihin kysymyksiin. Hän uskoi lu-
jasti ihmisen synnynnäiseen hyvyyteen
ja hyväntahtoisuuteen ja siksi näki ihmi-
sessä luontaisen taipumuksen hyveeseen.
Forsström painottaa, että Mercier nimen-
omaan uskoi tien onnellisuuteen avautu-
van seuraamalla tuota sisäsyntyistä johda-
tusta: hyvien tekojen tekeminen huolesta
ja myötätunnosta muita kohtaan ilmensi-
vät hyveellisyyttä ja näin tuottivat onnelli-
suutta ihmiselle. Forsström korostaa, että
Mercier'n mukaan onnellisuutta ei pys-
tyisi saavuttamaan ilman kanssakäymistä,
sosiaalisuutta. Juuri tämän *sosiaalisuuden*
ja siitä seuraavan onnellisuuden Mercier
esitti perusteluksi sille, miksi vuoden
2440 yhteiskunnassa sovellettaisiin rousse-
aulaista yhteiskuntasopimusta, joka aset-
taa kansalaisille niin velvollisuuksia kuin
oikeuksia. Koska ihminen on synnyn-
näisesti taipuvainen hyveeseen, koituisi
sosiaalinen elämä yhteiseksi hyväksi.

Mercier'n kriittinen asenne oman ai-
kansa yhteiskuntaa kohtaan on helposti
nähtävissä myös siitä, kuinka Mercier pai-
nottaa tulevaisuuden ihmisten elävän vaa-
timattomasti, kuluttaen vain sen minkä
tarvitsevat. Vaativattomuus, huolenpito
köyhistä ja tasa-arvo ovat Mercier'lle
onnellisuuden premissejä yhteiskunnassa.
Ikään kuin vastakohtana 1700-luvun Rans-
kalle, vuoden 2440 ihmisten keskeinen
tehtävä on pyrkiä järjen avulla henkiseen

täydellistymiseen, irtaantumiseen intohi-
moista ja rauhattomuudesta. Mercier siis
projisoi utopiaansa kaikki hänen silmis-
sään arvokkaat arvot, joita hän ei suruk-
seen tavannut omasta yhteiskunnastaan.

Utopian ongelmat

Mercier'n utopialle kävi kuten lähes
kaikille muillekin kuvauksille ”täydelli-
sestä paratiisista”; loppujen lopuksi uto-
pia osoittautuu lähes vastakohtakseen.
Mercier'n artikuloima kaikkialle ulottuva
yhdenmukaisuus ja – kuten Forsström
kirjassaan toteaa – hänen sokeutensa
nähdä yksilöllisten ja partikulaaristen ar-
vojen merkitystä onnellisuuden kannalta,
ovat keskeiset tekijät, jotka kääntävät
Mercier'n utopiaa antiteesikseen.

Forsström ei vain piirrä kuvaa kau-
niista valossa kylpevästä ”ikuisesta kau-
pungista”, vaan tarkastelee myös kriitti-
sesti Mercier'n utopian ongelmia. Itse asi-
assa juuri kriittinen tarkastelu on Fors-
strömin kirjan ehdoton vahvuus.

Totaalinen yhdenmukaisuus, jota Mer-
cier soveltaa vuoden 2440 yhteiskunnas-
saan tuo mieleen autoratiivisen hallinto-
koneiston. Samankaltaisuuden normi si-
too Mercier'n visiossa kaikkia toisiinsa
aina pukeutumista myöten. Kaikki poik-
keava (paitsi erityisen hyveellisestä toimin-
nasta annettava ”palkinto”) on tuomitta-
vaa. Myös ”uudelleen kasvattavat” mene-
telmät (pelkistäen mm. aivopesu ja propa-
ganda), joita Mercier kuvailee käytettävän
”poikkeaviin” ja rikollisten muokkaami-
seksi kunnan kansalaisiksi kuulostavat
kaikkea muuta kuin onnellisuutta edistä-
viltä. Mercier'n utopia, jossa päivät, ihmi-
set, työt ja ajatukset seuraavat samanlai-
sina toinen toisiaan, antaa pikemminkin
kuvan monotonisesta zombien valtakun-
nasta kuin ”parhaasta mahdollisesta maa-
ilmasta”.

Kuten Forsström huomauttaa,
Mercier'n virheenä ei pidä nähdä sitä sitä,
että hän uskoi kaikkien ihmisten tulevan
onnellisiksi samoista asioista – siis näki ih-
miset samanlaisina – vaan pikemminkin
tämä vahva esti häntä näkemästä, että ih-
miset saattaisivat poiketa toisistaan sen
suhteen, mikä heitä miellyttää. Forsström
päättelökin, että Mercier vilpittömästi
kuvitteli hahmottelevansa ”parhaan mah-
dollisen maailman” ihmisen onnellisuu-
den kannalta.

Valistuksen moniulotteisuus

Riikka Forsströmin kirja on perinpohjai-
nen tutkimus onnellisuudesta Louis-Sé-
bastien Mercier'n utopistisessa ajattelussa.
Sen lisäksi, että Forsström tarjoaa katta-
van ja kriittisen kuvan tämän ’unoh-
detun’ ajattelijan visioista, hän tulee
myös laatineeksi mielenkiintoisen kuva-
uksen Mercier'n ajan ranskalaisesta yh-
teiskunnasta. Forsströmin kirja antaa
osansa valistuksen aikakauden analysoin-
tiin, vaikka tämä ei ole ollutkaan Fors-
strömin ensisijainen tarkoitus. Hän vah-
vistaa käsitystä siitä, että valistus ei ollut
missään nimessä monoliittinen aikakausi
tai yksioikoinen ajatussuuntaus, vaan
se käsitti hyvin monenlaisia ilmiöitä ja
ajattelijoina eurooppalaisista älymystöelii-
teistä Pariisiin ja muiden kaupunkien
”katuoihin”. Tietenkin myös ’unohdetun’,
ajattelijan ja kirjailijan palauttaminen ta-
kaisin keskustelun kohteeksi on jo merkit-
tävä teko sinänsä. Vaikka Mercier uskoi,
että ihminen saavuttaa vasta kuolemassa
lopullisen ja täydellisen onnen, ei hän
kammoksunut mitään niin kuin sitä, että
hänet täydellisesti unohdettaisiin kuole-
mansa jälkeen. Uskoisin, että Riikka Fors-
ström on kirjallaan antanut vakuuden
sistä, että Mercier voi levätä haudassaan
levollisin mielin.

UTOPIAN VUOSISADAT

Matkoja utopiaan. Tommaso Campanella, *Aurinkokaupunki*; Francis Bacon, *Uusi Atlantis*; ja David Hume, *Täydellisen valtion idea*. Toimittanut Mikko Lahtinen. Suomentaneet Pia Mänttari, Topi Makkonen, Petri Koikkalainen ja Tuukka Tomperi. Vastapaino, Tampere 2002. 265 s.

UTOPIOITA KÄSITTELEVÄÄ teoreettista kirjallisuutta ei ole toistaiseksi ollut kovin laajasti saatavana suomenkielisellet yleisölle. Vuosituhanteen vaihe ja millenniumin ympärillä käyty kuohunta nosti utopiat kuitenkin pintaan ennennäkemättömällä voimalla. Viime vuosina ovat ilmestyneet muun muassa senkaltaiset utopismia sivuavat teokset kuten Keijo Rahkosen *Utopiat ja anti-utopiat* (1996), Jari Koposen *Mielikuvituksen mestarit* (2000) sekä uskonnollisiin tulevaisuuskuuviin painottunut, M.S. Lehtosen toimittama *Loppun leikit. Uskon, historian ja tieteen eskatologiat* (1999). Myös äskettäin Vastapainon kustantamana ilmestynyt, Mikko Lahtisen toimittama teos *Matkoja utopiaan* (2002) tarjoaa mielenkiintoisen ja paljon ajatuksia herättävän kannanoton tähän millenniumin päättymisen tiimoilla syntyneeseen utopiakirjallisuuden buumiin.

Harvoja poikkeuksia kuten Thomas Moren kuuluisaa traktaattia *Utopia* (1516, suom. 1971) lukuunottamatta utopiakirjallisuuden klassikoita ei ole käännetty suomeksi. *Matkoja utopiaan* täyttääkin vallitsevaa tyhjiötä näytävästi, sillä teos sisältää kolme aikaisemmin suomeksi julkaissamatonta utopistiseksi luonnehdittavaa teosta, joista kaksi ensimmäistä ovat varsinaisia valtioutopioita ja kolmas tutkielma ideaalisesta poliittisesta järjestyksestä. Kyseiset tekstit ovat Tommaso Campanellan *Città del Sole* (Aurinkokaupunki, suom. Pia Mänttari), Francis Baconin

Nova Atlantis (Uusi Atlantis, suom. Topi Makkonen) sekä David Humen *Idea of a Perfect Commonwealth* (Täydellisen valtion idea, suom. Petri Koikkalainen ja Tuukka Tomperi).

Suomennosvalikoima etenee kronologisessa järjestyksessä Campanellasta Baconin kautta Humeen. Kutakin alkuperäistekstiä edeltää lyhyt johdanto, jossa luodaan katsaus kirjoittajaan ja tämän ajattelun päälinjoihin. Kirjan loppupuolella on lisäksi Mikko Lahtisen kirjoittama essee ”Matkoja mahdolliseen. Utopoppisen ajattelun vaiheita”, jossa luodaan kattava kuva utopistisen ajattelun historiallisesta kehityksestä kahden vuosituhannen ajanjaksolla aina antiikista nykypäivään sekä pohditaan eräitä utopioihin liittyviä teoreettisia kysymyksiä.

Aurinkokaupunki – paavin johtama universaali utopia

Lukutaidottoman suutarin poikana syntynyt kalabrialainen dominikaanimunkki Tommaso Campanella (1568-1639) oli eräs myöhäisrenessanssin traagisimmista ja erikoislaatuuisimmista persoonallisuuksista. Campanellan yhteiskuntautopia *Città del Sole* oli pitkään unohduksissa, mutta teos koki merkillisen ylösnousemuksen yli kolme vuosisataa ilmestymisensä jälkeen, kun Venäjän vallankumoukselliset nostivat sen esikuvakseen. Näin ollen oli jo korkea aika saada Campanellan utopia

myös suomenkielisenä laitoksena. Campanellan kielen huomattava vaikeaselkaisuus, monitulkintaisuus, dialogi-muodon käyttö sekä puheenomaisuus ovat asettaneet suomentajan erityisen vaativan tehtävän eteen. Omat vaikeutensa on tuonut tosiasia, että vaikka Campanella kirjoittikin teoksensa italiaksi, italialainen alkuteos jätettiin editoimatta, mistä johtuen *Città del Solen* alkuperäinen teksti tunnettiin pitkään vain latinankielisenä. Saksassa teos ilmestyi vuonna 1623 nimellä *Civitas solis*. Vasta 1900-luvulla teoksesta saatiin myös italiantieliset kriittiset editiot, joihin Mänttärin suomennos perustuu (Norberto Bobbion toimittama laitos vuodelta 1941 sekä Luigi Firpon editioon nojautuva laitos vuodelta 1949).

Kuten Mänttari johdantoessaan osoittaa, Campanella joutui läpi elämänsä vaikeuksiin harhaoppisten näkemystensä vuoksi, mikä johti pitkään vankilakierteeseen. Myös *Città del Sole* kirjoitettiin vankilassa. Katolisen kirkon oppien dogmaattinen orjailu oli vain vaikeasti sovitettavissa yhteen Campanellan omalaatuisen filosofian kanssa, joka oli imenyt itseensä aineksia Bernardio Telesion luonnonfilosofiasta, uusplatonismista, astrologiasta ja magiasta. Campanella sai syytteen niin kutsutusta pelagismista (s. 19), mikä tarkoitti sitä, että tämä korosti kristinuskon rationaalisuutta eikä suostunut näkemään mitään eroa luonnon lain ja Jumalan lain välillä. Hän herätti myös huomiota tulenpalavilla saarnoillaan maailmanlopun läheisyydestä ja uuden maailmanjärjestyksen tulemisesta. Messiaaninen paatos lankei otolliseen maaperään, sillä tuohon aikaan Kalabriassa vallitsi poliittisia levottomuuksia, ja kapinalliset näkivät Campanellassa sopivan johtohenkilön.

Campanellan kuningasajatuksena oli visio siitä, että koko kristitty maailma olisi yhdistettävä yhden ja saman johtajan, paavin, alaisuuteen, joka olisi ylin auktoriteetti niin maallisissa kuin hengellisissäkin asioissa. Teokraattisesti ohjailtu *Aurinkokaupunki* muistuttaakin hallinnollisesti katolisen kirkon hierarkiaa: ruhtinaana hallitsee papistosta valittava Aurinko. Campanellan ihannekaupungin esikuvana on toiminut myös Augustinuksen mallin mukainen Jumalan kaupunki. Kyse on historiallisesta todellisuudesta irrotetusta kuvauksesta ihmiskunnan kuvitteellisesta viattomuuden tilasta.

Campanellan utopiaa lukiessa mieleen nousee päällimmäiseksi ajatus siitä, kuinka vielä myöhäisrenessanssin maailmassakin usko astrologiaan ja magiaan

edustivat vallitsevaa käsitystä tieteestä ja kuinka orgaaninen ja ei-orgaaninen miellettiin yhdeksi ja samaksi substanssiksi kaiken vastaavuuden ja yhteismitallisuuden logiikan mukaisesti. Silmiinpistäväntä onkin Campanellan tapa rakentaa todellisuus vastaavuuksien periaatteelle kosmiseksi kokonaisuudeksi, jossa maailman-kaikkeutta hallitsee vielä animistinen ykseyden ja analogisuuden periaate. Kuten Mänttari toteaa, Campanellalle ”ei ollut mitään ristiriitaa astrologian ja astronomian välillä.” (s. 21). Tiettyä ”arkaaisuutta” Campanellan ajattelussa kuvastaa myös se, että tälle aurinkosymboliikan harrastajalle heliosentrinen maailmankuva oli vielä vieras, ja hänen mukaansa aurinko oli ”tulipallo, jonka oli määrä tuhota maa”(s. 22).

Vanhahtavista piirteistään huolimatta Campanella esittää myös leimallisesti ”moderneja” ajatuksia. Keskellä aikakautta, jolle oli tyyppillistä alhainen hygienian sekä lääketieteen taso, hän antaa suuren merkityksen puhtaudelle sekä terveellisyydelle, mikä näkyy paitsi kansalaisten jokapäiväisessä elämässä myös ihannekaupungin arkkitehtonisessa symmetrisyydessä sekä esteettisyydessä. Toisaalta Campanellan viittaukset rodunjalostukseen luovat varoittavia profetioita modernin eugenii-kan varjopuolista.

Francis Baconin unelma tieteestä

Englantilainen kirjailija ja valtiomies Francis Bacon (1561-1626) on jättänyt jälkensä populaariin kielenkäyttöön lähinnä tiedon ja vallan yhteyttä peräänkuuluttavalla teesillään, mikä on myöhemmin tuonut hänelle kyseenalaisen maineen materialistis-instrumentalistisen luontokäsityksen pioneerina ja luontoa häikäilemättömästi manipuloivaan pyrkivien ideologioiden arkkitehtinä. Sittemmin feministisesti suuntautuneet tutkijat ovat nähneet Baconin luontoa passivoitavassa lähestymistavassa oikeutuksen myös naisten alistamiselle ja patriarkaatin harjoittamalle kontrollille. Negatiivisiin mielikuviin on omalta osaltaan vaikuttanut tutkimuskirjallisuudessa sitkeästi pintansa pitänyt kuva Baconista häikäilemättömänä oman eduntavoittelijan ja utilistinä.

Vaikka jälkimaailma onkin löytänyt Baconista paljon kielteisiä piirteitä, tämä oli myös mitä monipuolisin renessanssi-ihminen ja aktiivisesti elämään suuntautunut reaalipoliitikko, mikä käy ilmi Tuukka Tomperin kirjoittamasta johdan-

nosta Baconiin ja tämän ajatteluun. Baconin urakehitykselle antoi kuitenkin kohdalokkaan takaiskun syyte lahjusten vastaanottamisesta, minkä seurauksena oli passitus Toweriin. Kuninkaan armahduksesta huolimatta Baconilta estettiin loppuiksi pääsy julkisiin virkoihin, mistä syystä hän keskittyi kirjallisiin töihin, omaksuen esikuvaltaan Michel de Montaignelta esse-muodon omimmaksi ilmaisumuodokseen. Bacon elätteli mielessään haavetta tieteiden kokonaisvaltaisesta uudistamisesta. Mahtipontinen hanke sai kantaa nimeä *Magna instauratio imperii humani in naturam*, ”suuri uudistus ihmisen vallassa luontoon” (s. 78). Moniosaiseksi kaavailtu teos jäi kuitenkin kesken-eräiseksi, sillä Bacon sai elinaikanaan valmiiksi ainoastaan osat *The Advancement of Learning* (1605, Oppineisuuden edistäminen) sekä *Novum Organum* (1620, Uusi Organon). *New Atlantis* ilmestyi postuumina Baconin kuoleman jälkeisenä vuonna osana luonnonhistoriallista teosta *Sylva Sylvarum* (Metsien metsä).

Baconin tyyli on melko raskassou- tuista, ja kirjoittajan rationaalisen konservatismiin läpitunkema elämänasenne näkyy tietynlaisena puisevuutena ja huumorintajuttomuutena. Voi vain kuvitella, kuinka paljon kärsivällisyyttä *Uuden Atlantiksen* kääntäminen on suomentaja Topi Makkoselta vaatinut, niin mallikkaasti kuin hän tehtävästään suoriutuu- kin.

Uusi Atlantis lähtee liikkeelle samankaltaisesta alkuasetelmasta kuin monet muutkin 1500- ja 1600 -lukujen utopistiset romaanit. Reitiltään eksyneet laivamatkalaiset päätyvät sattumalta muusta maailmasta eristäytyneelle Etelämeren saarelle, jonka Bacon on nimennyt Bensalemiksi. Tutustuminen saareen ja sen asukkaisiin antaa kertojalle tekosyyntä tuoda julki näkemyksiä ihanneyhteiskunnasta. Baconin malliyhteisön voima on vahvassa patriarkaatissa, perhekesksyydessä, kristillisyydessä, väestön hallinnoimisessa ja siveellisten kansalaisten kasvatuksessa, eristäytyneessä maantieteellisessä asemassa, taloudellisessa omavaraisuudessa sekä tie- teessä. Erilaisilla virka- ja arvohierarkioilla sekä seremonioilla on keskeinen rooli.

Bacon kirjoitti utopiensa keskellä poliittista kuohuntaa, jota leimasi kiista parlamentin ja kuninkaanvallan välillä. Aikakausi oli myös kiihkeiden uskonsotien ja 30-vuotisen sodan aikaa. Päivästoin kuin esimerkiksi More Bacon ei kuitenkaan pyri utopiassaan ottamaan suurestikaan kantaa aikakautensa sosiaalisiin tai po-

liittisiin kysymyksiin. Paljon enemmän häntä kiinnosti tiede, jonka ydin on Bensalemin ideaalinen tiedeyhteisö, ”Salomonin huone”. Kuvitteellisten tiedemies- tensä kautta Bacon sai tilaisuuden esitellä uutta tieteenteoriaansa: tärkeintä on skolastisen ja aristotelisen perinteen vatustaminen, ihmisten vapauttaminen ”idoleiksi” nimetyistä ennakkoluuloista ja tiedonhankinnan suuntaaminen palvelemaan käytännön edistystä ja hyötynäkö- kohtia. Induktiivis-kokeellisten metodien soveltaminen oli Baconin mielestä avain tieteelliseen edistykseen.

”Salomonin huoneen” tiedemiesten tekemät keksinnöt eivät nykylukijasta tunnu kuitenkaan kovinkaan mullista- vilta, ja Baconin tekstistä löytyy lisäksi runsaasti uskontoon ja esoteerisyyteen viittaavaa terminologiaa. Tosin olen Tomperin kanssa samaa mieltä siitä, että Baconin kristillisuus ei välttämättä ollut vakau- muksellista vaan pikemminkin vastaus ajan tarpeisiin ja keino suojautua kritii- kiltä (s. 89). Baconin tiedekäsitystä voisi luonnehtia pikemmin elitistiseksi kuin demokraattiseksi, sillä ”Salomonin huo- neella” on tutkimuksen monopoli: ”Ja meidän tapoihimme kuuluu myös se, että neuvottelemme, mitkä keksinnöistämme ja löydöistämme julkistetaan, ja mitkä ei. Me kaikki vannomme salaavamme ne asiat, jotka katsomme aiheellisiksi pitää salassa” (s. 136), Bacon selittää utopialai- sensa suulla. Baconin tieteen etiikkaa kos- kevat pohdiskelut antavat ajattelemisen aihetta myös nykypäivän ihmiselle. Sa- mojen kysymysten parissahan kamppai- lemme edelleenkin.

Hume — Täydellisen valtion idea

Skottilaisen valistuksen merkkimiehen, fi- losofi David Humen (1711-1776) poliitti- nen esse *Täydellisen valtion idea* (1752, *Idea of a Perfect Commonwealth*) poikkeaa muista suomennosvalikoiman teksteistä siinä, että kirjoituksessa on vain vähän suoranaisesti ”utopistisia” aineksia eikä lainkaan kaunokirjallista viitekehystä. Es- seen pääosa on omistettu vallanjaon, vir- kanimikkeiden sekä oikeusprosessin ku- vailulle. Humen tärkein vaikutuslähde oli James Harringtonin *The Common- wealth of Oceana* (1656), mutta ylipäänsä Hume suhtautui utopioihin melko krii- tisesti. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna voidaankin nähdä tiettyä ironiaa siinä, että Hume esitellään utopioita käsitte- lässä teoksessa.

Täydellisen valtion idean mukaan otaminen puolustaa kuitenkin paikkaansa, sillä teos heijastaa tärkeää muutosprosessia siirryttäessä 1600- ja 1700-lukujen utopistiseen suunnitteluun. Humea käsittelevän osuuden kirjoittajan Petri Koikkalaisen mukaan ”Harrington ja Hume korostavat ”utopististen” muutosten juurten löytyvän vallitsevan todellisuuden jo sisältämistä mahdollisuuksista.” (s. 143). Koikkalainen näkee Humen esseen esityksenä eräänlaisesta valtion ”ideaaliteydestä” tai ”perikuvasta”, joka ei viittaa mihinkään olemassaolevaan ilmiöön mutta joka ei toisaalta ole puhdasta fiktiotakaan. Hän pitää myös todennäköisenä, että Humen tarkoituksena oli esittää ainoastaan yksi mahdollinen vaihtoehto täydelliseksi valtioksi, ei yhtä ja lopullista totuutta. (s. 144). Juuri Humen tapa esittää vaihtoehtoja ja vertailla hallitusmuotoja toisiinsa kuvastaa valistuksen keskeistä aatesisältöä, ihmiskeskeisyyttä, järkipärisen suunnittelun ensisijaisuutta sekä auktoriteettiuskosta vapautumista. Humen esseitä (Esseiden kirjoittamisesta, 1741-1742, suom. Mikko Lehtonen; Taitojen ja tieteiden synnystä ja alkuperästä, 1742, suom. Juha Koivisto) on ilmestynyt aikaisemmin suomeksi teoksessa *Mitä on valistus?* (toim. Juha Koivisto et al. Vastapaino, Tampere 1995).

Utopian suhde todellisuuteen

Esityksessään utopistisen ajattelun vaiheista Mikko Lahtinen määrittelee lähtökohdaksi ”utopian” ja ”utopismin” ”laajan tulkinnan”, mikä käytännössä merkitsee myös senkaltaisten utopististen suunnitelmien ottamista tarkastelun kohteeksi, joilla ei ole havaittavia yhtymäkohtia Moren *Utopiaan* (s. 170). Utopioiden tarkastelu tämänkaltaisessa hyvin laajassa kontekstissa tarjoaa aiheen käsittelylle lähes rajattomat mahdollisuudet. Koska joitakin rajanvetoja on luonnollisesti tehtävä, Lahtinen keskittyy länsimaiden tuottamiin utopioihin, suomalainen utopiakirjallisuus sekä ei-länsimaiset tulevaisuusfantasiat sen sijaan jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Utopian käsitteen määrittelemisen on eräs utopiatutkijoita eniten askarruttaneista kysymyksistä. Siinä missä toiset tutkijat ovat kelpuuttaneet vain kirjalliset tuotokset utopioihin kuuluviksi, toisille utopistisuudessa on kyse paljon suuremmista ja laajemmista kysymyksistä. Rajanvedot ovat viime kädessä kirjoittajan sub-

jektiiivisistä kriteereistä kiinni. Lahtisen esityksessä määrääväksi kriteeriksi nousee utopistisen kuvitelman avaama ”transsendentti” ulottuvuus, jonka mukaisesti ”laajimmillaan utopiaksi on katsottu miltei mikä tahansa teos tai ajattelutaipumus, johon sisältyy utopinen, olemassaolevan todellisuuden tuolle puolelle viitettava, transsendentti elementti.” (s. 171).

Utopian ja sen heijastaman todellisuuden välinen suhde on eräs Lahtisen keskeisistä teemoista. Utopistien valitsemat lähestymistavat ovat hänen mukaansa vaihdelleet olemassaolevan yhteiskunnan totaalisesta negatiivisuudesta verraten konservatiiviseen olevien olojen reformaatioon. Molemmista tapauksissa on kyse ”kontrastivaikutuksesta” (s. 71), joka perustuu ihannoidun utopistisen maailman ja olemassa olevan todellisuuden vertaamiselle. Antiutopia puolestaan lähestyy kohdettaan vastakkaisesta näkökulmasta käsin, joka sekin perustuu vallitsevan todellisuuden arvostelulle, paljastamalla ne kohtalokkaat seuraukset, joita vallitsevan kehityslinjan noudattaminen voisi pahimmillaan tuoda tullessaan (s. 171).

Utopioita on perinteisesti tarkasteltu lähinnä niiden poliittisen ohjelmallisuuden näkökulmasta tai edistysajattelun ideologisena kasvualustana. Eittämätön tosiasia kuitenkin on, että ”utopiaa ei ole läheskään aina tarkoitettu vakavasti otettavaksi poliittiseksi manifestiksi.” (s.173). Laajasti määriteltynä onkin ajateltavissa, että jopa mielikuvituksen stimulaatioksi luotu massaviihde sekä taivaskanavien avaamat fantasiamaailmat voitaisiin lukea utopioihin: ”Utopia voi olla kaupallista viihdettä, pelkkä mielikuvituksen kiihoke tai sitten lohduttaja ja toivon ylläpitäjä. Utopioiden ja muiden fantasioiden vetovoimasta todistavat... tieteiskirjat ja fantasiaelokuvat. Viihdyttävä, lohduttava tai toivoa herättävä utopia voikin hyvin olla mukana lujittamassa olemassa olevaa järjestystä: Fantasiat ovat osa kapitalistista viihde- ja tajuntateollisuutta, ja alistetut ihmiset tyytyvät uskonnollisten taivaskuvitelmiensa suomaan lohtuun tai turruttavat itsensä kaupallisella massaviihdeellä.” (s. 173).

Juuri utopioiden ”transsendentti” ulottuvuus on ollut synnäksi siihen, että utopisteja on kautta aikojen kritisoitu realismin puutteesta. Tästä johtuen utopioihin ja niiden laatijoihin on omaksuttu valittavan usein pejoratiivisen vähättelevä asenne. Lahtisen mielestä ”utopistiksi” leimaaminen on ollut kätevä ase vihollisen lyömiseksi ja naurunalaiseksi tekemiseksi:

”Utopismi” tai ”utopistisuus” ovat usein juuri poliittisia leimoja, joilla kriittisiltä tai epämiellyttäviltä ajatuksilta ja pyrkimyksiltä voidaan pyrkiä viemään olemassaolon oikeutus vaikkapa karrikoimalla ne irtokuvikseen, antiutopioiksi.” (s. 237). Niinpä esimerkiksi Ranskassa utopian synonyyminä nähtiin pitkään ”chimère” (suom. khimaira) (s. 201).

Pejoratiivisuuden ilmauksena on pidettävä myös sitä, että 1700-luvun saksalaisissa sanakirjoissa utopian vastineeksi tarjottiin ”Laiskurien maata” (Schlaraffenland), paikkaa, jossa ”muka voisi elää tekemättä työtä” (s. 208). Tosiasiallisestihan utopiat eivät suinkaan ihannoineet ”ikuista sunnuntaita” (s. 208), sillä työnteko on aina ollut utopistisen kirjallisuuden keskeinen arvo - tosin työpäivän lyhyttä ja työn helppoutta korostaen.

Antiikista nykypäivään

Selostaessaan utopistisen ajattelun historiallisia vaiheita Lahtinen on kyennyt mahdollistamaan uskomattoman paljon materiaalia näinkin suppean esityksen puitteisiin. Käsittely etenee kronologisen systemaattisesti halki vuosisatojen lähtien liikkeelle antiikin kulta-aika -myyteistä ja juutalais-kristillisistä paratiisikuvitelmista ja päätyen tieteiskirjallisuuden dystoopisiin tulevaisuusfantasioihin. Eräät aikakaudet kuten renessanssi nousevat esiin erityisen suotuisina utopistisen suunnittelun kannalta. Aktiivisen elämänsänteen arvon korottaminen, kansalaishumanismi, tieteiden ja taiteiden kukoistus, löytöretket sekä laajamittainen taloudellinen ekspansio muokkasivat aikakauden yleistä ilmapiiriä utopioille myönteiseen suuntaan.

Ei myöskään liene puhdasta sattumaa, että moderni utopiakirjallisuus syntyi iloittavan karnevalismin ja rabelaismaisen leikkimielisyyden ilmapiirissä. Utopiat tarjosivat rajattomat mahdollisuudet mielikuvituksellisten vastamaailmojen rakentelulle, sanaleikeille ja vallitsevan todellisuuden vastakohtakseen kääntämiselle: ”Utopistisen ajattelun suotuisa ja rikas kehitys oli mahdollista kulttuurissa, jossa uuden etsimiseen ja luomiseen suhtauduttiin myönteisesti, ja myös huumori ja leikinlasku olivat suuressa arvossa.” (s. 183).

Lahtisen esityksestä käy selkeästi ilmi myös se merkittävä murros, mikä oli ominainen 1700-luvun valistuksen tuotantamille utopioille. Tuolloinhan utopistit

alkoivat enenevässä määrin siirtyä perinteisistä paikkautopioista näitä dynaamisempiin tulevaisuusutopioihin. Seuraavan vuosisadan kuluessa kapitalismin, kaupungistumisen ja teollistumisen vaikutukset alkoivat entistä voimallisemmin heijastua utopistisessa kirjallisuudessa, ja vähitellen tuli yhä tavanomaisemmaksi sijoittaa utopioita kaukaisen ja muusta maailmasta eristetyn paikan sijasta Pariisin, Lontoon tai Bostonin kaltaisiin moderneihin suurkaupunkeihin (ss. 190-191, s. 204). 1800-luvulle löivät leimansa myös utopisti-sosialistien sekä anarkistien yhteiskuntakokeilut sekä sosialismin ja darwinismin kaltaisten oppien lisääntynyt vaikutus utopistiseen suunnitteluun (ss. 201-219).

Etenkin toisen maailmansodan jälkeisille vuosikymmenille on ollut tyypillistä antiutopistisen suuntauksen tai ”pelon utopioiden kehityslinjan” vahvistuminen (s. 219). Toisaalta on ollut nähtävissä merkkejä myös positiivisemmasta asennoitumisesta utopioihin, mikä näkyy esimerkiksi saksalaisen filosofin Ernst Blochin (1885-1977) ajattelussa. Blochin, joka katsoi utopioissa kiteytyvän ”toivon periaatteen”, keskeinen idea oli, että ”utopistisen ajattelun arvokas ydin sisältyy ideaan, että olemassa olevaa todellisuutta parempi maailma on mahdollinen - se ei ole mahdottomuus.” (s. 222). Ongelmana oli ollut vain se, että utopisteilta oli puuttunut pätevä ”matkasuunnitelma” siitä, miten utopistiseen olotilaan voitaisiin käytännössä siirtyä. Ollakseen vakuuttava utopian tulisi toisin sanoen muuttua ”konkreettiseksi utopiaksi” (s. 222). Totta onkin, että utopioissa esitetyt reformit ovat jääneet pelkiksi ihanteiksi kun utopiakirjailijat eivät ole esittäneet asiallista kuvausta siitä siirtymäprosessista, joka on tuottanut ideaaliyhteiskunnan. Juuri tästä ”matkasuunnitelman” puuttumisesta johdetaan pitkälti se pejoratiivinen arvolutaus, jota utopisteihin ja näiden kirjallisiin tuoksiin on kohdistettu.

Blochin ohella Lahtinen nostaa esille myös toisen saksalaisen, Karl Mannheimin (1893-1947) ja tämän teoksessaan *Ideologie und Utopie* (1929) esittämän kah-tiajaottelun ”ideologian” ja ”utopian” välillä. Mannheimin keskeinen kysymys oli, ”miten hallitseva tietämisen tapa, ideologia, ja sen taustalla oleva kollektiivinen tiedostamaton muodostuivat, ja toisaalta, miten vallitsevan ideologian kiistävä utopistinen mentaliteetti saattoi syntyä.” (s. 224). Mannheimin mukaan mikä tahansa teoria tai oppi, joka oli vielä ”haastajan

asemassa” voi viitata ”utopistiseen mentaliteettiin”. Kyseisen logiikan mukaisesti ajateltuna mitä erilaisimmat aatteelliset suuntaukset aina liberalismista sosialismiin ja marxismiin olivat ”utopioita” niin kauan kuin ne eivät olleet tulleet osaksi ”konservatiivista sosiaalista järjestystä.” (s. 224). Utopiasta tulee näin ollen ideologia vasta sen jälkeen, kun se on omaksuttu osaksi legitimoitua ja virallista valtakulttuuria. Mannheimilainen tapa käsittelee miltei mikä tahansa nousemassa oleva aate ”utopistisen mentaliteetin” rakentajaksi oikeuttaa näin ollen sisällyttämään utopian käsitteen piiriin hyvin moninaisia ilmiöitä, luoden täten omalta osaltaan pohjaa utopian ”laajalle tulkinnalle”.

”Historian lopun” tunnelmien leimamana aikakautena toivon utopiat ovat Lahtisen mukaan kuitenkin jääneet pessimistisempien tulevaisuuskuvien varjoon, vaikka toisaalta esimerkiksi kiinnostus futurologiaa ja tulevaisuuden tutkimusta kohtaan on lisääntynyt. 1900-luvun lopun ilmapiiriä, jota Jürgen Habermas on kuvannut termillä ”uusi yleiskatsauksettomuus”, onkin karakterisoinut ”utooppisen elementin puuttuminen” (s. 229). Lahtinen nimittää nykyisin vallalla olevaa tulevaisuuteen suuntautunutta orientoitumistapaa osuvalla termillä ”kyyninen optimismi”, jolla hän viittaa ”mentaliteettiin, jossa kyyninen, jopa vihamielinen suhtautuminen kapitalismin ylittämisen mahdollisuuteen yhtyy optimistiseen uskoon järjestelmän sisäisen uudistumisen mahdollisuuksista niin tieteen ja teknologian kuin politiikan ja taloudenkin keinoin.” (s. 229).

Utopiat herättävät toivoa paremmasta

Esityksensä loppupuolella Lahtinen palaa kysymykseen utopian suhteesta ”vaikuttavaan todellisuuteen”, jättäen lukijan pohdittavaksi seuraavan kysymyksen: ”Voiko utopian ja olemassa olevan todellisuuden välistä juopaa mitenkään kuroa umpeen?” (s. 231). Eli erottaako ”machiavelliläistä realismia” ja ”morelaista utopismia” ylittämätön kuilu: ”Edellyttääkö ”reaalipoliittisesti” pätevä vaikuttavan todellisuuden analyysi luopumista ”transsendenteista”, utooppisista kuvitelmista?” (s. 231)

Tähän perustavanlaatuisen kysymyksen voidaan tuskin antaa yksiselitteistä vastausta. Varmaa joka tapauksessa on, että ainakin jonkinasteinen utooppinen kuvittelu on suoranainen ehto sille, että yhteiskunnallisia muutoksia ylipäänsä voi-

daan aikaansaada. Ovathan kaikki tärkeimmät länsimaisia yhteiskuntia muokanneet ideologiat saaneet alunperin alkunsa utopistisina visioina paremmasta maailmasta, ja monia utopistisia suunnitelmia on myös yritetty soveltaa käytännön yhteiskuntakokeiluina. Utopioiden sisältämien täysien mahdollisuuksien löytäminen ja hyödyntäminen edellyttää utopioiden laatijoilta kuitenkin tähänastista syvällisempää realiteettien tajua.

Utopistien tulisi näin ollen kyetä antamaan vakuuttava ”matkasuunnitelma”, mikä on Lahtisen mielestä välttämätön edellytys sille, että voidaan puhua ”konkreettisesti utopiasta” eikä pelkästä ”uskon varaan rakentuvasta fantasiasta”. Mutta ”matkasuunnitelman” puuttumisesta huolimattakin ”utopioiden herättämää myötätuntoa tai toivoa ei tietenkään tule vähellä” (s. 236). Lahtisen esityksestä jääkin viimekätiseksi vaikutelmaksi positiivinen ajatus siitä, että utopioiden suurin arvo piilee juuri niiden kyvyssä katalysoida sosiaalista mielikuvitusta, mikä on kaiken muutoksen ja edistyksen ehto. Renessanssin universaalisten utopioiden laatijat loivat pohjan sille suurelle ideologiselle ja filosofiselle muutosliikkeelle, joka sai kantaa valistuksen nimeä, ja jonka perintö elää edelleen.

Matkoja utopiaan edesauttaa toivon mukaan aikaisempaa positiivisemmän asennoitumistavan omaksumisessa suhtautumisessa utopioihin ja niiden laatijoihin. Useasta eri näkökulmasta aihetta valottava teos osoittaa, kuinka monipuolisesta ja monia elämän osa-alueita kosketelevasta ilmiöstä utopioissa lopultakin on kysymys. Matkoja utopiaan sopii mainiosti innoittajaksi myös niille, jotka eivät aikaisemmin ole utopioihin syvällisesti perehtyneet. Kirjan lopusta löytyy myös korkeatasoinen utopioita käsittelevä kirjallisuusluettelo sekä tietoja www-sivuista, jotka tarjoavat hyödyllistä opastusta matkalla utopiaan.

VALISTUSAJAN KLASSIKKO ALENNUSKORISTA

Cesare Beccaria, *Rikoksesta ja rangaistuksesta* (*Dei delitti e delle pene*). Suomentanut Kai Heikkilä, johdantoluku Maija Tuomikoski, nootit K.J. Lång ja Anne Koskela. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 8/98. Edita, Helsinki 1998. 146 s.

JOKAISEN KLASSIKKOSUOMENNOKSEN pitäisi saada edes jonkinlainen vastaanotto, oli se kiittävä tai kriittinen. Tuntuu lähes käsittämättömältä, että jonkin Euroopan yhteiskunnalliseen kehitykseen vaikuttaneen teoksen suomennos jää kokonaan huomaamatta. Näin on kuitenkin käynyt. Cesare Beccarian *Rikoksesta ja rangaistuksesta* (*Dei delitti e delle pene*, 1764) ilmestyi Kai Heikkilän kääntämänä ja Editan kustantamana 1998 (Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 8/98). Minun käsiini se osui vasta poistomyymälän alennuskorista.

Cesare Beccaria (1738-94) kuului Milanon valistuspiireihin. Hänet yhdistetään *Il Caffè* -lehteen, jonka tarkoituksena oli luoda uusi, laajempi kulttuuri erityisesti ranskalaisten esikuvien mukaan. Valistusajan teemoista keskeisiksi nousivat lainsäädännön uudistaminen ja yleisemmin yhteiskunnallisen järjestelmän kehittäminen, mutta lehti myös taisteli vanhentuneina pitämiään kirjallisuuskäsityksiä ja kielellistä purismia vastaan. Aluksi hyvinkin kiinteä ryhmä, jonka keskushahmoja olivat Verrin veljekset Pietro ja Alessandro, keskusteli vilkkaasti Nyrkkiakatemian (Accademia dei Pugni) istunnoissa. Beccarian kirjoitukset rahataloudesta ja lainkäytöstä syntyivät tavallaan yhteenvetona monopolvisista ja moniäänisistä keskusteluista, jotka jatkuivat vielä kirjojen

eri laitosten välillä. Verrit myöhemmin vaativatkin osaa *Dei delitti e delle pene* -teoksen kunniaa itselleen.

Rikoksesta ja rangaistuksesta on ehdottomasti Beccarian ja koko Milanon piirin kirjoituksista kuuluisin. Monet historia- ja hakuteokset mainitsevat vain, että siinä vastustetaan kuolemantuomiota ja kidutusta. Myös suomennokseen liittyvän, sinänsä informatiivisen johdantoluvun kirjoittaja Maija Tuomikoski toteaa, että se on rikosoikeuden klassikko. On kuitenkin syytä korostaa, että teos on yhteiskuntafilosofinen, koska sen esittämä hyvin johdonmukainen näkemys siitä, millaisia hyvät lait ja rikosoikeuden käytännöt ovat, perustuu selkeään näkemykseen yhteiskunnasta ja ihmisestä. Beccarian esitykset vaativat lisäksi toteutuakseen yhteiskunnan muuttumista tavalla, jonka hän myös esittelee ja perustelee. Se on siis poliittinen ohjelma. Innoituksen lähteinä ovat erityisesti Montesquieu ja Helvétius, ja heidän kauttaan ajan englantilainen filosofia.

Rikoksista ja rangaistuksista

Beccaria käsittelee koko joukon lakeihin liittyviä piirteitä, myös varsin teknisiä yksityiskohtia, mutta ennen kaikkea hän näkee lainsäädännön (siis lait) yhteiskun-

tajärjestyksen ytimenä. Hän perustelee uudistuksia järkiperaisesti, ja kritikoii samalla kärkevästi oman aikansa todellista lainkäyttöä. Valistusoptimismistaan huolimatta hän katsoi, että valtion saattoi saada oikealle tolalleen vain valistunut yksinvaltiias. Koulutuksen ja sivistyksen leviämisen tie oli liian pitkä ja uudistuksilla kiire. Toisaalta kansalaiset eivät oikein tunne omaa intressiään – heidän todellisten etujensa turvaamiseksi tarvittiin joka tapauksessa ”lakien tyranniaa”, jonka parhaiten takasi yksi valistunut yksilö.

Argumentoinnin lähtökohta ei ole mitenkään yllättävä: yhteiskuntasopimus, jonka tavoitteena on yksilön henkilökohtainen turvallisuus. Kukin luopuu osasta vapaudestaan, mutta vain siinä määrin kuin on välttämätöntä, ja tästä luovutusta vapaudesta syntyvät lait. Lakien päämäärä ja tarkoitus on ”suurin mahdollinen onni mahdollisimman monille”. Hallitsija puolustaa haltuunsa uskottua yhteistä hyvää, ja tähän perustuu hänen oikeutensa rangaista. Hyvien lakien seurauksia on mm. yksilöiden toimeliaisuuden kasvaminen. Beccarian näkökannalta rangaistavia rikoksia ovat yhteishyvä vastaiset teot ja ainoa peruste arvioida rikosten vakavuutta on niiden kansakunnalle tuottama haitta. Synnin ja rikoksen hän erotti ehdottomasti toisistaan.

Lakeja ja rangaistuksia pohtiessaan Beccaria aina mainitsee yksilön turvallisuuden ja vapauden vaatimukset. (Näistä huomautuksista syntyy yksilön poliittisenkin vapauden edellytysten kuvaus.) Tähän liittyivät Beccarian ajan lainsäädännön suurimmat puutteet ja samalla uudenlaisen yhteiskunnan syntyä estävät piirteet: rangaistusten julmuus ja rikosprosessin mielivaltaisuus. Jälkimmäisen haitan torjumiseksi oli lait laadittava selkeiksi ja yksiselitteisiksi, ja rangaistuksen oli oltava varma. Beccaria halusi poistaa kaiken tuomarin harkinnan; tämän tuli vain selvittää tosiasiat, ja oikeudenkäynnin tulos selviäisi samalla ”geometrisesti”. Beccaria oli kovin optimistinen ajatellessaan, että lakeja voitaisiin laatia niin, ettei mitään tulkinnan varaa olisi. Optimistinen on myös se valistusajan ajatus, että opin leviäminen kansan keskuuteen tekee siitä kaikella tavoin hyveellisen ja suvaitsevaisen, joten mainio keino rikosten välttämiseksi on jo se, että lakikirja on julkinen ja kaikille ymmärrettävä.

Rangaistusten julmuutta vastaan Beccaria esitti periaatteen, jonka mukaan rangaistusten tulee olla mahdollisimman lieviä ja niiden on vastattava rikosta. Niinpä väkivallasta oli aina määrättävä ruumiillinen rangaistus, varkaudesta sakkoja tai pakkotyötä yhteisön hyväksi, ja kunnian loukkaamisesta kunnian menetys. Beccarian aikana yleinen tapa päästää väkivaltaiset sakoilla oli tietenkin tämän vastavuuden periaatteen vastainen ja rinnasti Beccarian mielestä ihmiset esineisiin.

Kovin modernilta kuulostaa huomio, että oikeudenkäynti on saatettava loppuun mahdollisimman nopeasti. Jos se pitkittyy, katkeaa rikoksen ja rangaistuksen välinen yhteys, ja tuomittu alkaa pitää rangaistusta epäoikeudenmukaisena. Toinen pitkiin oikeudenkäynteihin liittyvä ongelma on se, että tutkintavankeus on luonteeltaan tuomion kaltainen, ja syytönkin joutuu sen kokemaan.

Rangaistuksista julmin on kuolemanrangaistus, jota Beccaria pitää täysin hyödyttömänä ja tarpeettomana yhteiskunnan kannalta. Beccaria tarkastelee kuuluisassa luvussa asiaa yhteiskuntasopimuksen,

yhteiskuntarauhan, lakien kunnioituksen ja psykologian kannalta. Beccarian näkemys oli aikanaan (!) hyvin radikaali, eikä kuolemanrangaistuksesta hevin luovuttu. Sen sijaan hänen kidutuksen vastaiset argumenttinsa purivat paremmin; kidutus kiellettiin monissa maissa jo 1760-luvulta lähtien juuri Beccarian teoksen ansiosta.

Teoksesta löytyy myös eräitä oikeus-sosiologisia huomioita. Varkauksista hän sanoo, että ne yleensä johtuvat hädästä ja epätoivosta ja että niitä tekevät ”ne onnettomat ihmiset, joille omistusoikeus (kauhistuttava ja ehkä tarpeetonkin oikeus) ei ole suonut muuta kuin karun olemassalolon”. Hän myös totesi, ettei rangaistusta voi pitää oikeudenmukaisena, mikäli laki ei ole pyrkinyt yhteiskunnalliset olosuhteet huomioonottaen torjumaan kyseistä rikosta parhaalla mahdollisella tavalla.

Beccarian ajattelussa hyvien lakien tehtävänä oli tukea yksilöiden toimeliaisuutta ja yritteliäisyyttä. Niinpä oli kohotettava itse kunkin elintasoja ja kehitettävä mm. velallisia koskevia lakeja niin, että petollinen ja viaton velallinen erotettiin toisistaan.

Rikoksesta ja rangaistuksesta päättyy Beccarian nasevaan yhteenvetoon ohjelmastaan: ”jotta mikään rangaistus ei olisi yhden tai useamman yksittäiseen kansalaiseen kohdistama väkivallanteko, sen tulee poikkeuksetta olla julkinen, välitön, tarpeellinen, olosuhteisiin nähden lievin mahdollinen, suhteutettu rikokseen ja laissa säädetty”.

Suomennoksen johdantoluvussa kerrotaan mielenkiintoisesti *Dei delitti e delle pene* -teoksen leviämisestä ja vaikutuksista. Beccaria pääsi itsekin toteuttamaan ajatuksiaan. Hän osallistui sekavan mittaja rahajärjestelmän kehittämiseen ja ehti myös vaikuttaa Lombardian rikoslainsäädännön uudistustyöhön.

Lakikieliltä ja filosofista kielenkäyttöä

Dei delitti e delle pene -teos on enimmäkseen hyvin selkeää kieltä, vaikka välissä on rakenteeltaan monimutkaisiakin jak-

soja. Kai Heikkilä on onnistunut hyvin välittämään Beccarian ajatukset suomalaiselle lukijalle. Tekstistä näkee kyllä, että suomentaja on juristi. Hänellä on taipumus kääntää yleiskielisiä sanoja ja filosofisia termejäkin juridisin kääntein, esim. sanasta *raziocinio*, päättely, on tullut todisteluketu. Omasta kokemuksesta voin vakuuttaa, että on sitä parempi, mitä useampi henkilö lukee suomennosta kriittisesti ennen sen julkaisemista. Tässäkin tapauksessa olisi ainakin muutama (alkutekstiin kuulumaton) koukero voinut karsiutua. Filosofista yleissivistystä omaava lukija taas olisi varoittanut, ettei syllogismi ole johtopäätös eivätkä passiot ole tunteellisuutta. Käännöksessä häiritsevät myös eräät anakronistiset sanavalinnat, mm. ”toisiinsa liittyvät käsitejärjestelmät” (*idee complesse*) ja ”poliittinen järjestelmä” (*corpo politico*).

Kun alkuteksti on 1700-luvulta, on kääntäjän aina muistettava, että sanojen ja termien merkitys ei välttämättä ole sama kuin nykykielessä. Asiaa vielä mutkistaa se, ettei ilmeiseltä näyttävä vastine kohdekielessä ehkä ollenkaan tarkoita samaa asiaa kuin kirjailijan itsensä käyttämä sana. *Rikoksesta ja rangaistuksesta* -teoksessa ongelmaksi osoittautuu adjektiivi *politico*, jota ei voi kääntää mekanisestisesti sanalla ’poliittinen’, jonka merkityskenttä suomessa on hyvinkin kapea. Usein Beccarian *politicoa* vastaisi ’yhteiskunnallinen’, ’valtiollinen’ tai jokin laajempi ilmaus. Nyt suomennoksen sivulla 75 voidaan lukea, että poliittisesti välinpitämättömällä ”on aikaa omistaa kaikki voimansa kiivaaseen ja turhanaikaiseen väittelyyn”. Tosiasiassa pykälässä XXIV puhutaan joutilaista (*oziosi*), jotka eivät edistä työllään tai pääomallaan yhteiskunnan toimeliaisuutta, vaan voivat käyttää aikansa (vaikka poliittiseen) kiistelyyn.

Cesare Beccarian *Rikoksesta ja rangaistuksesta* on, paitsi eittämätön klassikko, edelleen yllättävän ajankohtainen teos. Mahdollisimman monen tulisi lukea se. Kirjoja voi tiedustella lähimmästä poistopisteestä tai divarista.

UTOPIA JA JÄRKI: PORVARILLISEN HISTORIAN- FILOSOFIAN ALUSTA MAX HORKHEIMERILLA

G. W. F. Hegel¹ kritisoi modernisoitumisen tuottamaa inhimillisen tietoisuuden ja kokemuksen jakautumista kahdella tasolla kahteen toisilleen vastakkaiseen alueeseen: järki/tiede versus uskonto, sekä yksilö versus kollektiivi. Max Horkheimerin (1895-1973) ensimmäinen laajemmalle levinnyt teos *Angfänge der burgerlichen Geschichtsphilosophie*² sisältää tämän niin sanotun modernin kriisin tarkastelun porvarillisen historianfilosofian ja sen aikaansaamien idealististen vastareaktioiden kritiikkiä. Horkheimer toteuttaa teoksessaan porvarillisen yhteiskunnan ja historianfilosofian kritiikin tarkastelemalla Niccolò Machiavellin, Thomas Hobbesin, utopistien ja Giambattista Vicon filosofisia näkemyksiä. Horkheimer liittää nämä näkemykset osaksi laajempaa yhteiskunnallista tuotantoprosessia. Hänen mukaansa näiden kolmen filosofin näkemykset saivat alkunsa nousevan porvariston dynamiikasta ja sen vuoksi ne perustuvatkin ja ovat merkkeinä syntymässä olleen porvariston konkreettisille tarpeille, intresseille, ristiriidoille ja toiveille.³

Porvarillisen historianfilosofian alkuna Horkheimer pitää renessanssia, sitä hetkeä ihmiskunnan historiassa, jolloin luonnontieteet ryhtyivät selittämään systemaattisesti luonnontapah-
tumuksia. Luonnonlakien ymmärtäminen mahdollisti luonnon hallinnan, jonka kautta teknologia ja teollisuus alkoivat kehittyä nopeasti. Horkheimerin mukaan ”porvarillinen tiede on erottamattomasti yhtä teollisuuden ja teknologian kehittymisen kanssa, eikä sitä voida ymmärtää irrallaan porvarillisen yhteiskunnan herruudesta luontoon”⁴. Porvarillinen yhteiskunta ei kuitenkaan perustu ainoastaan luonnon alistamiseen vaan myös ihmisen herruuteen toista ihmistä kohtaan. Horkheimerin⁵ mukaan Machiavellin kirjoituksissa tällaista ihmisten alistamista kutsutaan ”politiikaksi”. Machiavellin suuruus filosofina on Horkheimerin mukaan jo siinä, että tämä kehitti porvarillisen yhteiskunnan aattona uuden politiikan muodon, joka perustui modernin fysiikan ja psykologian periaatteille. Machiavellin yksinkertainen ja systemaattinen tarkoitus oli kehittää havaintojen ja noista havainnosta peräsin olevien faktojen pohjalta periaatteita ja metodeja, joiden avulla ihmiset voisivat alistaa toiset ihmiset valtaansa.

Jo porvarillisen yhteiskunnan alkuvaiheista saakka ihmiskunta tuli määritellyksi luonnontieteiden mekaanisten ja universalisoitujen lakien avulla. Tuolloin uskottiin, että oli olemassa ikuinen luonnollinen laki, joka määrittä ihmisten tekoja ajasta ja historiallisesta tilanteesta riippumatta. Pohjautuessaan tähän luonnolliseen ihmiskunnan ymmärtämisen tapaan, historiatiede tuotti niitä säännönmukaisuuksia, joiden avulla voitiin hahmotella herruuden ajattomia sääntöjä. Kansalaisyhteiskunnan luokkaherruus oli porvarillisen valtion perimmäisin tarkoitus. Horkheimerin mukaan Machiavellin teoriassa oli keskeisintä se, että ”kokonaisuuden hyvinvointi riippuu kaupankäynnin mahdollistumisesta, porvarillisen tehokkuuden rajattomasta kehitymisestä kaupankäynnissä ja teollisuudessa sekä taloudellisten voimien vapaasta toiminnasta”⁶. Porvarillinen valtio oli siis porvarillisen yhteiskunnan ja valtaapitävän luokan puolustaja sekä heidän olemassaolonsa mahdollistaja.

Porvarillisen yhteiskunnan kehittyessä uskonto ja moraali tulivat instrumentalisoiduiksi yhteiskunnallisen herruuden välineinä, jotka palvelivat yhteiskunnallisesti ja poliittisesti korkeinta hyvää. Horkheimer paljastaa Machiavellia analysoidessaan, että yhteiskunnassa kaikki tulee lopulta alistetuksi kansalaisyhteiskuntaa puolustavan porvarillisen valtion palvelukseen. Tämä on Horkheimerin⁷ mukaan se ”merkittävä historiallis-poliittinen doktriini”, jonka Machiavelli loi hypostatisoidessaan 1500-luvun Italian porvariston nousulle välttämättömät herruuden poliittiset ja taloudelliset keinot ja soveltaessaan niitä menneeseen historiaan sekä tulevaisuuteen. Horkheimer⁸ sanookin, että tämä ”temporaalisen alueen ikuis-taminen” on luonteenomainen virhe modernille historianfilosofialle. Modernissa vallitseva historian kriisi onkin Georg Friedmanin sanoin ”historian epäonnistuminen itsensä ylittämässä – historian jähmettyminen epäinhimillisellä hetkellä”⁹. Ilman dynaamista toivoa tästä ylityksestä, joka historiallisesti on saanut ilmauksensa uskonnon muodossa, osallistuminen inhimillisen elämän poliittis-historiallisiin ulottuvuuksiin tulee reifikoiduksi. Toivon uskonnollinen ilmaus muuttuu subjektiiviseksi ja mystiseksi samalla kun todellinen maailma muuttuu riiston ja herruuden alttariksi.

Horkheimerin mukaan modernilla käsityksellä uskonnosta

»Machiavellin suurin virhe oli siinä, ettei tämä pitänyt salassa sitä, että kaikki, jopa uskontokin, oli nousevassa porvarillisessa yhteiskunnassa alisteinen valtiolle. Uskonto ei enää saa ihmisiä kumartamaan valtiota, koska sen tiedetään olevan valtion poliittinen instrumentti. Uskonto onnistuu tässä tehtävässään ainoastaan silloin kun se pysyy piilossa valtion varjossa ja muuttuu näin mystifoiduksi.»

ideologiana, herruuden systeemiä ylläpitävänä vääränä tietoisuutena, on juurensa Machiavellin ajattelussa. Kuitenkin Machiavellin suurin virhe oli Horkheimerin mielestä juuri siinä, ettei tämä pitänyt salassa sitä, että kaikki, jopa uskontokin, oli nousevassa porvarillisessa yhteiskunnassa alisteinen valtiolle. Horkheimer sanookin, että uskonto ei enää saa ihmisiä kumartamaan valtiota, koska sen tiedetään olevan valtion poliittinen instrumentti. Uskonto onnistuu tässä tehtävässään ainoastaan silloin kun se pysyy piilossa valtion varjossa ja muuttuu näin mystifoiduksi.

II

Horkheimer jatkaa tämän ideologisen kehityksen ja porvarillisen yhteiskunnan legitimaation tarkastelua keskittymällä seuraavaksi 1600-luvulla eläneen yhteiskuntafilosofin Thomas Hobbesin ajatuksiin. Hobbes oli tutkinut Machiavellin tekstejä ja kehittänyt niistä löytyvää porvarillisen yhteiskunnallisen tuotannon muodon turvaavaa valtio-käsitettä edelleen. Kuten Machiavellin myös Hobbesin filosofia perustui analogiaan luonnontieteiden ja historian välillä – ei-dialektiseen käsitykseen luonnon vaikutuksesta inhimilliseen historiaan. Horkheimerin mukaan Hobbesin kansalaisyhteiskuntaa, valtiota ja historiaa koskeva käsitys perustui hänen ”mekanistiseen luonnon käsittämisen tapaan, jonka avulla nouseva uusi yhteiskunta kohtasi keskiaikaisen kosmoksen”¹⁰. Tästä mekanistisesta luontokäsitteestä johtuen Hobbesin valtio-käsite perustui valtion pienimpien osien ominaisuuksiin, nimittäin ihmisten. Kaikki muutokset valtiossa ja sen rakenteissa selitettiin tämän eristyneen porvarillisen yksilön, ”jonka ominaisuudet ovat ikuiset ja muuttumattomat”,¹¹ käsityksillä ja teoilla. Horkheimerin Hobbesia käsittelevän tarkastelun mukaan ihmisten toimintaa määräävä elementti nousee pakonomaisesta tarpeesta lisätä nautintoa ja vähentää kipua ja kärsimystä. Tästä biologisti-

sesta ihmiskunnan käsittämisen tavasta johtuen, ihmisillä ei ole tahdon vapautta, ainoastaan suhteellinen valinnanvapaus.

Hobbesin valtio-käsite perustuu niin sanottuun sopimus-teoreettiseen malliin. Luonnontila, jota kuvaa yksilön rajoittamat mielihalut, on pysyvä pelon ja kauhun täyttämä maailma. Sopimus on kompromissi inhimillisen aggression ja pelon välillä. Tässä sopimuksessa ihmiset luovuttavat osan vapaudestaan jollekin toiselle yksilölle tai ryhmälle, joka toimii kokonaisuuden nimissä. Tämä on valtion auktoriteetti, jota vastaan yksilöllä ei ole valtaa. Horkheimerin tulkinnan mukaan Hobbesilla valtio on jättäjäismäinen kone, jonka funktiona on

”pitää loitolla alkutilan kauhut ja anarkia, hiljentää kaikki kansalaisrauhaa ja -turvaa vaarantamaan kykeneväiset hirviöt eritoten ”*behemoth*”: kapinan hirviö. Kuitenkin todellisuudessa valtio on kaikista voimakkain hirviö, ”*leviathan*”: ”kuolevainen Jumala”, joka hallitsee niin kuin tahtoo ja jonka edessä kaikkien muiden kuolevaisten tahdot pysyvät myykinä.”¹²

Kuten Machiavellilla myös Hobbesilla porvarillisen valtiokäsityksen korkein laki on porvarillisen tuotantomuodon suojeleminen. Jumalan tai luonnollisen järjen synnyttämään ikuisitettuun valtioon perustuen yksilö uhraataan kansalaisyhteiskunnan ja sitä suojelevan valtion reifikoitujen intressien edestä. Sekä Machiavellilla että Hobbesilla kaiken kansalaisyhteiskunnassa tuli palvella valtion yhteiskunnallisen kontrollin päämääriä. Horkheimer sanookin, että Hobbes edisti teoriaa, jonka mukaan

”valtio julistaa uskonnoiksi kaikki ne illuusiot, jotka ovat kaikista tarpeellisimpia sen omiin tarkoituksiin nähden, tekee sen palvonnan muodosta lakia koskevan asian, ja [...] vahvistaa ja laajentaa sitä valtion tukemilla kirkonmiehillä. [...] ”Näkymättömien voimien pelko, joko keksittyinä tai traditiolta perittyinä, on uskontoa kun se vaikiinnutetaan valtion toimesta, ja taikauskoo kun sitä ei ole asetettu valtion toimesta.” Tämän uskonnon on toimitettava pelko – ihmisluonnon keskeisin elementti – valtion palvelukseen pääasiallisesti vakiinnuttamaan tottelevaisuus lakia kohtaan tai laajemmin asettamaan oikeaoppinen kansalaisuus.”¹³

Kehittyvässä porvarillisessa historianfilosofiassa uskonto ymmärretään massojen alistamisen välineenä. Sekä Machiavelli että Hobbes näkivät, että uskonto legitimoivana ja todellisuutta hämärtävänä ideologiana tulisi asettaa porvarillisen valtion palvelukseen. Perustuen inhimillisen historiallisen kokemuksen jakautumiseen reifikoituun uskonnolliseen ja maalliseen ulottuvuuteen, syntyi täten alku porvarilliselle kansalaisuskonnolle, joka kadotti lopulta kaikenlaisen kaipuun ole-massaolevan yhteiskunnallis-historiallisen todellisuuden ylittävästä, paremmasta yhteiskunnasta.

Vaikka Hobbes ei käytäkään ideologia-käsitettä, se on Horkheimerin¹⁴ mukaan kuitenkin merkityksenä läsnä tämän teksteissä. Niin Hobbes kuin valistusajattelijat käyttivät ideologiaa ihmisyksilöiden valtaapitävien intressien mukaiseen kontrollointiin ja ohjailuun. Ideologia asetetaan näin vastakkaiseksi järjelle, joka rinnastetaan tieteeseen ja luonnonlakiin, johon yhteiskunta ja valtio perustuvat. Kun yhteiskunta ja

valtio on saatu näin perusteltua, tulkitaan ne lopulta ikuisina kategorioina, jotka ovat itsestään selviä ja omaehtoisesti päteviä. Hobbes ymmärtää historian prosessiksi, jossa ihmiskunta tavoittaa järjen ja näin menettää tarpeen ideologioihin. Ideologia on menneiden instituutioiden herruuden väline, joka estää ihmisiä käsittämästä luonnonlakia ja järkeä, joka on annettuna aivan alusta lähtien. Valistusajattelijat näkevät luonnonlakina myös sen, että ideologia on alusta saakka läsnä järjen rinnalla ja että historian saatossa, ja yhteiskunnallisesti organisoituneen kokemuksen kautta, ideologia katoaa ja ihmiset nousevat järjelliseen.

Tämä porvarillinen teoria ilmaisee kuitenkin modernia ajattelun ja kokemuksen välistä ristiriitaa tekemällä juuri sitä mistä se ideologiaa syyttää. Uskonnon tavoin se lupaa tuottaa absoluuttisen ja lopullisen totuuden. Horkheimerin mukaan tämä porvarillinen järjen käsite on absoluutti ja näin ollen riippumaton historiasta ja inhimillisestä toiminnasta. Järki kuten uskontokin irrotetaan historiallisesta kontekstista ja absolutoidaan. Järjen abstrakti ja reifikoitu käsite muokataan näin standardiksi, jonka avulla kaikkea niin mennyttä, nykyistä kuin tulevaa voidaan arvioida.

Seuraten Hegelin dialektista metodia, Horkheimer kritisoi näitä porvarillisen historianfilosofian ja valistuksen tuottamia abstrakteja käsitteitä. Horkheimer näkee, että ideoita voidaan ymmärtää ainoastaan sen jälkeen kun ymmärretään niiden tuottamisen erityinen historiallinen konteksti. Ideat perustuvat ja ilmaisevat koko aikakauden yhteiskunnallista prosessia. Horkheimerin¹⁵ mukaan historiallismaterialistinen dialektiikka, uskonnolliset, metafysiset, moraaliset käsitteellistykset ja systeemit perustuvat kulloinkin annetun yhteiskunnan rakenteisiin. Porvarillinen ideologian joko-tai-ymmärtämisen tapa ei pyri systemaattisesti ymmärtämään näiden systeemien sisältöjä johdannaisina olemassaolevista tuotannon ja ihmisten välisten suhteiden muodoista. Ennemmin se abstrahoi näiden systeemien sisällön niiden yhteiskunnallis-historiallisesta perustasta. Tämän kautta ne menettävät erityisen ja relevantin yhteiskunnallisen merkityksensä ja tarkoituksensa. Horkheimer sanookin, että

”[...] historiallisen tiedon tarkoituksia varten on täysin epäadekvaattia käsitellä niitä uskonnollisia ja metafysisiä ideoita – joita ei voida saattaa enää yhteen vallitsevan tiedon tason kanssa – pelkkinä virheinä niin kuin luonnontieteissä väärää hypoteesia pidetään jonkun tutkijan virheenä.”¹⁶

Tässä virkkeessä Horkheimer esittää lähtökohtansa dialektiselle lähestymistavalleen uskontoon, joka nousee voimakkaasti esille hänen myöhäistuotannossaan¹⁷. Tässä lähestymistavassa Horkheimer ei vain abstraktisti kiellä uskontoa tai ideologisesti käytä sitä sosiaalisen kontrollin välineenä vaan ymmärtää sen inhimilliseksi ilmaukseksi, joka saa alkunsa tietystä historiallisesta kontekstista. Tämä tietyn historiallisen tilanteen ja uskonnollisen ilmauksen välisen dialektisen suhteen kautta voimme ymmärtää onko jokin tietty uskonto ilmausta vallitsevan ylläpidon intressistä vai inhimillisestä oikeudenmukaisuuden ja emansipaation kaipuusta. Juuri tämä uskonnon sisältöjen, kuten myös sen kenen puolesta uskonto kulloinkin puhuu, kriittinen analyysi erottaa Horkheimerin kriittisen materialismin porvarillisesta mekaanisesta, positivistisesta materialismista.

»Valistusfilosofian virhe on siinä, että ne hypostatisoivat oman tietovarantonsa kokonaisuudessaan ikuisena järjenä huomaamatta sen rakenteellista riippuvuutta historiallis-yhteiskunnallisesta tilanteesta. Juuri tämän inhimillisten käsitteiden ja ajatussisältöjen sekä yhteiskunnallisen totaliteetin historiallisen kontekstin välisen sisäisen riippuvuuden kautta ymmärrämme, että ”autenttisen tiedon syvin olemus on se, ettei se asetu koskaan aloilleen. Tämä on varmaankin perustavin dialektisen filosofian oivallus.»

Hobbes ja valistus nostattivat Horkheimerin¹⁸ mukaan ensimmäistä kertaa esille ideologian ongelman eli ”kuinka yhteiskunnallinen tilanne on suhteessa olemassaoleviin ideoihin, jotka tunnustetaan vääriksi”. Kumpikaan ei kuitenkaan Horkheimerin tulkinnan mukaan onnistunut ideologian yhteiskuntarakeneriippuvuuden analyysissään, koska he keskittyivät yksilön psykologiaan, jonka kautta ”porvarillisen maailman psykologisesti määräävät tekijät [...] pantiin näyttämään keskiaikaisen uskonnollisuuden sisältönä ja tarkoituksena”¹⁹. Porvarillisen yhteiskunnan perustava elementti, psykologisoitu eristäytynyt yksilö, muuttui ideologia käsitteen ymmärtämisen perustaksi. Staattinen Hobbesin ja porvarillisen valistuksen filosofia asettivat vastakkain vain järjen ja ideologian, yrittämättä koskaan ymmärtää kumpaakaan niiden yhteiskunnallisten roolien kautta. Horkheimerin mukaan Hobbesin ja valistusfilosofian virhe onkin siinä, että ne hypostatisoivat oman tietovarantonsa kokonaisuudessaan ikuisena järjenä huomaamatta sen rakenteellista riippuvuutta historiallis-yhteiskunnallisesta tilanteesta. Juuri tämän inhimillisten käsitteiden ja ajatussisältöjen sekä yhteiskunnallisen totaliteetin historiallisen kontekstin välisen sisäisen riippuvuuden kautta ymmärrämme, että ”autenttisen tiedon syvin olemus on se, ettei se asetu koskaan aloilleen. Tämä on varmaankin perustavin dialektisen filosofian oivallus”²⁰.

III

Tätä porvarillisen yhteiskunnan muodostumista ja sitä legitimoivaa filosofiaa vastaan nousi utopistinen vastareaktio. Horkheimer²¹ käsitteli utopisteja vuonna 1927 Frankfurtin yliopistossa otsikolla *Vorlesung über die Geschichte der neueren Philosophie* pitämässään luennossa. Luennossaan Horkheimer syytti utopisteja romantikoiksi, jotka haikailivat jonkin oletetun menneisyydessä vallinneen kultaisen aikakauden perään. Tähän

»Horkheimerin mukaan molemmat näistä utopisteista ottivat uskontonsa sanasta sanaan. Campanella ja More pysyivät uskollisina uskontonsa opille yhtenäisestä ihmiskunnasta, jota repivät kappaleiksi 'uudesta anarkistisesta taloudesta' johtuvat kehittyvän Euroopan sodat. Heidän politiikan ymmärtämisen tapansa oli täysin erilainen kuin Machiavellilla. Utopisti Morelle ja Campanellalle 'uskonto oli astia, joka säilytti aktuaalisen kurjuuden edessä oikeudenmukaisuuden vaatimuksen'.»

teemaan Horkheimer palasi jälleen vuonna 1930 kirjoittaessaan kirjaa porvarillisen historian filosofian alusta.

Horkheimerin mukaan utopioita luovat kärsivät ihmisryhmät, jotka joutuvat kantamaan taloudellisissa muodoissa tapahtuvien siirtymien hinnan ja kärsimykset. Horkheimerin mukaan ensimmäinen suuri utopia oli Thomas Moren *Utopia* vuodelta 1516, joka antoi kirjallisen muodon kärsiville ryhmille. Horkheimerin mukaan renessanssijan utopiat käsittivät, että voitto oli porvarillisen vaihdantatalouden motivoivana muutujana. Uutta jättäjämaailmalle tehtaille ja finanssiyrityksille perustuvaa tuotantosysteemiä luotiin yhä kiihtyvällä vauhdilla. Yksi ihmisryhmä sai pikkuhiljaa haltuunsa kaikki tuotantovoimat, joita vaadittiin uudessa tuotannon muodossa: koulutetut yksityisyritykset omistivat työtilat, tuotantovälineet, ra'at materiaalit, laivat ja niin edelleen. Ilman näitä tuotantovoimia tuottava työ ei ollut enää mahdollista kehittyvässä uudessa taloudessa. Suurin osa ihmisistä, joilla ei ollut entuudestaan näitä tuotantovoimia hallussaan ja jotka eivät voineet niitä hankkia haltuunsa, muuttuivat puutteellaisiksi ja joutuvat ryhtymään palkkatyöläisiksi. Utopistit syyttivätkin yksityisomaisuutta tämän epäinhimillisen tilanteen syntymisestä. Tuotantovoimien yksityisomistajuus, joka sisälsi myös työläisten työn, oli uuden talouden moottori. Horkheimerin²² mukaan ei ollutkaan sattumaa, että kaksi suurinta renessanssijan utopistia, Thomas More ja Tommaso Campanella, olivatkin hartaita katolisia.

Horkheimerin mukaan molemmat näistä utopisteista ottivat uskontonsa sanasta sanaan. Campanella ja More pysyivät uskollisina uskontonsa opille yhtenäisestä ihmiskunnasta, jota repivät kappaleiksi "uudesta anarkistisesta taloudesta"²³ johtuvat kehittyvän Euroopan sodat. Heidän politiikan ymmärtämisen tapansa oli täysin erilainen kuin Machiavellilla. Utopisti Morelle ja Campanellalle "uskonto oli astia, joka säilytti aktuaalisen kurjuuden edessä oikeudenmukaisuuden vaatimuksen"²⁴. Horkheimerin tulkinnan mukaan utopistit tah-

toivat saavuttaa Kristuksen käskyihin perustuvan yhtenäisen, pyhän yhteisön maan päällä. Tämä yhteisö voitaisi vapaalle kilpailulle perustuvan antagonistisen yhteiskunnan kehityksen. Utopistit uskoivat, vastoin Hobbesin ajatusta ihmisluonnosta itsekäänä ja petomaisena, että ihmiset oli sosialisoitu tällaiseen elämäntapaan heidän osallistuessaan epäoikeudenmukaisiin maallisiin instituutioihin. Myös valistuksen utopisteille yksityisomaisuus oli ihmisten todellisen luonnon historiallinen vääristäjä sekä kaiken pahan alku.

Horkheimer näki, ettei utopistien teoria ollut juurtuneena aktuaaliseen historialliseen tilanteeseen tai aikakautensa kontekstiin vaan leijui sen yläpuolella. Utopistit ajattelivat, että täydellinen yhteiskunta voitaisiin luoda missä ja milloin tahansa jos ihmiset vain vapaasti päättäisivät sen luoda. Horkheimer oli kuitenkin sitä mieltä, että "utopia hyppää ajan yli"²⁵. Se on "historiallisesti sidotun fantasian unimaa"²⁶. Se on fantasiaa, koska se luo oikeudenmukaisen yhteiskunnan idean oman syntykontekstinsa sisältämien toiveiden ja kaipausten pohjalta. Nämä ulottuvuudet muuttavat muotoaan kun yhteiskunta niiden ympärillä muuttuu. Horkheimerin mukaan utopisti ei ymmärrä, että olemassa olevan yhteiskunnan ja sen rakenteiden kehitykselle, olemassaololle ja tuhoutumiselle on olemassa materiaalisia ehtoja. Näitä materiaalisia ehtoja tulee ymmärtää ja niitä tulee tutkia tarkasti, jotta mikään uusi yhteiskunnallinen tila voitaisiin saattaa olemassa olevaksi. Utopistit haluavat kumota kärsimyksen nykyisyydessä ja säilyttää hyvän. Horkheimer²⁷ on kuitenkin sitä mieltä, että yhteiskunnan hyvä ja paha ovat saman kolikon kaksi eri puolta, koska vallitseva yhteiskunta tuottaa molemmat. Utopioissa tapahtuvat yhteiskunnan muutokset ovat subjektiivisen mielen tuotteita, jotka eivät sisällä yhteiskunnan systeemin ja rakenteiden muuttamisen vaikeaa ja usein hirvittävää työtä.

Horkheimerin mielestä utopiat sisältävät saman loogisen ongelman kuin universaalien absoluuttisten järjen käsitteenkin muotoilut. Utopia rakentuu edelleen moderneille järjen ja uskonnon, subjektin ja objektin, mielen ja ruumiin, yksilön ja kollektiivin vastakkainasetteluille. Utopistit väittävät oikein, että yhteiskunnan materiaaliset olot ovat perustana ihmisten henkiselle tasolle. Nämä samaiset olot kuitenkin kumoavat materiaaliset olosuhteet ilman minkäänlaista radikaalia muutosta todellisuudessa. Samalla tavoin kuin porvarilliset historianfilosofit, jotka pyrkiessään kehittyvän porvarillisen yhteiskunnan legitimoimiseen abstrahoiivat ja hypostatisoivat tietyt historiallisesti luodut kategoriat, myös utopistit abstrahoiivat olemassa olevista yhteiskuntansa materiaalisista olosuhteista luodakseen oman illusorisen, täydellisen yhteiskuntansa. Tämä oli Horkheimerin mukaan väärä valinta.²⁸

Horkheimerin²⁹ mukaan utopioilla on kaksi ulottuvuutta: ne kritisoivat yhteiskuntaa niin kuin se on kulloinkin järjestäytynyt ja ne luovat representaatioita siitä miten asioiden tulisi olla. Horkheimerille utopioiden merkityksellisyys on juuri niiden ensimmäisessä ulottuvuudessa nimittäin vallitsevien yhteiskunnallisten elinolosuhteiden kritiikissä. Utopiat antavat muodon epätoivoisien kärsimykselle ja kaipuulle. Modernit utopistiset kirjoitukset ovat maallistuneita käännoiksi aikaisempien sukupolvien ikuisuuden uskonnollisesta kaipuusta. Kuten Horkheimer asian muotoilee: "renessanssin utopia on maallistunut keskiajan taivas"³⁰.

Horkheimer painottaa, että on väärin hypätä vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden yli ja luoda utopistinen täydellinen yhteiskunta, joka jättää huomioimatta muutoksen konk-

reettiset potentiaalit, jotka ovat olemassa vallitsevissa yhteiskunnallisissa rakenteissa. On kuitenkin yhtä väärin jättää teoreettisesti muotoilematta paremman yhteiskunnan ääriviivoja tai jättää huomioimatta sen olemassa olevat esiehdot annetussa yhteiskunnassa. Parempaa yhteiskuntaa ei luoda utopioiden kautta tai parempien kasvatus ideoiden³¹ tai paremman lainsäädännön³² toimesta. Kuten Horkheimer sanoo, on tämä huijaus seurausta ”kuvitelmasta, joka koskee harmonista yhteiskuntaa, jonka vakiinnuttamiseen tarvittaisiin ainoastaan oikeaa ymmärrystä ja kaikkien jäsenten hyvää tahtoa”³³. Tällaisen paremman yhteiskunnan luojina eivät ole opettajat tai lainsäätäjät vaan ne ihmisryhmät tai luokat, jotka kärsivät sen asemansa vuoksi, joka heille on yhteiskunnallisessa tuotantoprosessissa langennut. Tämän ryhmän muodostavat ne työläiset, jotka ovat tietoisia kärsimyksensä seurauksista ja jotka tavoittelevat aktiivisesti siitä vapautumista.

Horkheimerin mukaan ”utopiat olivat puhtaasti kirjallisia harjoituksia, jotka olivat pohjimmiltaan ilmausta kyvyttömyydestä kaipuusta”³⁴. Tällainen kaipuu voi heittää kyvyttömyytensä niskastaan ja muuttua reaaliseksi käytännöksi vasta kun yhteiskunta muuttuu konkreettisesti mielessä paremmin muutokseen valmistautuneeksi. Horkheimer kuitenkin sanoo, ettei kumpikaan, ei historiallista kehitystä koskeva argumentti, eikä kykenemättömyys utopioiden realisaatioon, oikeuta olemassa olevan yhteiskunnan ristiriitoja. Yksilöllinen kärsimys voi näiden antagonististen olosuhteiden vallitessa turvautua ainoastaan unelmiin ja subjektiiviseen kaipuuseen, jonka vuoksi uskonto on ollut merkityksellinen alimpien luokkien joukossa. Schopenhauerin metafysisen pessimismin käsittein ihmiskunta on juuttunut ongelmaan, että uudet ja paremmat yhteiskunnat luodaan aina historiallisesti huonommista, mutta toisaalta on totta, että historian saatossa kärsimys, kurjuus ja yksilöiden kuolema, joko jätetään huomioimatta tai oikeutetaan mitä kamalimmilla keinoilla.

”Näiden kahden tosiasian välillä vallitsee joukko demonstratiivisia assosiaatioita mutta ei oikeuttavaa merkitystä [...] kuolemaa ei voida tehdä millään tavoin teoreettisesti merkitykselliseksi. Ennemminkin kuolema paljastaa kaikenlaisen metafysiikan, joka kertoisi tämä merkityksen, kyvyttömyyden kuten myös kaikkien *teodikeoiden*.”³⁵

Horkheimer ei näe mitään kaitselmusta tai järkeä, joka hallitsisi maailmaa, ja jonka kautta voitaisiin oikeuttaa yhteiskunnan edistyminen historiassa, joka tuo mukanaan yksittäisten elämien murskaantumisen. Järjen maailmaan saattamisessa onnistuvat ainoastaan ne, jotka muuttavat käytännöksi teoreettisen analyysin, joka etsii inhimillistä emansipaatiota ja oikeudenmukaisuutta sen olemassa olevan yhteiskunnallisen kontekstin keskellä, josta he kulloinkin löytävät itsensä³⁶.

IV

Kirjan viimeisessä luvussa Horkheimer keskittyy tarkastelemaan 1700-luvulla eläneen italialaisen filosofin, sosiologin ja psykologin Giambattista Vicon filosofista reaktiota porvarillisen yhteiskunnan kehitykseen ja sen mekanistiseen historianfilosofiaan. Horkheimerin³⁷ mukaan Vicon historianfilosofia oli polemiikki René Descartesin dualistista, matemaat-

»Horkheimerin mukaan utopioilla on kaksi ulottuvuutta: ne kritisoivat yhteiskuntaa niin kuin se on kulloinkin järjestäytynyt ja ne luovat representaatioita siitä miten asioiden tulisi olla. Horkheimerille utopioiden merkityksellisyys on juuri niiden ensimmäisessä ulottuvuudessa nimittäin vallitsevien yhteiskunnallisten elinolosuhteiden kritiikissä. Utopiat antavat muodon epätoivoisien kärsimykselle ja kaipuulle. Modernit utopistiset kirjoitukset ovat maallistuneita käännöksiä aikaisempien sukupolvien ikuisuuden uskonnollisesta kaipuusta.»

tista ja mekanistista filosofiaa vastaan. Vico pyrki sovittamaan modernit antagonismit Jumalan ja maailman, uskonnon ja tieteen, uskon ja järjen välillä osoittamalla, että kaitselmus on historian ohjaavana voimana. Tämä kaitselmus realisoituu Vicon mukaan inhimillisessä toiminnassa, vaikka ihmiset eivät olisikaan tietoisia siitä. Katolisena Vico etsi historian tarkoituksemukaisia lakeja ja suhteita kaitselmuksen käsitteen avulla. Horkheimer³⁸ väittää, että Vico hylkäsi kartesiolaisen matemaatiikan korostamisen ainoana tiedon muotona, koska Jumalan kaitselmusta ei ollut vielä pohdittu suhteessa sosiaaliseen.

Vico hyväksyi Horkheimerin mukaan kartesiolaisen opin siitä, että se mitä voimme todellisuudessa tietää on ainoastaan ne asiat, jotka ihmiset ovat luoneet. Hyväksyessään tämän hän kuitenkin antaa sille uuden näkökulman soveltaessaan sitä ei ainoastaan matemaattisiin konstruktioihin vaan historialliseen todellisuuteen. Kaikki ihmiskunnan yhteiskunnallis-historialliset luomukset (talous, politiikka, uskonto, taide, tiede) voidaan ymmärtää ainoastaan suhteessa historialliseen kontekstiin sekä niihin ihmisten välisiin suhteisiin joissa ne saavat alkunsa. Horkheimer³⁹ väittääkin, että Vico ymmärtää kaitselmuksen konkreettisti lakina, joka ohjaa ihmiset yhteiskunnallista ja kulttuurista täydellistymäänsä kohden heidän individualistisista, barbaarisista ja itsekkäistä vieteistään huolimatta.

Horkheimerin tulkinnan mukaan Vicon ajattelussa kaitselmus todellistaa inhimillisemmän ja rationaalisemmän yhteiskuntajärjestyksen kaikista konflikteista, kurjuudesta ja kärsimyksistä huolimatta. Horkheimer kritisoikin tätä Vicon idealistista näkemystä sanoen, että ”on mahdotonta keskustella joko utopiasta ja ideaalista oikeudenmukaisuuden systemistä tai kaitselmuksen hyväntahtoisesta tarkoituksesta kun ihmisiä jää historian jalkojen alle, jalkojen, joiden oletetaan johtavan heidät valoon”⁴⁰. Tässä kohdin Horkheimer jälleen nostattaa esiin uskonnon mahdollisuuden olemassa olevien yhteiskunnallisten olosuhteiden kritiikkiin:

»Horkheimer kyseenalaisti tietyt Marxin teorian ongelmalliset alueet ja samalla jopa viittasi koko marxilaisen projektin hylkäämiseen. Marx liitetään positiivisten utopioiden joukkoon, jotka Horkheimer tässä vaiheessa ajatteluaan hylkää. Arthur Schopenhauerin filosofia nousee takaisin Horkheimerin ajattelun keskiöön, perisyntin käsite korvaa edistyksen.»

”Hegel ja Vico esimerkkeinä osoittavat, että ainakin modernina aikana vilpityn usko paljastettuun, transsendenttiin uskoon mahdollistaa sellaisen tämän maailman tutkimuksen, joka on ennakkoluulottomampi kuin se, joka lähtee panteistisesta Jumalan ja maailman, järjen ja todellisuuden yhteensulauttamisesta.”⁴¹

Vico yritti idealistisesti sovittaa yhteen Jumalan ja maailman, järjen ja uskonnon. Horkheimer kritisoikin tätä yhdistämisyrittä perimmiltään ideologisena ja tästä syystä vääränä sovitukseksi, joka antaa lohtua mutta ei yhteiskunnallista muutosta. Kuitenkin Vicon historiallinen tarkastelu uskonnon sivilisoivasta vaikutuksesta – joka saa ilmauksensa mytologiassa – on vaikuttanut Horkheimerin kriittiseen teoriaan. Horkheimerin mukaan Vico paljasti mytologian historiallis-dialektisen kehityksen ”välttämättömänä ja primitiivisenä tiedon muotona, joka muodostaa modernin tieteen juuret”⁴². Tästä syystä Vico ei hylännyt mytologiaa ja uskontoa valistuksen tavoin pappien vääränä ja strategisena luomuksena. Hän hahmotteli yhteiskunnallis-historiallista myytin kehittymisen välttämättömyyttä ihmiskunnan ja luonnon välisessä kamppailussa. Valistus kritisoi, että kaikki uskonto on väärää. Tätä vastoin Vico osoitti, että uskonto muuttuu vääräksi vasta kun se ei enää kykene vastaamaan ihmiskunnan elämää koskeviin kysymyksiin tietystä, historiallisesta ajanjaksosta. Horkheimerille Vico osoitti, että myytit sisälsivät sivilisoivia totuuksia, että ne olivat saaneet alkunsa kokemuksesta tietystä yhteiskuntatodellisuudessa, vaikka ne olikin refleктоitu ”vääristyneessä muodossa”⁴³.

On selvää, että Horkheimerille utopiat olivat vielä tässä vaiheessa puhtaasti tutkimusongelmia ja hän ei halunnut millään tavoin tulla liitetyksi tämän tradition osaksi. Hän käsittelee utopiaa ideologian kanssa yhteenliittyneenä ja päätyy ajattelemaan, että ideologia on vaikutussuhteessa todellisuuden kanssa kun taas utopiat tuottavat ”unelman ’oikeasta’ ja ’oikeudenmukaisesta’ elämänmuodosta”⁴⁴. Rakentaessaan tarkastelemaan taloudellisen todellisuuden kritiikille, Horkheimer toistaakin kirjassaan suhteellisen klassista marxilaista puhetapaa. Tämän puhettavan mukaisesti Horkheimer tulkitsee utopian liittyneeksi tietyn taloudellisen muodon toiveeseen, joka asetettiin aktiivisesti vastustamaan erilaisia vallitsevan tuotantotavan rationalisointeja. Hän tunnisti kaksi utopistisen ajattelun ulottuvuutta: vallitsevan kritiikin ja tulevan realisaatiotaan vaativan paremman yhteiskunnan esityksen. Utopioilta kuitenkin puuttuivat tarvittavat kriittiset välineet ja ne ajautuivatkin tämän vuoksi ainoastaan naiiveiksi yhteiskunnallisiksi reaktioiksi. Tässä kohdin hän päätyikin täysin vastakkaiseen näkemykseen suhteessa myöhempään ajatteluunsa.

Porvarillista historianfilosofian alkua käsittelevässä teoksessa transsendenssi oli se kipupiste, joka johti utopioiden hylkäämiseen. Utopia hyppää ajan ulkopuolelle. Horkheimerin mukaan käyttäessään ”keinoja, jotka olivat määräytyneet alusta alkaen annetun todellisuuden kautta, se haluaa saavuttaa täydellisen yhteiskunnan: paratiisin, omasta ajastaan riippuvaisen fantasian”⁴⁵. Tällainen utopia-ajattelun hylkääminen tulee ymmärrettäväksi juuri marxilaisen viitekehyksen kautta. Horkheimerilla oli vielä tässä vaiheessa ajatteluaan jonkinlainen kehitysuskon ja luottamus proletariaatin vallankumoukselliseen rooliin. Hän uskoi ihmisyyden perustavaan kykyyn kehittyä ja latasi luottamuksensa rationaalisuuteen, joka tulisi tulevassa yhteiskunnassa koko elämäntapaa määrittäväksi.⁴⁶

Mikä sitten sai aikaan tämän muutoksen suhteessa utopioihin? Yhtenä ratkaisevana seikkana on syytä pitää edellä todettua muutosta Horkheimerin teoreettisessa orientaatioissa. Muutosta voidaan kuvata muutoksena positiivisesta utopiasta negatiiviseen utopiaan. Kun Horkheimer menetti 1930-luvun loppupuolella luottamuksensa historialliseen edistykseen ja työväenluokan kumoukselliseen rooliin, kykeni hän tämän jälkeen suhtautumaan hieman myönteisemmin erilaisiin utopistisiin ajattelumuotoihin aina teologiasta romantiikkaan. Tällaiset ajattelumuodot edustivat Horkheimerille tämän jälkeen vallitsevat toimintarationaliteetin radikaalia negatiivisuutta.

Angfang der Bürgerlichen Geschichtsphilosophie –teoksen aikoihin Horkheimer siis liitti kriittisen teorian yhteen marxilaisen vallankumouksellisen projektin kanssa. Siirtyessään ajattelunsa seuraavaan vaiheeseen, Horkheimer kyseenalaisti tietyt Marxin teorian ongelmalliset alueet ja samalla jopa viittasi koko marxilaisen projektin hylkäämiseen. Marx liitetään positiivisten utopioiden joukkoon, jotka Horkheimer tässä vaiheessa ajatteluaan hylkää. Arthur Schopenhauerin filosofia nousee takaisin Horkheimerin ajattelun keskiöön, perisyntin käsite korvaa edistyksen⁴⁷. Tämä asennemuutos Marxia kohtaa merkitsee paljon enemmän kuin ainoastaan joidenkin tiettyjen Marxin ennusteiden ja näkemysten kriittistä uudelleenarviointia⁴⁸. Tässä asennemuutoksessa oli kysymyksessä kriittisen tarkastelun asettaminen uuden aksentin varaan – aksentin, joka rakentuu pessimismille, ja jonka varassa kriittinen teoria voisi rakentua negatiivisesti.

Viitteet

1. mm. Hegel 1899; 1977; 1994; vrt. myös Schiller 1983.
2. Teos julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1930.
3. Horkheimer 1987a, 179–180.
4. Horkheimer 1987a, 183.
5. Horkheimer 1987a, 183.
6. Horkheimer 1987a, 188.
7. Horkheimer 1987a, 190.
8. Horkheimer 1987a, 190.
9. Friedman 1981, 186.
10. Horkheimer 1987a, 207.
11. Horkheimer 1987a, 210.
12. Horkheimer 1987a, 216.
13. Horkheimer 1987a, 227–228.
14. Horkheimer 1987a, 229.
15. Horkheimer 1987a, 232–233.
16. Horkheimer 1987a, 233.
17. Vuonna 1959 Horkheimer puhui porvarillisen uskonnon ja kriittisen teorian yhteiskunnallisten funktioiden välisestä ristiriidasta hyvän ja huonon uskonnon välisenä vastakkaisuutena. Horkheimer tulkitsi fragmentissaan ”Was ist Religion?” hyväksi uskonnoksi sellaisen hengellisen voiman tai motivaation, joka ”ylläpitää [...] impulssia muutokseen, halua siihen, että taika katoaa, että asiat ottavat oikean suunnan. Siellä, missä elämä jokaiseen ilmaisuunsa saakka on tämän merkitsemää, on uskonto” (Horkheimer 1991, 288). Uskonto hyvässä mielessä tavoittelee siis epäoikeudenmukaisuuden, kärsimyksen ja epäinhimillisyyden myyttisten rationalisaatioiden määrättyä negatiivista. Horkheimer asettaakin kriittisen teorian tällaisen uskonnon maallistuneeksi perilliseksi, joka ei kuitenkaan voi löytää tai osoittaa ihmiskunnalle ”uutta taivasta” (Horkheimer 1991, 253). Horkheimer toistaa vastaavanlaista argumentaatiota 1960–1970 luvuilla (ks. esim. Horkheimer 1985a).
18. Horkheimer 1987a, 234.
19. Horkheimer 1987a, 234.
20. Horkheimer 1987a, 235.
21. Horkheimer 1987b, 388–391.
22. Horkheimer 1987a, 238–239.
23. Horkheimer 1987a, 239.
24. Horkheimer 1987a, 239.
25. Horkheimer 1987a, 242.
26. Horkheimer 1987a, 242.
27. Horkheimer 1987a, 242.
28. Horkheimer 1987a, 243–244.
29. Horkheimer 1987a, 244.
30. Horkheimer 1987a, 244.
31. vrt. esim. Schiller 1983.
32. vrt. esim. Kant 1996.
33. Horkheimer 1987a, 247.
34. Horkheimer 1987a, 247.
35. Horkheimer 1987a, 248–249.
36. vrt. Marx 1971, 339–341; ks. tästä tarkemmin Moision 2002.
37. Horkheimer 1987a, 253.
38. Horkheimer 1987a, 254.
39. Horkheimer 1987a, 255–256.
40. Horkheimer 1987a, 256.
41. Horkheimer 1987a, 256.
42. Horkheimer 1987a, 261.
43. Horkheimer 1987a, 262.
44. Horkheimer 1987a, 179–180.
45. Horkheimer 1987a, 242.
46. ks. Moision & Huttunen (1999).
47. ks. mm. Horkheimer 1985b.
48. Horkheimer 1985c, 306, 311.

Kirjallisuus

- Friedmann, George, *The Political Philosophy of the Frankfurt School*. Cornell University Press, Ithaca N.Y. 1981.
- Hegel, G. W. F., *Philosophy of History*, P. F. Colliner & son, New York 1899.
- Hegel, G. W. F., *Phenomenology of Spirit*, Oxford University Press, Oxford 1977.
- Hegel, G. W. F., *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Pohjoinen, Oulu 1994.
- Horkheimer, Max, ”Die Sensucht nach dem ganz Anderen.” Teoksessa Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften* Band 7. Fischer, Frankfurt am Main 1985a, 385–404.
- Horkheimer, Max, ”Die Aktualität Schopenhauers.” Teoksessa Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften* Band 7. Fischer, Frankfurt am Main 1985b, 122–144.
- Horkheimer, Max, ”Marx heute.” Teoksessa Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften* Band 7. Fischer, Frankfurt am Main 1985c, 306–317.
- Horkheimer, Max, ”Angfänge der burgerlichen Geschichtsphilosophie.” Teoksessa Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften* Band 2. Fischer, Frankfurt am Main 1987a, 177–268.
- Horkheimer, Max, ”Vorlesung über die Geschichte der neueren Philosophie.” Teoksessa Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften* Band 9. Fischer, Frankfurt am Main 1987b.
- Horkheimer, Max, ”Notizen 1949–1969.” Teoksessa Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften* Band 6. Fischer, Frankfurt am Main 1991, 187–425.
- Kant, Immanuel, *The Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Marx, Karl, ”ad Feuerbach.” Teoksessa Marx, Karl, *Die Frühschriften*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1971, 339–341.
- Moision Olli-Pekka, ”Käytännön teoriasta vai teorian käytännöllisyydestä? Karl Marxin Feuerbach teeseistä.” Teoksessa Philström, Sami, Rolin, Kristina ja Ruokonen, Floora, *Käytäntö*. Yliopistopaino, Helsinki 2002, 64–73.
- Moision, Olli-Pekka ja Huttunen, Rauno, ”Totuuden ja oikean elämän kaipuu. Max Horkheimerin perustus Frankfurtin koulun kriittiselle teorialle.” Teoksessa Moision, Olli-Pekka (toim.), *Kriittikin lupaus. Näkökulmia Frankfurtin koulun kriittiseen teoriaan*. SoPhi, Jyväskylä 1999.
- Schiller, Friedrich, *On the Aesthetic Education of Man*. Claredon Press, New York 1983.

KAKSI TORNIA JA VAPAA MAAILMA

Todellisuus toisinaan todella on tarinoita ihmeellisempää, järkyttävämpää, sarillisempaa ja elämyksellisempää. Syyskuun kaksi tornia, valon ja pimeän kamppailu, Tora Boran tuomio-vuori sekä kaikkialle näkevä Mahti nauhoitettiin ja yhdistivät yleisöjä tavalla, jolle on vain harvoja historiallisia vertailukohtia.

Todellisuus on tarinoiden läbde ja vain harvasta todellisesta päivästä on lähtenyt niin paljon tekstiä, tulkintoja ja tarinoita kuin vuoden 2001 syyskuun yhdenneistöistä. Koska tarinat ovat todellisia ja antavat tapahtumien jälkeen suunnan toimille tapahtuville, ne merkitsevät elämää tai kuolemaa kymmenille ja sadoille tuhansille. Ei siis ole yhädenkävää, mikä on syyskuun 11. merkitys.

Huolimatta yleisöjen yhdistymisestä tapahtuman äärellä, mitään yksimielisyyttä ei vallitse siitä, mikä syyskuun 11. merkitys on, todetaan *niin & niin* -lehden teema katsauksessa. Katsauksessa arvioidaan aiheesta suomeksi ilmestyneet kirjat sekä esitellään tiedelehtiä ja fiktiivisiä teatterioivia maailmalla. Teeman avaa *London Review of Books*in julkaisu Anatol Lievenin essee, joka käsittelee Yhdysvaltain hallituksen sotahanketta Irakiin vastaan.

Aikalaianalyttisistä lehtiä eniten kuuluva *London Review of Books* reagoi myös syyskuun terrori-iskun yhtenä ensimmäisistä. Numerossa 29/02 (4.10.) julkaistiin kahden esseen lisäksi useita aukeaman mittainen kokonaisuus lehden vakituisten kirjoittajien kommenttipuheenvuoroja. Mukana ovat mm. Amit Chaudhuri, Hal Foster, J. Hoferman, Fredric Jameson, Yitzhak Laor, Richard Rorty ja Jacqueline Rose. Tekstot luettavissa myös internetissä lehden osoitteesta: http://www.lrb.co.uk/v23/m29/multos_1.html

Yhtenä kirjoittajista Terry Eagleton toteaa, että myös kansainväliseen politiikkaan pätee, miten minäkövää koskevat uskomukset ovat monesti liian sitkeitä tuhlakseen realiteettien muuttamiksi: "Tämä on yksi syy siihen, miksi on vain vähän toiveita, että USA huomaisi, miten siihen kysymykseen, kuka kukin on, voi vastata vain dialogisesti, ja lakkaa käyttäytymästä kuin Wittgensteinin mainitsema mies, joka laitto käteensä päänsä päälle kun hänen pituuttaan kysyttiin. (...) USA:n ainoa toivo on, että se oppii näkemään itsensä toisten silmin, mutta globalisaatio, joka rakentaa sitä, että yksi kaikkein murkkaakuntaisimmista valtioista levittäytyy nyt kaikkiin maailmankolkkiin, tuhoaa niitä pelejä, joista se itse voisi vierasta kuvaansa katella." Tunnusomaisesti Richard Rorty puolestaan tuo esiin liberaalien ihanteiden kohtalonkysymyksen: "Useimmat terrori-iskut mediassa kommentoivat amerikkalaiset intellektuellit pohivat huolissaan pystyykö Länsi hankkiutumaan sovakannalle rapauttamatta kansalaistensa vapauksia – vaarantamatta oikeutta yksityisyyteen ja erimielisyyteen. Ehkä Orwellin pessimismi tulee osoittautumaan oikeutetuksi. Tai ehkä ei sittenkään. Toisen maailmansodan aikana Britanniassa ja USA:ssa tapahtui runsaasti kansalaisoikeuksien rikkomuksia, mutta perustuslaillisen demokratian instituutiot säilyivät järkkymättä. Jos onni on kassamme, niin käy meidän."

Teemapakettia seurasi useiden numeroiden mittainen debatti lukijapalstalla. Kiinnostavuutta debattiin tuo se, että kirjoittajat ovat usein omalla sarallaan tunnettuja akateemikoita. Vuoden takaisia numeroita selaamalla pystyy rekonstruoimaan hyvin tuolloin käydyin yleisemminkin intellektuaalisen keskustelun aina sen kiihkeimpiä sävyjä myöten. (Myös nämä kirjeet pääsee lukemaan yo. internet-osoitteen kautta.)

LRB on jatkanut tilanteiden seurantaan aktiivisesti läpi Afganistanin sodan ja sen jälkeen. Keskeisiä painopisteitä ovat oleet kansainvälisten suhteiden moraaliset, poliittiset ja juridiset kysymykset, Britannian siirtomaahistoria sekä Lähi-idän tilanne, jonka kohdalla lehti on ottanut kantaa Israelin miehityspolitiikkaa vastaan jo valikoimalla vaikutusiksi kommentaattoreiksi Tariq Alin ja Edward Saidin.

Oheiseksi teemasuomennokeksi valittiin Anatol Lievenin teksti sopii yhteyteen ensinnäkin siksi, että sen teemana on vuoden keskustelluin aihe: Yhdysvaltain hegemoninen asema

maailmassa. Toisekseen tekstissä on keskeistä, että siinä ilmiötä ei analysoida mahdipontisena tai hahmottomana globalisaationa, joka vaatisi mahdipontista terminologiaa ja aivan uudenlaista poliittista tai sosiologista teoriaa. Monista viimeaikaisista globalisaation tarkasteluista jää käteensä prosessi ilman toimijoita. Taloudellinen ja poliittinen valta on tällöin ikään kuin kaikkialla eikä missään erityisessä paikassa, kaikkialle tunkeutuvine lonkeroineen, mutta ilman mitään tiettyä olemusta tai alkuperää.

Tämän näkemyksen Lieven ja useat muut kuluneen vuoden kommentaattorit hylkäävät. Kuten hyvin samaan tapaan Perry Anderson tuoreessa laajassa pääkirjoituksessaan *New Left Review*-lehdessä (Sep/Oct 2002), Lievenille esimerkiksi Yhdysvaltain globaalisti toteutuva poliittinen vaikutusvalta ei ole globalisaation hämähäkkiin katoava mystinen prosessi, vaan päinvastoin joukko selvästi erottuvia materiaalisia ja poliittisia intressejä sekä ideologisia ja maailmankuullisia perintöjä, joista kaikki toimijat itse eivät aina ole edes täysin tietoisia. Kun asia nähdään näin, näitä ideologisia ja materiaalisia intressejä sekä panostuksia voidaan tunnistaa ja niitä voidaan selkkaperäisesti analysoida. Mirään mystistä prosessista ei ole, mutta joidenkin toimijoiden merkittävä valta yli toisten ja kokonaisten maailmankuullisten on osittain riippuvainen juuri tuosta kyvystä mystifoida rajatut vaikuttimet rajattomiksi, hahmottomiksi prosesseiksi ilman yksittäisiä toimijoita.

Andersonin ja Lievenin analyysit osoittavat, että ideologiat ovat kaikkea muuta kuin kuolleita: juuri parhaillaan elämme aikaa, jolloin intressien artikuloituminen tulkintakamppailuissa ja monenmoisissa aktiivisissa ideologisissa fabrikaatioissa tai retorisisissa manipulaatioissa ovat mitä vaikuttavinta osa politiikkaa. Eikä politiikka ole haihtunut mihinkään, vaan se toteutuu päivästä toiseen elämämme todellisesti vaikuttavina käytäntöinä.

Anatol Lieven toimii tutkijana *Carnegie Endowment for International Peace*-instituutissa Washingtonissa (DC). Teksti on alun perin ilmestynyt nimellä "Push for War" *London Review of Books*in numerossa 19/2002 ja luettavissa alkukielellä osoitteessa: http://www.lrb.co.uk/v24/n19/lieven_.html.

Tuukka Tomperi

Yhdysvaltalaisia internet-sivustoja, joissa käydään NY Timesia syvemmällä:

- YK:n toimintaa ja kansainvälistä politiikkaa seuraava ja perustoinen Global Policy Forum: <http://www.globalpolicy.org>
- Fairness and Accuracy in Reporting – tunnetaan yhdysvaltalaisen mediakritiikin järjestön ajankohtainen sivusto: <http://www.fair.org/>
- Maailmanlaajuinen, lähes tuhannen viestimen ja mediakritiikin järjestön yhteenliittynyt MediaChannel: <http://www.mediachannel.org/>
- Yhdysvaltalaisen kriittisen median loppuaine, toimittajinaan Alexander Cockburn ja Jeffrey St. Clair: <http://www.counterpunch.org/> (ks. myös erinomainen leikkokokoelma) Counterpunchin kokoamat resurssit 9-11-debatista ja sotatoinista (runsasti myös linkkejä islamikseen ja arabimedialle): <http://www.counterpunch.org/wtclois.html> Counterpunchin sotalinkit: <http://www.counterpunch.org/wolinks.html>
- Zmagazine-lehden sivusto: <http://www.zmag.org/waleset.htm>
- Valtioelämän viestintänsäilytys: <http://www.commandreoms.org/> Houskintien vakipolstojen julkassa Valkoisen talon tiedottajan Ari Fleischerin vastaukset toimittaja Russell Makhiberin kysymyksiin: <http://www.commandreoms.org/view01/0409-05.htm>
- Julkisen hallinnon lausuntajen heikentämättä arviointia, Institute for Public Accuracy: <http://www.accuracy.org/>
- Erilaisien yhdysvaltalaisen viestintien verkosto: <http://www.indymedia.org/>
- Yhdysvaltalaiset sodan vastustajat verkottuvat: <http://www.antiwar.com/>
- Arvovaltonen Federation of American Scientists taikkailee valtiota: <http://www.fas.org/> FAS:n terrorismin sivusto: <http://www.fas.org/terrorism/index.html>
- Social Science Research Council: <http://www.ssrc.org/>
- Poliittisen debatin Bad Subjects-lehden sivusto: <http://www.eserver.org/bd/>

TUUKKA TOMPERI

SYYSKUU JA MITÄ SITTEN TAPAHTUI TIEDELEHDISTÖSSÄ: FRAGMENTTEJA TEEMASTA JA VARIATIOISTA

TEEMA

Pikainenkin arkistolaisuus osoittaa, että syyskuun yhdeksästä on ollut tiedelehdistölle aiheena juuri niin houkutteleva kuin kanteilla soittoa (lääntäkään mukaan

myös kaikki niii & näin -ihetunia). Yhdysvaltalaisen tai yleisemmin anglo-amerikkalaisen julkaisujen dilemma on ollut jo siinä, että aiheen huomiomatta jättäminen on voinut herättää huomiota, mutta vielä vaikeampaa on varmasti ollut harkita tapoa, jolla reagoida. Yhdysvaltalaisen päivälehtien valitsema reagointitapa näyttää osittain olevan paineiden päästäminen julkaisemalla lukijajoukkoja, jossa aggressiolla puretaan "yleise/ni mielipiteen" ilmauksina.

Vaikeus valita riittävän sensitiivinen tapa reagoida tapahtumiin koskee myös tiedelehdistöä sekä USA:ssa että Euroopassa. Esimerkiksi yhdysvaltalaisen monitehoisten akateemisten lehtien arvokertoiseen kerrostukseen kuuluva *Daedalus* (jota julkaisee 1780 perustettu American Academy of Arts and Sciences) te-

voutuu mahdollisimman neutraalin tapaan. Teemaa käsitellään suoraan vain yhdessä lyhyessä artikkelissa, joka on luonteeltaan varovainen ja pohditskeleva. Ivo Kottelison ("Evi & politics", tammikuu 2002) meditatiivista pohdunta Hamidi Arendtin tuketuista sekä pohti liberaalin traditio selviämiseen mahdollisuuksia Locken ja Kantin viiteen. Myös voimakkaammalle reaktiolle on annettu tilaa, mutta nimenomaan lukijakirjeiden muodossa. Historioitsija Perez Zagorin hyökkäsi seuraavan numeron lukijakirjeissä Kottelisonin artikkeliin vastaan: "Esseen sumuisen abstraktion, moraalisen heijeröityyksen ja päättämättömyyden tekevät siitä suorastaan irrelevantin verrattuna tuon syyskuun päivän tapahtumien mittakaavaan."

Sattumoa tai ei, Zagorinin kanto reso-

noi hänen oman Francis Bacon-elämäkertansa tarkasteluja Baconin sotapolitiikkaa koskeksi. Näiden mukaan Bacon katsoi Englannin voivan oikeuttaa sotansa Espanjan kanssa puolustuksena viemänsä kirkkokatolista ja fundamentalistista, protestanttiseen Englantiin kohdistuvaa vihaa vastaan: "Ehkäisevä sota, joka perustuu oikeutetulle pelolle silloinkaan kun se käydään vihollisen maaperällä, ei ole Baconin mukaan luonteeltaan yhtään vähemmän puolustuksellinen kuin puolustaminen vastoina mielihyökkäyksiä vastaan." (Francis Bacon, 1998, Princeton UP, 160). "Ennaltaehkäisevän puolustuksen" doktriinihan se tällöin.

Zagorinin mukaan ainoa moraalisesti oikeutettu reagointitapa syyskuun tapahtumiin onkin päättäväinen tuomitse-

PUSKU SOTAAN

Yllätyksellisintä Bushin hallinnon suunnitelmassa miehittää Irak ei ole tuon suunnitelman tuhoisuus kansainvälisen järjestyksen kannalta. Ei myöskään sen vilpillisuus, joka käy ilmi, kun muotitaan USA:n (ja Iso-Britannian) entistä ja nykyistä roolia Lähi-idässä. Yllättävintä ei liioin ole se, että suurin osa kansainvälistä yhteisöä vastustaa Bushin aikeita. Eikä vihdoin sekään, että nämä kaavailut nakertavat koko terrorismin vastaisen sodan ajatusta. Mikään näistä seikoista ei suuremmin huoleta Bushin hallinnon kovan linjan nationalistiteja. Tämä ryhmittymä on törmännyt vähintäänkin väliaikaiseen esteeseen, kun britit ovat alkaneet vaatia YK:n osallisuutta ja kun Saddam Hussein on suostunut ase tarkastuksiin. Kova linja on kuitenkin yhä vankkumatta sodan kannalla – ja heidän vaikutusvaltansa USA:n johdossa ja turvallisuuspolitiikassa merkitsee myös hyvin todennäköisesti heidän kaavailujensa toteutumista. Jopa *Washington Post* on liittynyt radikaalioikeistolaisiin tiedotusvälineisiin ja antanut tukensa sodalle.

Allistyttävintä sotahingussa on itse pyrkä ja sen perinpohjainen päättömyys. Jos tässä pitäisi ryhtyä uhkapeliin, löisin vetoa, että äkkimenehys Irakin hallintomallin romuttamisessa saattaa olla todennäköistä jopa viiden suhteessa yhteen. USA on sotilaallisesti ylivoimainen ja Saddam Husseinin komento mädännäinen. Bagdadin ohjukset ovat epäluotettavia ja arabimaat syvästi eripuraisia. Yhdysvaltain pikavoitot näyttäisivät kuitenkin ajan oloon kaventuvan, samalla kun tappiot käyvät katastrofaaliseksi. Jos palo Lähi-idässä roihahdaa täyteen liekkiin ja länsimielisemmät arabivaltiot luhestuvat, häviämme sodan terrorismia vastaan, langetamme vuosikymmeniksi kuoleman-

tuomion tuhansille ja taas tuhansille länsimaiden siviileille ja syöksemme sinä sivussa maailmantalouden lamaan.

Nämä riskit eivät uhkaa vain yhdysvaltalaisia (ja brittiläisiä) ihmiselimiä ja etuja, vaan myös Bushin hallinnon tulevaisuutta. Mikäli sota menee arvan pieleen, sitä ajaneet vallasmiehet tehlään pahempiväisemmin kuin kerkään miesmuistiin: he kuolevat poltittisesti. Ellei minkään muun, niin tämän pelon laulisi liikuttavan myös näitä ihmisiä.

Käsilä oleva sotahanke on erilainen kuin Vietnamin tapauksessa. Silloin sotilaallista väliintuloa kannattivat niin republikaaninen kuin demokraattinenkin puolue, puolustusministeriö, turvallisuusviranomaiset ja joukkotiedotusvälineet. Nykyään demokraatit – syistä, joihin palaan jäljempänä – ovat enimmäkseen pidättäytyneet kannanotoista, kun taas suuri osa vanhoista republikaanisista turvallisuuspiireistä on rytmännyt koko ajatuksen ja Pentagonon on sekun ilmaissut oman perusteellisen varautuneisuutensa.

Bushin hallintoa on siis varoitettu vaarasta. Auttaisiapa al-Quidan mahdollinen uusi hyökkäys kesken sodan vahvistamaan amerikkalaista islaminvastaista kansallistunnetta tai ei, hallintoa syytettäisiin yhä kaikki laajalti siitä, että se ei keskity ottamaan kiinni syyskuun yhdenkymmenen päivän iskujen toimienpariijointa, vaan janoa asiaankuulumaton kosto. Tappiot Lähi-idässä voisivat jopa vihdoin avata USA:ssa keskustelun Israelia puoltavien lobbyneiden viheliäisestä roolista maan hallinnossa.

Bushin hallinnon keskeisillä toimijoilla, ja siis Irakin-sodan suunnittelijoilla, ei ole armeijakokemusta. Poikkeuksen tekee puolustusministeri Donald Rumsfeld, jonka onnistui suorittaa asepalvelus Korean ja Vietnamin sotien välisenä rauhan aikana. Ulkoministeri, kenraali Colin Powell toimi palveli Vietnamin, mutta hänet tiedetään äärimmäisen epäileväksi hyökkäyksen suhteen. Kaikki muut välttelivät aikoinaan kutsuntoja parhaansa mukaan. Jos sota epäonnistuu, näitä hallinnon ”pupuköyhäukkoja” tulee kohtaamaan parjaukset mittavine poliittisine seurauksineen.

Vietnamin veteraanit kummassakin puolueessa ovat jo alkaneet tehdä asiasta numeroa. Yhden kipinän tähän antoi Richard Perle kumppaneineen, kun he ärryivät pilkkaamaan up-

minen ja yhtiä päättäväinen mielen vastaisu, jota toteutettaessa liberaaleja iseturkkeluja on turha suorittaa. Sama päättäväisyys on johtanut myös tiedelehtien lukijapöytäkirjojen käynnin tulkitsen kuuleen vuoden aikana. Valitettavasti Zogorin näyttö myös ajattelevan, että on tapahtunut jotain mikä maailmnhistorialliselta merkitykseltään lähes ylittää kaikki vertailukohtansa, tavalliset ihmiset, yhteiskunta- tai historiantutkimuksen tarkastelukohteet, eikä sen arvioimisesta siksi ole tarvetta siihen tarkkaan ja harkitsevaan tarkasteluun, josta voikaapa hänen oma Boon-tulkintuksensa on eräs esimerkki.

Yhdysvaltalais lehtiä lukiessa käykin ilmeiseksi, että monille syyskuun 11. on ollut todellinen signum demostrof-

vum. Se ei ole sitä kuitenkaan samassa mielessä kuin Ranskan vallankumous Emmanuel Kantille, joka tuota lotronkielestä sanottu käynnin, ja jolle vallankumous oli olosuhteiden edistyksen, eli siitä, mitä on ollut, mitä on ja mitä on olemassa: signum rememoratium, demostrofivum, prognostikon. Moni kommentaattori on kokonut syyskuun 11. käännekohtaksi, jonka jälkeen mikään ei ole kuten ennen, joka ei ole osa mitään kehityskulkua, ja jota ei voi ymmärtää kontekstissaan muiden asioiden tapaan.

Tämä oletus on intellektuaalisesti köyhdyttävä. Jos tapahtuma olisi merkittävässä osassa kaiken vertausten yläpuolella ja ilman sidettä edeltävään, se ei voisi olla eräs merkki mistään. Vasta jos sitä katsotaan mereen, valitsevan ja tulevan perspektiivissä kä-

sä, ja se suhteutetaan mahdollisiin konteksteihin, syntyy mahdollisuus tarkastella sitä osittomana jostakin. Onnekkaimmillaan voitaisiin tiedelehtien keskustelusta on sitenkin ollut joku tällainen yhteinen vastaus kysymykseen, mitä syyskuun yhdenkymmenen päivän olosuhteista olisi aikaisempaan verrattuna opittavaa. Rajoitusta valikoidusta päätellyn anglo-amerikkalaisissa tiedelehtissä on pääsääntöisesti pyritty tapahtumien mahdolliseen ja kriittiseen tarkasteluun. Seuraavassa tiedelehtien kommentaattorista koostuu passagen-work vapauttamaton vaihekuu läpi kuuleen vuoden lehtien, fragmentaariseen pysähdyskohtaan muuttanut toisaalta useammin toistuneet arvotavat tai yllättävät ohjelmat.

Jos internetin hakusanojen kate-pöytäkirjoista näkyy muutamaksi viikoksi 'Osama bin Laden', on tiedelehtien ja

demopäätteen kiinnostus osoittanut toiseen suuntaan. Arvotonta ei ole ollut terrorismi, ei bin Laden, ei Al-Qaidan, ei Irak eikä Islam – vaan Pohjois-Amerikan Yhdysvallat. Tapahtunut on sitenkin (jäljempään katsoen) ollut todellinen signum memoreum, olevasta ja tulevasta. Kuuleen vuoden aikana ei nimittäin sen paremmin anglo-amerikkalaisissa kuin monineurooppalaisissakaan lehdistä mistään ole keskusteltu niin paljon kuin USA:n aikaisemmasta, hegemonisesta asemasta ja sen poliittisesta, sotilaallisesta, taloudellisesta ja kulttuurisesta merkityksestä maailmassa. Tämä on ollut hallitseva teema, jonka vaiat-aita tuntui löytyvän rajoittamattomasti.

Monet seuraavassa tarkastuksessa mainittuista artikkeleista ovat ilmestyneet eri lehtien aiheelle omistetuissa teemanu-

»Hyökkäyssuunnitelma Irakiin on osa kokonaisstrategiaa, jossa armeijaa on määrä käyttää varmistamaan Yhdysvaltain kansantalouden ekologisten kustannusten purkamisen muun maailman niskalle...»

seeriston liikavarovaisuutta. Kuten eräässä *Washington Postin* julkaisemassa mielipidekirjoituksessa todettiin, "arkajalkahaukoiksi lutsutut miehet västivät ruonuvien Vietnamin sodan aikaan, samalla kun he kannattivat tuota sotaa poliittisesti. Heitä ei syytetä kokemuksen ja arvostelukyvyyn puutteesta verrattuna asepalveluksensa suorittaneisiin. Heitä syytetään teko-pyyhydestä ja pelkuruudesta."

Kun mynkäänmenon poliittiset riskit ovat tätä luokkaa – etenkin sotamaakareille itselleen – miksi he kuitenkin tekevät mitä tekevät, puskevat suin päin kohti sotaa? Ja mikä yllimalkaan on synnyttänyt tämän varomattomuuden ja hillittömyyden hengen?

Jotta ymmärtäisi Bushin hallinnon vaikuttimia, täytyy huomioida uuskonservatiivisissa nationalismissa sodan avulla edistettävissä aiottujen sisä- ja ulkopoliittisten pyrintöjen koko laajuus. Se ulottuu huikaisevan kauas yli näiden ääriviivojen, joita nationalistit piirtävät julkisessa tavoitteenasettelussaan. Leiri jakaantuu eri ryhmiin: jotkut ovat suopeampia Israelille, toiset vähemmän vihamsielisiä Kiinaa kohtaan, eivätkä kaikki kannata ohjelman radikaaleimpia kohtia. Yleisesti hyväksytyt perussuunnitelma on kuitenkin yksipuolinen maailmanhallintaa ehdottoman sotilaallisen ylvertaisuuden kautta. Tätä näkemystä on johdonmukaisesti kannatettu ja työstetty Dick Cheneyä ja Richard Perleä lähellä olevissa piireissä aina Neuvostoliiton luhistumisesta 1990-luvun alusta lähtien.

Perustavoitteen jakaa myös Colin Powell ja muu turvallisuusjohto. Olihan se juuri Powell, joka aselajineuvoston puheenjohtajana julisti 1992, että USA tarvitsee riittävän voiman "pelotteeksi" kaikkia uhkaajia vastaan, jotta nämä eivät edes

uneksisi meidän haastamisestamme missään päin maailmaa". Nyt kuitenkin viralliseksi doktriiniksi omaksutun "ennaltaehkäisevän puohastuksen" (*pre-emptive defence*) myötä on otettu askel pidemmälle, paljon pidemmälle kuin Powell haluaisi edetä. Periaatteessa doktriinilla voidaan oikeuttaa minkä tahansa toisen valtion tuhoaminen, jos vain näyttää siltä, että tuo valtio voisi vastaisuudessa kyetä haastamaan Yhdysvallat. Kun Paul Wolfowitzin kaltaiset puhujat päästivät tällaisia ajatuksia aikomaan ilmoille kylmän sodan jälkimainingeissa, niihin suhtauduttiin kriittisesti jopa konservatiivisella taholla. Näillä ajatuksilla on tänään – kun radikaalit kansallismieliset ovat nousseet johtoon ja syyskuun hyökkäykset piinaavat amerikkalaisia – huomattava vaikutus USA:n politiikkaan.

Ymmärtääkseen sotaintona ilmenevän tavattoman yltyöpäisyyden kehkeytymistä on rajuttava sen synty-ympäristö yhdysvaltalaisen nationalismin moraalissa, kulttuurisessa ja intellektuaalisessa maisemassa. Kansallisuusaatetta oli esiintynyt jo pitkään ennen syyskuuta 2001, mutta kunnan lieskoihin amerikkalainen uusrinnoitus leimahti vasta silloisten hyökkäysten vaikutuksesta kiinnittyen entistä tiukemmin yhtä vaaralliseen israelilaiseen oikeistonationalismiin.

Katsotaan ensin geopolitiikkaa. Samoin kuin ohjuspuolustushankkeen kohdalla, julkisesti esitetyt perusteet Irakin vastaisille sotatoimille käytetään lähinnä välineenä hankkia välttämättömän kansan tuki operatiolle, joka todellisuudessa tähtää paljon moninaisempiin päämääriin. Yhdysvaltalaisen yleisen mielipiteen piittaamattomuus vakavasta ulko- tai turvallisuusasioita koskevasta keskustelusta sekä amerikkalaisen median ja yhteiskunnallisen elämän välinpitämättömyys ja ideologinen jäykkyys tekevät perusteellisemman peisentaon näistä kysymyksistä äärettömän vaivalloiseksi ja jättävät tilaa manipuloinnille.

Välillä tavoite on todellakin Irakin joukkotuhouksien eliminointi. Ei ole kuitenkaan todellista vaaraa siinä, että Saddam Hussein antaisi noita aseita terroristeille edelleen käytettäväksi USA:ta vastaan (aidompi uhkalauva on kylläkin siinä, että

merossa. Alkuperäiseen käsittelyyn ovat olleet mm. *Security Dialogue, Politics, Ethics & International Affairs, Roman Rights Quarterly, Pacific Review, American Anthropologist, International Relations, Survival, World Today, Current History, Theory, Culture & Society* ja erillisenä sator muut jotka jäävät mainitsematta nimeksi. Tiedelehdistä läpikäytyyn ohessa esitellään myös erikseen kahta yleiskulttuurista lehteä, jissa aiheelle on annettu erityisen paljon tilaa: *New York Review of Books* sekä *Le Monde Diplomatique*. Vielä näitäkin kattavammoin ohjelma lukee kommentoinut *London Review of Books*, josta on heikkokattain suomenkielinen *Avant* -lehti.

VARIAATIOI

Unipolarismi eli Leviathan. Isäntäntöiden huomattava yksimielisyys välittää sitä, että koskaan ennen maailma ei ole ollut yhtä selvästi yhdestä valtiosta riippuvainen. Tai: koskaan ennen ei näin paljon valtaa ole ollut näin vähissä käsissä. Tätä mieltä on jopa Henry Kissinger, jonka mukaan USA kykenee nyt voinaan kantansa läpi kaikilla aseinalla. (Ja hänen jos kenenkään tulisi tietävän mitä valtiopolitiikka on.) Etenneistä lehdistä erittuu vain pari kommentaattoria, jotka eivät väitetä oleksijohtaisi. Sitä vastoin kymmenissä artikkeleissa unipolarismi tai polarismi on päätema, ja vielä monin tavoin usomassa se tulee mainitaksi nyky-

sen maailmantilanteen tarkastelujen välittömänä taustatekijänä.

Ilmiön yhteisä merkitys pidetään sitä, miten paljon on maailmanlaajuisesti saatu aikaan lyhyessä ajassa, kun oika hallitus on ryhtynyt toisiin, ja syntyneen yhteistalon ideologinen potentiaali on tähtävästi arvioitu. Järjestettyneen rikollisuuden vastustaminen, veroparatiisin purkamisen, suuryritysten talouspolitiikan tutkiminen, maakaupan hillitsemisen tai yksimielisyyden soveltaminen perustavimmassakaan ihmiskunnan tulevaisuuden kamalissa keuhkissa hankkeissa (ilmastomuutoksen tai köyhyyden torjunta) jne. ovat tähän asti nähtyynneet toivottomiksi tehtäviksi. Meri on olemassa, että tähän on syntä maailman maadoton monisuus, järjestelmien kaotisuus ja toimijoiden

lukumäärä. Tällainen haastatus on kuitenkin nyt kohtunut: lähes mitä vain voidaan sopia ja saada aikaan, jos vain tahtoo käyttää riittävästi. Täysin mahdolliseksi ja varsin helppoksi onkin ja sovituttunut mm. kehitysmaiden velkojen anteeksianto ja kehitysmaiden ripeä lisääminen (Pakistan ja Afganistan), kansainvälisten rikollisverkostojen maailmanlaajuisen seuranta (al-Qaida), laittoman asekaupan hillittäminen, pankkivälikasien purkamisen ja rahavirtojen selvittämisen sekä kansallisten toimijoiden päättävien siltatunnein yhteisen tavoitteen ajamisen. Onkin harmillista, että näin soittu käymään van terrorismin kohdalla, eikä jossain sellaisessa ilmastonmuutoksen kahtoisessa tiessä, joka vaikuttaa suomalaisen tai tyiseen valtameren välillä katoavien tuulilaitosten kan-

hän voi kuvitella toimivan näin Israelin vahingoksi). Ei myöskään ole mitään vakavasti otettavaa mahdollisuutta, jossa hän itse käyttäisi tätä hyökkäykseen USA:ta tai Israelia vastaan, siitä kun vain seuraisi kahta pahempaa kostonku. Saddamista pörrötyä bamaadi propagandakuva hulluna itsetuhoisena diktaattorina kelpaa Yhdysvalloissa hyvin kadunmiehelle, mutta enpä usko sen olevan Bushin hallinnon näkökanta. Tarkoituksena on pikemminkin vaalia ehdootta varmuutta USA:n kyvystä puolustaa Persianlahtea Irakien hyökkäystä vastaan. Ennen kaikkea Bushin hallinto mieli säilyttää Yhdysvalloilla ja Israelilla vapaat kädet puuttua Lähi-idän tilanteeseen kokonaisuudessaan.

Israelin, sen puolesta USA:ssa puhuvien lobbareiden ja Bushin hallinnon Israel-mielisten näkökulmasta tällaisten vapaiden käsiin edut ovat ilmeisiä. Varapresidentti Cheney ympärille kerääntyneiden aineiden mielestä tärkein yksittäinen huolenaihe on taattu ja rajoittamaton halvan öljyn saanti ja tämän valvominen mahdollisimman lähellä lähdettä. Irakian valtion tuhoaminen, alueen miehittäminen ja sotilaallinen herruus poistaisivat jo ennestään vähäisen Opec-uhon, pienentäisivät huomattavasti uuden öljyshokin todennäköisyyttä ja hävittäisivät tarpeen liehittävä Venäjää ja sijoittaa siihen energia-lähteiden varavarastona.

Samalla kaivettaisiin maata niiden sinänsä häpeällisen harvojen askelten alta, jotka jo on otettu kohti vaihtoehtoisten energiamuotojen kehittämistä. Syyskuun yhdestoista antoi uutta pontta turvallisuusargumenteille, joilla perustellaan suurempaa riippumattomuutta tuontituojista. Kun vaihtoehtoiset teknologiat edistyvät, niistä voi tulla todellinen uhka öljyteollisuuslobbylle, joka Israel-lobbyn tapaan on vahvasti nivoutunut Bushin hallintoon. Sora Irakia vastaan tyydyttäisi kompaakin painostusryhmää. Ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta on kuitenkin merkittävämpää, että hyökkäyssuunnitelma Irakian on osa kokonaistrategiaa, jossa armeijaa on määrä käyttää varmistamaan Yhdysvaltain kansantakouden ekologisten keuhkusten puhdistaminen muun maailman niskoille. Näin USA-lainen kapitalismi, USA:n poliittinen eliitti ja USA-laiset äänestäjät vältyvät ohimeneviltäkin uhrauksilta.

Sama pätee sotaan al-Qaidaa ja sen liittolaisia vastaan. Hyökkäysaie Irakian nykyisen valtuuttamalle kimppuun kytketty terrorismin vastaisen kamppailuun, mutta ei sinikään siten kuin on julkisesti väitetty. Bagdadin ja al-Qaidan väliset yhteydet ovat todistamatta ja sinänsä epätodennäköisiä. Bushin hallinto toivoo, että murskaamalla yhden keskikokoisen valtion omin sotilaallisen vähimmäistappioiden, kaikki muut islamilaiset maat ryhtyvät silloin säikähdyksestä täyteen yhteistyöhön terrorismista epäiltyjen pyydysrämmiksi ja luovuttamiseksi sekä lakkaavat samalla tukemasta palestiinalaisia. Irania puolestaan voi joko painostaa hylkäämään sekä ydinohjelmansa että palestiinalaiset, tai sitä voi nöyryyttää pommittamalla hajalle sen uraanirikastamot.

Ajatuksena on tosin sanoen pelotella nämä valtiot ei ainoastaan apuvälineksi al-Qaidalaisten jahtaamisessa, vaan myös auttamaan Yhdysvaltojen ja vielä tärkeämmin Israelin laitimille esityslistalle Lähi-idän poliittista tilannetta muovattaessa. Tämä kävi ilmi, kun Rand-yhtiön Laurent Murawiec esitteli paha-mainaisen Saudi-Arabia -suunnitelmansa Richard Perlen johtamalle puolustuspoliittiselle toimikunnalle. Murawiec kannatti uhkavaatimusten libettämistä saudille. Pääsi että Saudi-Arabian poliisivoimien tulisi ryhtyä täysimittaiseen yhteistyöhön USA:n viranomaisten kanssa, ultimaatunissa edellytettiin myös, että maassa olisi estetty USA:n ja Israelin vastainen julkinen arvostelu. Tämä ei olisi mitenkään mahdollista missään arabivaltiossa. Yhtä kaikki yhdysvaltalaisissa tiedotusvälineissä on laajalti toistettu vaa-detta vaientaa Israel-vastaiset julkaisut, ohjelmat ja toiminnat.

"Tic Lähi-idän rauhaan kulkee Bagdadin kautta", kuuluu mainoslause, jolla Bushin hallinto myyskentelee kampanjoistaan yhdessä Israelia puoltavien lobbareiden kanssa. Mahdollisesti eräät johtohenkilöistä todella uskovat, että kun tuhoataan Israelin jäljellä olevista vihollisista vahvin, heille itselleen kertyy sellaista uskottavuutta sekä tunnustusta israelilaisilta ja näiden puolestajouloista, että he voivat alkaa painostaa Israelia kompromissieihin.

Vaan tämä ei taatusti ole Bushin hallinnon jäsenten julkisten lausuntojen sisältö, puhumattakaan sen likud-puoluotta edustavien israelilaisten liittolaisten kannanotoista. Rumsfeld kuvasi äskettäin juutalaisten siirtokunta oikeutetuksi tuok-

nahto olisi todellisesti merkityksellinen ja turvallisuutta lisäävä.

Ku. poliittinen ja oikeuden ajankäsitteiden julkaisu *The World Today* on vuoden mittaan onnistunut uutislaatuksien teemalle useita tekstejä. Niistä yksi, professori Paul Rogersin "Right for America, Right for the World" (2/02) tarkastelee USA:n nykyisen ulkopoliittisen linjan muotautumista. Tärkeä on tulla, ja ennen Bushin valitsemista republikanienemmistöinen kongressi oli osoittanut halonsa sanoutua irti useista keskeisistä pidetyistä kansainvälisistä sopimuksista: vastustettujen tai tarjuttujen lailla olivat mm. yleisiä ydinkokeita koskevat sopimus, YK:n kansainvälinen rikostuomio-tuin, taajuntatuusopimus ja ovuuden demilitarisoinnin pöytäkirja, joka oli esteenä republikanien hallinnolle, mutta

Clintonin jättämälle ohjuspulestusjärjestelmälle. Bushin valitsemisen jälkeen linja koveni: USA vetäytyi Kiinan pöytäkirjan ilmestymisprotokollasta ja torja biologisten aseiden voimakkaim-paan rajoittamiseen suunnatun sopimuk-sen (koko se olisi edellyttänyt puolesta-tomien tarkastajien päästämistä myös USA:han), mikä lähikähtyi USA:n eu-rooppalaisia liittolaisia. Steve Smith ("The End of the Unipolar Moment?", *International Relations* 2/02) laittelee lisäksi kansainvälinen myynti-rajoitusopimuksen vesittämisen ja maamiinon kielon vastustuksen.

Kova linja oli osa Bushin (tarkastajukojen) valitsemista haikitus strategian ja vaalikamppailun aikana, kuten Rogers osoittaa mm. linaten vuodelta 2000 Bushin vahvoista kampanjoista, jossa

käsiteltiin bipolaarisen maailmanjär-jestyksen päättymistä. Se ei todellisesti poli-jemoltaan ja suhteeltaan poikkeaa vi-kokauden puheista: "... tuo mennyt maailma oli vaarallinen paikka ja tiesimme tarkkaan kaitä 'ne' toiset olivat. Nonnan niti oli me vastaan ne ja tiesimme tarkkaan kaitä ne olivat. Nyt emme ole niin varmoja siitä, kaitä 'ne' ovat, mutta tiedämme varmasti, että ne ovat ole-massa."

Tähän viitti kolmevuottaan haussa oikeeseen doktriiniin (tai paranoiaan) nähden syykkään ikat tulivat otollisesti. Kuten olettaa soittaa, kovan linjan unilatera-lismi ei ole ainakaan vähentynyt ika-jen jälkeen, vaikka terrorismin vastainen sota mahdollisesti maailman yhdenty-misen nimessä. Rogers katsoo, että jat-kossakin USA tulee moninkertaisin so-

pinuksin mukaan vain, jos ottaa ne kansallisten etujensa kannalta hyödyli-siksi. Yhtä selvä on Smithin loppupäät-telemä: "... käsitykseni mukaan nykyinen presidentti tulee jatkamaan yksipuolista politiikkaa, pikäiltä miltoinasti painotte-neena, koko viikokautensa loppuun asti. Kuten olen edellä esittänyt, tämä on suu-esti huolestuttavaa siksi, että pitkällä ai-kojanteella se tulee kiihtymään vastaan USA:n etuja ja tuottamaan maailmanjär-jestyksi, joka hyvin selvästi edistää vain rajoitan vähemmistön intressejä."

Artikkelissaan Smith tarkastelee myös Joseph Nyeen varauksellisuuden nika-mystä, jonka mukaan tällä hetkellä voi-ltaee miltoinasti unipolarismi, taloudel-linen multipolarismi (USA, EU, Japani ja ehkä tulevaisuuden Kiina) ja poliittinen heijonnut, jossa toimijat eivät joutunut

siksi Israelin saavuttamista sotavoitoista. Republikaanipuolueen kongressiedustajien puheenjohtaja (muutoin Irakin-sotarekreen epäilevästi suhtautuva) Dick Armeij on kannattanut palestiinalaisten etnisiä pohdistusta (siirtämistä) yli Jordanin. 1996 Richard Perle ja (puolustusministeriössä nykyään vanhempana virkamiehenä toimiva) Douglas Feith neuvovat Benjamin Netanjahua vetäytymään Oslon rauhanehdotuksista ja jatkamaan palestiinalaisten sotilaallista sortamista.

Luultavimmin siis Bushin ja Sharonin hallinnoissa enemmistö toivoo, että Irakin musertaminen demoralisoi palestiinalaiset ja tekisi lopun muitten arabimaitten tuesta heille. Tällöin palestiinalaiset voitaisiin pakottaa hyväksymään bantustanilainen siirtokuntamalli, josta puuttuvat yhtä hyvin kaikki inenäinen valtion tunnusmerkit kuin myös pienikin mahdollisuus taloudelliseen kasvuun ja vaurastumiseen.

Kun tuntee vähänkään viimeisen puolen vuosisadan historiaa, ei voi olla äimistelemättä sitä, miten älynlahjan saaneet ihmiset voivat uskoa moisen suunnitelman toimivuuteen. Ovathan israelilaiset sentään päihittäneet arabimaat viidesti civäkä palestiinalainen kansallismielisyys ja arabien tuki sille ole vähentyneet tästä mihinkään. Washingtonin ja Jerusalemien johtavat ryhmät ovat kuitenkin ytimään myöten "realisteja", mikä tavalliseen tapaan tarkoittaa, että he omaksuvat äärimmäisen epärealistisen maailmankuvan ja ajautuvat autismaa hipovaan kyvyttömyyteen ymmärtää toisten luonnetta ja tarkoitusperiä. Heitä pitelee pihdeissänsä valta, maailman jakaantumisen ystäviin ja vihollisiin (usein heidän omaan maahansa ja muuhun maailmaan) sekä uskomus, jonka mukaan mikä tahansa osoitettu "beikkous" johtaa "viholliset" radikaaleihin vastatoimiin.

Sharon kannattajineen on varma, että Israelin vetäytyminen Libanonista – eikä suinkaan Israelin toimeenpanema miehitys palestiinalaisalueilla – johti tusimpaan kansannousuun. Washingtonilaiset "hyökkääjärealistit" ovat puolestaan yhtä vakuuttuneita siitä, että Ronald Reaganin jämerä aseenne ja asevarustelun loppukiihdytys ajoivat Neuvostoliiton alakynteen ja lopulta valtiolliseen romahtamiseen. Kummallakaan taholla ei valitse epäilystäkään siitä, etteikö Saddam Husseinin johtajuuden

jatkuminen itsessään ilmennä vaarallisella tavalla USA:n heivertävyyttä ja pelkuruutta, mikä voi vain rohkaista sen ja Israelin vihollisia kautta Lähi-idän ja myös muualla.

Arabien ja israelilaisten välisen riidan kannalta sodassa Irakia vastaan vaikuttaisi olevan piirteitä USA:n johdon "pakenemisestä eteenpäin" (*Flucht nach vorn*). Yhteiltä on tullut selväksi, että konflikti liittyy liikeisesti kaikkeen muuhun Lähi-idässä meilläkin olevaan. Sitä ei voida näin vain sivuuttaa, kuten Bushin hallinto yritti presidentin ensimmäisenä virkavuotena. Toisaalta nekin yhdysvaltalaisen poliittisen eliitin jäsenet, joilla on hitunen ymmärrystä tilanteesta ja kiinnostusta oikeudenmukaisuuteen, pelkäävät kohdita Israelin ja sen puoltajat tavalla, joka olisi välttämätön edes rauhan mahdollisuuden aikaansaamiseksi.

Kun USA vaatii "demokratiaa" palestiinalaisalueilla, ennen kuin itse sitoutuu uudelleen rauhanprosessiin, se on osittain ja varsin kynnisesti pyrkimässä ulos kurvatusta anasta. Toiselta puolelta uusi retorikka koko arabimaailman "demokratisoimiseksi" kätkee esitystään, joka on merkittävästi laivempi ja huolestuttavampi. Koska juuri tuo retorikka viehättää niin monia vapaamielisiä, meidän on tarkkava asianomaista agendaa hyvin tarkasti.

Usko siihen, että demokratia levittyy Yhdysvaltain mahdin myötä, ei tavallisesti ole tieteen tahtoen epärehellinen. Päinvastoin se on erottamattomissa amerikkalaisesta kansallisesta messianismista ja laajemmasta "amerikkalaisesta uskontunnuksesta". Sama messianismi on kuitenkin myös osoittautunut kovin käyttökelpoiseksi USA:n kilpailijoiden kukistamisessa tai vahingoittamisessa, kuten Neuvostoliiton esimerkki kärjekkäimmin osoittaa.

Eihän Irakia vastaan suunniteltu sota suinkaan tähtää pelkästään Saddam Husseinin syrjäyttämiseen, vaan siihen, että saadaan pirstotuksi Irakin perustamisesta lähtien vallinnut sunnalaisjohtoinen arabinationalistinen valtio. "Demokratia", joka olisi sen korvaava, muistuttaisi oraksuttavasti afganistanilaista kansanvaltaa: etnisten ryhmien ja sotapäälliköiden valmiiksi

poliisimaiden käsitteellä. USA:n sotilaallisesta mahdista ei ole epäystä, eikä sen levittämisestä. Yhdysvalloilla on 672 merentakaista tukikohtaa eri maissa. Smith kirjo lukee, miten USA:n sotilasmenet ovat ja nyt suuremmat kuin kahdeksan (toisten laskujen mukaan kahdentoista) suuren maan yhteenlaskettuina. Jos puolustusbudjetti kasvaa Bushin hallinnon ehdottamaan taitiin (mille ei republikaanienemmistöisessä kongressissa näy estettä) se nousi 120 miljardilla dollarilla vuoteen 2008 mennessä, jolloin se olisi samalla tasolla kuin historiallisena huipputasona 1985 Reaganin hallintokaudella (ottamatta huomioon). Tällaista kehityskulkua kymmen vuoden päätymisen jälkeen juuri kukaan ei olisi

osannut ennustaa, eikä monkaan olisi voinut ennustettua uskoa.

Nyky mukaan miltaisen, taloudellisen ja poliittisen määrittämisen "kovan" vallan rinnalle on lisäksi yhä enemmän noussut kysymys "pehmeistä" voista ja sen vaikutuksesta – mikä Nye viittaa kulttuuriseen ja ideologiseen kenttiin. "Yhdysvaltoista populaarikulttuurista ei pääse pakenoon... Hollywood, CNN ja Internet ovat kaikkialla", joten USA:n kyky globaalin hegemonian on kiinni myös siitä, pystyykö se käyttämään tätä "pehmeä" valtaa "kovan" kanssa yhdensuuntaisesti, niin ettei "kovan" vallan harkittuun käyttöön tuota vastareaktiota, joka kääntäisi myös yhdysvaltojen kulttuurivallan tuotteen negatiiviseen voimaan. Jos otetaan huomioon sekä se, miten suostuvaisia Hollywoodin viihdepor-

nit ovat olleet kuulemaan Pentagonin opeuksia otollista viihde-elämästä syyskuun jälkeen, että se, miten voimakas on spontaanin patriottismin osto ollut, ei ole nakaan vielä ole epäilyksiä siitä, etteikö "pehmeä" kulttuurinen valta osuvasti myötäisi maan miltaisempia oikeita.

Melko harteillaan syyskuun jälkeistä tilannetta pohti *New Left Review*ssa myös sosiologi Michael Mann oman nettikenttensä vahalohteanalyysissä kehityksessä ("Globalization and September 11", 12/01, ks. myös www.newleftreview.net). Mann jakaa vallan organisoitumismuodot ideologokulttuuriseen, taloudelliseen, sotilaalliseen ja poliittiseen, joiden mukikkaita keskinäis-suhteita ja erityisiä prosesseja on analysoitava, jos globaalista muutoksesta halutaan ottaa.

Poliittisen vallan osalta puhe kansallisvaltioiden heikkenemisestä on ollut ennenkokoista, joskin kansallisvaltiot muuttavat poliittiselta rakenteeltaan yhä enemmän toistensa kaltaiseksi tuottaen lisää integraatiota. Yivoimainen sotilaallinen hegemonia on USA:lla, mutta se on ollut varovaisempi käyttämään sitä kuin kylmän sodan interventiovoimaa. Kärjestyneen tilanteen on taloudellisen vallan suhteen: varsin tietoisilla päätöksillä (sekä tietoisella väkijohdattomuudella) "Pohjoisen" talousmahtit ovat olleet "Etelän" heikommalla tasolla. Mann kutsuu tämäntyyppistä suomentavalla termillä "estrating imperialism": "hyökkäviä imperiaalisia" viittaa siihen, miten taloudellinen valta samalla tarjoaa "Etelän" pyrkimykset integraatioon ja tasapainoisiin valitsuhteisiin sekä pi-

rüpaantunutta koalitiota, joka on tyystin USA:n sotilaallisen voiman varassa ja USA:n (ja Israelin) mielihaltujen armoilla.

Samoin jos Saudi-Arabia Saddamin komennon tultua tuhoksi jättää polduroimatta USA:n edessä ja joutuu itse hyökkäyksen kohteeksi, silloin – mikäli washingtonilaisten *think-tankien* pureissa pyöriviin ajatelmien on uskominen – päämääräksi tulee ei vain saudien nykyisen hallintomallin vaihtaminen ja wahabilaisuuden lakkauttaminen vaihtoideologiana, vaan koko saudivaltion tuho ja ositus. Persianlahden öljykentät jäisevät USA:n miehittä-miksi ja alueesta vastaisi joku kiskylläisempi, Mekka ja Hejar saatettaisiin palaattaa Jordanian hasbemittidynastialle, joka hallitsi niitä aina Ibn Saudin valloitukseseen 1924 saakka. Toisin ilmaisten siis elvytettäisiin ja pystytettäisiin takaisin pakoilleen brittiläisen maailmanvallan ohjelma vuodelta 1919 (olkoonkin, että vähänkään tolkuissaan olevat hasbemittit taatusti torjuisivat tällaisen pidemmän päälle kuolemantuomioksi muuttuvan järjestelyn).

Asia erikseen on Kiina. Kun Bush sai vallan, Lähi-itä ei ollut sen turvallisuusasiain polttopisteessä. Siinä suunnassa se harjoitti alkuun hyväntahtoisen piittaamattomuuden politiikkaa ('hyväntahtoisen' ainakin Israelia kohtaan). Robert Kagarin rapoisten oikeistonationalismin gursujen pahimmat pelot koskivat Kiinan sukeutumista kilpailevaksi supervallaksi. Kauhuskenaarioita ruokkivat yksistään jo Kiinan kookkaus ja talouskasvu. Kuten Paul Wolfowitzin mainetta niittänyt strategia-asiakirja julisti Bush vanhemman presidenttikauden lopussa, USA:n (sodan)johtajajatuksena kylmän sodan jälkeen tulisi olla estää minkäänlaisen 'vertaiskilpailijan' ilmaantuminen. Tämän kannan Bush nuorempi omi viralliseksi poliittiseksi linjaksi puhuessaan viime kesäkuussa West Pointissa.

Yhdysvaltalaiset radikaalinationalistit haluavat 'motittaa' Kiinan sotilaallisella ylivoimalla ja luomalla USA:n liittolaisista soveliaan saartorenkkaan. Vieläkin radikaalimpien mielessä on Kiinan kommunistisen valtion tuhoaminen Neuvostoliiton tapaan. Kuten CCCP:n alasajon kohdalla, tähän tavoitteeseen kuuluisi varmaankin 'vapauttaa' Tiibetin kaltaiset erityisalueet, ja 'demokratian' verukkeella rampauttaa kiinalainen keskusjohto ja sen kyky kehittää joko talouttaan tai armeijaansa.

»Toisaalta kannattaa muistaa, että hallinnon johtavat tahot ovat jo avoimesti hylänneet Clintonin hallinnon pohjastrategian ja perusfilosofian, jossa pyrittiin yhdentämään muut maailman suuret maat sääntöperustaiseen liberaalikapitalistiseen järjestykseen, joka vähentäisi keskinäisen kilpailun uhkaa.»

USA:ssa vaikuttavan oikeistokansallisen joukkonedotuksen valossa vihamielisyys Kiinaa kohtaan on jatkunut syyskuun yhdenentoista jälkeenkin, joskin lieventyneessä muodossa. Jos Yhdysvallat pystyy osoittamaan sotilaallisen ylivoimansa Lähi-idässä, republikaanisissa puolueissa riittää kyllä ryhmiä, jotka silloin uskaltavat painostamaan johtoa selkeästi tiukempaan linjaan myös maan Kiinan-politiikassa. Ennen muuta tulee tietystikin kysymykseen Taiwanin virallisen itsenäisyyden tukeminen.

Amerikkalaisten lisämenestys sotakentillä auttaisi epäilemättä näitä ryhmittymiä uskottelemaan itselleen, ettei USA:lla ole pelkoa Kiinan laivastosta tai ilmavoimista, ja että Taiwanin julistautuessa itsenäiseksi maarivaltiota voitaisiin puolustaa suhteellisen olemattomin takaiskuin. Samaan aikaan ponnakas Kiinan häpäiseminen Taiwanin avulla alkaisi hyvinkin näytettyä keinona panna kommunismin viralta ja romuttaa kiinalainen valtiokoneisto.

Tällä haavaa moiset näyt ovat vain tulevaisuuteen kurkottavaa kunnianhimoa – tai unelmaa. Niitä ei varmastikaan jaa edes Bushin hallinnon enemmistö eikä niiden voi ajatella johtavan mihinkään järjestelmällisiin toteutusyrityksiin. Toisaalta kannattaa muistaa, että hallinnon johtavat tahot ovat jo avoimesti hylänneet Clintonin hallinnon pohjastrategian ja perusfilosofian, jossa pyrittiin yhdentämään muut maailman suuret maat sääntöperustaiseen liberaalikapitalistiseen järjestykseen, joka vähentäisi keskinäisen kilpailun uhkaa.

döttäytyy sijalttonasta riskittöisistä kansantaloiksi, mutta myös ottaa imperiaalivest kaiken hyödyn niistä irti luonnonresursseista sekä markkina-alueita.

Kulttuurisen globalisaation selvä piirre on kulutuskapitalismin leviäminen, mutta se ei välttämättä muuta valtasuhteita (vaikka muuttaakin elämäntapoja): "Kulutuskapitalismi ei välttämättä tuota sen paremmin sotaa kuin rauhaakaan – sen sijaan se lisää voittoja maailmasta." Hyljeksi imperialismin on kuitenkin syytynyt kulttuuriseksi vastavoimaksi tavallisesti uskontoihin sitoutuneen radikalismia, josta laajimmalle levinnyt on Mannin 'tatelevaksi fundamentalismiksi' kutsuttu islamilainen radikalismi. Mannin mukaan sotilaallisella vallalla on mahdollista ehkäistä radikalismia syntyä. Sen sijaan tulla puuttua

sen poliittisiin ja taloudellisiin taustoihin, jotka ovat hyvin tiedossa: "Siti voitaisiin miedontaa kaimela keinoja: tsa puolisemmalla suhtautumisella Iraanin/Palestiinaan, vähemmällä sotilaallisella ja suuremmalla taloudellisella tuella arabiregimeille, ja edistyksellisemmällä kansainvälisellä kehitystrategialla, jonka päämäärin kuuluu sekä taloudellinen kasvu että tasaisempi tulorajoka." Kaikkien näiden avaimet ovat USA:n keinoimalla johdolla. Tässä mielessä maailma on kuin onkin muutavakoksempi kuin ennen – tasin hyvin eri tavoin muutavakoksempi kuin USA:n turvallisuusneuvoston strategisella kentällä.

Ja vaikka puheena on anglo-amerikkalainen tiedelehdetti, on mainittava, että vihdyttävän yksinäisyyden katselmuks on katotaista tekoa, professori Pekka

Kahosen mainio ajatusleikki *Ulkopolitiikkalehdessä* (2/02). Kahonen verta globaalia tilanettomme Hobbesin teorian suvereniteetista ja esittää, ettei ole lainkaan liioletta kuvata USA:n maailmanhallittoa globaalksi Leviathaniksi, jonka puutteissa "näyttää selvältä, että Yhdysvallat pystyy viemään tahtonsa lähtee maailmassa ainakin pari kolme seuraavan sukupolven ajan ilman väkivastustusta". "Nykyisen maailmanvallan hallitseminen tapahtuu erilaisissa neuvostoissa ja ad hoc tapaamisissa. Niitä voisi kutsua onista läänityksestäin vakailla valttujen berttuoiden, krovien ja paronien kokouksiksi, ja niitä pidetään joskus säännöllisemmin, joskus satunnaisemmin kulloistenkin ongelmien aiheuttaman tarpeen mukaan. Näitä neuvostoja on paljon, maan muassa GB, YK,

WE, OECD, NATO, ETY, NAFTA, APEC, ASEM, ARF, Maailmanpankki ja niin edelleen. Yhdysvallat käyttää suurinta valtaa kaikissa tärkeissä globaaleissa ja kansainvälisissä organisaatioissa."

Tekstiä voi suositella jokaiselle, joka haluaa syventyä globaalin maiden prognoottikaan, tai ylipäätään pelata, mitä tapahtuu todella: "Voisimme ajatella, että meillä on nyt globaalisti toimiva voimakas hallitsija, joka turvaa elämäntamme onnissa pienessä yrityksissämme ja siksi olemme kutsuneet hänet täyttämään tehtävänsä. Olemmeko todellakin solmineet globaalin yhteiskuntasopimuksen Yhdysvaltojen kanssa? Välttämättä meidän teltneen niin viime kausien aikana. Yhteiskuntasopimuksen tekeminen ei riittänyt ole kovinkaan monimutkainen operaatio, kunhan toimeen vain ryhdy-

Fundamentalistisen oikeiston ja kovan linjan sionismin lyöttäytyminen yhteen tuntuu luonteeltaan ennen muuta siksi, että niillä on niin monia jaettuina vihan kohteita.

Vanha stuntaus ei ole tyyten väisynyt. Sitä edustaa voimallisesti Co-lin Powell sekä sellaiset vähemmän korkeassa asemassa olevat hahmot kuin Richard Haass. Mutta heidän vaikutusvaltaisimmat kansallismieliset vastapelurinsa ovat tällä välin sitoutuneet ehkäisemään kaikin käytettävissä olevin keinoin vakavan kilpailijan tai kilpailijayhdistelmän syntyminen USA:n rinnalle kaikkialla maailmassa. Ne ovat myös järkähtämättä vastustamassa ei ainoastaan mitä hyvänsä haastajaa maailmanheruuskilvassa, vaan myös toisten maitten kykyä esiintyä vahvana valtakelijänä omilla alueillaan.

Kansallisen ohjuspuolustusjärjestelmän varjolla Bushin hallinto – tai tietyt ainekset sen keskuudessa – unelmoi vieläpä ulottavansa USA:n sotilaallisen johtoaseman maankamaralta korkeuksiin (tällainen tunku käy selkeästi ilmi virallisesta raportista *Puolustus suunnitteluohjelma terroriselle 2004-09*, joka julkaistiin hiljattain Rumsfeldin alaisuudessa). Niin megalo-maanisista kuin tämä elämänti kuulostaakin, se ei ole silkkaa kuvitelmää. Kun muistetaan Yhdysvaltain määrätön ylivoimaisuus, sen kunnianhimoisimmillekaan aivoituksille ei ehkä tule loppua vuosikymmeniin, ennen kuin lankeaa maksuun jokin eri terrorismista ja USA:n taloudellisesta herruudesta koituvia sietämättömiä yhteiskunnallisia, poliittisia ja ympäristöllisiä kustannuksia.

Nykyisellään ei Yhdysvaltain kansa – eikä armeijakaan – millään muotoa tietoisesti kannata sotaisia ohjelmia. Syyskuun yhdennentoista jälkeenkään USA ei ole muuttunut historiallisessa vertailussa militaristiseksi maaksi. Huolimatta kansallismielisen *think-tank* -luokan yhä avoimemmasta imperialistisuudesta sen enempiä armeijan kuin kansankaan joukot eivät

halua mieltää itseään maailmanvalloituspolitiikan tukijoiksi. Miestappioiden ja pötkikestoisten merien takaisten selkkausten pelko jäyttää yhä. Mielipidemittaukset viittaavat järkähtämään siihen, että enemmistö yhdysvaltalaisista, sikäli kuin heitä nämä asiat ollenkaan liikuttavat, kiinnostaa yhteistyö liittolaisten kanssa paljon enemmän kuin konsanaan Bushin hallintoa.

On huomioitava, että jos USA:n talous hyyytyy tai ajautuu taantumaa, republikaanit tuskin säilyttävät valtaansa yli vuoden 2004 vaalien. Yritysten kaatuessa Bushin hallinnon yhteyksistä liike-elämän korruptioon ja harvoinvaltaan tulee aina vain kiistanalaisempia. Pahenevan taantumaa ja paisuvan puolustusbudjetin kasvava epäsuhta näyttäisi enemmän tai myöhemmin totuuden siitä, miten armeijan pääluokan turvottamiseen ja rikkaiden verojen keventämiseen keskittynyt hallinto on näivettänyt valtiontalouden. Kun alettaisiin perätä sosiaaliturvan rahoitusta, republikaanien ”keskiluokkainen” äänestäjäkunta saattaisi hajaantua.

Viranomaiset pystyvät toimillaan virkistämään talouskasvua vain vähän. Ja vaikka kasvu taas jatkuisikin, jatkuu melko varmasti myös talouden rakennemuutos. Yhdysvaltalaisen keskiluokan (joka kattaa myös maan työläisproletariaatin) tulot ovat pienenemään päin ja kulu heidän ja rahavallan välillä sen kuin kasvaa. Kurkeat sotilasmenot voivat oikaista yleistä trendiä jossain määrin, mutta asejärjestelmien uudesta luonteesta johtuen tällainen korjausliike jää huomattavasti vähäpätöisemmäksi kuin 1800- ja 1900-luvulla. Jos muut muutujat pysyvät ennallaan, näistä seikoista voisi päätellä äänestäjien huomattavan siirtymän vasemmiston puolelle.

Vaan muudkin muutujat muuttuvat. Kaksi erityistä strategiaa soi republikaaneille tilaisuuden vaalivoittoon 2004, vieläpä (demokraatti) Rooseveltin 30-luvulla saavuttaman jymymies-ryksen kaltaiseen tulokseen, ja siten luonnollisen hallituspuolueen asemaan niin pitkäksi aikaa kuin suinkin on ennakoitavissa. Ensiksi klassinen, uhanan modernin oikeisto-oligarkian strategia: käännettään massatyöttömyys nationalismiksi. Toiseksi aitoamerikkalainen strategia: siirretään juutalaisäänestäjien tuki pois vanhasta demokraattisesta kotipesästä osoittamalla herpaan-

tään. (...) Pötsi että sopimuksen voi solmia eksplisittisesti, eli varmanalla voimalla, oleksipattomalla paperilla, tai huo- malla suostumuksensa torilla, asian voi haluta myös implisittisesti, eli olemalla hiljaa, tai äänestän asia toiminnallaan, tai sietämällä jonkun toimintaa, tai ylipäätös mikä keinolta tahansa, mikä antaa sopimuksen toisen osapuolen ymmärtää, että sopimus on hyväksytty. Keinot on monia.”

Voimne seurata, mitä keinot eurooppalaisten maiden hallitukset, Suomi mukaan luettuna, käyttävät kun USA:n hallitus käynnistää hyökkäyksen Irakiin.

Sydämen hegemonia. Kaikki eivät ole samaa mieltä USA:n mahdollisuudesta unipolarisuudesta. Maailman ne-

publikaanien Hoover-instituutin julkaisemassa *Policy Review*-lehdessä (ks. myös www.policyreview.org) kirjoittovan Clark Judgen mukaan (”Hegemony of the Heart: American cultural power and its enemies”, no. 110) väite on osin myytti ja osin väärinkäsitys. Hänen mukaansa mitään taloudellisen tai poliittisen vallan mittareita USA:n mieltä on nyt pienempi suhteessa muihin maihin kuin 50 vuotta sitten. USA:n unipolarismin kehdestäva kritiikki näivettäikin Judgen mukaan tosiasioissa siitä näköstyksestä, jota yhdysvaltalaisen kulttuurin leviittäminen eli ”medialisointi”, tämä ”pehmeä” valta, synnytti. Mikä puolestaan on Judgen mielestä paltaasi lapselista. Verottana todella keskeisin maailmallisin kysymyksiin (kuten ”kansalliseen ja kansainväliseen turvallisuuteen sekä te-

leuskasvuun”) kenenkään mieleen jän maailmaa ei pitäisi ryhtyä kuvittelemaan, että ”mitään huomionarvoista merkitystä olisi sillä, mistä heidän maailmiehenä nappaavat välipöytä – tai milloisia voitte he käyttävät tai milloista kuyttä vihdettä he nauttivat.”

Talouden siemen tämän pehmeän vallan pelossa silti Judgen mukaan pille. Kyse on nimittäin siitä, että ”uuden keskiluokan” nousu ympäri maailman värittätkään yhdysvaltalaisen kulttuurin leviämiseksi. Uudella keskiluokalla hän viittaa erityisesti pieniyttäjiin: ”Euroopasta lähtien, keskeistä latinalaisen Ameriikkaan uudet luokat ovat nousussa... kommunismin romahtus ja globaalin markkinoiden nousu ovat antaneet virtaa ja intoa kaupille, pieniyttäjiille, käsityöläisille, ja niille, jotka selvisiksi halu-

vat.” Nämä nousevat luokat uhkaavat vanhan eliitin saavutettua asemia ja modernin elämäntapansa vuoksi näyttävät ”amerikkalaisista” vanhojen eliitin silmässä. Myös terrorismin pötköjä, Mohammed Atta, kuuluu Judgen mukaan vanhaan eliittiin yläpötkökoulutuksineen. Siis: terroristit hyökkäsivät Yhdysvaltoihin, koska olivat oikeiston vihaisia onnet maansa ”uudella keskiluokalla” – tälle tytelöisille, optimistisille ja tulevaisuuteen suuntaavalle pieniyttäjiin joukkoille, joka on maailmassa perinteiset statusseimat.

Judge on vakuuttunut siitä, ettei klassikien syntyminen voi vaikuttaa millään tavoin USA:n ulkopoliittiseen muuttamalle, koska ongelmia on eri maiden sisäinen, ”eikä sen juurensa ole mikään mitkä USA tekee, vaan se, mitä USA ei

tumatonta republikaanista sitoutumista Israelin puolustamiseen ja sen alueellisten ambitioiden edistämiseen.

Asiaan kuuluvat menneillään oleva oikeistosuuntaus Israelissa sekä republikaanien ja Likud-puolueen alati tiivistyvät välit sellaisten hahmojen kuin Perle ja Feith kautta. Tässä näkyy perinpohjainen ero Eisenhowerin, Nixonin ja isä-Bushin johtamaan, Israelista huomattavasti demokraattija riippumattomampaan vanhaan republikaanipuolueeseen. Ratkaisevia taustatekijöitä on ollut kehittyvä liittolaisuus vanhaan valkoiseen etelään tiukasti limittyneen kristillisen oikeiston ja Israel-lobbyn tai ainakin sen kovan linjan likudilaisten aineiden välillä.

Kun tämä liittosuhde alkoi muotoutua muutama vuosi sitten, se näytti mitä epätodennäköisimmältä kumppanuudelta. Olivathan kristillinen oikeisto ja valkoinen etelä sentään ainmoin kaikenkarvaisten antisemitististen salaliittoteorioiden työssijöitä. Toisaalta fundamentalistisen kristillisyuden vanha-testamentilliset juonteet olivat synnyttäneet tiettyä sympatiaa juutalaisuutta ja Israelia kohtaan aina koko USA:n luoneelta 1600-luvulta alkaen.

Jos ajatellaan Israelin nauttiman tuen muotoja, huomataan myös milleniaarisen ajattelun vaikutus yhtä tärkeäksi nykyisille fundamentalistikerityille. Israelin valtion olemassaolo nähdään välttämättömäksi alkusoitoksi antikristuksen saapumiselle sekä Jeesuksen ja hänen pyhiensä tulolle. Ehkä kuitenkin fundamentalistisen oikeiston ja kovan linjan sionismin lyöttäytyminen yhteen tuntuu luonteeltaan ennen muuta siksi, että niillä on niin monia jaettuina vihan kohteita. Kristillinen oikeisto on aina inhonnut Yhdistyneitä Kansakuntia, osittain suorasukaisen nationalistisin perustein, mutta myös bisarrista pelosta antikristuksen johtamaa maailmanhallitusta kohtaan. Eurooppalaisia he ovat pitäneet uskonsyistä vastenmielisinä rappeutuneina jumalankielteinä, luokkasyistä 'itärannikkomme eliitin' kumppaneina ja kansallisyistä amerikkalaisen vallan kriittisinä jarrumiehinä. Yhteistä osapuolille on vaistomainen kiintymys sotilaalliseen voimaan. Historiallisesti kumpikin näkee itsensä uhriina. Tämä saattaa vaikuttaa kummalliselta yhdysvaltalaisen oikeistolaisen kobdalla, mutta kannattaa

muistaa sekä valkoisen etelän kärsimä sisällissotatappio että kristillisen oikeiston 60-luvulta alkanut liikekannallepano ja häviyty kamppailut uskonnottomuutta ja kulttuurimuutosta vastaan.

Ja vihdoin kaikkein vaarallisimmin: molempia tahoja leimaa valmius nähdä itsensä 'sivistyksen' puolustajina 'villejä' vastaan. Huomioitakoon, kuinka kristillinen oikeisto tekee tämän jaon pääasiassa rodullisin perustein. Näin ei Yhdysvalloissa ole enää mahdollista puhua avoimesti mustista, aasialaisista tai latinalaisamerikkalaisista, mutta ainakin syyskuun yhdennentoista jälkeen tällainen puhe on käynyt hyvin pänsä arabeista ja islamimuskoisista.

Jo vuoden 2000 presidentinvaaleissa republikaanien onnistui kaapata Al Gorelta suuri osa valkoisen työväestön äänistä vetoamalla kulttuuripopulismiin – erityisesti niihin, jotka vastustivat asevalvontaa ja ympäristönsuojelua. Republikaanien eliitin tosiasiallinen luokkaintiteetti ja kulttuuri-intenssi ei ole estänyt sitä saamasta useita työläisiä vakuuttuneeksi siitä, että se on heille luonnollinen liittolainen ottelussa kulttuurisesti vierasta ja ylenkatsovaa, Gorea tulevaa 'itärannikon eliittiä' vastaan.

Populistiset arvot kytkeytyvät tiukasti kovan linjan nationalistisiin perinnearvoihin. Walter Russell Mead kutsui niitä 1830-luvun populistinationalistisen presidentin Andrew Jacksonin mukaan 'jacksonilaisiksi' arvoiksi. Kuten Mead on osoittanut, niiden mukainen republikaaninen linja on valtavasti vahvistunut sitten syyskuun yhdennentoista.

Mikäli republikaanipuolue lisäksi pystyy viekoittelemaan juutalaisiaännet itselleen demokraattien nenän edestä ja pitämään ne (puhtaat luokkaintressit näyttäisivät tukevan tätä hanketta, joka onkin edennyt vakaasti Reaganin ajoista lähtien), on vastustaja hyvinkin saatu pois pelistä vähintään yhden sukupolven ajaksi. Jos demokraatit menettävät taloudellista turvaansa ja älyllistä selkärankaansa, puolue saattaa kaventua harvenevan valkoisen työväen sekä mustien ja latinojen muodostamaksi kokoumuksiksi. Samalla kun nämä ryhmät vierastavat ja kärsästävät toisiaan, demokraattien leimautuminen vähemmistöjen hallitsemaksi kuppikunnaksi merkittäisi yhä useampien valkoisten haikautumista republikaanien huomaan.

maiden nousuella yrittäjäluokalle edustaa" (vapautta, yritteliäisyyttä, ennen muuta ennen esintä, "the pursuit of happiness"). USA:n hegemonia ei ole dollareissa, numerossa tai aseissa. "Kysymys on sydämen hegemonia, ja sen suhteen Amerikan kritiikki osuvat oikeaan: koskaan ennen ei maailma ole nähty mitään vastaavaa."

Kysymys on myös kirjoittaja, joka väljälle tekstinsä jokaisessa kappaleessa sanoo Amerikka tarkoittaessaan Yhdysvaltoja, jolle Ruotsin pääministerin on Goran Persson, joka mukaan USA:ta voi vaihtoehtoisuudesta uhroita min. Venäjän mafia, IRA, Hamas tai Latinoisena Amerikan huomokanella "yhdesä tai erikseen", ja joka on kyllin kekseliäs käyttökseen USA:n nykymerkin suhteellista vertailukohtana II maailmansodan

jälkeisen 50-luvun liioittelut. Teksti tuo mieleen presidentti Bushin puheet. Ei ihme, että Judge on toimintasuhteena nimessä nimeltä White House Withers Group.

It is ad bellum & ius in bello. Sodan moralia ja juriidikka, sodan aloittamisen ja sen käynnin oikeudesta on lehdissä väritetty kerta toisen jälkeen. Etelän Michael Waldrein klassikka *Just and Unjust Wars* näyttää tuleen kaivetuksi esin hyllystä. Pohdinta alkaa aina samalla kysymyksellä: ensin kysytään tulisiko terroritkoia lähestyä rikosoikeudellisesti vai sodankalteisena tekona. Sittemmin mietitään oikeutettua reaktiota. Perusteellisin aiheen kartoitus on Mark Drumblin artikkeli *Human Rights Quar-*

terlysis ("Judging the 11 September Terrorist Attack", 2/02). Drumblin vastaus ja määrittely kuuluu: "a non-state led war-like attack undertaken against a sovereign state by individuals from other states operating through a non-state actor."

Tulkinnalla on merkitystä reaktiolle, vastatoimille ja tekijöiden vastuuseen soittamiselle. Drumblin mukaan kehittyvät kansainvälisen oikeuden käytännöt – puhumattakaan kansainvälisten suhteiden moralista – olivat suuresti hyötynyt ja vahvistunut siitä, että terroritkoia olisi käsitelty rikoksena ihmisyyttä kohtaan, ja siihen osalliset olisi vietä kansainvälisen rikostuomioistuimen eteen. Tällaisesta on onnistuneita esimerkkejä II maailmansodan sotasyyllisyysoikeudenkäynnistä aina Ruotsin ja Kesäven jälki-

selvitykseen asti – ja tähän asti USA on itse aina tiukasti kannattanut näiden käsiteltyä riippumattomissa kansainvälisissä tuomioistuimissa. Sen sijaan "syntettyjen lähtöinen syyttämisen välikärsänsä kansainvälisissä satoikeuksissa voi heikentää valtioiden omien käiden oikeudelta, tuottaa vain vähän alkusevdiä vaikutusta, laada ussia marittymiskupolvia ja palauttaa kansainvälisen rikosoikeuden eu-nuemburgiäiselle ajalle."

Sotatoimien rhyhtymälle on kansainvälisen oikeuden näkökulmasta ollut kaksi legitimiä perustetta: itsepuolustus tai YK:n turvallisuusneuvoston valtuutus. Algoritmista USA perusti toimensa ensimmäin, mutta ikinä tapauksessa tarvitaan muuta. Nyt hyökkäyksen perusteeksi haetaan sopivaa turvallisuusneuvoston päätöksellään tukintaa,

»Ymmärtääkseen Yhdysvalloissa vaikuttavaa radikaalinationalistista oikeistoa ja Bushin hallinnon johtavia voimia, täytyy pakostakin ymmärtää ensinnä näiden ehdoton ja ehdottoman vilpitön samastuminen Yhdysvaltoihin.»

Nyt jo eräiden mustien demokraattijohtajien antisemitismi on lähentänyt monia juutalaisia republikaaneihin, joiden liittoutuminen Israelin kanssa on myös saanut vapaamielisen juutalaisilymystön liikohtamaan kaan varhemmasta kansainvälisyyden aatteestaan. Siirtymä näkyy kirkaasti sellaisissa aiemmin liberaaleissa ja sangen internationalistisissa aikakausjulkaisuissa kuin *New Republic* ja *Atlantic Monthly*, ja kenties myös *New Yorker*issa. Ei totisesti tarvitse liioitella sanoessaan, että kansainvälisyyttä korostava näkökanta on kauttaaltaan ehtynyt demokraattipuolueessa ja koko maassa.

Demokraatit tietävät kylän käsillä olevan riskin äänestäjäpohjalleen. Puolueensa he ovat olleet vahvasti sitoutuneita Israeliin. Kun esillä on sota Irakin kanssa ja terrorismia vastaan, demokraattien lähestymistavaksi vaikuttaa vakiintuneen yrityksen väliin viimeiseen saakka 'epäistinaukselliseksi' leimautuminen. Jos puolue säästyy republikaanien riepottelulta 'heikkous'- ja anti-patriotismi-syytösten saatessa, heillä saattaa olla mahdollisuus voittaa 2004 taloudellisella tyytymättömyydellä ratsastaen. Tästä harkinnasta seuraa, että puolue jättäytyy näkymättömiin Irak-keskustelussa. Demokraatit kamuttavat vain väisän vähäverisyyden mainettaan, siinä missä kansallismieliset republikaanit uhkuvat innohimoista intensiteettiä – samana henkeä siis, jolla he painostivat marraskuussa 2000 tuomioistuinväkeä Floridan äänntenlaskenta-asiassa ja tulivat itse asiassa varastaneeksi koko vaalit.

Innohimoisuus on nationalistisen oikeiston voima. Kun sitten kuvataan Bushin hallinnon johtoryhmän toiveita ja suun-

nitelmia, ei pidäkään luoda sitä vaikutelmaa, että kaikki on yksinkertaisesti tietoisesti kyynistä manipulointia omien pyyteiden mukaan. Tällaiset kaavamaiset tarkastelut ovat pilanneet aivan liian monta raporttia nationalismista ja kansallisista risiiridoista. Se on outoa ja masentavaa, koska viimeaikainen historiankirjoitus ensimmäistä maailmansotaa edeltäneestä saksalaisesta kansallismielisyydestä – vain yhden esimerkin mainitakseni – on kulkenut luokkamanipulaation mallista kohti äärettömän paljon hienoisempää erittelyä, jossa painottuvat sosio-ekonominen ja kulttuurinen murros, tiedostamattomat identifikaattorit ja vastavuoroisesti läpirtunkevat poliittiset vaikutukset ylhäältä ja alhaalta päin.

Ymmärtääkseen Yhdysvalloissa vaikuttavaa radikaalinationalistista oikeistoa ja Bushin hallinnon johtavia voimia, täytyy pakostakin ymmärtää ensinnä näiden ehdoton ja ehdottoman vilpitön samastuminen Yhdysvaltoihin. Tästä ylletään aina siihen pisteeseen, jossa minkä tahansa muun ryhmän läsnäolo hallinnossa nähdään valloituspyrkimyksiksi, joksikin syvällisesti ja sisäkohtaisesti oikeuttamattomaksi ja 'epäamerikkalaiseksi'. USA:n turvallisuusjohdon ja sotilaallis-teollisen kompleksin kova linja on kylmän sodan perua, ytimeltään sen kamppailujen, vainoharhaisuuden ja fanaattisuuden synnyttämää henkeä. Turvallisuuselittien tyypilliseen tapaan myös nämä valitut näkivät ennen pitkää itsensä ei vain karskimpina, urheimpina, viisaampina ja taitavampina kuin viattomat maanmiehensä, vaan myös ainoana voimana, joka enää ehti, mahtui ja uskaltautui muodostamaan rintaman heidän kotimaansa ja sitä uhkaavan perikadon väliin.

Kylmä sota johti luomaan Yhdysvalloissa hallinnollisia, taloudellisia ja intellektuaalisia rakenteita, jotka tarvitsevat edäkseen uskoa vahvojen kansallisten vihollisten olemassaoloon – ei pelkkien terroristien, vaan myös vihollisvaltioiden. Tämän johdosta yhdysvaltalaiset analyysit ja propaganda vaistonvaraisesti tuottavat tarpeellisia viholliskuvia. Jälleen olisi kuitenkin typerää nähdä tässä kokonainen

mutta käytännössä USA:n liittolaisi päästi noudattamaan omakohtaan "ennaltaehkäisevää itsepuolustuksen" (pre-emptive defense) doktriinia. Doktriini on kv. oikeuden asiantuntijalle kauhistus. Jo ennen se kieltämättä erikoinen, vaikkapa yksityisen oikeuskauteen sulautettu. Hollywood eliti kauhistelemaan idean tulevaisuus-dystopiassa ennen koko doktriinin keksimistä: Philip Dickin novellin pohjana suositui tietosielokuva *Minority Report* kuvaa tulevaisuutta, jossa rikolliset pidetään ja terminoidaan jo ennen rikoksen tekemistä, pelkin oikein perusteella. Tätä voi jo kutsua "nollaterrorisiksi" – termiä joka määrittää paitsi New Yorkin järjestysvoimaa myös USA:n Irakinpolitiikkaa.

Jälleksi syytetty kansainväliset yf-

teistyöelimekin osoittavat joitavastensa kun ripeää toimintaa on vaatimassa. YK:n turvallisuusneuvoston historiassa ei ole toista esimerkkiä yhtä nopeasti soveltuista, yksimielisistä päätökseläimistä. Ripedyllä voi olla myös käännpääläimä. Esimerkiksi päätökseläimä 1373 (28. syyskuuta 2001) antaa vällyydesään Michael Byersin mukaan (*International Relations* 2/02) liikkaa tilaa tulkinnoille mm. väitessään suoraväitösti, että kaikki valtiot nyltyvät tarvittaviin toimiin terrorismin ehkäisemiseksi (pätökseläimet sivulla www.un.org/documents/scrts.htm). Ongelmallista on, ettei tarpeellisia tai riittäviä toimia rajata eikä määritellä lausuman yhtäydessä tekemistä. Kuten voidaan olettaa, juuri lausuman voimaisuus osaltaan motivoi mm. Ki-

nan ja Venäjän puoltamaan tai Israelin ja Irtian ylläpitämään sitä.

Byers toteaa, ettei edes USA itse vedonnut tähän tulkinnaan hyökätessään Afganistaniin vaan päätti toimia kokonaan ilman turvallisuusneuvoston käsitelyä tai viittausta YK:n asiakirjoihin, ainoastaan sotatilan ja itsepuolustuksen oikeutukseen vedoten. Byersin mielestä syytä voi olla (harkittu ja demonstratiivisen unipolatuksen ohella) juuri se, että myös Yhdysvaltain hallinto tajusi, miten riskialtista olisi luoda YK:n päätökseläimän tulkinnaista sellainen (myös Venäjän, Kiinan sekä muiden valtioiden myöhempiin tapojen sopia) ennakkotapa, jossa päätökseläimän katsotaan oikeuttavan offensaivit toisten valtioiden alueelle terrorismin torjunnan vuoksi. Die-tute ei ole syytä epäillä, siinä määrin

vahvasti terrorismin vastustus on jo nyt noussut keskeiseen osaan hallitusten poliittisessa retoriikassa esimerkiksi valti-oissa, joiissa poliittinen isian on vastakain sekulaarisen hallitusvoiman kanssa. Katerina Dalozoura ("Violence, September 11 and the Interpretation of Blame", *International Relations* 2/02) antaa esimerkiksi Egyptin, Algerian ja Jemenin hallitusten syykkään jälkeiset lausumat, joiissa islamisten vallalleen vaino on oikeutettu terrorismin vastaisella kamppailulla.

Kansainväliset suhteet... eli "International Relations" (IR) on kieltä, jolla välitsee yhdysvaltalainen hegemonia, argumentti Steve Smith ("Hegemonic Country, Hegemonic Discipline", *Inter-*

tietoiin tapahtumakulku. Kylmä sota nimittäin myös jatko-
vaali ja oikeutti hyvin vanhaa nationalistista vihanpitoa, joka
suuntautui näkyvimmin kommunisteihin ja heidän liittolai-
siinsa, mutta jossa oli myös vahva etnisen shovinismin säilytys.

Toisaalta oikeistolaisten hysterian juuret juontavat kaukaa
kansallistunnon ja kansallisen turvallisuuden takaa. Patolo-
ginen viha Clintonin hallintoa kohtaan ei selity kansallisen tur-
vallisuuden kautta tai rationaalisiin poliittisiin ja taloudellisiin
termeihin, sillä hyvin lyhyen ja vain puolinaisen (lähes kokonaan
epäonniseen terveydenhuolto-uudistukseen rajoittuneen) radi-
kalismivaiheen jälkeen Clinton antautui Blairiläiseen yritykseen
omia itselleen suuret osat republikaanien yhteiskunnallisia ja
taloudellisia aloitteita. Paremminkin on kyse siitä, että Clinton
itse, hänen vaimonsa, hänen mieskohtainen tyyliensä, hänen
henkilöhistoriansa ja eräät hänen läheisistä uskontoistaan nähtiin
kulttuurisesti ja siten kansallisesti vierasperäisinä lähinnä sen
tähden, että näissä näkyvät piirteet liitettiin 60- ja 70-lukujen
vastakulttuuriin.

Nyky päivän hurmahengen voi hyvin nähdä ennen muuta
vastalikkokeksi oikeiston häviölle Vietnamissa. Tämän tappion
oikeistolaiset toivovat voivansa pyyhkiä lopullisesti pois riemu-
voitolla Irakista ja kansallismielisen kotikonservatiivisuuden kas-
vulla. Vietnamin sodan odottamaton selkeäsauna sattui samaan
aikaan, kun murtautui esiin perinneamerikkalaisten muokalai-
seksi, moraalittomaksi ja mieltäkääntäväksi kokema moderni
kulttuuri. Kuten yleisesti huomautettiin Newt Gingrichin
90-luvun puolimaissa yrittämästä 'republikaanirevoluutiosta',
kovan linjan republikaaneja, ja erityisesti puolueen uskonnol-
lista oikeaa laitaa, voi pitää klassisen nationalismin innoit-
tamana joukkona, joka haaveilee paluusta kulta-aikaan eli esi-
vietnamitilille viisikymmenluvulle.

Mikään näistä fantasioista ei kuvaa Yhdysvaltain koko
kansaa. Yhtä kaikki tuon kansan viimeinen solipsismi, sen
yleinen tietämättömyys maailmasta Amerikan rannikon ulko-
puolella – yhtyneenä syyskuun yhdenentoista seurauksiin –
jättää avoimiksi viljalti poliittista pelintilaa mielikuvitukselle ja
ja kunnianhimoisille ryhmille pyrkiä ja päästä päämääriinsä.

Toisin sanoen suuri enemmistö yhdysvaltalaisista ei ole liki-
mainkaan niin sotaista, imperialistista tai aggressiivista väkeä
kuin Saksan kansalaiset 1914, mutta useimmat saksalaiset oli-
vat sentään aikanaan löytäneet Ranskan maailmankartalta.

Nuorempi intelligentsia on loitonnettu kaikesta todellisesta
ulkomaita koskevasta tiedosta akateemisella piittaamattomuus-
della historiasta ja maantiedosta. Samaan aikaan kukoistavat
toiset oppialat, jotka usein ovat amerikkalaisen olettamusten
ja ennakkoluulojen kärkeä kaurasta (pahimpina esimerkkinä
rationaalisen valinnan teoria). Tämä on entisestään heikentänyt
nuoren älymystön kykyä vakavasti eritellä omaa maataan ja sen
toimia maailmalla. Väkevimmit internationalistiset elementit
on menetetty ulkomaille ja loput intellektuellit jätetty 'demo-
kratisaation' hyväntahtoiseen kaapuun puettun nationalistisen
messianismin houkutusten armolle.

Kahdesti viime vuosikymmenellä USA:n ylivertainen sosi-
laallinen ja taloudellinen herruus on tarjonnut sille tilaisuuden
johtaa maailmaa näyttämällä esimerkkiä ja etsimällä ykisuus-
maisuutta. Se olisi voinut omaksua (ja Clintonin kaudella se
myös omaksui, joskin perin rajoitetussa määrin) strategian,
jossa tätä herruutta olisi höllennetty ja kelpoistettu taloudelli-
sella anteliaisuudella ja ekologisella vastuuntunnolla, geopoliti-
sella pidättyvyydellä ja Amerikan Yhdysvaltojen itsenäisyysju-
listuksessa mainitulla "säällisellä kunnioituksella ihmiskunnan
mielipidettä kohtaan". Ensimmäinen tilaisuus oli Neuvosto-
liiton luhistuminen supervaltaviihollisena ja kommunismin kaa-
tuminen ideologiana. Toinen tilaisuus koiti al-Qaidan toden-
tuneen uhan myötä. Kummankin tilaisuudet menivät sivu suun,
ensimmäinen osin, toinen nähtävästi kokonaan. Edessämme
on nyt suuren maan marhenäytelmä: tuossa ylömielisten pyr-
kimysten, toimivien instituutioiden, uhkeiden historiallisten
saavutusten ja mittamattoman tarmon maa, ja tämä sen traagi-
ginen tuleminen uhaksi itselleen ja ihmiskunnalle.

Suomentanut Jarkko S. Tuusvuori

(Alkuperäinen: *The Path for War*, *London Review of Books*, Vol. 24, No. 19, 3/11)

Journal of American Studies 2/02). Nyt ei pu-
huta kuitenkaan poliittisesta vaan sen tut-
kimuksesta, nimittäin tieteenolosta, joka
teki kansainvälisiä suhteita.

Esimerkiksi akateemisten viikojen
määrin, lehtien julkaisupaikan ja leh-
dissä julkaisujen artikkeleiden kirjoittaja-
kauman mittareilla tutkimusta dominoi
yhdysovaltoisen teoreettisuus. Smithin
mukaan tämä ei ole triviaalia, vaan lö-
män ja maailmapolittisen dominanssin
välillä on suhde muun muassa siksi, että
tutkimus vaikuttaa siihen, millaisten nä-
kökulmien ja kehysten kautta reaalipoli-
ittista todellisuutta koskevia tutkimuksia
rakennetaan. Smithin mielestä tämä to-
teutuu havainnollisella tavalla Foucault'n
oletus tiedon ja vallan yhteen kierteu-
misesta. Tieto tuottaa valtaa: tietyn tie-
den muodot mahdollistavat maailman

hahvottamisen juri tietyllä tavalla.
Valta tuottaa tietoa: tieteen paradig-
maattinen hallinto antaa mahdollisuu-
den määritellä ja rajata, mikä ovat legi-
timejä, oikeellisia tutkimuksen ja tie-
den muotoja.

Eräs seuraus dominanssista on tietyn
USA:koisen tiedoyhteisön suosimien
lähetysohjelmien ja tutkimuksellisten ro-
juusten yleistuminen kaikessa tutkimus-
sessa. Yhtenä rojuuksena on poliittikan
säätin "puhtauden" vaatiminen, eli "vo-
sinaisesti poliittisen" puhdistaminen sosi-
aalista, kulttuurista ja taloudellisista
kysymyksistä. Näin ollen oppineissa
tutkimuksissa poliittista ja sosiaalista te-
soponaa ja enarvoisuutta, mutta esimer-
kiksi globaali taloudellinen enarvoisuus,
sukupuolinen enarvoisuus tai ympäristö-
kysymykset eivät kuulu kansainvälisten

suhteiden tutkimuksen keskeisiin teemoi-
hin – eivätkä tavallisesti sen legitimei-
lin teemoihin ylipäätään.

Hallitsevin epistemologia ja meto-
dologisin ennakkoletuksin kuuluu edel-
leen mm. sitautuminen realismiin ja
rationaaliseen maailmankuvaan ja be-
havioraaliseen selittämiseen. Näissä puo-
lesta on korostuu rationaalisen valinnan
teorian käyttäminen universaalina ihmis-
kuvaa ja toimintalogikkaa määrittävänä
mallina.

Mikä yhteys tällä on syyskuun tere-
nin? Yhteys löytyy siitä, että kansain-
välisen suhteiden tutkimuksen nykypai-
naukset ovat Smithin mukaan omiaan
tekemään oppineen kyvyttömäksi ym-
märtämään kyseisen terrorin kahtia-
sio tapahtumia tai käsittelemään glo-
baalisten konfliktien monimutkainen syn-

tyä. Intersukupuolinen valintateoria ei
kykene tarkastelemaan sosiaalisen en-
arvoisuuden, kulttuuristen identiteettien,
affektivisten prosessusten tai läsnäoi-
sesta olemassaolosta eroavien olemis-
tapojen merkitystä poliittisessa toimii-
nessa.

Tamp. Eräs toimittajien ja tiedoksoppi-
neiden innolla spekuloina kysymys on
ollut, mitä kokkeä jikään utupimen-
toon syyskuun iskun vallattua lähety-
ojon ja polstafian. Yhtenä testinä voisi
käyttää sitä, kuinka moni muistaa episo-
din, joka kuului välittömästi iskun edeltä-
neen mediaviran keskustelupöydän. Epi-
sodin liittyy nimi Tampa. Kukaan ena
vuonna sitä on käsitelty merkittävästi
ennakkotapauksena mm. *Race&Class*,

Petroleum Studies ja *Pacific Review* lehdissä.

Yksi viikko ennen terrorisukua napa-
lainen rähtäsi *NY Times* pelasti Indoneesian
sosiaalisia heikkouksia lähes ohi-
jättäen turvapakoliskijaa. Laiva suunta-
tti Australiaan, mutta maan hallitus kiel-
täytyi vastaanottamasta sitä ja ilmoitti
kansainvälisestä pakolaisuudesta väittä-
mättä, ettei aio "antautua oman säädylly-
sytensä panttivangiksi" (ks. *Suwendini*
Petero "A line in the sea", *Race & Class*
2/02). Armeijan tukijoukot valtasivat
laivan ja se pakotettiin ulos Australian
alueesta.

Epäkohti julkisen terrorisukun pikai-
sena seurauksena oli ainakin se, että
ei vain Australia vaan myös USA ja
monet eurooppalaiset maat, kuten Bri-
tannia ja Ranska, harkitsivat terrorismin

torjuntaa voimalla, kiistivät ulkomaalais-
politiikkaansa ja suhtautumistaan pako-
laisiin. Jatkossa mm. myös Britannian vi-
ranomaiset voivat legitiimisti käyttää ese-
voimia pakolaisia kaltevien laivojen
käännyttämiseen. Australia otti tässä
osassa ennakkotapaukseksi edistyksen
etunäkökulmaa.

Perään mukaan pakoivat ovatkin
vapautta niistä siinä missä terroristeiksi
syytetyt, ja heidän julkisen kuvansa
vähentämisessä rakentuu samalla periaate-
teella: heidät nimitetään, kuvataan ja he-
idän oikeansa tulkitaan ilmeis, että heillä
itsellään on mahdollisuutta tulkitella
valokuvia. *Timesin* kannella päässeet ja
muut maailman alueella ojelehtivat
turvapakoliskijat esittävät hallitusten
toimesta samankaltaisesti rikoksen uh-
reiksi ja rikoksen tekijöiksi – molem-

missä tapauksissa yksikin, jonka ero
miehin tukevalla maalla seisovin on
selvä, ja jonka roolinsa on olla toisten o-
vioinnin ja toiminnan kohteena eikä itse
aktiivisina toimijoina.

Lopputulos? Terrorismin vastainen
sota lisää ihmisten turvallisuutta maail-
massa kovin epätoivottavalla tavalla. Ei
liene yllättävää, että "turvallisuuksi-
oppi" kasaantuu kaikin puolin päätösten
tasoin sille, missä siltä on eniten tarvetta
erityin – ja tämä taas on usein lähellä
pakkoja miene muuttakin pääomat ter-
kirmin etsäytyvät. Ja uutisointi toi-
taa yhä vain syvempänä peittää juuri
niitä pakkoja, joissa lisää turvallisuutta
olisi kipeimmin tarvittu (tuki lukuunotto-
matta Algonkianin koldesta vuosi-
kaikaa). Voi muistatko joku, missä *Times*
pan pakolaiset nyt ovat?

Uhrit. Maailman säädyllyyden nimissä
on kuvailtava myös terrorin uhrien sa-
nna. Yhdellä heistä antaa suuren osan
Politics-lehti, missä kokkutenen kohteeksi
joutunut *Mr. Wolfersohn* visio maail-
masta turvallisempaa paikkaa ("Making
the World a Better and Safer Place:
The Time for Action is Now", *Politics*
2/02). Maailmanpörkin pääjohtajan vi-
siossa maailmanhallinnon (global go-
vernance) rakenteet pelastavat juuresti,
 eikä kanelikään Albonessa tai Auck-
landissa ole enää varaa katsoa, ettei
heidän karvoita ole mitään merkitystä
sillä, mitä valkopa jossakin Algonkian-
nissa tapahtuu. Ajatus on optimistinen.
Wolfersohn haluaa pelata muidenkin uh-
rien puolesta.

Käytännössä *Wolfersohn* pelkää eri-

TEOT, SANAT JA ATLANTTI

Yhdysvaltalaisen ylpeydenaiheisiin kuuluva vanha uutistoimisto AP levitti marraskuun alkajaisiksi tietoa maan keskuspankin keulamiehen Alan Greenspanin uusista lausumista. Federal Reserven pääjohtaja ei vielä arvioinut tuoreita talouslukuja, vaan puhui humanistisen koulutuksen puolesta. Greenspanin kerrottiin sanoneen, että filosofia kehittää "käsitteellistä ajattelua". Se kuuluu menestystä pohjustavan huovuuden välttämättömiin tukirakenteisiin.

Toisin kuin yleensä Greenspan-sitaattien kohdalla, nyt ei ole uutisseurannassa kerrottu, kuinka puheenvuoro vaikutti dollarin ulkoiseen arvoon. Humanisti saattaa nähdä lausumassa humanioran pirullista alistamista taloudelliselle harkinnalle. Silti se käy vähimmäisosoitukseksi siitä, että USA:ssa kuullaan korkealta tahoilta tuolloin tällöin ihan kelpo repliikkejä. Aina joskus kun pääsee näyttämään siltä, että transatlanttisissa kommenttimittelyissä vastakkain asettuvat yksiriviset amerikkalaiset raakatokaisuut ja loppumattomat euroopalaiset metasäivartelut. (Älyvapauden puolustaja George "loving guy who's got a job to do" Bush nuoremman ja jonkun modernin retoriikan tutkijan välisen oirelun ei soisi antavan lupaa luulla meitä niin paljon heitä väkymmäksi.

Toinen seikka on Bushin hallinnon epäoikeudenmukainen tapa ajaa oman maansa rikkaimman eliitin etuja koko muun maailman kustannuksella. Kolmas: kun valtuutuksen tähän on antanut yhdysvaltalaisen äänestäjien enemmistö, herää kysymys niiden sydämellisyyttä huokuvien ihmisten sydi-

mettömyydestä. Ja jos USA:n vastatoimia kannatetaan tai hymistellään meilläkin ja annetaan niiden orjallisen seurannan syrjäyttää keskustelusta maailmantalouden ja läntisen elämänmuodon ongelmat, on enemmän syytä huoleen kuin yleisyydentuntoon.

Filosofeilta on vaadittu kantaa II/IX/01:een. Joitakin se on irronnut siinä missä muukin ammattimainen puhe. Toiset ovat menettäneet mielenkiintonsa jo kauan ennen kuin viimeinenkin artikuloimaton juonne aiheesta vielä odotti työstäjänsä.

Jonkun moraalit vaati suun avaamista, toisen sulkeamista. Ehkä esiintyi pari kolme epäeettistäkin vaikutinta vastineiden ja vaikenemisten odolla.

Varsin moni on esittänyt, että 'ajattelulle' tapahtui jotain käänteentekevää. Kun Yhdysvallat alkoi terrori-iskujen jälkeen kerätä kansainvälistä yhteisrintamaa, eräs republikaani keksi kehua tätä "filosofiseksi sopeutumiseksi".

Dokumente

Stefan Aust & Cordt Schnibben (toim.), *11. syyskuuta. Dokumentti terrori-iskusta* (11. September. Geschichte eines Terrorangriffs, 2002). Suomentanut Hannu Väisänen, Karisto, Hämeenlinna 2002.

Saksalaisen *Der Spiegel*-lehden työryhmän kokoamassa selonteossa käydään sekuntti sekunnilta läpi terroritekoapäivän tapahtumia Yhdysvaltain koillisosien lentokentillä, ilmatilassa ja kaupungeissa. Parasta kirjassa taitaa olla Liite-osa, jossa tapahtumat ja murhatöiden tekijät esitellään tiiviisti, puretaan videonauha Osama bin Ladenin käymästä keskustelusta ja tarjotaan itsemurhalentäjä Mohammed Attaa löydetyt testamentit ja ohjeisto.

Asiallisen raportoinnin lisäksi 340-sivuinen *11. syyskuuta* sisältää runsaasti ns. merkittäviä yksityiskohtia alkaen iskuun valmistautuvien terroristien baarikäyttäytymisestä ja pyykinpesu-

ten taloudellista tuontua, jonka tarjontaan on päättäväisesti käytävä, jotta sen luku "köyhimpien maiden köyhimpiin kansalaisiin saadaan tarjuttu". Maailmanpankin laskelmien mukaan terrori-iskun taloudellisen seurauksena (mm. kahonnut vakuutusmaksut ja lääkemääräykset sekä heikentyneet kysyntä) miljoonat kehittyvän maailman asukkaat, jotka muuten olisivat nousseet vuoden 2002 kuluessa köyhyysojan yläpuolelle, eivät nyt tätä mahdollisuutta saakaan. Heikentyneen talouden seurauksena myös kalvottomissa elinolosuhteissa kymmeniä tuhansia lapsia enemmän kuin entuudestaan ennen terrori-iskua, ja muutenkin poliittisen ja taloudellisen stabiiliteetin heikentäminen koettelee erityisesti köyhimpiä maita. Wolfensohnin epäilemättä kohdallinen pointti on

sis se, että taas kovanman hinnan maksavat ne, joilla entuudestaan on vähiten. Iskun lopullisten uhrien ehdote enemmistö löytyy aivan muualta kuin Marokolta, tai edes Algerianin vuorilta.

Mutta onneksi on Maailmanpankki, josta oikea taho haimaa hoitamaan, jos on Wolfensohnin uskominen. Maailmanpankin töiden mukainen kestävä kehitys ei painota ninkään hiilidioksidipäästöjen vähentämistä kuin maanläisten ilmastonmuutosta: "on yhä keskeisempää, että kehittyvät maat kääntävät reformien painopisteen sijoitusilmastoon (investment climate), jotta köyhät voivat päästä osalliseksi taloudellisesta kasvusta." Osallisuus (participation, inclusion) onkin Wolfensohnin oivastemi. Maailmanlaajainen turvallisuus voi lisääntyä vain integroitua kehittyvät maat

köyhimpine esukaisine yhteiseen maailmanjärjestelmään. Tätä pitää tavoitella paitsi osittain kehittyvien maiden taloudet läsnäollessa sijaitjalle, myös ja erityisesti vapasta knappuudesta edistämällä eli läsnäollessa sijoittajalle ja maataloustalokke purkamalla, sekä lisäksi nostamalla kehitysapu sovittuun 0,7 prosentin bruttokansantuotteesta. Mikähän näistä toteutuu ensin? USA:n hallitus on ainakin oikeassa osittain suuntaa: kehitysavun (0,15 % brtsta) suuntaamisen uusista periaatteista tukea jätetään lähtökohtaisesti vain niille, jotka osoittavat halun noudattaa hallituksen linjoja edellytyksiä, mm. vapaan lämpöä talousjärjestelmää. Näitä puolestaan vähennetään, jotta eivät osaita muuta etätyksellisyitä. Ei siis jokaiselle tarpeensa vaan kullekin nöyryytenä mukaan.

Ekonominen korrektilus vs. sivilisaation konfliktit. Viime vuosita ei tule mieleen toista ajankautta, jonka kuluessa olisi uskantoja käsitelty mediassa yhtä hymistelevään sävyyn kuin kuluneen vuoden aikana. On otettu, että pohjimmiltaan kaikki uskonnot ovat hyviä, haluavat hyvää ja ovat yhtä oikeassa. Näiden perinne pitää vain tulkita oikein, sillä uskonto voi johtaa pahaan vain väärin tulkittuna.

Välillä olisi kuitenkin kohdallista myös mainita, että uskonnot voivat toimia aggressioiden, väkivallan, siviiliväestön eriarvoisuuden ja epäinhimillisten tekijien luoja ja oivasta ansioon. Että uskontojen yrittäminen voi olla arveluttavaa jos tavoitteena on oikeudenmukaisin kansainvälispoliittisin

> "Terroriteko on reaalinen ja kohdistuu reaalisuuteen, mutta sillä tähdätään myös ja ennen muuta symbolisiin efekteihin – joiden taas toivotaan vaikuttavan reaalisuuteen."
 Tarinankerronta ei Lehtosella niinkään korostu tai suju, enemmän sen kertominen, mitä tarinat ovat, keiden ja kenelle.>

tottumuksista. Tekijät eivät ole luottaneet tapahtumien omaan dramatiikkaan, pelkin perättäisyyden painokkuuteen. Liiotte-
 lujen, yleistyksen ja toiston keinoin on aineksista saatu kyhä-
 ryksi liitoksissaan lonksuva viibdekokonaisuus. Esipuheen kir-
 joittanut Cordt Schnibben yhdistää 11/IX/01 todistetut terrori-
 teot maailmanhistoriallisiin uutisspektraakeleihin Titanicista
 Woodstockiin.

Uudenlaisessa terrorismissa hän korostaa uskonnollista
 (lue: islamilaista) fanaattisuutta: "tekojen ei ole määrä va-
 kuuttaa talonpoikia, työläisiä, opiskelijoita tai muitakaan sor-
 rettuja tai karkotettuja, vaan tekojen on tehtävä vaikutus
 Allahiin." Viitauksena terroripäivän "kohtalonkudelman selvitä-
 misen jännittävään ja vaikeaan tehtävään" kielee siitä, että etusi-
 jalla ovat palapelin kokoaminen ja hyödyntämiskelpoiset liiku-
 tukset. Yhtäällä on terroristien käsittämättömän kärsivällinen
 ja arkinen valmistautuminen sokean raivonsa purkamiseen, toi-
 saalla näiden työt tyhjäksi tekävä eloonjääneiden elämänhalu.

"Tiedonjanoiset muslimit, joita löysi kiehoin, muuttivat länsessä
 vihan täyttämiksi lännen vastaisiksi sotarekitoiksi. [...] Palomiesten
 tarinat ovat täynnä toivoa. Ne kertovat siitä, kuinka tuona päi-
 vänä, joka tuntui olevan kaiken loppu, ihmisyyttä siltäkin vielä
 pääsi väitellen voitolle."

Tällaisiin tietyn kohdin perustelluinkin, useammin arvelut-

tavin menettelyin katoaa paitsi terroritekojen poliittinen kon-
 teksti, myös niiden uhrin oikeus kärsiä kova osansa ilman
 kommentaattoreiden laiteaa kaunopuhetta. Kun Schnibben
 kahdesti teroittaa, että attentaatit olivat isku vasten "ajatteluta-
 paamme", selittyy hänen oman tuumailunsa kankeus. Vaikka
 iskupäivä jätti paljon ennalleen, "[s]uurella osalla siitä, mitä
 sitä ennen tiesimme, ei ole enää paljon arvoa. Ja juuri tietämät-
 tömyys on tärkeä työkalu terroristeille." Ote rikosten suun-
 nitelun, toteuttamisen ja tutkinnan "dokumentointiin" rajaa
 onneksi moisen päättelytaidon esipuheeseen. Neutraalimman
 ylöskirjaamisen luennassa ei taas ole huonoin ajatus tarttua
 terrori-iskuja ruotineiden merkityksesperttien neuroihin.

"Intellektuellin on oltava amatööri"

Mikko Lehtonen,
Syykkään yhdenmukaista merkityä.
 Vastapaino, Tampere 2001.

Suomessa pääsi TV-studiot miehittäneiden upseeri- ja siviililau-
 sujen välistä varsin pian mukaan keskusteluun myös yleensä
 jälkijunassa matkustava yliopistoproosa. Ensimmäisenä hätiin
 ehtinyt pidemmän kaavan kommentaattori, kulttuurintutkija
 Mikko Lehtonen julkaisi kirjansa pian terroripäivän jälkeen.

Syykkään yhdenmukaista merkityä käy mainiosti 11. *Syykkään*-
 opuksen – tai kenen hyvänsä ihmisen joutuin kiteytyneen hen-
 kilökohtaisen muiston – kyselemättömyyttä loisisaamaan ja kon-
 paktiutta purkamaan. Toisin kuin otsikko sanoo, se on kirja
 tuon päivän monista merkityksistä ja merkitysten muodostu-
 misesta: "Terroriteko on reaalinen ja kohdistuu reaalisuuteen,
 mutta sillä tähdätään myös ja ennen muuta symbolisiin efekteihin –
 joiden taas toivotaan vaikuttavan reaalisuuteen." Tarinankerronta ei
 Lehtosella niinkään korostu tai suju, enemmän sen kertominen,
 mitä tarinat ovat, keiden ja kenelle.

Kirjan tekeminen oli titeä ja rohkeahkoa, itse kesken-
 eräiseksi tunnustautuva teos pullollaan osuvia oivalluksia
 ja tarkkoja havaintoja keskeneräisestä tapahtumasarjasta. Al-

ja joiden rakamisin lauttava ma-
 ilma. Että sekularisaatio vain prosessi
 tuottaa ihmisluonnolle vahvempaa
 eikä suinkaan heikompaa moraalista
 yhtenäisyyttä, esimerkiksi lisäämällä
 kykyämme siviiliväisyyteen ja kestä-
 viin sopimussokeudellisiin sitoumuksiin.
 Että moraalien uskontojen pyhästä kirjoi-
 tuksesta ja auktoriteetista tulkinnasta
 on oikeasti eettisesti ja poliittisesti angeli-
 mullisia kohtia. Että kokonaisten uskon-
 tojen välillä on tiivis suhteissa todellisia
 moraalisia eroja (esim. buddhalaisen it-
 sensurveharmitteijan ja ristiretkäisten
 suhteellinen harvinaisuus).

Ja että olisi terrorismin taustojen ym-
 märtämiseksi tärkeämpää tietää Alganis-
 tanin väestön elämäntilaa (44 vuotta)
 ja lapsikuolleisuus (15 % synnytyksestä,
 25 % alle viiden vuoden iässä) kuin la-

kaa taas kehen artikkel, jossa tarkas-
 tellaan Karanin tulkinnallisia myrssiä.
 (Barrett Rubin, "A Blueprint for Alganis-
 tan", *Current History* April 2002, mainit-
 see muuten Alganistanin hallintotiluu-
 toiden romahtamisen osittimeksi, ettei
 keskeisiä väestötietoja ole voitu edes
 toimittaa YK:lle vuoden 1996 jälkeen.
 Mainitut tiedotiedot vuodelta 1993.)

Tämä uuden uskonnollisen koerkti-
 den aalto on kuitenkin toispuolei-
 nen toisessa ääripäässä länsimaisen "sivi-
 lisaatioteoreettisoinnin" puuska, joka yltä-
 ää Bushin ja Berlusconiin väkioisista
 lausuntosommoista myös välittävän
 vakaasti otettuihin kulttuuriteoreetiko-
 hin, kuten Fukuyaman tai Huntingtonin.
 Nyt ja on riittävä ilmeistä, että
 useiden tutkijoiden tarjoama Huntingto-
 nin näkemyksen kumoava empiriisti

evidenssiä on riittävästi, jotta voidaan sa-
 noa, että parasta mitä "sivilisaatioiden
 tämmöiselle" voisi tehdä olisi unohtaa
 koko juttu.

Esimerkiksi Steve Smithin (ks. edellä)
 analyysissä terroriväen implikaatioihin
 kuuluu se, että tapahtumat esittävät vi-
 heelliseksi sekä Fukuyaman käsityksen
 lineaarisesta maailmanhistoriasta, joka
 etenee köli liberaalin demokration ja ka-
 pitalismin levittäytymistä kokkiolle (il-
 kainen levittäytymisen voi tietenkin jat-
 kua, mutta ainakaan ei ole mieltä erää
 väittää prosessia omalla voimallaan ete-
 neväksi, koska siihen selvästi vaaditaan
 jatkossa yhä tehokkaampia tietoisia so-
 litaalisia offensivvoja kyseisen elämän-
 moodor jatkottamiseksi myös sitä vast-
 ustaville – mikä selittänee sen, miksi ne,
 jotka vähän aikaa sitten julstivat histo-

rian loppu, nyt sanovat historian vaste-
 aikavan syykkästä) että Huntingtonin
 kuvitaman tulevista "islamilaisten ja län-
 tisen sivilisaation yhteenotosta" (koska
 mittään "kalta" osapuolia ei yksinker-
 taisesti ole piirtymät esiin, ja Huntingto-
 nin tulkinnan jatkakin hänen karsoaan
 lähinnä Osama bin Laden). Huntingto-
 nin jllmään vahakantaisen tulkinnan
 sijaan Smith pitää uskottavampana Ben-
 jamin Barberin (myös suomenheussa)
 teoksessaan *Jihad vs. McWorld* esittä-
 mää näkemystä elämäntiluuojen tämmö-
 yksestä: globaalisti etenevä taloudellinen
 ja kulttuurinen – usein vaikuttellutan voi-
 makkain yksisuuntaainen – modernisoi-
 tio ärsyttää esiin paikallisten ja traditio-
 naalisten elämäntiluuojen puolustusta
 myös fundamentaalisissa ja radikaalis-

kuajan uutisointi oli hyytävän yksipuolista ja Yhdysvaltain virallista poliittista linjaa seuraavaa. Lehtosen teos kokosi samoin kansainbeijastumia tästä sisäistyvästä herruudesta sekä enemmän etsintätaitoa vaativan satsin varhaisia vastarannan kiiskien lausumia meillä ja maailmalla. (YLE:ssä kuullut Jetta Blomstedtin ja Erkki Raatikaisen radiokriitikot olisi hyvin voimut lisätä melko harvoihin harkitsevaisiin suomalaisiin.)

Ilmestymishetkenään poikkeuksellinen kirja löytää yhä käyrsönsä. Se sopinee parhaiten nuorille tai laajalle liika-akateemisuutta karsastavalle mutta valppaalle yhteiskunnallisesta keskustelusta ja maailmantapahtumista kiinnostuneelle lukijakunnalle. Siinä on roimasti ainesta, joka edelleen loistaa poisalolollaan tai viipyy huonolla tolalla USA:n käymää 'terrorismin vastaista sotaa' myötäilevässä mediassa tai yleisessä mielipiteessä. Persianlahden sodan taustan Lehtonen tuo mukaan kuvioon taitavasti, 'sodan' ja 'terrorin' termistöä hän kyseenalaistaa oivallisesti, islamilaisuutta ja arabikulttuuria hän aukoilee pystyvästi.

Mutta kun pöy on laskeutunut, kovin ankaraa lukemista tämä essee-sarjassa ilmestynyt pieni nide ei kestä. Sen 128 sivua, 39 numeroitua osiota ja 107 loppuviitettä jäsentävät kulttuurintutkimuksellisen jargonin ja verkkaisten joksaitelujen yhdeimän. Käsitteet 'mediatapahtuma', 'representaatiojärjestelmä', 'myötäruntouppumus', 'paranoidi fantasia', 'moraalinen paniikki' ja 'kerronnallinen kaos' saavat seurakseen päiväkirjamaisia tunnelmapaloja tekijän arjesta. Tekstin pyrkimys riistää tieteen kieltä ja arvovaltaa yhdysvaltalaisen poliitikkojen, konservatiivisuuden äänitorvien, kadunmiesten, länsimaisten journalistien tai lukijoiden näpäyttämistarkoituksiin on tuskin aivan niin turskia kuin mihin on viitattu.

Itsekritiikin puute 'refleksiivisuuden' nimiin vannovalla alalla, sitä tähdentävässä kirjassa, on huolestavampaa ja huvittavampaa. Itsekritiikkimyyms kääntyy kriittisellä tavalla kirjaa itseään vastaan. Kun Lehtonen viittaa iskuja seuranneeseen totisuuden paineeseen rapakon takana, käyttää hän viisien vähyydestä vakavamielistä ilmaisua "muuan kulttuurisesti merkillepantava seikka". Sentimentoa ja melodraamaa soimaavan

osionsa hän päättää sentimenttaalis-melodramaattisesti. Lupaava yritys puhua "antifundamentalistisen järjenkäytön" puolesta ja vihankylvöä ja stereotyyppisten me/muut -jaottelujen haitallisuutta vastaan uhkaa vesittyä, kun sivuutetaan yhdysvaltalainen USA-kritiikki. Sikäläisen debarin sijasta tarjotaan omahyövis-metafyyssisiä mielelmiä: "Hollywoodin melodraamat toimivat sinä pintana, josta Yhdysvallat itseään peilaa".

Yhtä kaikki pyrkimys päästä jonnekin journalistisen ja tutkimuksellisen ortteen välimaille kantaa hedelmää. Kirja käy terrori-iskujen kommentoinnin kommentointiin, olkoonkin että se on kirjoitettu nopeasti ja vähemmän skolaaristi. Parhaasta päästä on juoheva ja avosydäminen katkelma New Yorkista kaupunkina. Ansior hyvitävät paljonkin teoksen turhan tärkeistä äänilajista monilukuisen hiukan alle keskikokoisten pointtien äärellä. Vaikka Lehtonen säilyttää puhekykynsä ja epäileväisyytensä järkytysten keskellä, hän jättää, kenties osin omaa järkytynneisyyttänsä, osin kunnioitustaan muita järkytettyjä kohtaan, kirjansa vaillinaiseksi, kritiikin täydennyksen ja vastavalotusten varaan.

"Ei jokamies ole sotomies"

Keijo Korhonen,

Haavoitettu jättiläinen.

Yhdysvallat syyskuun 2001 jälkeen.

Otava, Helsinki 2002.

Kansainvälisten suhteiden tutkimisen, sisä- ja ulkopolitiikan ja journalismin veteraani Keijo Korhonen pitää tuoreessa kirjassaan metellä siitä, että hänellä on pitkä perspektiivi ja kokemusperäinen ote ilmiökimppuun nimeltä 'Amerikka'. Siksi hän ei niinkään kirjoita 11/IX/01 tapahtuneista tapahtumista tai niiden merkityksestä, vaan Yhdysvalloista yleensä terroritekojen tarjoaman karmean mutta hyvän syyn turvin.

'Poliittisen realismin' sitkeän kannattajan kirjaa lukee taatusti muutamakin lukija monin paikoin mielikseen, niin paljon on muussa aiheesta käsittelevässä kirjoittelussa tyrkytetty asiain

tuvisa muodotmaan, poliittista ja uskonnollista taustasta riippumatta.

Kuten myös Jonathan Fox tekee ("Ethnic Minorities and the Clash of Civilizations: A Quantitative Analysis of Huntington's Thesis", *British Journal of Political Science* 3/02), "sivilisaatiodebatin" on tähän asti käyty puhtaasti mielikuvien pohjalta (on anecdotal argument). Huntingtonin teesistä ei joo edes palasia Foxin käsitelyssä: teesi lauletaan empiiriseen testiin ja se osoittautuu onniltaan olemattomaksi. Fox tekee ensinnäkin, että Huntingtonin sivilisaatiokäsitelmä on vaikeaa tai mahdotonta esies operationaalisoida lähelekkään käyttökelpoiseksi empiiristä tasoa. Toiseksi näkin yhteennot jaita voitaisiin hyödyllä todella kuvata ns. sivilisaatioiden konflikteiksi muodostavat määrällisesti

vain hyvin vähäisen osan kaikista todellisista etnisistä konflikteista. Kolmanneksi Huntingtonin esin nostamat esitelmät lännen ja kiinalais-konfutselaisen sekä islamilaisen sivilisaation välillä edustavat vain vähäistä osaa kaikista näistä ns. sivilisaatiosta konflikteista. Eikä lopulta ole mitään eivessä siitä, että sivilisaatiot eivät ole konflikteista oisivat luontyneet suhteessa muuntaisiin konflikteihin siten kymän sodan päätyminen Huntingtonin väittämällä tavalla. m.o.t.

Indonesia. *Asian Survey*lehti (4/02) on arastettu Indonesian historiaa, joka on kiintoisa ekskursio suurvaltapolitiikkaan ja samalla globaalin poliittis-demografisen vaihteluiden suurin valtoihin. Ennen kenraali Suharton valloituskaup-

pa ja vuosien 1965-66 massamurhat (0,5-2 miljoonaa surattua) Indonesian oli lakotavasta riippuen maailman suurin tai kolmanneksi suurin kommunistinen puolue. USA toimitti aseita Suharton hallitukselle ja antoi käyttöön lähetyksijensä keräämiä mustat listat maan kommunistipuolueen jäsenistä. Kymmentä vuotta myöhemmin Nuon ja Kissinger antoivat hiljaisen hyväksyntänsä Itä-Timorin valloitukselle (vähintään 100 000 surattua) ja suostuivat tukemaan (tuolloin Indonesian virallisesti kuulumattomana!) alueen miehittämisen kansalliseksi "itsepuolustukseksi", koska kongressi oli näin rajannut yhdysvaltain myymien aseiden käyttökäytöksen. Historian ironiaa sekä, että kuten monet on muistutettu, Indonesiassa on nyt maailman suurin muslim-

mienemmistöinen populaatio, eikä valtion vakaus ole ainakaan suuresti noista ajoista köllähtynyt. On hyödyllistä pohtia, mikä erottaa toisistaan väestönmuutoksen poliittinen ja fundamentaalisen islamin vastainen muotoina ja sosiaalisen tyytymättömyyden pakoitumireitit.

Indonesiaa tarkastelee myös Robert Hefner *American Anthropologist*lehdessä ("Global violence and Indonesian muslim politics", 3/02) kiperänä esimerkkinä islamilaisen valtoiden sisällä käytävästä kamppailusta kovan linjan ultrakonservatiivisen ja neofundamentalistisen poliittisen islamin ja sen modernististen ja demokraattisten islamilaisten vastustajien välillä. Hefnerin mukaan lopputulos on oivan samalla tavalla oivan kuin länsimaisten poliittisten prosessien tulevai-

*Suoranuottiseksi kirjaksi *Haavoitettu jättiläinen* toistaa perin ansiokkaasti, että Yhdysvallat on suurten paradoksien maa. Että oppositiokin on olemassa. Ja että niin kysymys terrorismista kuin ns. 'kansainvälisen järjestelmän' toimivuudestakin on morisäikeinen. >

sijasta vetelää ja pitkäpiimäistä fundeerausta, tapahtumain kääntäjä höllään teoria- tai terapiakreppeihin. Korhonen luottaa enimmäkseen nimiin, numeroihin ja omaan yksituumais-salavisaaseen vakuuttavuuteensa ja harkittuun mauttomuuteensa.

Tolaitaan menneet opiskelijansa Arizonan yliopistolla professori Korhonen kertoo toivottaneensa tervetulleiksi todellisuuteen. Tähän tyyliin edetään. Tuoreeltaan "91 prosenttia [amerikkalaisista] uskoi, että Yhdysvallat oli nyt pysyvästi muuttunut", vähän myöhemmin enää 55 prosenttia. Epäsuositut New York ja Washington kävivät äkisti läheisiksi kaikille yhdysvaltalaisille. Käsiaseiden myynti lähti nousuun. Masennuslääkkeiden menekki parani. Kokonaiskulutus taantui, mutta jo marraskuunsa kiitospäivänä ja viimeistään jouluna amerikkalaiset ostivat taas tavaroita ja palveluja lähes vanhaan malliin. Enron säikäytti enemmän. Väkivalta muslimeja kohtaan on jäänyt yllättävän vähin. "78 prosenttia high schoolin läpikäyneistä ei ole saaneet minkäänlaista historianopetusta."

Luottamus lukuihin ei kuitenkaan tarkoita, että Korhonen pitäisi esimerkiksi budjettia pelkkänä tulo- ja menoarviona. Hänen mukaansa Bushin "filosofissa" sotilasmenot ovat "meinoista tärkeimmät". Ja armeija taas "heijastaa maan historiaa, yhteiskunnan rakenteita, valtiojärjestelmää, kansan arvoja ja

asenteita". Korhonen toteaa, että patriotismin hyökky ei ollut niinkään masinoitu kuin aito. Dubjan halulle sotia on hänen mukaansa kansan tuki, koska kosto ja "tunnetyydytys" koetaan syyllisyyden varvomista ja setvimistä tärkeämmiksi.

Suoranuottiseksi kirjaksi *Haavoitettu jättiläinen* toistaa perin ansiokkaasti, että Yhdysvallat on suurten paradoksien maa. Että oppositiokin on olemassa. Ja että niin kysymys terrorismista kuin ns. 'kansainvälisen järjestelmän' toimivuudestakin on monisäikeinen. Mutkikkuuksiin viittaamista Korhonen näyttää tosin käyttävän enimmäkseen keinona pidättyä moralisoimasta USA:n poliittis-realistisesti mehevää rymistelyä. Siksi kirjasta erottuvatkin edukseen aivan sen lopulla yllättävät, joskin tyylipuhtaan lakoniset, madonluvat Bushin luontoa tuhoavalle ympäristöpolitiikalle:

"Liittoballituksen ympäristönsuojeluvirasto on Bushin nimittämän päällikön käskystä luopunut yrityksistä pakottaa kymmenet kivihiilivoimalat noudattamaan lakeihin perustuvia ilmansuojelusäädöksiä.

Kun terroristit syyskuussa 2001 tappoivat Yhdysvalloissa 3000 ihmistä, Yhdysvallat aloitti sodan. Ammattimiesten arvioiden mukaan sääntelemättömien kivihiilivoimaloiden saaste tappaa noin 10 000 amerikkalaista joka vuosi."

Korhonen ei suinkaan sorru hyväs-hartauteen. Hän esimerkiksi katsoo parhaaksi vitsailla Guantánamossa häkitettyjen kustannuksella: "No, harvemmin sotavangille annetaan kouraan Stockmannin luottokortti." Afganistanin sodasta yleensä hän toteaa muun muassa, että hyökkäyksissä "high-tech pelasi". Näillä kohdin voi lukiija alkaa kaivata Lehtosen vastuupainamaa vakavikkoutta, uusvastenmielisen täsmäsodan viitteilistä erittelyä. Tai toivoa vaihtoehtoisesti aivaankuuluvampaa, mustempaa huumoria: ehkä vankeja on kidutettu antamalla heille vapaaseen tyrmäkäyttöön *American Express*.

Herkästi vastaanpaistuvat Lehtonen ja Korhonen seisovat kommentaattoreina sikäli lähellä toisiaan, että heillä riittää paitsi uskoa omiin äkkäyksiinsä, myös käyttöä (korkealen-

sun. Mitään huntufantoniota sivilisaatioiden tämyöstä ei ole olemassa, mutta islamilaisen politiikan sodat tulkintakäytöt ovat kiistatta sidoksissa siihen, milloin herättää ihmisten poliittikka nolle kiistalle hyvissä ja pahassa onnea jatkossa. Historiassa USA:n hallinto on tukenut islamilaista fundamentalistia poliittisessa opportunismissaan, nyt se vastustaa sitä, mutta vastustus voi tuottaa fundamentalismin kiihtymistä siinä missä sen saati tukin.

Jos joku saattaa näkemään toisenlaisen arabikalais-egyptiläisen elokuvan *Kahtala*, joka käsittelee arabifilosofi Averroesin ajattomia, siinä saati tätä teemaa lähestytään historiallisesti Iberian niemimaan kristillisen 'reconquistan' ja muslimialkalismin kiihtymisen vastavuoroisuuden kautta. Kun kristityt kattoivat pakanan

roville Euroopan puolella, poltettiin Pohjois-Afrikassa soaitsevoista islaminuskintaa kannattaneen Averroesin teoksia. Pointti? Suvaitsemattomuuden kirjo-polttorivointa voi sytyä niin sieltä kuin täältäkin, mutta erityisen tehokkaasti ne leviävät lehtoissaan samankaltaisesti toinen toisistaan.

Interventioiden humanitaarisuus. Kriittisuuden ja politiikan lehdessä keskustelunaiheena on ollut humanitaarisen intervention idea. Esimerkiksi *Security Dialogue*-lehden numero 3/02 on omistettu sille. Useimmat kirjoittajat ottavat interventioiden vähintäänkin varauksellisen kannan. Yleisemminkin on helppo huomata, että kriittisyyden asiantuntijoiden keskustelussa humanitaarisen inter-

vention ajatus herättää epäilyksiä enemmän kuin vaikuttaa suomalaisen päätöksentekijöiden piirissä. Poikkeuksena syykkään yhdenmukaista järkeä maailmassa ovat monet yhdysvaltalaiset kommentaattorit. Tähän ei kuitenkaan ole syytä vain herännyt patriotismi ja realistipolitiikan taktiikka, vaan myös 90-luvulla aidoit muuttunut käsitys interventioiden merkityksestä.

Kuten Stephen Holmes kahta tuoreinta USA:n interventio-politiikkaa historiallisten esimerkkien valossa tarkasteleva teosta arvioiessaan toteaa (*Landon Review of Books* 22/02), kylmän sodan päättymisen, Clintonin ulkopoliittiset aloitteet sekä humanitaarinen offensiivi Kosovossa saivat monet tutkijat unahittamaan interventio-politiikan radikaalimman puolen. Tämä interventio-

teen keskeisajatus on nyt jätetty avoimattoman hyödyllisenä ideologian perintänä Bushin hallitukselle, vaikka optimistisempain kommentaattorit suhtautuvat ja varauksellisesti tämän avoimaksi. Alkanan Bosnian ja Ruandan vuoksi harjoitettu ankara kritiikki hallituksen 'passiivisuutta' ja kansainvälisen 'sallimista' kohtaan pelaa yhtä tehokkaasti minkä tahansa intervention passin, joka vain kyetään esittämään humanitaarisiksi. Tämän realistisena on kriittisyyden tarkkailijat ja muutamat erilliset presidentit ovat toki aitoa tuntea.

Esimerkiksi Shlomo Shpiro ("Conflict Media Strategies and Counter-terrorism", *Politics* 2/02) muistuttaa, miten myös ensimmäisen Persianlahden sodan aikana USA käytti intervention yhtenä perusteluna naisten alistettua asemaa la-

toisen lisäksi) uskaliaan matalalle ainekselle. (Jos Lehtosen korkea on 'diskurssia' ja stuarthallia, Korhosen korkea on oppi-isät häivyttävää liikihengellistä faktauskoa ja vakaata luotamusta Historiaan: "Ken elää, hän näkee.") Jos Lehtosen matalin on länsimaisen kuolemantorjunnan kurvitus Juicen rivillä "elämä on kuolemista", Korhosen limboihin kuuluu Bushin soitaisuuden illustrointi *Kotkan ruusun*-tangon alkusäkeillä.

Korhosen stetson-tekniikkaan pohjaava reiteys ja Lehtosen softattu aulius esitellä oman moraalinsa esimerkillisyyttä jätävät heidän lujempia lauseitaan. Molemmat pistävät avomielisesti peliin ja liikoon ennakkoluulonsa, barrastuksensa ja sarjan otokoita tiedollisen elämänsä maisemista. Saattaa olla, että terroristipäivän puntarotja tarvitsee molemmat oppaakseen. Ne kelpaavat toistensa tarkistajiksi ja kyseenalaistajiksi sekä yhdessä ja erikseen vastavoimaksi myös saksalaisdokumentille. Sen matkattomiin ryhmäpennistuksiin lukija voi kylläkin tuntea tarvetta palata *beserwainereistä* selvittämään.

Newyorkilainen foorumi

New York Review of Books (20/IX/01-7/XI/02)
toim. Robert B. Silvers & Barbara Epstein.

Niin laatuunkäypä lehti kuin on Lehtosenkin viiteissä valtava *London Review of Books*, moni luki 11/IX/01 jälkeen mieluummin ja entistä arvostavammin *New York Review of Booksia*. Sitä sentään tehtiin ja tehdään toisenlaisessa paineessa ja puristuksessa: niin lähellä terroritekopaikkaa, että toimitus joutui WTC-iskun jälkeen pikku ilmoituksella tyyntytämään huolestuneita lukijoitaan: "olemme kunnossa".

Kunnossa pysyi myös lehden kriittinen valmius, sen maine yhtenä amerikkalaisen terävyyden tyylikkäämmistä ilmestyksistä ja sen sekatekninen ylläpitävyys. *NYRB:n* ensimmäinen aiheita käsittelevä juttu oli 18. lokakuuta julkaistu, Philip C. Wilcox Jr:ta 19. syyskuuta saatu lyhyt kirjoitus. Sekä lehden kanteen että pienoisartikkelin kediöön oli valittiin samaa ai-

bertta, WTC:n raunioilla liehuvaa tähtilippua, esittävät valokuvat.

Ulkoasianhallinnon eläköitynyt virkamies ja terrorisminvastaisen toiminnan konkari Wilcox ei käyttänyt palstatilaa kansainvälisyyden nostatukseen. Hän kirjoitti höyrypäisestä soitaisuudesta yleisenä reaktiona joukkomurhaan. Tehottoman ja arvaamattoman voimankäytön ja koston sijaan hän itse suositteli toisia, kansainvälisiä sopimuksia kunnioittavia tapoja joutua terrorismi, joka ei ole mikään "puhdas pahuus tyhjiöpakkauksessa". Oli puututtava terrorismille suotuisiin kasvuolosuhteisiin: "uuteen kansalliseen turvallisuuteen täytyy myös sisältyä laajempi ulkoasiainhoito, joka siirtyy yhdenkeskisydestä lähempään yhteistyöhön toisten hallitusten kanssa".

USA:n piti Wilcoxin mukaan luopua sanelupolitiikasta ja herkästyä toisten odotuksille sekä etenkin arabimaissa vintneelle amerikkalaisuuden vihalle. Tämä ei hänen mukaansa merkinnyt "luopumista perustavista sitoumuksistamme, kuten sitoutumisestamme Israelin turvallisuuteen". Vasta tämä lopputuletti on altis perestrooppalaisille epäilyksille yhdysvaltalaisen väärtmielisydestä. Samassa numerossa Amos Elon pyrki tasapuolisuuteen, mutta väipui lohduttomuuteen Israelin ja palestiinalaisten välisestä konfliktista kirjoittaessaan. Yleisöosastossa Frederick Crews ja Alan Sokal kehottivat kaikkia kynnelle kykeneviä lähettämään Bushille ja Powellille sähköpostia, jossa ilmaistaisiin mielipide suunnitellun Afganistan-operation tulkittavuudesta.

Marraskuun 17. päivän numeron kanta koristi otsikko: "Terrorismin monet uhat". Tiedemiehenä armeijalle pitkän päivätyön tehnyt Richard L. Garwin kirjoitti siitä, kuinka terroriteot olivat "galvanisoineet Yhdysvallat". Hän maalaili tapoja, joilla terroristit saattaisivat lentokonekaappausten vaikeuduttua pyrkiä "kääntämään amerikkalaisen yhteiskunnan voimavarat sitä itseään vastaan". Näihin kuului muun muassa kemikaalikuljetusajoneuvon kolaroiminen kaupunkikeskustassa ruuhka-aikaan. Vastatoimista hän suositteli kätymään rohkeammin esimerkiksi yhdysvaltalaisista laivoista, jonka mukaan jo salaliiton suunnittelemisesta voidaan tuomita vankeuteen.

kin valtoissa Kuwaitissa. Sittemmin vapautetussa Kuwaitissa naisten asema on kuitenkin yhä sama kuin ennen Irakin invaasiota, eli hieman heikompi kuin Irakissa. He ovat edelleen ilman perustavia kansallisia tai poliittisia oikeuksia. Retorikasta on yhä pikä merkki taiteetellein.

Epäulojo USA:n interventioihin kohdistetaan toki paljon perustelluimmatkin syyt. Innosissa esimerkiksi voikaasti "hyväntehtoisista" ja ihmis-oikeuksien motivoimista interventioista ei juuri viimeisen viidenkymmenen vuoden ajalta ole – tosinlaiset interventiot, osittaisuuksien kansainvälinen tai vähintäänkin sellainen hiljainen hyväksyminen olivat sen sijaan kymien sadon aikapäiviä, kuten ohessa esiteltävä William Blumin teos kattavasti muistuttaa. Ottaen huom-

ioon sen, miten laajat tunnustettuja ja väkisesti dokumentoituja ovat näihin "interventioihin" liittyvät argumetit, viheet tai rikokset, voi vain ihmetellä monein päivälehti-journalistien nykyistä siisimäisyyttä "humanitaarista interventioita" kohtaan.

Ehkä epäyksiksi pitäisi herättä siltäkin, että poliittinen saloruha on nyt rehellisesti osaksi terrorismin vastaisia toimituksia: varsin vähäosasti pohdinnalla sivustettiin mediassa USA:n monakuukautinen ohjelma, jossa al-Qaida-yhteyksistä tunnettu muslimijohtaja samattiin Jemenissä outona. Jos tällöin ei löydetä poliittiseksi salamurhaksi, silloin tulisi perustella, millä tavoin al-Qaidan johtokohdat ovat kansainvälisen politiikan ja oikeuden ukopuolella, jos se keskittöön poliittiseksi salamurhaksi, silloin se on

voimavaroja ja oletettuja oikeutuksellistaan hämmennyksiä emakotatpous oikeusomien merkityksittömyydestä.

Käikkäin kuitenkin esimerkiksi interventoiden arvaamattomuudesta on siltä juuri itsensä Afganistanin tapaus. Lähes jokainen kommentaattori on jo ehtinyt muistuttaa siitä, että nykyisen ykköskansallisen ja militantin islamilaisen fundamentalismin pohja on rakennettu aivan kokkeaa ja erityisesti Afganistanin sodassa, jonka aikana Yhdysvallat yhdessä monein arabivaltioiden kanssa tuki islamilaista radikalisoituneista Neuvostoliiton sponsoroimaa hallitusta vastaan. Mikinkään muuta ei ole aikaisemmin yhtiä systemaattisesti koottu yhteen militantteina aineita eri valtioiden islamilaisista yhteisöistä. Kun nykyään läntisten suunnitelmien johtajat esiintyvät ensiluokkaisissa Koranin

tulkintoja ja opettavat maailman muslimille mikä on "jihadin" oikea tulkinta ihmisen sisäisen kilvoitteluna, on tervehdellä muistaa, että CIA:n propagandistit esiteltiin olivat vain välikäsi aikaa sitten leikkimassa "jihadin" tulkintaminta nimenomaan aikooeksi, fyysisiksi tunteiksi islamia vihollisista vastaan (noin muistuttaa mm. Ishaq Ali *London Review of Booksissa*, ks. myös Ainin artikkeli aiheesta *New Left Review'ssa* 2/00). Niinpä Afganistanin syntyneet vastarintakeskitymät oli todellinen monikansallinen solmukohta, jonka purkautumisen sissien poltossa katkomaalinsa sudan päättyttyä on helppo nähdä tarjonneen sen verkostoituneen perustan, jota maailmanlaajainen al-Qaida on hyödyntänyt.

Kun yrittämättäkin tämä valokuvien ja verkostojen mikropoliittinen leittäyty-

>Syyskuun yhdennentoista jälkeen hallitus oli Dworkinin mukaan ajanut läpi "lainsäädäntöä, politiikan muotoja ja menettelytapoja, jotka eivät ole sopusoinnussa lakiemme ja arvojemme kanssa eivätkä olisi olleet sitä ennen kuviteltavissakaan." Hallitus oli ylittänyt valtuutensa, mutta arvostelu oli ollut vähäistä. Isänmaallisuuden nimissä Dworkin vaati palaamista ruutuun.>

Numero kelpaa hyvin näytteeksi NYRB:n kyvystä vaalia moniäänisyyttä 'polyfonian' monotonisen hokemisen sijaan. Sama numero sisältää nimittäin myös venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen yhteisvetoomuksen yksinkertaisia ratkaisuja vastaan. Tärkein kirjoitus lienee Stanley Hofmannin artikkeli, jossa hän arvosteli kansainvälisen politiikan oppineita siitä, etteivät nämä ole riittävästi tähdentäneet globaalin maailman yhteiskunnan syntymistä lukemattomine ei-valtiollisine toimijoinen. Hän myös alleviivasi, että käsitteellä 'anti-amerikkalaisuus' ei pidä sekoittaa kroonisia kiihkoilijoita ja perusteltua USA-kielteisyyttä. Hofmannin sanoin "me emme voi suojautua nauttia elämästä, vapaudesta ja onnesta kotona, jos muut eivät niin ikään saata toivoa osaansa näistä arvoista". Huolimatta uusista asetelmista syyskuun hirmuteoissa eivät Hofmannin mukaan "kohteiden koko ja sijainti" suinkaan "merkise muutosta kansainvälisissä suhteissa."

Arlanin välinen jännite kasvoi NYRB:n toisessa marrasnumerossa, kun Tony Judt kirjoitti Euroopassa yleistyneestä Amerikka-inhosta. Hän kuittasi Terry Eagletonin ja Frederick Jamesonin tuoreet herjat "tuttuna rutina". Mutta kyse oli paitsi vanhan koulun sormenheristelystä, myös yhdysvaltalais-

lyköiden omista "koppavissa itsetuomitsemisissa" ilmenevästä uudesta "rumasta hybrideksestä": "aivan kuin kaikki maailman rikokset ja synnit olisivat amerikkalaisten keksintöä". Judt mukaan globalisaatio konkretisoitui siinä, miten maailman kurjalisto pääsee näkemään (televisiosta) linnan yläkylläistä rappiota. Tämä nöyryyttävä omaan huono-osaisuuteen havahduttaminen yhdistettynä amerikkalaisten "arroganssiin" luo perustan terroristijohtajien menestymiselle.

Judt ei torjunut röyhkeyssyytöistä, vaan antoi päinvastoin rärkein esimerkin maanmiehistensä julkisesta julkeudesta. USA:n varaulkoministeri Richard Armitagelta oli tv-haastattelussa kysytty, tuliko ymmärtää paremmin arabien keskuudessa tunnettu huoli, häitä ja inho siitä, että amerikkalaisotilaat partiivat Arabian niemimaan pyhissä maisemissa. Armitage vastasi, että "me olemme siellä suojelemaan Persianlahden öljylähteitä Irakin uhkaa vastaan, ja me pysymme siellä." Haastattelija hän nuhteli, että tämä silloin kysymyksellään jo tanssi terroristien pillin mukaan. Judt sanoin "vastausta näytettiin varmaan yhä uudestaan al-Jazeeran televisiolähetyksissä – todella ensiluokkaisia rekrytointimateriaalia uuden terroristisukupolven kouluttamiseksi."

Yhdysvallat on suivaantunut ja valittanut qatarilaisen al-Jazeeran toiminnasta. Mutta "Qatarin emiiri, jota itse ei ole asetettu tehtäväänsä vaalien kautta, muistutti maailman vanhinta kansanvaltaa siitä, että lehdistönvapaus kuuluu demokraattisen elämän olemukseen". Tony Blair sentään antoi avokätisesti haastatteluja arabimaitten viestintävälineille teroittaen niissä, ettei terrorisminvastaisuus tarkoita islaminvastaisuutta. Judt vastakohtaisti lopuksi myös Israelin pääministeri Ariel Sharonin "kuvaavan brutaaline purkauksineen" ja palestiinalaisintellektuellä Edward Saidin. Tämä oli kritisoinut niitä arabimaita, jotka eivät ole tuominneet itsemurhaiskuja.

Vuoden kaksi viimeistä numeroa sisälsivät jo raporteja Afganistanin sodasta. NYRB:n vakiokirjoittajien kuuluva Timothy Garton Ash kertoi saaneensa Euroopan-matkallaan runsaasti myötätuntoa terrorismimurhien vuoksi. Hän ei täsmen-tänyt valikoituja matkatuttavuuksiaan, mutta esitelmöi sen

minen yksittäisten piirrymien ja yksilöiden kautta, koko al-Qaidan kehkeytminen näyttötyyppä paljon oikeampana ja ymmärrettävämpänä ilmiönä kuin mitä voisi päätellä siitä demonisen solittolaisuuden mielikuvasta, jota järjestöön on läntisessä mediassa liitetty. Luntau vähintäänkin todennäköisesti, ettei kyseessä ole läheskään niin sekedäpöinen järjestö kuin esimerkiksi mafia, johon sitä on jo ehditty verrata (Jane Schneider & Peter Schneider, "The Mafia and al-Qaida: Violent and Secretive Organizations in Comparative and Historical Perspective", *American Anthropologist* 3/02), vaan enemmänkin väljäkkojen sidosten ja henkilökohtaisten kontaktien kama intensiivisestä. Tästä syystä linjapolitiikojen ja median spekulatiot al-Qaidan "jäsentyksiä" ovat omiaan

van mysoilmaan koko lähiön. Al-Qaidan yhdistelylle muslimidoktriinalla itselleen voi olla paljon läsnämedoa epäselvempää kuka kulloinkin "kuuluu" jäseniin ja kuka ei.

Mitä sitten tulee 1980-luvun Afganistan-interventio alkuperäiseen humanitaarisuuteen, on varmasti liberaalihanomanien mielestä kovin tendenssistä muistuttava tästä, mutta Neuvostoliiton jatkoton oltavuudessa valta oli kuitenkin pikä aikojen solisesta veritäänstästä, infrastruktuurin toimiva ja kulttuurisesti kehittyvä. Ennen vuotta 1978 alkanutta Afganistanin sotaan maan oli myös nauttanut melkoisen onnellisuuden, siinä missä näkökenttä on sittemmin vuosia vahvanut laajoja alueita. Näiden oikeudet, kolutto ja kolutusjärjestelmä eivät tule vuosikymmenin pää-

maan 80-luvun tasolle (tai eivät koskaan, siköi kuin se on kiinni tietystä oman käsityksensä mukaista fundamentaalista islamin tulkintoa kannottavista heimojohtajista).

Pikäjärjestyys. Stephen Holmes (ks. edellä) muistuttaa, että humanitaaristen interventioiden onnistuminen ei ole sotilaspoliittisesti ratkaistavissa. Oikeastaan vaihe on jalkien seivittäminen, tilanteen vakauttaminen ja yhteiskunnallinen rekonstruktio. Tämä vaatii pikäjärjestyistä sitoutumista taloudellisiin ja poliittisiin perustuksiin sekä paljon enemmän hierarvisuutta "mahtia ja varovaisuutta" kuin "näytöksellistä voimankäyttöä", kuten toteavat myös *Security Dialogue*-lehden kommentaattorit. Myös on erinoma-

sen *Current History*-lehden useissa numeroissa on käsitelty Afganistanin jälleentoimintaa. Erilään tarkasteluista on okean käännetyn essein kirjoittaja Anstol Lieven yhdessä Marina Ottawayn kanssa ("Rebuilding Afghanistan", marraskuun numero).

Tämä pikäjärjestyksen vaahe on esille asiantuntijalle tätäkin toustotekijä varauksellisesti suhtautumisessa interventioihin. Jos näyttää ilmeiseltä, kuten Washingtonin kabinettipolitiikan kahdella, että mitään tekemä ei ole pikäjärjestyksestä ulkopoliittisesta oteesta, vaan karkkeet saavat suuntansa hallintotoimien (kongressi, senaatti, hallitus, turvallisuuspoliittiset neuvonantajat, keraalit, jne.) välisten ja sisäisten voimakampojen, sisäpoliittisen opporinonin ja häipäisten ad hoc-ratkaisujen

sijaan, kuinka 'Eurooppa' oli ammoin murtautunut esiin Islamin vastavoimaksi, kunnes Venäjä oli alkanut edustaa sille toimivinta toiseutta. Amerikka saattaa heikertäin näyttää Euroopasta karsottuna sopivalta kandidaatilta uudeksi Toiseksi, mutta itse asiassa kysymys on kahden erillisen sivilisaation sijaan yhkeydestä.

Laki ja järjestys

Tämän vuoden keväällä *NYRB* pääsi parhaimpaan vauhtiinsa. Helmellä julkaistiin numerossa 7 (28.2.) oikeustieteilijä ja -filosofi Ronald Dworkinin tyylianalyysi siitä, mitä al-Qaida oli saanut aikaan "perustuslaissamme ja kansallisissa reilouden ja kunnollisuuden normeissamme". Syyskuun yhdenentoista jälkeen hallitus oli Dworkinin mukaan ajanut läpi "laisääntöä, politiikan muotoja ja menettelytapoja, jotka eivät ole sopuisoinnussa lakiemme ja arvojemme kanssa eivätkä olisi olleet sitä ennen kuviteltavissakaan." Hallitus oli yrittänyt valtuutensa, mutta arvostelu oli ollut vähäistä. Isänmaallisuuden nimissä Dworkin vaati palaamista ruotuun.

Hän kirjoitti myöhemmin huhtikuussa Afganistanissa kiinni otettujen ja Kuuban rannikolla sijaitsevaan Yhdysvaltain armeijan tukikohtaan kuljetettujen miesten kohtelusta. Näiden oikeusturvavoukkauksissa oli Dworkinin lyhyen arvion mukaan luisuttu amerikkalaisille kallisarvoisista sovelaisuuden periaatteista niin kauas, että oli käytännössä luovuttu syytettyjen suojaamiselta väärin tuomion mahdollisuutta vastaan. Kriitikon mukaan Yhdysvallat pettää arvokkaimman osan itseyyttä, kun se peukaloi oikeudellisen yksilösuojan rakenteita.

Näkemyksensä Keijo Korhosen kirjassa esitettyyn kantaan Guantánamon vankileirin nostattamista kysymyksistä. Korhosen mukaan Yhdysvallat päätyi pähkäilyjen jälkeen lopulta noudattamaan "pidätettyjen" kohtelussa yleisiä sotavankipetuaatteita. Tällöin USA – "perustuslain ja sille rakentuvan lakijärjestelmän tuote" – pystyi Korhosen suopein sanoin kos-

tonhimoisenakin pitämään kiinni pyrkimyksistään "seurata lakia muotoja ja yksityiskohtia myöten".

NYRB aloitti terrori-iskun vuosipäivän aikoihin kirjoitussarjan, jossa Thomas Powers critteli tuoreitten raporttien valossa FBI:n ja CIA:n terroriintämysten tasoa ennen ja jälkeen 11/IX/01:n. Myös Bushin hallinnon laake-suunnitelmista kirjoitettiin. Marraskuun 7. päivänä ilmestyneessä numerossa 17 *NYRB* lausui Anthony Lewisin suolla samansuuntaisen tuomion USA:n sota-aikelle kuin Anatol Lieven *LRB*:n 3. lokakuuta julkaisemassa, ohessa suomennetussa puheenvuorossaan. Itse asiassa Lewis lainasi juttunsa päätteeksi Lievenin artikkelia, ja ilmaisi epäsuorasti oman vieläkin synkeämmän arvionsa tapahtumain todennäköisistä kulusta. Näin *New York Review of Books* ikään kuin liittyi *London Review of Books*in linjakkaampaan yhdysvaltalaisen maahdin kritiikkiin, olihan jälkimmäisen antanut palstatilaa USA:sta käsin tehdyille viitavalle USA-analyysille.

Kahden kriittisen laatulehden mukaan kannattaa siis katsoa, mitä pääkaupunki Washingtonissa toimivan Carnegie Endowment for International Peacen tutkijalla Anatol Lievenilla on kirjoitettavaan aiheesta, joka on vaatinut niin hiljentymisiä kuin non-stop-kommentointia. Nykytilanteen tausta pitää hakea kauempaa kuin 11/IX/01:n verilöylystä tai post-Bushin politiikaksi varttumisesta. Jatko on julkisen kriittisen keskustelun tai sen puutteen varassa.

Viitteet

1. Ks. muuten pääpainoisin osava kriitikki: Purje Wilhelmsson. Puhtaata palturia tieteen väkälästä. *Nuori Suomi* 3/01. Samassa numerossa Mika Elo kirjoittaa osikolla "Kuvateksti: joo" muuden muassa Sivoi Zirkkin WTC-kommenteista.

voimalla, USA:n ohjama ja toteuttama humanitaarisen interventioin lupaus aikaa näyttää kovin epävoimalla.

Jos interventio-politiikka, todellinen terrorismin ehkäisy ja sekularistien maiden jälleerakentamisen tukeminen kysyvät vuosikymmenten aktivista ja pitkäjänteistä politiikkaa, se tarvitsee toimiakseen pitkäjänteisyyttä myös viestinnä. Mitenköhän esimerkiksi on, kuinka tarkka kuva Afganistanin nykytilanteesta esimerkiksi suomalaisia viestinnä seuroilla tällä hetkellä on mahdollista luoda? Onko odotettavissa, että tietoisuutemme Afganistanin tilanteesta vapautteellisesti nopeasti sataa edeltäneelle tasolle kanhan läsnäolijain toimijuiden mukanaan vetämä media voi kääntäytyä aiheesta muulle – kuten kaikki? Mitä muuten kuulu USA:n

edellisessä sodassa vapauttamaan Kuwaitin?

Entä mitä mahtaa kuuluo Guantánamon vangeille? Onko mesään raportoitu kättävästi siitä, kuinka monin pidättyksin anti-terrorisminhankke on eri maissa tähän osi johtanut? Oletetko nähtөөт medissa vakavia arvioita siitä, kuinka monen terrorismin syyttömän pankkittä on jätetty?

Öljy ja elämämuoto. Richard Johnson ("Defending Ways of Life", *Theory, Culture & Society* 4/02) on analysoinut Bushin ja Blairin tapaa rakentaa retoriikkaansa ja hallustensa toimien oikeutusta 'elämämuodon' (*way of life*) puolestansin varaan. Kuten jokainen muistaa, syys-, loka- ja marraskuiset puheet

vyöryivät yhä uudelleen 'ei-erottaisista määntelimiä tiisti uhroloisesta perinnestä (vapaus, hyvyys, pitkäikäisyys, onnelisuus, lempeys, työteliisyys, jne.) sekä kehoituksia poista tapahtuneesta huolimatta aikaisin uskareisin jokapäiväiseen elämään, työhön ja vakantuneisiin tapoihin. Johnsonin huomiot ovat osuvia, minkä voi tosin arvata jo kolmeen (presidenttien puheet) helpoudelta. Osvuinto on kuitenkin se, että hän lupaa viittaa siihen, miten 'elämämuodon' keskeinen osa, sen rakenteellinen ja materiaallinen perusta, jö puheissa peittoa, ja sen myötä "etuoikeutettujen elämämuotojen syvöllinen moraalinen kyseentuloisuus ja perennäiseen perustelemattomuus." Johnson viittaa etenkin öljyyn, jota ilman "jokapäiväinen elämä USA:ssa ja Britanniassa pysähtyäk het", ja joka

"ilmentöä ja mahdollistaa monia äärimäisen tuhauksen muotoja, ovaisuuden militaarista valloittamisesta muovipolisuuden mykylisiin sateisiin ja jätkekeskeiseen korporatiiviseen merkki- ja tuotekulttuuriin". Kääntöä presidenttien puheet päällelleen Johnson huomauttaa, että juri muoto toivoo maailmalla ei ole kuin löytää joutin oivan toisenlaisia elämämuotoja tämän nykyisen puolestansin sijasta.

Yhdysvaltain politiikasta puhuttaessa on tullut niin tavalliseksi kavaa esiin kynninen viittaus "ölytetään", että koko argumentti on aikunut menettää voimaansa. Tämä on vahinko, sillä *Current History*-lehti kavaa esiin faktatietoja, joista argumentin varteenotettavuus käy uskoittavasti ilmi. Michael Klare (maaliskuun 2002) analysoi kättävästi

USA:n hallinnon viimeisin energiapolittisista raportteja (*National Energy Report*) toulokuulta 2001.

Klare listaan lukuja: öljy kattaa 35 prosenttia USA:n energiankulutuksesta ja on liikenekäyttönä vuosi tärkeitä yksittäinen energiamuoto; 53 % öljystä tuodaan ulkomailta ja kahdessa vuosikymmenessä suhdeluku on tarkoitus kasvaa 62 prosenttiin; kulkuköen arvioidun lisäyksen kanssa tämä merkitsee öljyn tuonnin kasvattamista 50 prosentilla vuoteen 2020 mennessä; absoluuttisena määränä lisäys on vaihtelee 13 miljoonaa barellia päivässä, jolloin tavoitetta olisi 37,1 miljoonaa päivittäistä tonnikilogrammalla. Ilman tätä lisäystä kansalliseksi tavoitteeksi asetettu taloudellinen kasvu ei tule olemaan mahdollinen, toteaa Klare: "Tavoitteen kasvava riip-

puutus ulkomaisten öljyn saannista on kaikkein tärkein kertomusta jäänyt toimi energiapolittisessa raportissa."

Realistisia lähteitä on oikeastaan neljä: Persianlahki, Kaspiameren ympäristö, Ibero-Amerikka (Meksiko, Venezuela ja Kolumbia) ja Länsi-Afrikka (Nigeria ja Angola). Kuten Klare osoittaa, USA:n hallinto on varsin johdonmukaisesti kehittänyt diplomaattista ja sotilaallista intressiään jokaisen näistä neljästä alueesta. Jo Rooseveltin aloitteesta II maailmansodan jälkeen USA solmi bilateraalisen suhteen Saudi-Arabian kanssa: USA:n öljy-yhtiöt saivat etuoikeudet tuotannon maan öljyvaroihin, Saudiin suvulle taattiin sotilaallinen ja poliittinen suojelus. Sittenkin samanlainen pöytä solmittiin Iranin shahin sekä Kuwaitin, Bahrainin ja Yhdystyneiden arabien-

raattien johtajien kanssa. (Irak sen sijaan kansallisti öljyvaransa ja vuonna 1962.)

USA:n hallituksen kääntymys Persianlahden alueelle on tietysti ilmeisin esimerkki, mutta tunnettu on myös se, miten päätöksellisesti se heti Neuvostoliiton hajottua ryhtyi luomaan tiiviitä diplomaattisia suhteita mm. Azerbaidžaniin, Turkmenistään ja Uzbekistään, joihin maan perusti Afganistanin olemassaoloon myös sotilaalliset kohdat. Klaren päätelmä on: "USA ei voi kasvattaa tuotantoaan määrää 50 %, kuten Bushin energiasuunnitelma edellyttää, ilman ryhtymistä poliittisiin, taloudellisiin ja sotilaallisiin hankkeisiin maissa, josta öljyä oletetaan olevan saatavissa lisää. Yleensä näille hankkeille on rahoituskal-

uusin tulee kyseeseen myös sotilaallinen toiminta."

Toki Afganistaninkin paikka kuussa on muuttunut. Alkuaan yhdysvaltalainen UNOCAL suunnitteli yhdessä Gazpromin kanssa kaasuputken rakentamista Turkmenistanista Afganistanin kautta Pakistanin satamiin. Tätä tarkoitusta varten USA:n hallituksen neuvottelijat pitivät läheistä yhteyttä myös Taleban-hallintoon, jonka vakauttamana vasta Afganistan olisi ollut hankkeen kannalta turvallinen. Interventioita kuitenkin estivät tai kyynivät (tuloksista riippuen) ovat muuttaneet myös siltä, että Kasovan kuparivaroihin ja sen sijainnin osuuttamisiin läpikulkevateihin nähden Bosniaalla ei ollut tarjottavanaan minkäänlaisia varteenotettavia energiatuotantovaroja.

SYYSKUUN 11. JÄLKEINEN POLITIikka JA FILOSOFIT: POIMINTOJA NETISTÄ

Minervan pölyn suosimista lento-olosuhteista on usein puhuttu. Syyskuun terrori-iskun jälkeen ankin ollut sängen hämärää, ajoittain suorastaan pimeää. Ajallisen etäisyyden puuttumisesta huolimatta filosofit ovat esittäneet näkemyksiään lyhyissä kirjoituksissa ja haastatteluissa, joita löytyy internetistä. Kirjoituksissa korostuu Yhdysvaltain ja Euroopan menneen, nykyisen ja tulevan politiikan rooli.

Puheaktien teorian ja mielen filosofian moderni klassikko, kalifornialainen professori John R. Searle on osannut osaa keskusteluun lyhyellä päiväpäätöksellä kirjoituksella "Terrorism", joka on julkaistu Searlen kotisivuilla (<http://ist-socrates.berkeley.edu/~searle/pdf/terrorism.pdf>). Searle toteaa aluksi tilannearviota haittaavan sen, että kuvitellaan, että olisi tarve reagoida syyskuun 11. tapahtumiin sen sijaan, että pyrittäisiin toimimaan pitkin silmällä vaikkapa vuotta 2008. Searle esittää uhkakuivan, jonka mukaan toona vuonna Yhdysvalloissa räjäytetään useita ydinpommeja, koska vuoden 2001 terroriin ei ole reagoitu riittäväällä perusteellisuudella. Samaa tapaan hänen

mukaan vuosi 2001 on seurausta lepuista reagoinnista vuoden 1991 yritykseen räjäyttää WTC. Searle kysyy: "Kun on selvää, että nämä ihmiset varmasti haluavat tuhota meidät ja että he todennäköisesti tulevat käyttämään yhä tuhoavampia räjähteitä, kemiallisia, biologisia ja ydinaseita, niin mikä on älykäs [intelligent] tapa reagoida?" (s.2) Searlen mukaan on luovuttava illuusioista, joiden mukaan bin Ladenin pidättäminen tai tappaminen ratkaisisi ongelman, tai että muuttamalla Yhdysvaltain poliittista toimintaa voitaisiin merkittävästi vaikuttaa terroristien ydinyhtymään. Searlen mukaan sota terrorismia vastaan eroaa kylmästä sodasta siinä, että kylmän sodan vihollinen halusi elää, kun taas nykyiset vastustajat kuuluvat kuolemankulttiin (death cult). Siten terroristien alueellista, organisaationaalista ja taloudellista tukea tarjoavat hallitukset on yksitellen poistettava (remove one by one), kuten Afganistanissa. Tärkeintä Searlen mukaan on ymmärtää, että nykyisellä konfliktilla on historiallisia Iranin panttivankikriisinä, Lockerbie'n pommi-iskussa, Yhdysvaltain Afrikassa sijainneiden lähetystöjen pommituksissa, Bush vanhemman murhayrityksessä, hävittäjä Colelle tehdystä iskusta ja vuoden 1993 pommitissa WTC:n alla. Näihin on Searlen mukaan vastattu (retaliation) rajoitetusti ja riittämättömästi. Tästä syystä syyskuun 11. iskut eivät hänen mukaansa olleet yllättäviä, ja vuoden 2008 iskut voidaan estää vain toimimalla päättäväisesti nyt.

Searlen logiikka on vakuuttavaa, mutta sivuuttaa väkivallan kierteen itseään tuokkivan luonteen. Sivuaan jää myös huomio, jonka mukaan terrorismin vastaaminen terrorismin vastaisella sodalla voidaan nähdä terrorina. Searle on aina korostanut, että filosofian tulee olla suoraviivaista ja yksinkertaista: "if you can't say it clearly, you haven't understood it yourself." Searlen henkilö ja työ henkii halua sanoa asiat halki. Silti hiukan hätkähdyttää, miten pidäkkeettömästi hän asettuu väkivallan ja hallitusten kumoamisen kannalle. Ei tietenkään yksin, eikä ehkä aivan harkitsematta, kertien. Searlen kirjoitus tukee tarkkaan Bushin hallinnon linjaa. Juuri pidäkkeettömyyden häilyminen on kuitenkin merkittävää. Logiikan taustalla kuuluu ajatus, että Yhdysvallat voi reagoida väkivaltaan väkivallalla, koska se tulee ylivoimaisesti voittamaan ja on epäilemättä oikeassa. Voidaankin kysyä yleisöten: mikä tässä tapauksessa

sejo eikä millään tavalla kannostava strategista ajantia.

Valat (tai kasvava) öljykouppu ei tietenkään ole vain Yhdysvaltain etu, ja yksi länsimaisen elämäntapamme perusedellytyksistä, vaan samalla tiettyjen arabiregimien poliittisen olemassaolon perusta. John Mitchell (*The World Is Not 1/02*) muistuttaa myös tästä toisesta osapuolesta: monille OPEC-maista öljyntuottajille merkittävä jopa 70-90% ulkomaankaupan tulosta (jolla rahoitetaan näin suuri osa julkisesta kuluksesta, jotta verotuloja ei tarvittaisi, kuten tapahtuu Saudi-Arabiossa ja Kuwaitissa), joten näille arabivaltioille on käytännössä sisäpoliittinen mahdollisuus enää nyrkytyä vuoden 1973 kaltaiseen painostukseen öljytuotolla. Jos länsi on riippuvainen myyjien öljystä, ovat nämä taloudellisesti ja

poliittisesti yhä riippuvaisia öljystä tuomista tulosta.

Tulkinnat. Kuten useat kommentaattorit ovat huomauttaneet (Suomena ripimäntä ja varsin osuvasti Mikko Lehtonen esseekirjassaan), syyskuun isku minkä tahansa muun tapahtuman tavoin jätti tilaa erilaisille tulkinnolle ja kertomuksille, joista kuitenkin melko nopeasti rajauduttiin yhteen tulkintakehykseen. Tätä kehystä määritteli sodan terminologia. Jenny Edkins mukaan ("*Forget Trauma? Responses to September 11*", *International Relations 2/02*) isku voi ajatella traumaattisena tapahtumana, josta selviämiseen edellyttää trauman kohtaamista tavalla tai toisella. Tämä tarkoittaa tapahtuman merkityksen käsittelemistä, eli yti-

tysti ymmärtää tapahtunutta tavalla tai toisella tapahtuneen tarjontaisen sijasta.

Edkins viittaa näin tapaan reagoida tapahtuneeseen asettamalla syyskuun tapahtumat tulkintakehykseen: militarisaation (securitization), kriminalisoinnin (criminalization), estetisoinnin (aesthetization) ja poliittisoinnin (politicization). Ensimmäinen tapa, tapahtuneen tulkittaminen aktiiviseksi sodanjulistukseksi, johon on vastattava milloin tahansa keinoin, on Edkinsin mukaan ollut hallitseva. Edkins viittaa lähinnä Yhdysvaltain hallituksen reaktioihin sekä kotimaansa Britannian mediaan, mutta sama oli helposti nähtävissä täällä ja ensimmäisissä lämpöissä haidettiin sota.

Sodan tulkintakehyksessä oikeuttaa julkisen poikkeustilasta, jossa monet ihmiset siviililaisena transgressioiksi katsotut toi-

met kävivät mahdolliseksi, tätä poikkeus- ja sotatilan kehystä USA:n hallinto hyödynsi jähdenmukaisesti diktaatiosta, Bush nim. syyskuun 20. puheessaan kongressissa, jolloin hän vertasi terroristia löstereihin ja natsuihin, ja lupasi, ettei sota päätty ennen kuin "jokainen maailmanlaajuisen toimintaa ylläpitävä terroristijoukko on löydetty, pyyhäytetty ja kukistettu" – lupaus, joka jätti ovien monodomin jatkittua sotatilan tulkintakehyksiä loputtomasti (vt. Nicholas Wheeler, "*Dying for Enduring Freedom*", *International Relations 2/02*).

Kriminalisoinnin Edkins laskee se reaktio, jossa tapahtunutta haluttiin käsitellä rikoksena ja sen jälkeistä kansainvälisen poliittisajattelun terminologialla. Estetisoinniksi hän kutsuu esimerkiksi trauman käsittelemistä sitaattien

>Rortyn mukaan konservatiivipuolueita hallitsee "hämmästyttävän ahne ja kyyninen oligarkia, jota kansalaisoikeudet tai köyhien hyvinvointi eivät kiinnosta lainkaan.">

ei lain noudattaminen tai monipuolinen syiden ymmärtäminen olekaan tärkeää? Vastaus on suhteellisen helppo avastaa. Reaktiiviseen ja jopa ennaltatarkkaisevien toimien kustannus-hyöty-analyysin tekee tässä tapauksessa yhdysvaltalainen valtaelitti yksin, unilateraalisesti, kuten maan hallitus on toistuvasti korostanut. Sen kannalta siviiliuhrit ovat siedettävä hinta turvallisuuden takaamisesta. Juuri tämän unilateraalisen kustannus-hyöty-analyysin liittyminen yksinomaan läntiseen solidaarisuuteen on ehkä myös se seikka, joka antoi oman ikävän sivumalokansa niihin hiljaisiin hetkiin ja surulipumuksiin, joita Suomessaakin syyskuussa järjestettiin ja joka arveluttaa Searian linjauksissa.

Tunnelmat Yhdysvaltain akateemisissa maailmista ovat varmaankin omalaatuiset. Muistetaan vaikkapa, että vuonna 2001 nopeasti säädetyin USA Patriot Actin jälkeen epäisänmaallisina pidettyjä henkilöitä on systemaattisesti ilmiantettu poliisille, epäiltyinä terrorismille myönteisistä mielipiteistä, joski riittää esimerkiksi Israelin väkivallan kritisoiminen. Toisaalta asian ironisoimiseksi ja hankaloittamiseksi useat tutkijat ovat myös itse ilmiantaneet itsensä. Akateemisista maailmaa koskee esimerkiksi järjestö Campus Watch (<http://www.campus-watch.org>), jonka eräänä tarkoituksena on kerätä tietoa ja ilmiantaa poliisille opiskelijoita ja yliopistojen työntekijöitä, jotka arvostelemalla Yhdysvaltain ulkopoliittikkaa oletettavasti vaarantavat kansallisen turvallisuuden lujittamisen. Lähi-idän turkemukseen keskittyvät laitokset ovat luonnollisesti joutuneet usein järjestön mustalle listalle. Julkisten protestien seurauksena järjestö poisti syyskuussa 2002 nettisivul-

taan mustat listat tutkijoista, joita järjestön mukaan tulisi syyttää USA Patriot Actin perusteella. Listat on nyt hajautettu nettisivulta löytyviin eri yliopistojen arviointeihin.

Toisaalla akateeminen yhteisö on järjestäytynyt esimerkiksi uhkaavaa Irakin sotaa vastaan kirjoittamalla vetomuksen, jonka 14.11. 2002 oli allekirjoittanut 14 387 yliopistoissa työskentelevää henkilöä (<http://www.noiraqattack.org>). Vetomuksessa korostetaan Irakin hallituksen kaatumishankkeen epävarmoja seurauksia ja Yhdysvaltain sitoutumista YK:n peruskirjan noudattamiseen, jonka mukaan vain turvallisuusneuvoston päätöksellä voidaan ryhtyä voimatoimiin valtioita vastaan. Joka tapauksessa Yhdysvaltain kongressihan on jo antanut Bushille yksinvaltuudet päättää sodasta. Tässä mielessä peruskirja on jo lyöty laimin. Kuten poliittisena keskustelijanakin tunnettu uuspragmatistinen voimahahmo Richard Rorty toteaa kirjoituksessaan "Fighting Terrorism With Democracy" (<http://www.thenation.com/doc.mhtml?i=020021021&cs=rorty>), Bushille on annettu samantapaiset valtuudet kuin presidentti Rooseveltilla oli Toisen maailmansodan aikaan: hän voi aloittaa sodan kenenkään kanssa neuvottelematta, missä ja koska haluaa. Tämän taustalla Rorty näkee konservatiivien halun militarisoida yhteiskunta, jatkaa epämieluisia sotaa hyvin tarkkojen talouspoliittisten päämäärien vuoksi. Militarism ja sotailanteen sateenvarjon alla voidaan epämielilyttävä eliitin pyrkimyksiä jatkaa häiritä. Rortyn mukaan konservatiivipuolueita hallitsee "hämmästyttävän ahne ja kyyninen oligarkia, jota kansalaisoikeudet tai köyhien hyvinvointi eivät kiinnosta lainkaan."

Rorty toteaa, että terrorismia ei ehkä voida tykkäänsä estää, ehkä länsi on kaupungeissaan tästä lähtien aina haavoittuvainen. Siksi kysymys kuuluukin "Miten demokraattisia instituutioita voidaan vahvistaa niin, että ne selviävät aikana, jona hallitukset eivät enää voi taata sitä, mitä presidentti Bush kutsuu korismaan turvallisuudeksi?" Ongelma on Rortyn mukaan uusi, koska terroristit eivät muodosta valtiollista eivätkä rikollisuuden tapoista uhkaa. Hän kuitenkin toivoo, että demokratia voisi selviää jatkuvastakin terrorista. "voimme ehkä säilyttää moraaliset edustysajakaikenne [...] vaikka syyskuun yhdestoista toistuisi vuosi vuoden jälkeen."

(hiljaiset hetket ja surulipumukset), poliittisen tunteen vahvistamisen ja kansallisten symbolien käytön kautta. Kokoissa mainitussa kolmessa kahyksesä on Edkinsin mukaan se orgelma, että ne helposti johtavat totuuteen, jossa kieltäytyä lään voinaista yriyksistä ymmärtää tapahtunutta ja käsitellä syntyneitä traumas käsittelemällä tapahtuman merkityksiä ja tustaja (vt. myös Sami Syysmäen kolmas "Ymmärtämättömyyden syy", nin 8. nän 4/01).

Tivistään kyse on siitä, että isku (etenkin kun sitä pidetään yhdysvaltalaisittain ainutkertaisena historiallisena tapahtumana) voi joko avata silmämme aivan uudelle maailmal koskeville tulkinnalle tai sulkea ne silyttämällä vallitsevan maailmankuvan voimassa. Militaarinen, kriminalisoiva ja esteisäva reaktio

pyrkivät takamaan, että maailmankuvamme ei tarvitisi muuttoa: siihen ilmaantunut lään voi poistetaan modernien valtiollisten koneistojen tehokkuudella. Valtioeltona olisi ollut ja edelleen olisi Edkinsin mukaan tapahtuneen 'poliittisen', silmien avaaminen tapahtuneen maailman mahdollisille tulkinnalle sekä vallitsevan maailmankuvan perusteiden kysymiselle. Yhdysvaltain hallituskoneistolle tämä olisi merkinnyt mahdollisuutta pohtia, mitä poliittisesti olisi mahdollista tehdä toisin kuin ennen. Ainakin nyt näyttää siltä, että Edkinsin mainitsema sotilas- ja poliittinen sekä poliittisen esteisöinnin strategioita hyödynnetään jotta mitään ei tarvitisi tehdä poliittisesti toisin.

Jean Baudrillard (*Le Monde* 3.11.2001) onkin nimennyt USAn ja

Britannian terrorismisodan van Clausewitzia muuten "poliittikan poissaolon jatkamiseksi toisin keinoin"...

Poikkeustila. *Theory, Culture & Society* -lehden numero 4/02 on omistettu syyskuun 11. päivämäärään. Teemaksi on valittu 'hälyys/poikkeustila/valti' (*state of emergency*), joka on tosin enemmän toimittaja John Armitagen päähaipintymä kuin kirjoittajien fokus. Kirjoittajat ovat edustava otos sosiologeja ja kulttuuriteoreetikkoja Baumanista ja Beckistä John Urry:n, Douglas Kellnerin ja Senkin Szezanin. (Historiallisia, yhteiskunnallisia ja ekonomisia oineistoja hyödynnävän politiikan tutkijain verustina esinöiden sosiologisten teoreettikollijoiden

teksteistä kartoaa tosin enemmän kirjoittajistaan kuin itse asiasta.)

Beck vertaa terrorismin uhkaa uuteen riskiin globaalisiin ekologisiin ja taloudellisiin riskitekenteisiin ('riskiyhteiskunta' tosin tulla mainitaksi joka toisessa luvussa syyskuun iskun jälkeen). Eräs eroista on ja sekin, että viimeaikaan tapahtavat modernisaation omina tuotoksina jatkuvasti painaa unohtuiksi, kun taas terrorismi on saanut kaiken mahdollisen huomion. Sinä missä kaksi muuta riskien tyyppiä ovat länsimaille epämieluisia ja edellyttävistä radikaalissa itsestikkakelua, on terrorismi joustavutensa ja hybridisyytensä ansiosta käyttökelpoinen uhka: "terrorismista luodut viholliskuvut ovat defenitaraalisohuja, ylikansallisia ja joustavia valtiollisia rakennelmia, joilla sotilaalliset interventiot voidaan oikeut-

Tämä edellyttää Rortyn mukaan, että äänestäjät eivät suostu siihen, että länsimaissa aletaan elää jatkuvassa sotatilassa. Rortyn toiveikkausta – kirjoitus on julkaistu syksyn 2002 vaalien alla – vastaan asettuu republikaanien voima melko hampaattomista demokraateista.

Mielenkiintoisella tavalla Rorty kuvaa itseään "eurofiiliksi"; nimitys, jonka hänen mukaansa saa jokainen amerikkalainen, joka epäilee esimerkiksi Irakin vastaan käyvästä sodan mielekkyyttä. Rorty sanoo jakavansa monien eurooppalaisten valtiomiesten huolen ja hämmästyksen Bushin hallinnon ylimielisyydestä ja kansainvälisyyden merkityksen unohtamisesta. Rorty jatkaa kuitenkin, että hänestä vaikuttaa, että eurooppalaiset pikemminkin keskittyvät Yhdysvaltain kritisoimiseen sen sijaan, että tarjoaisivat uusia ideoita siitä, miten sivistystä voidaan pitkällä tähtäimellä suojella terrorismilta. Hän ennustaa, että jos New Yorkin kaltaisen terrori-iskun tapahtuisi Euroopassa, olisi täälläkin pian jalansija äärioikeistolaisille poliisi- ja turvallisuusasioita korostaville hallituksille.

Mitäkin erityisen konkreettisia suosituksia ei olekaan luettavissa esimerkiksi dekonstruktion perustattoman perustan laskijan Jacques Derridan lyhyistä vastauksista *Süddeutsche Zeitungin* 24.9. 2001 esittämiin kysymyksiin terrori-iskusta (<http://www.sueddeutsche.de/index.php?url=/kultur/dossier/25264/>). Derrida kysyy itseltään, eikö bin Laden mahdollisesti seisolisi samalla suurkanapitalistisella maaperällä, jota vastaan hän taistelee. Tätä tietä hän myös kyseenalaistaa "sodan" käsitteen terrorismiin reagoimisen yhteydessä, kyseessä kun ei ole valtioiden välinen konflikti. Derridaa aprikoiitaa erityisesti se, että terrori-iskujen jälkeiseen tilanteeseen liittyy mahdollisuuksia valtaviin voittoihin pörssiä ja markkinoilla. Näin tilanne hänen mielestään liittyy globalisaation problematiikkaan. Voi hyvin kuvitella, että yhdysvaltalaisesta näkökulmasta Derridan lauseet kuten "kaikki ovat uhreja" ja "kukaan ei ole syytön", vaikuttavat tyhjiltä, sittenkin kun hän jatkaa, että syyskuun iskun syyllisiä ovat paitsi tekojen tekijät, myös eurooppalainen ja yhdysvaltalainen politiikka. Derridan kommenttien tunnusomaista sympatista epäselvyyttä ei hällennä kohta, jonka mukaan hän kaavailee uutta ystävyyden po-

litikkua, jossa "ystävyyden on mahdotomuus – ei kuitenkaan mahdollisuuden vastakohta –, joka täytyy ajatella ja tehdä", varsinkin koska hänen mukaansa vain mahdollisen tekeminen ei ole oikeastaan tekemistä lainkaan.

Vissi pointti lienee kuitenkin siinä, että tapa jakaa maailma hyviin meihin ja pahoihin muihin tuottaa monenlaista epäoikeudenmukaisuutta. Kulttuuriteoreetikko Edward Said ottaa seikan esin pohdissaan juuri amerikkalaisen ja eurooppalaisen ilmapiirin eroja artikkelissaan "Europe versus America" (<http://www.altram.org/eg/weddy/2002/612/op2.htm>). Taustan Saidin pohdintoille muodostaa se, että hän päästessä New Yorkissa asuvana vietti joitakin kuukausia Englannin Cambridgessä. Hänen mukaansa yhdysvaltalainen keskustelu on ajautunut hyvän ja pahan "manikealiseen dualismiin" tiettyjen lähihistoriallisten poliittisten tapahtumien seurauksena. Said huomauttaa, että Yhdysvalloissa uskonolla on erittäin suuri merkitys poliittisessa keskustelussa. Hänen mukaansa nykyään 60 miljoonaa uskonnollista fanaatikkoa muodostavat Yhdysvaltain historian suurimman yhtenäisen äänestäjäjoukon, joka on Bushin tuen kova ydin. Said toteaa, että tähän uskonnolliseen fanatismiin on Yhdysvalloissa liittynyt uuskonetariffimien (neo-con) aalto. Uuskonetariffimilla Said tarkoittaa niin kutsuttuihin "amerikkalaisiin arvoihin" sitoutunutta ideologiaa, joka korostaa esimerkiksi antikommunismia, Yhdysvaltain luonnollista ylivaltaa edistyksen keihäänkärkenä ja Israelia islamia vastaisena linnakkeena. Juuri tämä uskonnollisen fanatismien ja uuskonetariffimien yhteenliittymä johtaa Saidin mukaan amerikkalaiseen unilateralismiin ja oletukseen jumalallisesta tehtävistä ja luo poliittisen ilmapiirin, jossa amerikkalainen on hyvää, ja epä-amerikkalainen, mukaan lukien Yhdysvaltain kritisoiminen, paha. Hän toivoo, että eurooppalainen keskustelu, joka hänen mukaansa eroaa yhdysvaltalaisesta esimerkiksi siinä, että muslimiyhteisöjen ääni on kuuluttavissa muutenkin kuin ulkopuolisena, säilyttäisi vaihteikkouutensa. Näin Eurooppa voisi "rulla järkänsiä ja ottaa sen tasapainottavan aseman, joka sille kokonsa ja historiansa puolesta kuuluu. Muuten sota lähestyy väijäämättä."

Erilaisista näkemyksistään huolimatta Searlen ja Rortyn analyyseissä on yksi yhteinen piirre. Molemmat näkevät terrorismin

toa "inekvälustakana". Siinä missä muuta aikoo aktiivisesti vähitellen, terrorismin aikoo aktiivisesti poistuttaa, koska poikkeustilan välillä määrittely voitto pysyy hallituksella, tiedustelupalvelulla, sota ja poliisikonestroilla.

Tämä valtiollisen vallan kasvu on auto yhtiö Bushin hallitukselle, joka ennen syyskuuta oli sitoutunut etenemään entistä pidemmälle koti uusliberalistista minimaalista valtiota. Beck lutsaa, että syyskuun osoitikin uusliberalismin umpikujan ja sen, miten valtio voidaan yksiytymällä kutsua kirjaimellisesti hengiltä (ja vittaa siihen, miten lentokenttien turvallisuuspalvelut oli annettu yrityksille, jossa työntekijöille maksettiin jopa vähemmän kuin hampurilaisbooneissa). Moni muu tarkkailija ei ole yhtä optimistinen. Kuten samassa lehdessä Doug-

las Kellner toteaa, hallitus on johon mukaisesti jatkanut linjaansa ottamalla köyhiltä (sosiaal- & terveyssektorit, jalkineen infrastruktuuri, lomautetut työntekijät) ja jokamella rikkaille (lentokoneet, sotatieteellisyys, veronalennukset). (Teksti "September 11, Social Theory and Democratic Politics" jatkoiner löytyy myös Kellnerin kotisivulta: <http://www.gesis.ucla.edu/faculty/kellner/kellner.html>)

Poikkeustilan kuuluvat tukemat turvallisuusmekaniteet ja kontrollimekanismit kotimaassa tai poliisi- ja sotilaismaojen kasvu eivät sis ole rotinidassa uusliberalistisen talouden kanssa, jos niiden avulla on tarkoitus vain varmistaa nykyisen järjestelmän häiriötön toiminta ja tukahduttaa vastarinta – kuten viime vuosina taloudellista globalisaatiota vastusta-

nien mielenosoitusten yhteydessä hyvin konkreettisesti on nähty.

Kotirintama. Tutuksi käyneen mielikuvan mukaan stars & stripes on syyskuun jälkeen ilmestynyt kaikkialla USA:ssa. Kansalliset tunnukset myyvät paremmin kuin koskaan maailmansodan päättymisen jälkeen. Ilmiötä käsittelevät mm. *American Quarterly* ja *American Anthropologist*. Jälkimmäisessä lehdessä kirjoittava Catherine Lutz ("Making War at Home in the United States", 3/02) analysoi 1900-luvun historian "sodankäynnin muotojen" (mode of warfare) muuttumisen näkökulmasta ja toteaa, että USA:n militarisoinnin kolme pääsyysystä ovat olleet sodan syytyminen 1939, kylmän sodan turvallisuus-

tilan ilmapiiri 1947 sekä syyskuu 2001. Sotatieteellisyys on kotteellisyutta: Yhdysvaltain sotatieteellisyys on 49 prosentin osuus globaalista esikaupasta, arvotetaan 5.53 miljardia vuonna 1999. Militarisoinniseen liittyyvät materiaaliset intressit ja sotatieteellisen klusterin kasvu kulkuvat yhdessä sen ideologisen tendenssin kanssa, jota C. Wright Mills kutsuu "todellisuuden militarisoinniksi hahmotukseksi": "usko siihen, että ihmiset ovat luonteeltaan aggressiivisia ja revibirtekkisiä, että vain puhtaalla voimalla voi saavuttaa puhtaasti sen mitä haluaa, ja että jos yksi osi luo turvallisuutta, 1000 osetta luo sitä tuhommasti lisää." Tätä tendenssiä kasvattavat kansallisten pelko ja oiveton turvatonuudentarve leptomalla ne, jotka o) hyötyvät siitä sisäpoliittisissa kamppailuissa,

ikään kuin luonnonvoimana. Rorty sanoo, että "seuraavan megaterrori-iskun estäminen on kuin seuruvan hurrikaanin estämistä". Niihin on yhtä hankala ja mahdoton varautua. Searlen kuvaus "kuolemankultista, joka haluaa meidän tuhoamme" ja sen tukialueiden päättäväisestä poistamisesta vertautuu ehkä kuvaukseen vaikkapa virusairuudesta. Näkemys on sangen erilainen verrattuna Noam Chomskyn (ks. kirja-arvio toissaalla tässä lehdessä) tai Ted Honderichin näkemyksiin, joiden mukaan terrorismilla tässäkin tapauksessa on tietyt historialliset ja sosiaaliset syyt; joihin ei ainoastaan voi vaan myös pitäisi (ja olisi jo pitänyt) vaikuttaa. Kanadalaisryhtinen, nykyään University College of Londonin filosofian professorina toimiva Honderich syyttää artikkelissaan "After the Terror" (<http://www.ucl.ac.uk/~uctyho/ATT&furtherthoughts.html>), perustuen samannimiseen kirjaan, jonka on julkaissut Edinburgh University Press vuonna 2002) vielä Chomskyäkin suoraviivaisemmin länttä moraalista rikeistä, kuten Palestiinan kysymyksen synnyttämisestä ja ratkaisemattomuudesta sekä köyhien maiden ihmisten heittelejästä, jotka hänen mukaansa ovat myös terrori-iskujen taustalla (necessary context). Honderich ottaa esimerkiksi länsimaiden väestön rikkaimman kymmenyksen ja köyhien maiden köyhimmän kymmenyksen eron. Odotettavissa oleva keskimääräinen elinikä ensimmäiselle ryhmälle on noin 80 vuotta, jälkimmäiselle noin 30. Suuri osa jälkimmäisen ryhmän ihmisistä elää siis vain kolmanneksen tai neljänneksen siitä, mitä ensimmäisen ryhmän ihmiset. Honderich sanoo, että suuri osa maailman ihmisistä elää vain "puoli-elämiä" tai "neljännes-elämiä" verrattuna rikkaisiin länsimaisiin ihmisiin. Eikä tässä vielä kaikki, vaan Honderichin mukaan rikkaiden länsimaiden ihmisten olisi helppo auttamalla pidentää odotettavissa olevaa elinikää köyhien maiden köyhimmässä kymmenyksessä useilla vuosilla, mutta sitä he eivät tee aiheuttaen oikeutettua kateisuuden tunteita ja inhimillistyyden fragmentoitumisen, "ikään kuin kuuluisimme eri ihmislajeihin." Honderich huomauttaakin, että jos nälkäkuolemat jakautuisivat tasaisesti joka päivälle, syyskuun 11. 2001 nälkään kuoli 24 000 henkilöä. Vääryys ei tietenkään oikeuta vääryyttä, kuten Honderich toteaa, mutta se ei myöskään lakkaa olemasta vääryyttä uu-

den vääryyden ilmentyessä. Honderich ei usko nykyisten "hierarkisten demokratioiden" ottavan inhimillistä vastuutaan, siksi hän sanoo, että "joukkokansalaismottelemattomuuden" (*mass civil disobedience*) olevan ainoan mahdollisuuden muuttaa ensin oma yhteiskuntamme oikeudenmukaisemmaksi ja taloudellisesti vähemmän myrkylliseksi ja siten poistaa myös terrorismin juuria.

Ljubljanan yliopiston filosofian professori Slavoj Žižek tuo oman henkilöhistoriansa kautta esiin mielenkiintoisen näkökulman haastattelussa "The one measure of true love is: you can insult the other" (<http://amsterdam.nettime.org/Lists-Archives/rohpost-0112/msg00107.html>). Hän huomauttaa, että entisessä Jugoslaviassa Sarajevon ja Bosnian olivat väkivaltaisen konfliktin paikkoja koska juuri ne olivat etnisesti heterogeenisimpiä Jugoslavian alueita. Heterogeenisyys puolestaan oli seurausta siitä, että näillä alueilla muslimit olivat enemmistönä, ja muslimienemmistöiset alueet olivat selvästi suvaitsempia kuin katolisten sloveenien ja kroaattien alueet. Tätä taustaa vasten Žižek näkee terrorismin anti-liberaalin väkivallan muotona, jota esiintyy niin islamilaisissa maissa kuin esimerkiksi Yhdysvalloissakin. Hän vertaa fundamentalistista islamilaista terroria esimerkiksi Oklahoma Cityn fundamentalistiseen terroriin Yhdysvalloissa. Žižek on työssään hahmotellut poliittisen subjektin uutta tuloa, subjektin joka pystyisi vastustamaan sekä passiivista nihilismää eli demokratian hallinnollistamista ja elämän virtuaalistumista että aktiivista nihilismää eli pyrkimystä väkivaltaisiin äärikokemuksiin ainoana vakuuttavana todellisuutena. Hän toivoo, että terrori-iskut voisivat tuoda esiin tämän subjektin tarpeen esimerkiksi paljastamalla poliittisen korrektiuden ja monikulttuurisuuden ideologioiden epärealistisia ja poliittisuutta hautavia piirteitä. Žižekin mukaan todellisen suvaitsevaisuuden ja rakkauden merkki on se, että voi loukata toista pään naamaa. Tällainen aito vastakkaisuus ei eli poliittisen korrektiuden ilmapöyrissä.

Žižek huomauttaa, että Afganistanin pommitus, siis se, että yksi maailman rikkaimmista maista pommittaa yhtä maailman köyhimmistä maista, muistuttaa vanhaa anekdoottia, jossa mies etsii avaimia lampun alta. Ei siksi, että ne olisivat pudonneet lampun alle, vaan siksi, että siellä etsiminen on helpompaa. Niinpä.

b) hyötyvät siitä globaalisen vallan kasvusta, tai c) hyötyvät siitä taloudellisesti – kirjoittaa Lutz Antkowiak, joka on yksi kriittimpistä tässä käsiteltyistä.

Useat kirjoittajat analysoivat tietenkin mediaa ja hallituksen retoriikkaa. Patriotin ideologinen hyödyntäminen ja tapahtuneen esittäminen sen kautta näkyvät paitsi presidentin puheissa ("wanted, dead or alive") myös siitä, miten toivottavasti USA:n viromaiset ovat käyttäneet nimeänsä poliittisiksi, eurooppalaisittain katsoen jopa lämpöisen populaarisuutta, mutta ilmeisesti toivottavasti. Esimerkkeinä tässä mm. operaatioiden nimeäminen ("Ääretön oikeus" ja "Kestävä vapaus"), vastustajien nimeäminen ("raistovallat" ja "pahouden akseli") tai paikkeistajien nimien muokkaaminen sopivien yhenteiden mukaisiksi: Provi-

ding Appropriate Tool Required to Intercept and Destruct Terrorism (PATRIOT Act) ja Unitng and Strengthening America (USA Act).

Yhdysvaltojen kulttuurin ja historian tutkimukselle omistetussa *American Quarterly* -lehdessä (1/02) julkaistu *American Studies Association*in presidentin George Sanchezin puheenvuoro käy läpi Yhdysvaltojen monikulttuurista historiaa ja kulttuurisen suvaitsevaisuuden politiikan yllä- ja alomikää. Episodinä hän muistelee muun muassa yhdysvaltojen pankkilaisten itsemurhasta keskitysleirille II maailmansodan aikana sekä omien vanhempiensa immigraationista Meksikosta maahan 50-luvulla. Sanchezin puheenvuoro on peritän viime marraskuulta ja sen tukan sävy on ymmärtävä tittä opillista taustaa vasten. Sanchez

on nimittäin huolissaan siitä, missä määrin patriotismin kasvu kääntyy vihkiksi tai epäluoksi erisuunta kohtaan ja tuhoaa hänen ihailunsa yhdysvaltojen monikulttuurisuuden hengen.

Samalla puolelta on myös oikeus olla eri mieltä, vakavimmassakin kiistassa. Sanchez kieltelee yliopistojä, jossa on pyritty esittämään USA:n alkuperäisen kritisoiminen ja sietu senki oilla opettajia. Vaatimukset lisäitä vahvempaa, rajoittaa mielipiteenvapautta ja kontrolloi kansalaistoimintaa eivät Sanchezin mukaan ole seurausta terrori-iskujen seurauksesta huolesta, vaan seurausta siitä, että samat kulttuurikonservativiset painestusröyhymät, jotka jo ennen syyskuun tapahtumia esittivät sensurovatimuksia tai kannattivat nationalistis-benikistä historiallita revisionismia, ovat

osanneet käyttää iskujen antaman momentin samaan ideologiseen tarkoitukseen: "Nykyinen sadonkainen julkinen keskustelu, jossa yhteisöisyttä arvostetaan yli kaiken ja poikkeamista yleisestä mielipiteestä pidetään epäsiisä mallina, on suuntaista ja vääristä keskinäistä kulttuurisodasta rauhan aikana." Kulttuurisodalle Sanchez viittaa keskustelun siitä, millainen kuva esimerkiksi USA:n historiasta on sovellettu antaa muun muassa kirjastoissa ja kouluissa, jotka nauttavat julkista rahoitusta, tai millaisia monikulttuurista koulutusohjelmia tulee yliopistoissa olla. Sanchez ei epärii nimitä nykyisen varapresidentin puolisoa Lynne Cheneyä yhdeksi kotimattoman konservatiivisten "kulttuuripuolustajajoukkojen" kannattajista. Cheneyin perustama vaikutusvahva *American*

YHDYSVALLAT VÄKIVALLAN KOHTEENA

Noam Chomsky,
New York 11.9.
Sammakko, Turku 2002.

Kirja *New York 11.9.* on koottu Chomskyn heti syys-lokuussa 2001 antamista haastatteluista ja elokuussa 2002 kirjoitetusta esipuheesta. Haastattelujen ajankohta tai niiden niputtaminen ei kuitenkaan sikoita sanomaa juuri lainkaan. Chomskyn näkemys syyskuun terrori-iskuista on selkeä, samoin hänen käsityksensä siitä, miten niihin pitäisi tai olisi pitänyt reagoida ja mikä on "yhteiskunnallisten aktivistien" tehtävä nyt – kuten ilmeisesti aina. Ehkä Chomskyn linjakas ja rauhallinen analyysi on saavuttanut jopa uutta voimaa viime vuoden aikana, hänen pitkänlinjan kriittisyytensä on päättynyt tapaturmia vasten entistä tarkkarajaisempaan; seikka, jota valitettavasti ei voi käikistä hyväntahtoisista kommentaattoreista todeta. Chomskyn on merkittävän kielitieteellisen uransa lisäksi jo vuosikaudia ollut kuuluisa yhteiskunnallinen keskustelija, keskittyen erityisesti Yhdysvaltain ulkopolitiikkaan.

Chomskyn mukaan terrori-iskujen historiallinen merkitys on ilmeinen: ensimmäistä kertaa "Eurooppa ja sen jälkikasvat olivat hyökkäyksen kohteena." (s.9). Ehkä tämä ei ole kirjaimellisesti

totta, sillä Euroopan sortamien kansojen edustajat ovat toki tehneet suhteellisen pienimuotoisia terroritekoja Euroopassa, mutta paikkansa pitää, että "Kongo ei hyökännyt Belgiaan, Algeria Ranskaan, Intia Englantiin, Etiopia Italiaan" (s.20), ja niin edelleen. Joka tapauksessa ensimmäistä kertaa vuoden 1812 jälkeen Yhdysvallat oli väkivallan kohteena kotialueellaan (*homeland*). Tämä on Chomskyn mukaan historiallinen käänne ja se yhteys, joka sitoo Euroopan kolonialismin Yhdysvaltojen voimapolitiikan perinteesseen. Näin ollen terrori-iskujen syyt eivät Chomskyn mukaan ole enimmäkseen globalisaatiota tai muita vastaavia taloudellisia seikkoja, vaan ensisijaisesti siinä vihassa, jota Lähi-Idässä ja muuallakin tunnetaan, koska eurooppalaiset valtiot ja Yhdysvallat ovat järjestelmällisesti tukeneet alueen sortohallituksia omien opportunististen etujensa mukaan, vaihtaen puolia ja arvostuksia kulloistenkin taloudellisten ja valtiotilanteiden mukaan. Chomskyn mukaan arabimaat enimmäkseen haluavat taloudellista kasvua ja poliittista demokratisoitumista, mutta eurooppalainen ja Yhdysvaltalainen valtiopolitiikka estää edistyksen, antaen näin tyy-

Council of Justice and Alumni keräsi muun muassa heti lokakuussa 2001 raportin, johon listattiin anti-amerikkalaisia tulkittuja kommentteja ylipäätään (ks. <http://www.gsoacts.org/Report/default.pdf>).

Ei ole lainkaan yllättävää, että erityisen painokkaasti tonaismien vastustajan toimien ja vihanomaisille suorien väkivallan väkivallan heittäminen huolta on ilmaissut juuri American Librarian-lehdessä, jossa on vuoden aikana useasti vedottu siihen, että kansainvälisten ammattintegrointi ei kyseenalaistettaisi otonmalla FBI:n tutkijalle pääsy osakkaiden kansainvälisten ja yleiskäytössä olevien tietokantojen käyttöhistoriaan. Lehti (elokuu 2002) nostaa näkyvästi esiin kriittikko Robert Hughesin puheenvuoron, jossa tämä väittää, että konservatiivien

vihaansa poliittinen konjekturi on Yhdysvalloissa saanut antaa tilaa uudelle "politiittiselle konjekturille".

Vastavuoroisuus – kansainvälisen moraalien kantainen imperatiivi. Jos pitäisi tiivistää ilmaista, mikä Blumia tai Chomskyn kaltaisia USA-kritikoita eniten riisoo, olisi viitattava vanhaan kunniankäsitteeseen. Kysymys on moraalisen vastavuoroisuuden puutteesta. Artikkelissaan "Export only" Deirdre Fottell (*The World Today*, 3/02) muistuttaa, että yhä edelleen ihmis oikeudet ovat imagoalan etoisesti tehokasta viestintävälineä, mutta suurvaltojen politiikka ei ole kuulunut hyväksytyksi omaan valtaan kansainvälisen yhteisön tai YK:n taholta kohdistettavien ihmisoikeus-

oikeus. USA on eurooppalaisista valtioista poiketen jättänyt ratifioimatta useita YK:n ihmisoikeusopimuksista, vaikka samaan aikaan käyttää YK:n päätöksellisiä perusteita muiden maiden ihmisoikeustilanteen arvioimiseen.

Saman tapaan Drumble (ks. edellä) painotti Yhdysvaltainhallituksen reaktiota tapahtuneeseen. Kansainvälisessä oikeudessa on edetty hyvän merkin kahdella oikeusperinteisellä situtuvalla legalismin ja kansainvälisten seveltyyden. Kun ranskalaiset, Bosnian muslimit tai kampanjoijat ovat oikeusprosessien hitaasti turhautuneita voittaneet nopean sotatoimien lopettamisen vaatimukset, jossa on reaktiivisen, kestävän oikeuden henkeä, on länsimaissa ja USA:ssa asetettu jyrkästi legalismin puolelle: "Pitkällä logikalla nyt muuttanut kuin länsi-

maiset (yhdysvaltalaiset) ovat uhraaneet? Oletettavasti ei, mutta näin on silti käynyt. Ise asiassa länsimaalaiset uhraaneet tekivät juuri saman, mikä tekemistä jatkaja kritisoitiin kun nämä hyökkäivät itäpuolelta Kongoon ja tukivat toisen maan sisällissodan osapuolta sen tuhoisissa humanitaaristen leirillä, joita pidettiin kansainvälisen turvallisuusneuvoston Uraittu kaikilla maailmassa kokevat massamurhat osittain hyökkäykseksi, joita tulee puolustettua voimankäytöllä sen sijaan, että ryhdyttäisiin jälittämään tarkkoja rikosoikeudellisia todisteita. Mikä hyväksymme tämän logikan vain olemme itse uhrien asemassa? Miksi odotamme käytöllä uhreilla katoissa kehittyvässä maissa enemmän pidettyä kuin itseämme?"

»Eurooppalaisen ja Yhdysvaltalaisen epäoikeudenmukaisuuden kohteeksi joutuneet kansat ovat usein toimineet sekä rationaalisemmin että eettisemmin kuin eurooppalaiset valtiot tai Yhdysvallat. Tässä onkin yksi Chomskyn terrorismia koskevan ajattelun merkittävä oivallus. Terrorismi ei hänen mukaansa suinkaan ole heikkojen ase, vaan pikemminkin voimakkaiden, sortajien ase, joka toimii lähes aina, niin valtioiden kuin ei-valtiollistenkin toimijoiden käsissä.»

tymäntömyyden ja rauhoituneiden elämien kautta oivallisen pohjan al-Qaidan tapaisille järjestöille, jotka eivät enää globalisaatiota toivokaan. Tämän seikan subteen al-Qaida, bin Laden ja niiden juurina toimivat taistelijoitten verkostot ovat Chomskyn mukaan toimineet johdonmukaisesti jo 20 vuotta. Verkostot syntyivät 70-luvun lopulla lähinnä länsimaiden tiedustelu- ja sotilashallintojen avulla, kun Afganistaniin koulutettiin ja värvättiin taistelijoita muista islamilaisista maista. Näille taistelijoilta oli suuri ilo voittaa eurooppalaisiksi kokemansa venäläiset Afganistanissa. Sen jälkeen ja samaan aikaan he ovat toimineet korruptoituneiksi ja alistavaksi leimaamiensa hallitusten kaatamiseksi Egyptissä, Saudi-Arabiassa, Tšebetseniassa, Bosniassa, Länsi-Kiinassa, Pohjois-Afrikassa. He ovat siis olleet useinkin Yhdysvaltain ja sen liittolaisten suosiossa, toimiessaan niille vastenmielisiä hallituksia vastaan. Renki kuitenkin kääntyi isäntänsä vastaan – ehkä se ei koskaan kunnan renki ollutkaan. Chomskyn mukaan ei ainakaan taloudellisen tai poliittisen kehityksen renki,

toisin kuin Yhdysvallat on ajoittain uskonut itselleen ja muille. Pikemminkin noissa verkostoissa voitaisiin nähdä Yhdysvaltain karun valtiopolitiikan lähisukulainen, jollei suorastaan jälkeläinen.

Myös Chomskyn näkemys toivottavasta reaktiosta on ymmärrettävä ja rationaalinen. Hänen mukaansa terrori-iskuihin tulisi vastata rankaisemalla tekijöitä lain mukaan, samalla kun koetetaan ymmärtää ja poistaa niitä taustatekijöitä, jotka terrorismin synnyttävät. Chomskyn tapa esittää toimintasuosituksensa on luonteenomainen:

”Nicaragua joutui 1980-luvulla USA:n väkivaltaisen hyökkäyksen kohteeksi. Kymmeniä tuhansia ihmisiä kuoli. ... Kansainväliseen terrorihyökkäykseen liittyi tuhoisa taloudellinen sota, jota kostonhimoisen ja julman supervallan esittäjä pieni maa ei mitenkään kestänyt. ... Vaikutukset Nicaraguasta olivat paljon pahemmat kuin New Yorkin tragedian vaikutukset Yhdysvaltoihin. Mutta nicaragualaiset eivät vastanneet laukaisemalla ohjuksia Washingtoniin. He menivät Haagin kansainväliseen tuomioistuimeen, jossa he voittivat; tuomioistuin määräsi USA:n vetäytymään ja maksamaan korvaukset tuhoista. USA sivutti oikeuden päätöksen ... Niinpä Nicaragua meni Yhdistyneiden kansakuntien turvallisuusneuvostoon, joka päätöksellään vaati kaikkia maita hyväksymään kansainvälisen lain. USA torjui sen veto-äänellä. Nicaragua meni Yleiskokoukseen, jossa se sai läpi samanlaisen päätöksen, USA ja Israel vastustivat sitä yhtämittaisesti kaksi vuotta ... Tällä tavoin valtiot kuulaisi toimia.” (s. 28)

Muissakin kohdin Chomsky antaa ymmärtää, että eurooppalaisen ja Yhdysvaltalaisen epäoikeudenmukaisuuden kohteeksi joutuneet kansat ovat usein toimineet sekä rationaalisemmin että eettisemmin kuin eurooppalaiset valtiot tai Yhdysvallat. Tässä onkin yksi Chomskyn terrorismia koskevan ajattelun merkittävä oivallus. Terrorismi ei hänen mukaansa suinkaan ole heikkojen ase, vaan pikemminkin voimakkaiden, sortajien ase, joka toimii lähes aina, niin valtioiden kuin ei-valtiollistenkin toimijoiden käsissä. Erityisesti Chomsky nostaa esiin juuri Yhdysvaltojen toi-

Niinpä yhtenä morista Bauman (ks. edellä) uskaa, ettei väkivallan kierrettä voi päättää muu kuin se, että voidaan sortaa ”universaalisesti sitovat kansainväliset toimintaperiaatteet”, jotka eivät säily yksipuolisesti valtio, koska kansainvälisiin sopimuksiin ja ihmiskunnan malpiteseen vedottaen ja koska ei.

Eriarvoisuus. Ainakin kaksi lehtiä, *Dedeker* (tammikuu 2002) ja *International Studies Review* (2/02) on omistanut yhden kokonaisen numeron globaalille eri-arvoisuudelle, joka suttumalta tai tarkoituksellisesti syyskuun tapahtumien tähden. Lähes jokainen kirjoittaja yhtyy ainakin siihen erivoon, että globaalinen sosiaalinen ja taloudellinen eri-arvoisuus on kasvanut nopeammin kuin kokoon

terkkölistöistään olisi osannut ennustaa. Eräs näiden lehtien kirjoittajista on Martha Nussbaum. ISRI:n toimittajat Mustafa Kemal Pasha ja Craig Murphy (”Knowledge/Power/Inequality”) ovat tarkastelemalla, miten tiedon ja vallan sidon tulee aina pitämään huolta siitä, ettei mikään tiede voi ”vapauttaa” eri-arvoisuudesta. Ja siinä missä erivertaisen voima on minkä tahansa suhteen määre, se tulee sitä olemaan myös kansainvälisissä suhteissa – itse esiossa koko oipus kansainvälisyydestä on väijömittä strukturoitunut eri-arvoisten suhteiden kautta. Avuusta seuravat onkikellat ovat erinomainen katsaus tähän ehkä teemasta sitenkin ajankohtaisimpaan.

Eriarvoisuus esitetään terrorismin taustaksi hyvin erilaisissa katsauksissa. Cozue Verin analyysissä (”World Dis/Order”,

Theory, Culture & Society 4/02) nykyisen talousmaailman ajama, rahan transsendenttia olemusta ja taloudellisen tehokkuuden ihonnetta pohjova usliberalismi osoittautuu luontevasti yhtä totalitaristiseksi kuin sen ylittäväksi vastustajaksi käynyt uskonnollinen fundamentaalisuus. Eriarvoisuuden tuottamaa näpytytystä lietsoo se, miten kulttuurinen voima levittää kuvan hyvinvoinnista ja laskuksesta myös köyhimpien eteen – ja miten usliberalistista mallia levitetään yhteisen hyvän nimissä, vapauden, oikeuden ja rahan takojana.

Myös Michael Mann (ks. edellä) toteaa, miten globaalista taloutta määrittävät yhä jyrkemmiksi viimeisen 50 vuoden aikana käijäytyneet ”Pohjoisen” ja ”Etelän” väliset eri-arvoisuudet – jotka yhä vahvemmin sirtävät ”Pohjoisille” te-

mijöille vallan esittoa globalisaation tähden ja muodot. 70-80-luvun taittuessa karkotuksen nousu jätti optimistisesti laittaneet eteläiset taloudet käyttämässä velkavarkautta. Niiden tilanteen heikkenemistä (sekä erityisesti pohjoisten pankkien tappiointa) on torjuttu sittemmin IMF:n ja Naolmanpankin rakentamien ohjelmilla, jotka ovat tuottaneet vähän hyödyä: ”Jos niiden taloudellinen nettovaikeutus onkin joskus ollut positiivinen, käytännössä ne ovat lähes paikkaukselta jyrkentyneet eri-arvoisuutta. Niinpä näitä interventioita pidetään ”Etelissä” usein ja perusteellisesti taloudellisen imperialismina.”

Saskia Sassen (”Governance Botschop”, *Theory, Culture & Society* 4/02) kertoo tullaista lukija, jotka osoittavat velkavarkauden synkkyyden ja sillä tuo-

mita, jotka sen omien määritelmien mukaan olisivat terrorismia, jos ne kohdistettaisiin siihen itseensä. Yhdysvallat valtiona olisi myös tuomittu terrorismista, jollei se olisi vetollaan estänyt tuomioita tai jättänyt Haagin legitimiisyyttä hyväksymättä. Tässä on Chomskyn mukaan myös syy siihen, miksi Bushin hallinto ei välitä edes sokerikuorruttava toimiaan kansainvälisellä oikeudella. Se ei haluaisi itsellään ja liittolaisillaan syytettyjen pöytä.

Tästä seuraa myös Chomskyn suositus intellektuelleille ja kritikoille. Jos väkivallan kierteseen halutaan vaikuttaa, on Chomskyn mukaan entistä suuremmalla innolla oltava lyömättä lössiksi. On paneuduttava rikosten taustatekijöihin, on kannustettava demokratian ja oikeudenmukaisuuden asiaa, on tutkittava ja vaikuttettava enemmän. Chomsky korostaa, että ei pidä harhautua uskomaan, että viha Yhdysvaltoja kohtaan johtuisi vihasta vapautta ja liberaaleja arvoja kohtaan. Pikemminkin arabimaailma haluaa noita arvoja ja katkeroituu, kun Yhdysvallat toimiikin niitä vastaan. Tässä Chomsky näkee itsetutkiskelun paikan intellektuelleille. Hän korostaa kriittisyyttä ja totelemattomuutta konsensuksen ja mykkyyden sijaan. Esikuviksi hän nostaa hahmoja, jotka ensimmäisen maailmasodan aikaan päätäväisesti asettuivat niin oikeistolaisen kuin vasemmistolaisenkin isänmaallisen huumen ulkopuolelle: Rosa Luxemburg, Bertrand Russell, Eugene Debs. Propagandakoneisto voi ajaa ihmiset järjettömään ja itsetuhoiseen käytökseen. Vastavoimaksi tarvitaan valistusta. Kirjassa tuleekin esiin Chomskyn varovainen luottamus kansalaisjärjestöjen vaikutusmahdollisuuksien kasvuihin.

Eräs vanha yhdysvaltalainen näkemys Chomskystä on tietenkin, että hän lähes rikollisella tavalla haluaa syyttää USA:ta itseään terrorismista, niin Yhdysvaltain suorittamasta kuin siihen kohdistuvasta terrorismista: "blame USA first." Vaikoa on kuitenkin hänen esittämäänsä faktoja ja historiallisia kehityskulkuja kästä, eikä Yhdysvaltoja kai voi jättää syyttämättäkään siksi, että sitä itsestään on tullut myös uhri. Retorikkakin Chomskyn haastattelussa on suhteellisen laimeaa, hän ei yleensä herkkutele tunteisiin vetoavilla yksityiskohdilla. Hän uskoo, että kansainvälinen oikeudenmukaisuus edistyy, jos nouda-

Tästä seuraa myös Chomskyn suositus intellektuelleille ja kritikoille. Jos väkivallan kierteseen halutaan vaikuttaa, on Chomskyn mukaan entistä suuremmalla innolla oltava lyömättä lössiksi. On paneuduttava rikosten taustatekijöihin, on kannustettava demokratian ja oikeudenmukaisuuden asiaa, on tutkittava ja vaikuttettava enemmän. Chomsky korostaa, että ei pidä harhautua uskomaan, että viha Yhdysvaltoja kohtaan johtuisi vihasta vapautta ja liberaaleja arvoja kohtaan.

tamme itse mahdollisimman korkeita periaatteita, ja vähintään niitä, joita edellytämme muilta. Tässä on hänen argumentaationsa voima, joka tietenkin alkaa lyödä tyhjää niissä kysymyksissä, joissa ihminen ei toimikaan rationaalisesti. Vastakkain asetuvat siis rationaalinen oikeudenmukaisuus, keskustelu ja demokratia, ja tunteisiin yhä uudelleen ja uudellen vetoava ja siten väkivallan kierteseen johtava terrorismi.

Näkemyksen terävyys ja yksinkertaisuus on lähes jätävää. Kahdellaikin tavalla: toisaalta se vakuuttaa asiantuntevuudellaan ja rationaalisuudellaan, toisaalta pistää miettimään, miksi näinkin ilmeiset asiat täytyy "huutaa talojen katolta", kuten Chomsky itse asian ilmaisee. Tässä hyödyvässä maisemassa Chomskyn hyvin minimaalisiin eettisiin periaatteisiin ("jos teko on oikein meille, se on oikein muille, jos teko on väärin muille, se on väärin meille", s. 11) nojaava kirkas järki alkaakin ylittäen tuntua lämpimältä.

tan uskolonialismin omittomaiden noin 50 valtiota määrällisin ylivoimaiseksi ja voimattomaksi kirjoittanut esanaansa; joidenkin arvion mukaan vilkoantuneet maat maksoivat vuosien 82-98 aikana takaisin alkuperäisen velkansa kolme kertaisesti – ja samalla niiden velkasumma kasvoi nelikertaiseksi; morissa maissa velanhotokulut vastaavat jopa 25 % vientituloista ja 50 % julkisesta kulutuksesta; vuonna 1998 Afrikan maat maksoivat 1,4-kertaisesti vastanottamansa kehitysoiv määrän takaisin velanhotokuluna, ja 80-luvulla 'Etelä' maksoi takaisin 'Pohjoiselle' kaksinkertaisesti Marshall-ov määrän. Kuusavaan on, että ehdot ja kott, joita Maailmanpankin, IMF:n ja liisimaiden toimesta lainalle on asetettu, ovat monin tavoin kovemmat kuin esi-

merkiksi satakavouksista, joita Saksa joutui liittoutuneille maksamaan.

Myös Dardoluksen paketti on vakuottava ja sen aloittaa James Galbraithin essee jyvällä otsikolla "Global Inequality: The Perfect Crime". Saakoon Galbraith myös viimeisen sanan:

"Ongelmana on se, miten integraatio-prosessia on edistetty ainakin vuodesta 1980 asti sekaisissa finanssi-polittisesti kestämättömässä olosuhteissa, joissa varaus on valunut ylöspäin köyhiltä rikkaille maille, ja pääsien väli rikkaimpien maiden ylemmille varallisuuskerroksille.

Tämän prosessin kuluessa kehitys kohti eriarvoisuuden siedettävää tasoa ja kestävää kehitystä käytännöllisesti katsoen pysähtyi. Uskolonialis-

sin muutaja keskuista-periferiariippuvuudesta ja velkariippuvuudesta pyritettiin, mutta ilman pienintäkään olettamista rikkaiden maiden vastuusta suhteessa köyhien kohtaan.

Tämä on ollut, kuten näyttää, työdelinen rikos. Ja vaikka tarkka 6-estollinen tarkinta voi oittaa osoittamaan, miten rikas tapeltu, ei ole olemassa mitään mekanismeja, millä tätä politiikkaa voisi kääntää ympäri, puhumattakaan syntyneiden vuosien korjaamisesta. Kehittyneet maat ovat lakonneet edes näyttelemästä, että pyrkisivät edistämään kasvua maailmassa kokonaisuudessaan. Ne ovat valittaneet raukaan yrityksen kehittämisen järjestelmän vaikutuksen voimistaa sääntelyä hallitsemattomien markkinoiden retoriikkaan. Ennuste

on synkät: vojoaminen operoian, epätoivoan, vitsauksiin, ekologiseen tuhoon ja separaatiisan suttin merissa maailman köyhimmässä osassa.

Elii sitten..."

Niin – mitä sitten? Galbraithin mukaan vaihtoehtona on vain paluu Keynesin viisouteen ja rahan kansainvälisten liikkeiden suhtautumisen edistykseen ja joutun hyvinvoinnin päämäärää ajamaan. Samat vastivat monet, eurooppalainen A-tal-liko yhtenä. Jankin uskottavasti liittosen toimijan vain pitäisi herätä, rokkaukista ja tarmua tilaisuuteen – mutta kenen? Nyt hyvin monet yhdysvaltalaiset katselevat onnellisesti eurooppalaisia hallituksia. Entä jos niiden rokkaukset ei riitä? Venäjä? Japani? Kiina? Näinkö välissä on toivo?

FIRST WE TAKE MANHATTAN...

Mediatesti. Syyskuun yhdestoista.

Toimittanut Turo Uskali.

Mediainstituutti.

Jyväskylän yliopisto 2001.

Jyväskylän yliopiston viestintätieteen laitoksen tutkijoiden ja opiskelijoiden koostamassa teoksessa on lähde-tytavoittelemalla journalismikriittikön tuplainelmaa: siinä missä toimittajat haaveilevat olevansa kerranloin ensimmäisinä paikalla kun tapahtuu, journalismin tutkijat haaveilevat ehtivänsä kerrankin kommentoimaan kun vielä uutisoidaan. Ideaa luulisi monien muiden tutkimusyksiköiden kadehtivan: kaikista päätellen tutkijat ja opiskelijat ovat hyöttyneet yhteen ja kollektiivisella innolla, tiivillä aikataululla rakentaneet tapahtunutta monilla tavoilla, lukuisissa eri mediatuotoissa analysoivan katsauksen. Teos on synnytetty puolessatoista kuukaudessa ja julkaistu hyvissä ajoin jo viime vuoden puolella. Kirjoittaja tai työryhmä mukana on 19 ja tekstejä vielä enemmän.

Kokonaisuus on silppua, josta ei rakennu yhtä kuraa vaan monta näkökulmaa. Tämä on toisaalta vain vahvuus, koska tavallaan moninaisuus tuntuu vastaavan itse tapahtunutta paremmin kuin yhden tulkinnan dominanssi. Teos on hyödyllinen referenssilähde haluttaessa palata vuoden takaisin tapahtumiin. Ja journalismi on sellaisenaankin kiinnostava ilmiö, muun muassa siksi, että ubrien, omaisten ja tankaisutoimien lähetettävien sotilaiden jälkeen ratkain osa on toimittajilla. Heidänhän on ilmeenkään värähtämättä välitettävä kaikkein infantileintakin pressimateriaalia. Mientikää vaikka, miltä toimittajista kielenkäytön ammatillisuutena tuntuu raportoida esimerkiksi Bushin lausuntoja.

Katsauksien lisäksi kirja sisältää myös tapahtumien kronikan ja luettelon tele-

vanteja painettuja ja digitaalisia lihteitä. Yksi kiinnostavista havainnoista on se, miten tapahtunutta voi pitää tiedonvälityksen muodonmuutosten testinä. Verkoviestintä osoitti heikkoutensa tapahtuman ensimetreillä, mutta vahvuutensa ajan myötä. Arvatakaapa mikä oli internetin suosituimpien hakukoneiden suosituin hakusana 11.9.? Väärin. (Vastaus tekstin lopussa.) Erityistä kiitosta pitää antaa myös sille, että kirjassa on vaivauduttu katsastamaan islamilaisen maailman viestimien reaktioita.

Teoksen toimittaneen Turo Uskalin syntynäpäistä – johon muut kirjoittajat enimmäkseen yhtyvät – kuuluu: "Ensimmäisten arvioiden perusteella media, niin meillä kuin muuallakin, on hoitanut tiedonvälitystehtävänsä syksyn ykkösuutista tapahtumissa niin hyvin kuin resurssit ovat vain antaneet myöden." Vielä vuodenkin kuluttua tähän voi *päättäväisesti* yhtyä. Sensaatiohakuisuutta ja ylilyöntejä esiintyy tietenkin aina, eikä tässäkään tapauksessa voi muuta kuvitellaakaan. Yksittäisenä mediatapahtumana terrori-isku oli kaikkien aikojen suurin, mitattuinpa sillä millä kriteereillä tahansa. Kaupallinen media käyttää tietenkin tilaisuutta hyväkseen myydäkseen, ja jatkaa tätä taktiikkaa niin kauan ja aina kun se toimii. (Mientikää esimerkiksi syyskuun iskun muistopäivä 2002.)

Monet tiedotusvälineet ovat käyttäneet tilaisuutta hyväkseen kuitenkin positiivisessa merkityksessä. Esimerkiksi arabimaita ja islamia käsittelevää laadukasta raportointia ei koskaan ole lehdissä ollut niin paljon kuin nyt. (Yhtenä parhaista esimerkeistä Aamulehden ihmisoikeustoimittaja Maila-Katriina Tuomisen viimeaikaiset laajat reportaasit Iranista.) Myös maailmanpoliittinen pohdinta on tuotu uudella terävyydellä monien viestimien vakiomateriaaliin. Toimittajille on annettu kiitettävästi vapautta kirjoittaa kriittisesti ja keskenään debatoivista näkökaloista.

Toisaalta kuva ei ehkä sittenkään ole aivan näin hyvä. Totta puhuen ensimmäisten viikkojen uutisoinnista osa ylitti mitataavassaan ja melodraamassaan monien sietokynnyksen. Sama voidaan sanoa tapahtuman jälkikäsitelyssä vaalinista poliittisesta korrektiudesta. Paine yhdenmukaiseen reagointiin oli jo kansainvälisestikin liian suuri, jotta suomalaisissa viestimissä olisi voinut esiintyä mainittavaa toisinajattelua. Voi silti jälkepäin kysyä, miten osavaa oli, että esimerkiksi ministeri Hassi joutui julkisesti pahoittelemaan kantaansa, jonka mukaan terroris-

min syiden osalta USA:n on myös syytä katsoa peiliin (kuten Heikki Luostarinen muistuttaa yhdessä kokoelman parhaista teksteistä).

Uskali ja muut lienevät oikeassa siinä, että media on hoitanut tiedonvälitystehtävänsä kiirettävällä tavalla. Näin on, jos oletamme jo tietävämmme, mistä tietoa pitäisi välittää. Jos emene oleta, silloin mediakriittikin pitää alkaa perusteista: ei siitä, mitä media viestii, vaan siitä, miten media perustelee oman asemansa ja miten se poimii esiin ja asettelee ilmiöitä erilaisiin konstellatioihin ja topoksiin – etuja taka-alalle, ylle ja alle, urheilu-, talous- tai politiikkaosastoihin, kuvareportaaseihin tai kolumneihin. Entä millainen media on instituutiona: mikä on sen taloudellinen subde ostajin, rahoittajin, mainostajin; miten se rekrytoi toimittajansa ja kontrolloi näiden toimintaa: mihin uutistoimistoihin luotetaan ja miksi jne.

Tapahtunut, sen uutisointi ja tuon uutisoinnin mediakriittinen arviointi ei ole varsinaisesti muuttanut mitään viestimien tavassa suhtautua itseensä ja mediakriittikkiin. Edelleen esimerkiksi päivälehtien pääkirjoitustyyliin kuuluu vahva arroganssi kriitikoiden suuntaan, eikä tästä seuraa vaikutelmaa jyrkevistä professionalisuudesta tai vankasta luottamuksesta omaan laatuun, kuten päätoimittajat olettavat, vaan vaikutelma epädialogisuudesta ja sulkeutuneisuudesta. Terrori-iskua koskevan informaation ja elämysten suunnaton jano yleisöjen keskuudessa oli omiaan lisäämään viestimien omanarvontuntoa.

Jyväskyläläisten teos lunastaa lukijan kannalta parhaiten lupauksensa muistelmallisella horisontillaan. Uutisoinnin dokumentaatio palauttaa elävästi mieleen löpöt ja kuvat, kuullut puheenvuorot ja omat tuolloiset elämykset. Kaikesta sanotusta huolimatta kokoelman lukija voi jättää kysymään: mitä journalismikriittikön tuplainelmaa toteutuksessa jäikään itse journalismikriittikön jäljelle? Uutisointi on kiinnostavasti dokumentoitu, media-maismaa kattavasti kartoitettu, yleisön reaktioita valaistu, informaation reittejä osoitettu – mutta samalla tahtoo syntyä mielikuva, että teoksessa ollaan uutisoinnissa huolimatta. Vielä enemmän toivoisi, että tämän lisäksi puolessatoista kuukaudessa ehtisi rakentua myös koherentteja *kriittisiä* perspektiivejä median ja journalistien vakinnuneisiin tapoihin rakentaa maailma nähtäväksi meillä ja muualla.

(Oikea vastaus on "CNN".)

...AND THEN WE TAKE BERLIN

First we take Manhattan. Terrorismi ja uusi maailmanjärjestys. (Toimittanut Olavi Jama.) Suomen rauhanpuolustajat & Like, Helsinki 2002.

Syyskuun jälkeen radiosoitosta ainakin USA:ssa pois vedetyn Leonard Cohenin kappaleen mukaan nimetty kokoelma sisältää suomalaisten kirjoittajien esititä aiheesta laajalta spektarilta. Kirjoittajat ovat tutkijoita, kirjailijoita tai toimittajia, ja *Mediatestin* tapaan kirja sisältää luottelon hyödyllisistä kirjallisista lähteistä ja nettisivuista. Esseistinen pohdinta on sijoitettava ja analyttävä. Tapahtuneesta on selvästi jo sen verran aikaa, että dramaattisin vaihe on takana, eikä Afganistanin sodan syyntymisenkään kirjoita kirjekkäitä kommentteja kuin muutamissa teksteissä.

Tässä suhteessa se on myös jonkinlainen väliinputoaja. Mikko Lehtonen ja *Mediatesti* ehtivät ennen, joten nopeuskilpa hävitettiin. Toisaalta kiirettä on kuitenkin ollut sen verran, että se uusien näkökulmien vähäisyydenä sekä joidenkin tekstien pontapuolisuutena vielä näkyy (joskaan ei tekstien toimituksesta, joka on tehty huolellisesti). Jos aikoo lukea vain yhden kirjan aiheesta, voi olla viisasta hankkia juuri tämä. Toisaalta yhä hyvin voi käydä niin, että huomaakin jo valtamedian tuoneen esiin samat näkökulmat, ja niiden syventäminen vaarisi perusteellisempaa tai näkemyksellisempää käsittelyä, vaikkapa Lehtosen tai Korhosen kirjojen tarjoamaan tapaan.

Veikkaisin, että osassa teksteistä on myös kiireestä syntyvää hioutumattomuutta. Esimerkiksi Pasi Päivinen mainitaan terrorismin tutkijaksi, mutta olen hämmästynyt, jos aiheesta sua minkäänlaisia otetta hänen omalla terrorismimäärittelyllään: "Se on yksilön tai tietyt järjestäytyneen ryhmän, kuten vapautusliik-

keen, etnisen, poliittisen, uskonnollisen ryhmän tai valtion, poliittikan väline, jota käytetään taistelussa vallasta. Terrorismiin avulla pyritään vaikuttamaan väkivaltaa apuna käyttäen joko yksittäisiin, kansallisiin tai kansainvälisiin asioihin. Se on yksilön tai järjestäytyneen ryhmän keino hankkia julkisuutta, ohjata poliittista päätöksentekoprosessia, vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen ja rehostaa haluttua poliittista tai uskonnollista muutosta." Olisin kiinnostunut kuulemaan, mikä sitten ei ole terrorismia. Päivinen itse toteaa, että kulttuuriset, poliittiset ja uskonnolliset erot ja terrorismin erilaiset ilmenemismuodot ovat syynä siihen, että YK:ssa ei ole pystytty määrittelemään terrorismia.

Käsitteäkseni on pikemminkin niin, että jos käsitteiden määrittely on jo muutenkin mahdotonta, niin erityisen turhaa on ruhrata pitkiä aikoja sellaisiin käsitteisiin, jotka jo lähtökohteisesti ovat ns. normatiivisesti rakentuvia näkökulmamejia. Jonkinlainen konsensus tarkkailijoiden kesken saataneen yleensä aikaan siitä, että nyrkkinisku on nyrkkinisku (joskaan ei tämäkään ihan yksinkertaista ole, kuten nyrkkeilyä seuraavat tietävät), mutta oliko Pekka oikensa mätäkintessään Viljeä, se onkin jo toinen juttu. Hiukan väljemmillä vesillä liikutaan niissä vakiintuneissa tutkimusmäärittelyissä, joissa käsitettä rakennetaan esimerkiksi väkivallan luonteen, uhrien ja yleisön odotettujen reaktioiden ja toiminnan laealisuuden asteen varaan.

Tyyllisesti toisesta ääripäässä on Leif Salménin jeremiadi: "Näin aloitetaan 2000-luvun ensimmäinen sota (Bush), joka eroaa edellisistä vain siinä, ettei se koskaan pääty. Sitä ei kyllä koskaan julistettukaan, sillä, kuten sanottu, se alkoi jo niin kauan sitten, että alkuperäinen sodanjulistus peittyi ylimuistaiseen hämärään." Salmén ei näe loppua sodalle ennen kuin uhrin, "elämän talon asukkaan", ovat edes likimain tasavertaisia – median, oikeuden ja yleisöjen silmissä. Kriittisessä sävyssä kirjan seniorit Salmén, Jama ja Wuori erottuvat nuoremmissa kollegoistaan, jotka ovat varanneet itselleen viilein analyttisen roolin. Wuoren oikeudellisia teemoja käsittelevästä tekstistä tarttuu myös erinomainen heräte jatkoluokemiseksi kirjabylyyn hautautunut Samuli Parosen *Maailma on sama* on mitä osavin syyskuun yhdennentoista jälkeisen maailman epistola – suosittelen.

Kokoelman pisin teksti on Olavi Jamman analyysi kahden syys- ja lokakuun viikon suomalaisten valtaalehtien pääkie-

joituksista, jossa päädytään arvioon: "viileää". Eli siis yhdenmukaista, maltillista, melkein haukoruttavaa. Eipä silti, pieniä erojakin löytyy, tarkkaan kaivellen, ja lukijan kannalta on kiinnostavaa seurata tätä päätoimittajien "mediatestiä". Se sujuu kohtuullisesti, kuten Uskali ja kumpunkin toteavat. Tosin Jama huomauttaa, että sotajournalismin tendenssinä on myötäeläminen nimenomaan "sotaponnistusten" kanssa, ei välttämättä uhrien. Tämä lienee kaikille tuttua karttoina ja graafina, jotka esittelevät paitsi offensiivien etenemistä tai joukkojen sijaintia myös aseiden ja pommien ominaisuuksia teknisellä tarkkuudella. Ei toki kaikkien pommien ja aseiden, vaan niiden, joiden käyttäjiin media samaistuu.

Kun kaksi muutalon pitkä tekstiä, Riikka Kuusiston ja Tiina Seppälän kirjoittamat julkisuusstrategoiden ja –retoriikan analyysit ovat medialähtöisiä ja Marja Mustakallio katsastaa Osama bin Ladenin julkista kuvaa, teos on joltieläkin osin rinnakkaistees *Mediatestille*: hiukan pidemmällä aikajanteella kirjoitettuna, enemmän esseistikkää sisältävänä ja analyttisessä kritiikkiin tähtävänä, mutta olemukseltaan samankaltaisena. Maailma on sama. Siksi nämäkin kirjat toimivat aikalaistestinä, ovat yhdenlainen *signum demonstrativum*: kun jotakin globaalisesti merkittävää tapahtuu, median katse kääntyy *Yhdysvaltoihin* – ja tutkijoiden katse *mediaan*. Sellainen on tämän ajan kuva.

RAKKAUDESTA IHMISIIN KAIKKIALLA

William Blum, *Roistovaltio*.
(*Rogue State*, 2000/2002) Suo-
mentanot Jaakko Yli-Juonikas.
Sammakko, Turku 2002.

Kirjansa viimeisen luvun alussa William Blum kysyy: "Miten Yhdysvallat pääsee aina kuin koira veräjältä?" – "Miksei USA:n johtajia haaretta kansainvälisiin tuomioistuimiin rikollista ihmisyyttä vastaan?" Kysymykset ovat toki retorisia, mutta Blumin teos itsessään on esimerkki siitä, että Yhdysvallat ei ehkä sittenkään pääse kuin koira veräjältä. Ja hyvin suurelta osalta tämä on valppaiden yhdysvaltalaisen kriitikoiden ansiota. Blum jatkaa ja päivittää sikäläisen kansallisen iseturkiskelun ansiokasta perinnettä.

Epäilen, että myös USA:ssa Blumin teos on ollut yksi vuoden myyntimenestyksistä – tai oikeastaan jo parin viime vuoden bestseller. Kirja on pienellä fontilla ja tiheällä välistykselläkin 300-sivuisesti vorevä syytekirjelmä Yhdysvaltain hallituksen rikoksia kohtaan. Merkityksensä sen suosio ei voi olla, jopa kaukaisessa Suomessa sitä myydään ja luetaan innolla. Suosittelem liitymistä joukkoon: tonuus on tarua ihmeellisempää, ja fakta fiktiota kauhistuttavampaa – ja tästähan se paras viihde syntyy, kuten Alibin lukijat tietävät.

Syytelistä on pitkä. Se alkaa ydinpommin pudottamisesta, ja jatkuu tutuna tarinana: oikeistodiktatuurien tukeminen (unohattamatta Eurooppaa, eli Portugalia, Espanjaa ja Kreikkaa), Etelä-Afrikan apartheid-politiikan tukeminen, Vietnam, Kamputsea, Pol Potin tuke-

minen, kenraali Suharton rakeminen, Pinochet'n tukeminen ja osallisuus poliittisiin salamurhiin Chilessä sekä muualla Etelä-Amerikassa, Nicaraguan *rustrien* luominen ja raboittaminen, USA:n Israel-mielinen Lähi-idän politiikka, jne. jne. Näiden ja muiden tuttuja lisäksi mukana on suuri joukko tapahtumia, joista pohjoismaiset tarkkailijat eivät muista kuulleensaakaan. Todistusaineistoa vyyrytettyä ajat, paikat, nimet ja lähteet mainitaan. Blum ei aio hävitä todisteiden puuttumisen vuoksi.

Syytekirjelmää ei kannata lähestyä kannesta kanteen-periaatteella, koska sitten se voisi uuvuttaa lukijansa päitsi raskaan sanottavansa, myös rakenteensa puolesta. Blum tosin kirjoittaa letkeästi, mutta useat luvut ovat tai sisältävät pitkiä luetteloita aiheinaan mm.: poliittiset salamurhat tai niiden yritykset, joihin USA:n viranomaiset ovat osallistuneet II maailmansodan jälkeen; maat, joissa CIA on harjoittanut kidutusta kuulustelumenetelmänä; tunnetut terroristit tai kansainväliset rikolliset, jotka ovat saaneet suojapajan Yhdysvalloista; USA:n sotavoimien ja CIA:n interventiot maailman valtioihin vuodesta 1945 nykyhetkeen (tämä yli 70-kolttainen luku on kirjan pisin); USA:n yksinään äänestyksissä vastustamat YK:n yleiskokouksen päätöslauselmat (vuosilta 78-87, aiheina tavallisesti Israelin toimintaa, luonnonsuojelua, naisten oikeuksia

tai kehitysapua koskevat ehdotukset), jne. jne.

Monessa tarinassa on koukku, joka tekee siitä vielä kietromman kuin pelkistä historiallisista episodeista voisi päätellä. Esimerkiksi: miten Japani oli jo kuu-kautia tehnyt rauhantunnusteluja ennen vuotta 1945, ja miten ydinpommin pudottamisen strateginen tavoite liittyikin niiden testaamiseen ja voimankäytön demonstraatioon – ei Japania vaan Neuvostoliittoa varten; miten USA ei pommittautunut vain Pohjois-Vietnamiä massiivisilla rypälepommi- ja napalmilasteilla vaan Henry Kissingerin suunnittelemana ulotti pommitukset ilman kongressin lupaa neutraalin Kamputsean puolelle, jolloin sota laajeni, maan läillinen hallitus sortui ja Punaiset Khmerit nousivat valtaan tunnetuin seurauksin; miten Pohjois-Vietnamin joukkojen kukistettua Khmerit neljä vuotta kestäneiden kansanmurhien jälkeen USA ryhtyi tukemaan Pol Potia ja tämän sissejä, joiden syrjäyttäminen oli tapahtunut "laittomasti"; tai miten presidentti Carterin neuvonantajana, Zbigniew Brzezinskiin oman tunnustuksen mukaan USA:n hallitus (vastoin virallista kertomusta) alkoi tukea islamilaisia sissejä Afganistanissa jo puoli vuotta ennen kuin Neuvostoliitto miehitti maan (tarkoitus oli nimensomaan provosoida NLI:ä). Monien koukkujen vuoksi syytekirjelmää lukee kuin dekkaria – ei ehkä aina hyvää sellaista, mutta todenmukaisuuden tunnun vuoksi sitäkin kiehtovampaa.

Viimeisessä luvussa syytteet uhkaavat ierota liitoksestaan, kun mukaan ahdetaan kaikki mahdolliset tavat, joilla Yhdysvaltain viranomaiset Blumin mukaan sortavat omia kansalaisiaan, poliisit tavallisia ihmisiä, FBI poliiseja, tuomarit ketä tahansa ja presidentti kaikkia. Siinä vaiheessa mallillinen lukuja hetken mietti, onko Blum sittenkin samassa veneessä Baijerin illuminatia, YK:n antikristusta, FBI:n kärkeviä ufoja ja liittovaltion palkkaamia humanoidoja jahtaavien salaliittoteoreetikoiden kanssa. Ei ole. Pitemminkin vain kerta kaikkiaan kypsä maailman menoon, ja kun oikein kypsyy, joskus purkautuu ylilyöntejään.

Kirjoittajajiedoissa Blum mainitsee eronneensa USA:n ulkoministeriöstä 1967 vastalauseena Vietnamin sodalle. Kirjan alkupuolella hän kertoo episodin kyseiseltä ajalta. Jo ennen "humanitaarisen intervention" muodostumista muotitermiksi *US News & World Reportin* päätoimittaja Lawrence iroutui ylistämään jouti sitä: "Se mitä USA tekee Vietnamin, on meidän aikamme huomattavin esimerkki ihmiskaudesta, joka leviää kansojen keskuudessa." Blum kertoo tuolloin kirjoittaneensa Lawrencelle seikkaperäisen pamfletin "Yhdysvaltain veriteot Vietnamin", ja liittäneensä mukaan viestin, jossa lainattiin mainittua Lawrence'n kirjoitusta ja todettiin lopuksi: "Toisen meistä täytyy olla hullu."

Ei epäilystä etteikö Lawrence olisi ollut patriotismissaan heikko-päinen, mutta melkoinen monomaniikki on tämä Blumkin, joka jo neljättä vuosikymmentä jatkaa ristirekkeitään Yhdysvaltain hallituksen maailmansopeneushankkeita vastaan. Monomaniasta on lukijoille asia suurta iloa, olipa sen luonteesta mitä mieltä tahansa. Tuoreimmat kuulomiset voi tarkistaa Blumin internet-sivuilta osoitteessa: http://members.aol.com/bblum6/American_holocaust.htm.

MIKKO LAHTINEN

LE MONDE DIPLOMATIQUE

POLITIIKAN OPPITUNTI
FILOSOFEILLE

Le Monde diplomatique, "Diplomatian maailma", perustettiin vuonna 1954 sanomalehti *Le Monde* julkaisevan konsernin kaukauspulkauksi. Toisen maailmansodan päättyessä (1944) syntynyt, "maailman laadukkaimmaksi sanomalehdeksi" luonnehdittu *Le Monde* on aina ollut "porvarillinen" lehti, mutta samalla järkäbrämättömän kriittinen varsinkin Yhdysvaltoja tai liberaalistia tai uusliberalistisia tendenssejä kohtaan. Neljännessä tasavallassa (1947-1958) lehden lahjomattomat toimittajat osoit-

tivat kerta toisensa jälkeen ne vahingolliset seuraukset, joita Ranskan alistumisella Yhdysvaltojen ja O.T.A.Nin (NATO:n) päämäärin tulesi olemaan. Kriittiköiden lehti muokkasi maaperää Charles de Gaulles johtaman videnoen tasavallan synnylle ja edelleen vuonna 1966 tapahtuneelle Ranskan eroamiselle O.T.A.Nin sotilaallisesta organisaatiosta. Toisaalta lehti ei kaibranut raportoimasta Ranskan omista imperialistisista toimista siirtomaissaan, kuten Algeriassa. *Le Monde* kirjoittikin abusta saakka Algerian itsenäistymisen puolesta tämän noustessa itsenäisyystaisteluun Ranskaa vastaan marraskuussa 1954.

Le Monde diplomatique (LMD) on kansainvälisen ja maailmanpolitiikan tapahtumiin keskittyvä julkaisu, joka alunperin suunnattiin erityisesti diplomaateille ja suurille kansainväliselle organisaatioille. Kansainvälisen politiikan katsauksia ja diplomaattisia dokumentteja sisältävät LMD:n numerot noteerattiin myös valistuneiden maallikoiden keskuudessa. Nykyään lehti ilmestyy yli kahdeskymmenessä maassa ja sitä julkaistaan kymmenellä kielellä ja internetissä myös

japaniksi, kiinaksi ja venäjäksi. Kehitysmäihin lehtiä läheteään alennettuun hintaan tai ilmaiseksi. Valitettavasti lehden ruotsinkielinen painos loperettiin jokin aika sitten vähäisen tilaajamäärän takia, ja suomenkielistä versiota ei liene edes suunnitteilla. Ranskankielinen painos on 350 000 ja kokonaispainos 1,4 miljoonaa kappaletta.

Nykyisen päätoimittajan, Ignacio Ramonet'n johdolla (1991-) LMD:sta on kehittynyt hyvin monipuolinen julkaisu, jossa myös Putinin Venäjän toimia arvostellaan terävästi. Lehden korkeatasoisen toimittaja- ja avustajajoukon laatimien artikkelien kritiikin kohde yli muun on kuitenkin amerikkalainen imperiaalisuus ("imperialisme americaine"). Tästä lehti jatkaa "gaullistista" perinnettä. Toisaalta lehdessä suhtaudutaan hyvin kriittisesti kaikenlaisiin "frankomanian" tai mahtipontisen frankofilian ilmauksiin. Tämä itsekritiikin perinne puolestaan palautuu Algerian sodan aikoihin, mutta saa jatkoa esimerkiksi ranskalaisen suoikeistolaisuuden arvosteluissa (esim. mai 2002).

Syyskuun yhdenoentoista jälkeen ilmestyneissä numeroissa on julkaistu lukuisia artikkeleja, joissa tämä shokeeraava tapahtuma kytketään historialliseen taustaan, osoitetaan sen yhteydet Yhdysvaltojen hallituksen ja talibanien väliseen "salaiseen diplomatiaan", tuodaan esille terrorismin vastaisen taistelun nimissä suoritetuista "kuriinpitotoimia" niin Yhdysvaltojen oman väestön keskuudessa kuin muuallakin, arvioidaan tapahtuman merkitystä globaalien konjunktuurien ja voimasuhteiden kannalta, jne. Edellisiin numeroihin sisältyy lisäksi asiantuntevia, myös muslimitutkijoiden laatimia kirjoituksia islamilaisesta kulttuurista. Lukijalle selviää, että koko jyrkkä erottelu "itämäisen" ja "länsimäisen" kulttuurin välillä on myytti, joka ei kestä historiallista tarkastelua. Todellisuudessa nämä "erotellut" kulttuurit ovat kehittyneet keskinäisessä vuorovaikutuksessa,

siis rakentaneet toinen toisiaan muutenkin kuin vain vihamielisten konfrontaatioiden kautta. Filosofian harrastajan on syytä tässä yhteydessä palauttaa mieleensä arabikulttuurin merkitys helteenisen perinnön vaalimisessa ja välittämisessä renessanssin ajan Eurooppaan.

LMD:n päätoimittaja Ramonet tunnetaan Suomessa kansainvälisen globalisaatiokriittisen *Atlas*-liikkeen perustajana ja mediakriittisen teoksen *Media et tyrannia* (WSOY, Helsinki 2001) kirjoittajana. Myös LMD:ssa globalisaation tai ranskalaisittain *mondialisation* ulkien ja mahdollisuuksien arviot ovat keskeisessä roolissa. Samoin laajoissa maaraportissa (esim. Senegal, février 2002; Albania, juin 2002) tai konfliktien kuvauksissa globalisaation näkökulma on esillä. Lokakuun 2002 numerosta selviää, että LMD haluaa olla mukana edistämässä pyrkimyksiä rakentaa "toisenlaista mahdollista maailmaa", sellaista jossa kansainvälisiä varainsiirtoja verotettaisiin ja taloudellinen toiminta perustuisi itsekkään kilpailun ja häikäilemättömän voiton tavoittelun sijasta eri osapuolten väliseen "sosiaaliseen ja solidaariseen" yhteistoimintaan (s. 2).

Suomalaista mediatodellisuutta ja poliittista kenttää vasten arvioituna LMD vaihtelee varsin radikaalilta tai "vasemmistolaiselta" julkaisulta, *Le Monde*n tapaan kysymys on kuitenkin "porvarillisesta" lehdestä, mutta merkityksessä, joka viittaa vapauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden universalistisiin periaatteisiin, mutta ei (uus)liberalistisen, nationalistisen tai kuenofobisen oikeistolaisuuden tai rasistisen suoikeistolaisuuden määrittelemään ideologiaan. Valistusporvaristoon ihanteista kumpuava lehden linja näkyy hienosti esimerkiksi tammii- ja lokakuun 2002 numeroissa. Ensimmäinirtä sisältää filosofi Jacques Derridan laajan kirjoituksen "Ulkopuolisen kieli", jonka hän esitti kiitospuheenaan saadessaan *Theodor W. Adorno -palkinnon* Frankfurt am Mainissa syyskuussa 2001: Miten vastustaa

anglo-amerikkalaisen kielen ja kulttuurin kansainvälistä hegemoniaa ja siihen sisältyvää "puhdasta instrumentaalista utilitarismia" lankeamatta kuitenkaan nationaalisiin ansiaan, kysyy Derrida puheessaan.

Lokakuun numerossa toimittaja ja kirjailija Maurice T. Maschinon kritiikin kohteena ovat puolestaan ranskalaisen kulttuurin "uudet reaktionarit", kuten filosofi-kirjailijat Alain Finkelkraut, Jacques Juliaud, Philippe Sollers, André Glucksmann, Pascal Bruckner ja Chiracin nuoriso-, opetus- ja tiedeministeri Luc Ferry. Näiden "liberaalin" konservatismiin ja intellektuaalisen välinpitämättömyyden tai konformismin vastakohdaksi Maschino asettaa demokratiaa tai ihmisoikeuksia puolestaneiden ranskalaisen intellektuellien pitkän tradition Rousseauista ja Voltaireista Foucault'hoi: Hugosta, Zolasta ja Gidestä Sartreen ja Bourdieuhön.

Vaikka LMD ei olekaan "filosofien" lehti käsitteen kapeassa merkityksessä, niin lehdestä on *Le Monde*n tapaan myös filosofin oppaaksi politiikan kysymyksissä. Derridan ja Maschinon kirjoitusten kaltaisiin artikkeleihin perehdyttyään ei voi enää vakavalla naamalla väittää, että filosofia ei ole tai sen ei tule olla yhteydessä siihen ristiriitaiseen inhimilliseen vaikuttavaan todellisuuteen, jossa filosofitkin kirjoittavat tekstejään ja pitävät esitelmiään. LMD onnistuikin kiinnittämään huomiota ajattelun tai filosofian yhteyksiin niin reaktionariisiin kuin progressiivisiin pyrkimyksiin inhimillisessä todellisuudessa.

*Le Monde diplomatique*ssa vuosina 1980-2000 ilmestyneet artikkelit on julkaistu myös *cédirom*-tallenteena. *Manière de voir*, "Näkökulma", on puolestaan kuudesi vuosissa ilmestyvä teemajulkaisu, jonka satavuotiset numerot perustuvat LMD:ssa julkastuihin artikkeleihin. Viimeisimpiä teemoja ovat olleet mm. syyskuun yhdestoista (*Ondes de choc*, n. 60, nov.-déc. 2001), siirtolaisuuden historia(t) (*Histoire(s) d'immigration*, n. 62, mars-avril 2002), mediaimperiumit (*L'empire des medias*, n. 63, mai-juin 2002) ja islamin eri muodot ja niiden väliset ristiriidat (*Islam contre islam*, n. 64, juillet-août 2002). LMD:n kotisivu avautuu osoitteessa <http://www.monde-diplomatique.fr/>.

PIMEYDEN SYDÄN, OTOS N.

Ben McIntyre, *Herrakansa viidakossa. Elisabeth Nietzschen elämäkerta*. Nemo, Helsinki 2002, 337 s.

Elämäkerta viime vuosisadan filosofiaan ratkaisevasti vaikuttaneesta aktivistista, arkivistista, Nobel-ehdokkaasta, PR-työläisestä ja poleemikosta, henkilöstä, joka naisena vuosisadan vaihteessa oli oman elämänsä – ja monen muunkin – sankari. Vieläpä elämäkerta, joka väittää, että kyseisen henkilön vaikutus filosofiaan ja kulttuurielämään oli sängen kielteinen, vähintäänkin arveluttava. Tämä pala tuntuu siis olevan sängen hankalassa kullmassa suhteessa moniin odotushorizonteihin, eikö vain?

Ben McIntyre kertoo Elisabeth Nietzschen tarinaa, joka alkaa vuonna 1846, kaksi vuotta Friedrich-veljen syntymän jälkeen. Ja tarina onkin hyvä, monipolvinen, hätkähdyttävä. Jo nuorena Elisabeth saa toimia sekä veljensä vartijana että hoitajana, kun tämän terveys ja henkiset pyrinnot heittelehtivät. Vuonna 1885 Elisabeth avioituu Bernhard Försterin kanssa, ja perustaa tämän rinnalla vuonna 1887 Paraguayhin Nueva Germanian, Uuden Saksan siirtokunnan, johon asettuu elämään alkujaan 14 saksalaiperhettä. Försterin pikku hiljaa menettäessä otteensa ja jätkensä siirtokunnan todelliseksi johtajaksi nousee Elisabeth Förster-Nietzsche. Paraguaysta Elisabeth palaa Saksaan hoitamaan taas seuravaa otteensa menettäjää, Friedrich-veljeä, jonka huoltamiseen ja kirjallisen jäämistön selvittämiseen – menetelmin, joita syystäkin kutsutaan myös sotkemiseksi – sisar omistikin loppuelämänsä, perustan Nietzsche-arkiston vuonna 1894. Sitkeä julkisuus- ja suhdetoiminta onnistuu erittäin hyvin. Kolmannen valtakunnan johtoporras antaa tukensa Nietzsche-arkistolle ja Elisabeth Nietzschele, tietenkin propagandistien synergia-etiujen toivossa. Kuollessaan vuonna 1935 kuuluisan filosofin juhlistu sisar saattoikin olla tyytyväinen työnsä tuloksiin, kun vuosikymmenien jälkeen hänelle tärkeät asiat, saksalaisen kansan elinvoima ja työteliäisyys sekä oletus tuon rodun ylemmyydestä näytti-

vät olevan hyvissä käsissä. Tilanteen on 89-vuotiaasta vanhuksesta täytyneen tuntuu rohkaisevalta, semminkin kun sekä riävästi ja suurin toivein aloitettu puhtaan saksalaisuuden kehityslaboratorio Paraguayssa että nerokkaan veljen luomukset olivat olleet valumaisillaan hiekkaa.

Tarinassa on siis aineksia miitei mihin vain. McIntyre sekoittaaakin juttuunsa melkoisen määrän tavaraa, alkuen mielikuvituksellisesta Paraguayn historiasta ja erilaisten eurooppalaisperäisten seikkailijoiden tapinoista noissa viidakkoina aina huomioihin F. Nietzschen filosofiasta ja ajattelun kehityksestä, natsiamista ja natsien kohtaloista sodan jälkeen. Kirja onkin melkoinen näkökulmien ja anekdoottien runsaudensarvi suhteessa siihen eurooppalaiseen hulluuteen, epäreilouteen ja sortoon, joita pari viime vuosisataa on pullollaan. Toisaalta loko paketti on vaarassa levähtää keltaisen lehdistön uutispuaroksi. Sensaatit, kuuluisuudet, aforismit, sodat, netous, hyttyset, vainot ja kidutukset sekoittuvat sekamelskäksi, josta lopulta jää paha maku ja lievä juttukiva päänsärky. Tätä kaikkien arvojen rasapäistymistä ruokkii McIntyren lehtikirjoitusmainen tyyli, jossa välillä tuntuu olevan kieli poskessa ellei vyön alla. Näytteenä vaikapa pätkä pohdiskelua, joita kirjoittaja käy ennen tutkimusmatkansa Paraguayhin, tavoittamaan Förster-Nietzschejen perustaman siirtokunnan jälkeläisiä vuonna 1991:

"Mitä enemmän asiaa ajattelin, sitä todennäköisemmältä minusta tuntui, että kadonnut arjalaisseimo vangitsi minut, ja pitäisi lopon elämäni kahlituna siitostarkoituksiin, eräntaisena siepattuna geenipumpuna. Illan hämärässä viidakon Brünhildet, nuo kaikkiin poolin täydelliset germaanittaret taivaansinisine silmineen, ilmestyivät metsästä aukealle, jossa minä makaoin alastomana pukkikipöydälle sidottuna; ja he

asettuivat jonoon yksi kerrallaan... Sitä oli liian kamala ajatella. Lisäsin matkavarustukseeni pienen määrän unilääkkeitä." (s. 30)

Näistä lapsellisen ironian ja kivistellun mediaseksikkyyden purskurunoissa menee montakin laita pesuveiden mukana, jos ei sitten vain heittäydy nauttimaan jutusta, jota iskee jonkinlainen Erland Loen ja David Attenboroughn välimuoto. Lepsun rentoa otetta ei tiivistä suomennos, jossa ajoittaisen alkukielen lipinäkyvän lisäksi päähenkilökin seikkailee välillä z:lla, välillä s:llä kirjoitettuna.

Suoro tekee kaltaisokseen?

Yksi kirjan merkittävistä aineista on huomio, että ihmisjoukkojen maantieteellinen liike paikasta toiseen – mitä globalisaationkin nimissä tapahtuu – ei sinällään takaa mitään suhteessa monikulttuurisuuteen ja kansojen väliseen yhteisymmärrykseen. Aivan viime vuosien toiminut Nueva Germanian kolonia näyttää voimalla, että tällainen liike on voinut ja voi tapahtua tavoittein, jotka eivät heruta vastavuoroisen ymmärryksen linnunmaitoa. McIntyre kurvaa siirtokunnan sulkeutunutta ja sisäänpääntynnyttä elämää tarkkoudella, joka tuo arkipäivän rasmin ja nationalismin esiin yksityiskohtoisin. Samaa ihmiselämän raadollisuuden ja pikkumaisuuden anatomia paljastuu myös kuvauksissa sisarusten lapsuudesta 1800-luvun Saksassa, ja uudelleen kertomuksessa Nietzsche-feniksi noususta kansallissosialismin ja fašismin päivänpolitiikassa. Kirjan henkilögalleria on huomattava ja ihmiskohtalot lähes järjestään kummallisia. Vilahteleepa kirjassa ajatus yhtenäisestä Euroopasta ja hyvästä eurooppalaisestakin tavoilla, jotka luovat kutkuttavaa perspektiiviä nykyaikaan.

On tietenkin houkuttelevaa ja virkistä-

tävää lukea kirjoitusta, josta nousee filosofinen skandaalinkyry. Toisaalta tuollaiselle kärylle ominainen vastareaktio-kin on McIntyren kirjan kohdalla lähellä. Se ei ainuttakaan sitenkään onnistu olemaan kovin poikittain suhteessa odotuksiin, eikä nostamaan esiin perusteltuja uusia näkemyksiä. Pikemminkin tehot löytyvät Elisabeth Nietzschen ja hänen miehensä ominaisuuksien oikeutetusta-kin arvostelamisesta. Vaikutusta puolestaan vähentää, että ollakseen elämäkertä kirja onnistuu sanomaan hämmästyttävän vähän Elisabethista – kuten, ihme kyllä, myös Friedrichistä. Pikemminkin näihin hahmoihin liitetään kerta toisensa jälkeen lapsuudesta haetaan samat kuvaukset: Elisabeth on luterilainen, antisemitistinen ja konservatiivinen nationalisti, Friedrich taas nerokas, anti-uskonnollinen, radikaali kulttuuririkittäjä. Esimerkiksi Elisabeth Nietzschen kirjoista McIntyre ei sano juuri muuta kuin että näiden tyyli on mahtipontinen ja veljeä koskeva sisältö vääristynyt. Intensiteetti laskee vielä, kun huomaa, miten Förster-Nietzschen ja hänen aikalaistensa rassistista ja pseudo-biologista maailmankuvaa ruotiva kirja käyttää saman tason argumentteja, esimerkiksi viittaillessaan toistuvasti siihen miten valkoinen herrakansa on täysin kykenemätön sopeutumaan Paraguayan viidakoon. McIntyrestä tuntuu ajatus puhtaasta arjalaisista sankareista näkökähäntä ja rapsuttamassa viidakon kasvillisuuden, kuumuuden ja löyhkän keskellä aivan liian hoikkutelevalta. Hän ei pysty pidättäytymään Nueva Germanian menestymätömyyttä ja rappiota koskeviita huomioista, joiden sisältö itse asiassa on, että ulkoiset olosuhteet, luonnonympäristöt, ovat yhteensopimattomia joidenkin – pysyvien? – kulttuuristen tai etnisten seikkojen kanssa. Emmekös oletaneet kuuluvamme tämän tason argumentit kirjan kohteeseen, ei sen kirjoittajan suusta? Suomennoksen nimi, *Herrakansa viidakossa*, vielä painottaa tätä sivumakua, toisin kuin alkuperäisteoksen *Forgotten Farberland*. Lopullinen pikan sekoitus on kirjan viimeinen luku, jossa McIntyre pitää petinnöllisyystieteen luennon:

"Ajatus ihmisten rodullisesta jalostamisesta on vanha; Platon ehdotti rodun

jalostamista ihmisen maun telua kontrolloimalla. Elisabeth ja Bernhard Försterin yritys luoda puhdasverinen saksalaisiirtokanta oli mahdollisimman epätieteellinen ... He eivät tieneet sitä, mutta "arvokaiden" ominaisuuksien säilyttäminen olisi voinut onnistua vain mikäli he olisivat onnistuneet selvittämään jokaisen yksilön geeniperimän, sillä miten he muuten voivat tietää, mitä vahingollisia ominaisuuksia he arvostamisensa lisäksi jalostivat?" (s. 110)

Luku jatkuu kuvauksella Charles Darwinin ja hänen serkkunsa Emma Wedgwoodin lasten sosiisitoisuuden aiheuttamista terveydellisistä ongelmista ja päättyy Nueva Germanian sukuratsaisen tulevaisuuden synkkään luonnehdintaan. Oliko siis Elisabeth Nietzschen rotuajatuksen ongelma niiden riittämättömän täsmällisyys ja epätieteellisyys? Puuttui vain geeniteknologia. Vai se, että biologisen perimän oletettiin liittyvän henkisiin arvoihin? McIntyre näyttäisi tuomitsevan jälkimmäisen väittämän, mutta kannustavan petinnöllisyystietettä ajatuksena perimän terveydellisistä vaikutuksista, kyseenalaistamatta tähän väittämään sisältyviä arvoja. McIntyre myös siteraa hyväksyen Friedrich Nietzschen niin sekarotuisuuden kuin juutalaisen vankkundenkin kehujana. Lukija saakin melko hämärän kuvan niin Elisabeth Nietzschen kuin Ben McIntyrenkin rotua koskevien ajatusten kokonaisuudesta. Molemmat vaikuttavat suunnilleen yhtä sekavilta.

Sisko ja sen veli

Samantapainen ikävä sivumaku alkaa hiipiä jatkuvaan Elisabeth Förster-Nietzschen parjaukseen. Hän värensi veljensä töitä. Hyvä on. Hän liitti veljensä saavutukset – kenties lähemmätömästi – hirviömäiseen politiikkaan. Hyvä on. Mutta mitäs jos hän ei ollutkaan aivan niin huono aktivisti eikä kulttuuripoliitikko? Mitäs, jos hän olikin aika taitava organisoija ja näkemysten syntetisoija? Ja entäs jos hänen veljensä ei ollutkaan ihan niin hyvä filosofi? Otetaan esimerkiksi McIntyren kirjan motoksi valittu lainaus *Eve homoina*: "Jonain päivänä nimeäni liitetään muisto jostakin pelottavasta, maan

päällä ennen näkemättömästä kriisistä, mitä syvimmästä omantunnon ristiriidasta, ratkaisusta joka on vastoin kaikkea sitä mihin siihen asti on uskottu, mitä on edellytetty, pidetty oikeutettuna. Minä en ole ihminen. Minä olen dynamiittia." Missä määrin Friedrich piittäsi siitä, *millainen* tämä muisto on, kunhan se on muodollisesti dynamiittia? Epämääräisyys tämän kysymyksen suhteen elää McIntyren kirjan sivuilla. Vaikka McIntyre alkuun vakuuttaaakin, että kirja tulee kyseenalaistamaan myös sen tavallisen tarinan, sivu sivun jälkeen alkaa tuntua yhä enemmän siltä, että pahaa siirtä tarvitaan tässäkin kertomuksessa glorifoimaan veljen suuruutta. Esimerkiksi lapsuus- ja nuoruusvuosia kuvaavassa luvussa "Ritareita ja perkeleitä" (sivut 137-182) väitte, että Elisabethin ja Friedrichin maailmankorvat olivat toistensa *säydelliset* vastakohtat toistuu ainakin sivuilla 137, 138, 140, 143, 151, 157, 158, 170 ja 177. Näinköhän siis kuvaa puhasta sisaresta ja hyvästä veljestä ollaan uudelleenmuokkaamassa? Toki toisenlaisikin vinkejä kirjasta löytyy. Elisabethia McIntyre luonnehtii poliittisesti monarkistiseksi konservatiiviksi, Friedrichiä puolestaan elitistiseksi konservatiiviksi; ei liene ihme jos näin pieni ero jää propagandaa tehtäessä jalkoihin. Elisabeth on katkera Lou Salomelle, jonka katsoo rikkoneen hänen ja veljensä väliin. Friedrich puolestaan syyttää myrkyä Bernhard Försterille, joka pilasi hänen ja sisarensa ainutlaatuisen läheisyyden. Mitäs jos kokonaisempi kuva "Nietzschestä" saadaankin yhdistämällä Elisabethin ja Friedrichin piirteitä, sen sijaan että heitä ajamalla ajetaan vastakkaisiin nurkkiin?

Jos Friedrich Nietzsche olisi ollut äänitorvi sellaiselle sekavalle hyväntahtoisuudelle, jonka McIntyren tarina tuntuu oletettavan universaaliksi arvoksi, hän tuskin olisi ensinkään ollut väärennettävissä, kuten oli, tai toisekseen kaivannut sitä kilven kiillotusta, jota saa. Jos Nietzsche oli filosofiassaan ja eetoskassaan kokonaan toista puuta kuin sisarensa, niin hän epäonnistui surkeasti kirjoittaessaan teoksensa ja arvioidessaan niiden aikalaisvaikutuksen. Jos hän taas oli filosofiassaan kärkeä ja valmis näyttävään eelseeseen, hän tuskin kaipaa puolustusta omaa siirtä vastaan. Ja jos kirjan ponsi on,

että sisar oli syrjintään ja rasismin tai-puvainen antisemiitti, joka väitensi ja veti lokaan suvaitsevaisen ja lievästi anti-germaanisen veljen suuret työt, on argumentin kanssa oltava äärimmäisen huolellinen, jotta ei anna vääriä todistusta veljen filosofian laadusta tai sisarusten kulttuurisen ympäristön hengestä. Tätä huolellisuutta ei teoksesta valitettavasti löydy. Joka tapauksessa McIntyren kirjan ansio on yksityiskohdillaan ja maisemillaan rikkaassa tarinassa, joka antaa vireyttä filosofian historialle. Tästä on kirjan varsinainen dynamiitti: Elisabeth Nietzsche tarvitsee elämäkerran omilla ansioillaan. Alkusanoinaan McIntyre toteaa, että Elisabethin erikoisuutta oli lähinnä hänen pahansuopuudessaan ja tahdonvoimassaan (s. 12). Onneksi hän ei kirjassaan usko alkusanonjaan, vaikka siitä ei kelpo elämäkerraa muodostukaan.

Tere Vadén

OIKEUSTEORIAN JA OIKEUSFILOSOFIAN SEISOVA PÖYTÄ

Filosofien oikeus 1 (toim.) Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä, Heta Gylling. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 2. Helsinki 2001. 327 s.

Filosofien oikeus 2 (toim.) Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 3. Helsinki 2001. 416 s.

Voidaan kai pitää jonkinlaisena kulttuuritekona kahden oikeusfilosofiaan ja -teoriaan keskittyvän laajan teoksen julkaisemista suomen kielellä (Marxista kirjoitetaan tosin ruotsiksi). Kyseessä on kaikin tavoin merkittävä voimannäyte sekä filosofien että juristien oikeutta koskevien teorioiden ja ajatusten yhteen kokoamiseksi sekä yhteisen – oppialarajoista pittaamattoman – forumin luomiseksi. Teokset on omistettu vuonna 2000 edesmenneen Jytki Uusitalon muistolle. Ne sisältävät yhteensä 34 artikkelia, joissa esitellään oikeuden filosofeja ja teoreetikkoita vajaan 800 sivun verran tiheällä printillä painettuna. Tuhtia tavaraa siis – sekä laadullisesti että määrällisesti. Erityisen ilahduttavaa on, että kirjojen tarkoituksena ei ole päästää lukijaa helpolla, sillä toimittajilla ja kirjoittajilla vaikuttaa olevan vahva usko lukijakunnan lukuahkeruuteen, viitseliäisyyteen ja kaikkiruokaisuuteen. Pidän ansiona sitä, ettei ihan kaikkea pureksita valmiiksi lukijalle. Sanottakoon kuitenkin, että muodolliselta logikalta lukijat armeliaasti säästetään.

Teokset ja tekstit perustuvat alun perin Suomen oikeusfilosofisen yhdistyksen järjestämään luentosarjaan, jonka ideana oli koettaa saada selkoa siitä, mitä filosofia ja oikeusteoreetikot ovat oikeudesta sanoneet. Teosten kantavia ajatuksia on ollut unohtaa tiukkapipoinen puhdasoppisuus ja ymmärtää oikeus hyvin lavealla tavalla. Mukana on siis suppeasti ymmärretyn oikeusteorian lisäksi moraalij- ja yhteiskuntafilosofiaa sekä aatehistoriaa sopi-

vasti viipaloituna länsimaisen filosofian perinteestä. Käytetyimpänä silmämittana on ollut laki ja oikeus, ei pääsääntöisesti niinkään oikeudenmukaisuus. Perusvalinta on selvästi onnistunut, koska liian usein tällaisista kirjoituskokoelmista tulee specialisoituneiden pilkunpiipertäjien sisäpiirihenkistä sanaleikkiä, johon kelpuutetaan mukaan vain tosiuskovaisia. Huomaan kuitenkin, että suotanaiset juristeoreetikot (Montesquieu, Bentham, von Savigny, Jhering, Kelsen, Schmitt, Hart) ovat vähemmistön asemassa.

Oikeutta lähestytään monipuolisesti eri näkökulmista ja hyvinkin erilaisten filosofisten ajatteluperinteiden prisma läpi nähtynä. Kirjoittajajoukko on kokonaisuudessaan erittäin laaja, ja sisältää kotimaisia filosofeja, juristeja, valtio-oppeja ja eri alojen aatehistoriaan erikoistuneita tutkijoita. Kaiken kaikkiaan kirjoittajajoukko on sekä osaamista-soiltaan että opilliselta kattavuudeltaan mainio osoitus suomalaisen oikeusfilosofian ja -teoreettisen harrastuksen elinvoimaisuudesta ja laaja-alaisuudesta. Lievekö sitten perinteisen suomalaisen legalismin jonkinlainen jälki-ilmentymä, mutta vaikutelma on maamme koko huomioiden varsin – sanoisinko – imponoiva: oikeus kiinnostaa ja sitä pidetään tarkastelun arvoisena myös jälkimodernilla 2000-luvulla.

Yleisvaikutelma teoksista on kokonaisuutena siis varsin myönteinen sekä sisällöllisesti että työn saakaruuden kunnioittamisen mielessä. Kaikesta huolimatta teoksin liittyy myös eräitä sellaisia muistatani pulmallisia piirteitä, joita voidaan pitää ainakin lisäkeskustelun arvoisina.

Tasalaatuisuus ja yhteismitallisuus tuottaa päänvaivaa

Perusongelma on melkoisiin mittoihin kohoava epätasaisuus. Tämä ominaisuus koskee sekä määrällisiä, teknisiä että laadullisia ominaisuuksia.

Määrällisesti erot ovat paikoin suorastaan räikeitä. Äärisimerkkinä voidaan pitää Ari Hirvosen ja Heidegger -tekstiä (II) ja Matti Häyrin Locke -tekstiä (I). Lockeä käsitellään yhdeksän sivun verran siten, että tekstissä on neljä alaviitettä. Hirvosen teksti on puolestaan kuusikymmentä sivuinen ja nojaa varsin laajaan

lähdeaineistoon. Näiden tekstien määrällinen ero on silmiinpistävä ja lukijan implisiittisesti odottaman jonkinlaisen tasalaatuisuuden kannalta tukalaa. Kirjoituksissa ei sinänsä ole havaitakseni mitään erityistä vikaa tai puutetta, mutta lienee päivänselvää, että niiden antama kuva kohteestaan on väärinmäärittävää kvantitatiivisesti arvioituna melkoinen. On luonnollista että Heidegger-teksti on sisällöllisesti tarkempi ja syvemmälle menevä kuin sitä viisikymmentä sivua lyhyempi – sinänsä asiallinen – Locke-teksti. Tällaisia eroja löytyy toki muidenkin tekstien välillä.

Tekniset epätasaisuudet liittyvät erityisesti kirjoituksiin liitetyihin (tai liittämättömiin) 'kirjallisuutta' osioihin. Periaatteessa lienee siten, että hyvin laadittu ja riittävän seikkaperäinen 'kirjallisuutta' osio on varsin hyödyllinen informaation mielessä. Se antaa asiasta kiinnostuneelle harrastajalle – ei siis ekspertille, joka lähtee jo entuudestaan tuntee – mahdollisuuden aloittaa omat lisätiedon hakuterkensä, mikäli teksti/ajattelija on onnistunut herättämään lisätiedon tarpeen. Informaatioarvon huippuluokkaa ovat esimerkiksi Markku Koivusalon Foucault-kirjallisuuden lähteille opastava varsin perusteellinen listaus (II), kuten myös Jussi Kockavirran Kant-kirjallisuuden lähteille opastava vastaava teksti (I). Samaan sarjaan voidaan laskea mukaan Jarkko Tontin Gadamer-kirjallisuuden lähteille opastava 'kirjallisuutta' osio (II). Sen sijaan asiasisältönsä puolesta hyvin toimivat ja kirjoittajiansa omaakin ajattelua todistavat Juha Tolosen Hobbesia (I) ja Antero Jyrängin Montesquieuista koskevat (I) tekstit pitävät varsin minimalistisilla linjoilla mitä tulee lisäkirjallisuuden pariin opastamisen suhteen.

Laadulliset epätasaisuudet johtunevat siis osin jo siitä, että kirjoitukset ovat hyvin eri mittaisia. Myös kirjoitustapaan ja persoonalliseen tyyliin liittyvät erot tuovat mukanaan oman laadunsa. Tarkoitin sitä yksinkertaista faktaa, että vanha ja kokenut emeritusprofessori ja nuori akateemisessa oravanpyörässä oleva kirjoittavat hyvin eri tavoin. Vain toisella näistä on tarve osoittaa pätevyytensä myös muodollisessa mielessä tekstin suurena opillisena tiheytenä, kun

taas toiselle riittää kiteytyneempi ilmaisu, ilman sen enempää selitelyä ja "pätevyyden osoittamista". Myös kirjoitusten tyyli laji vaihtelee paikoin perin juuriin haidanvalakavista Häyrin osin ilkamoivansävyiseen Bentham-tekstiin, jossa jopa kovalle jenkkipoliisi Dirty Harrylle löytyy oma filosofisesti mielekäs tehtävänsä. Näin laajalla ja heterogeenisellä kirjoittajajoukolla sekä kattavalla aihealueella onkin suorastaan odotettavissa, että epätasaisuutta on väärinmäärittä tiedossa. Sen takia ei kirjoja kannata tietenkään jättää toimittamatta ja painamatta, vaikka ongelma tunnistettaisiin jo ennalta.

Edellä sanotusta seikasta huolimatta lukijan huomio kiinnittyy väijymättä siihen, millaisella oteella kukin ajattelija ja hänen ajatustensa keskeispiirteet esitellään. Saurin osa teksteistä on tietyllä tapaa kohdetaan ulkoa päin tarkastelevia ja analyttisen viileitä, siis sanojen arki merkityksessä. Näiden tekstien kirjoittajat luovat tiettyä uskottavuutta sillä, etteivät he tunnu olevan millään välitrimittävyydellä samaa mieltä kohteena olevan henkilön tai ajatteluperinteen kanssa eivätkä myöskään millään erityisellä kärkevyydellä tai opillisen vihan vimmallalla niitä vastusta. Sen sijaan silloin kun kirjoittaja selvästi ei pelkää käsitteellä ja esitellä ajattelijaa, vaan myös selvemmin sitoutuu kannattamisen mielessä, jättää sitoutumatta pilokritiikin mielessä tai halua ehkä oikaista aiempia vääryyksiä eli sanalla sanoen sitoutuu omakohtaiseen positioon, jää lukija mielestäni hukan orpoon tilanteeseen. Pohdittavaksi ei nimittäin tule pelkäämistään kohteena oleva ajattelija ja hänen ajattelunsa pääpiirteet (kovattiin nämä sitten kritiikin kera tai ei), vaan lukija joutuu myös pohtimaan kirjoittajan position soveltuvuutta. Voidaan toki kysyä, eikö aina ole näin? Eihän tätä voi millään välttää eikä taida olla edes tarkoituksaan? Ehkäpä näin todellakin on. Silloin kun tällainen positio on julkilausuttu ja argumentaatio tämän suhteen avointa, niin asetelma onkin helposti nieltävissä. Sen sijaan silloin kun kirjoittajan positio on jotenkin puoleksi kiitetty, on tilanne kaiketi kimmurainti. Ensinnä mainittuun avoimesti väriä tunnustavaan ryhmään luen kuuluvaksi erityisesti H.T. Klamin mainion kriti-

sen esittelyn Hans Kelsenin ajatteluun (I). Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvaksi olen tunnustavani ainakin J-P. Renton – sinänsä tasokkaan ja asiallisen – uusaristoteelikkoja ja uutta luonnonoikeutta koskevan tekstin (II).

Ottaan huomioon akateemisten ihmisten luonteenlaadun ja tietyn opillisen – ja ehkä muunkinlaisen – kovapaisuuden, niin voi olla, ettei toisten toimittajilla ole ollut tosiasiaa mahdollista juuri puuttua edellä mainituihin pulmakohtiin. Sitäkin huolimatta tällainen hurkas toive on tässä nyt siis tullut esitettyksi; tasalaatuisuus voi olla hyve, jos kyse on laajasta samasta aihepiiristä kosketelevasta artikkelikokoelmasta.

Kysymys käsittelyjärjestyksestä ja kattavuudesta

Kun alan arvioimaan sitä, mitä ehkä olisi voitu tehdä toisin tai sira, mitä kirjoista ehkä puuttuu, niin astun selvästi varsin liukkaalle pinnalle. Tästä huolimatta pyrin edemmäs kuin edellä ollut lähinnä kuvaileva ote salli, vaikka tekstityyppi ehkä sitä tarkasteluani rajoittaakin. Kaksi seikka nousee tässä yhteydessä erityisesti esin. Ne ovat systematiikan puute sekä kokoelman asiallinen kattavuus.

Kirjojen jäsenystapa/systematiikka ei mielestäni ole paras mahdollinen. Nyt kirjat etenevät jokseenkin kronologisesti siten, että I osa lähtee liikkeelle Platonista ja Aristoteleesta päättyen Kelsenin. Toinen osa alkaa Heideggeristä, kun taas loppupuolella käsitellään Habermasia, Vattimoa ja Derridaa. Kronologia ei kuitenkaan ole ihan pubdaslinjaista. Aivan erityisesti se tuntuu huojuvan II osan kohdalla.

Kirjan lukijan kannalta olisi ollut ehkä mielekkäämpää, jos ajattelijoita olisi pyritty jotenkin ryhmittämään asia/koulukuntaperusteisesti, eikä pelkkään mielikuvitukseettomaan kronologiaan nojautuen. On toki totta, että aineksen moninaisuus olisi tehnyt tästä tehtävästä varsin vaikean. Tällaisen uudelleenryhmittelyn tulos olisi myös – luonnollisesti – ollut herkullinen kohde tällaiselle "besserwisserinnille", jota kirja-arvostelijat aina harrastavat. Yksi potentiaalinen mahdol-

lisuus olisi ollut ryhmitellä ajattelijoita kahden teoksista esin nousevan rintalinjan avulla. Yhtäältä ajattelijoissa on mukana systeeminrakentajia, joiden ajattelu on juuri luonteeltaan konstruktioita. Toiselta puolelta mukana on myös ajattelijoita, jotka haluavat kritisoida laajoja rakennelmia ja osoittaa niiden heikkouksia. Toisten ajattelijoiden tarkoitus on siis tiettyllä tapaa – siis ainakin periaatteessa – selkeyttää ja kirkastaa, kun taas toiselle ajattelijatyypille vaikuttaa olevan luontevaa pikemminkin hämätä ja kritisoida. Pohdinnan arvoihin ryhmitteilytapa olisi voinut myös olla ajattelijoiden erottaminen erilaisten kulttuuristen kausien perusteella alkupäässä ja soveltaa loppupäässä jotain muuta ryhmitteilytapaa. Loppupään kirjoittajien sijoittaminen eri oikeuskulttuureja (romaaninen, germaaninen, common law) odustaviin lohkoihin olisi myös voinut olla toimiva ajatus eritoten, jos toimittajat olisivat lisänneet eri kausituoksin pienet esittekstit. Myös kantava teema eli positivismi olisi voinut auttaa jäsentämisessä. Erityisesti II osa olisi kaivannut jäsentäystä, koska siitä jää hiukan sekava vaikutelma. Koska teoksissa ei ole asiahakemistoja, niin niistäkään ei ole apua jäsentämisessä.

Yllä esittämäni ideat ovat selkeästi vasta fragementteja varsinaiseksi ryhmitteilyideoiksi, mutta yhtä kaikki ne heijastavat varsin rebellisesti sitä tietynlaista avuttomuutta jota tunsin lukijana, kohdatessani näin suuren joukon erilaisia ajattelijoita ja tekstityyppejä. Tämä tunne saattaa toki johtua siitä, ettei kirjoja olekaan tarkoitus lukea järjestyksessä, yhteen putkeen ja peräkkäin. Jos kirjojen tarkoitus onkin vain tarjota eräänlainen oikeusfilosofian ja -teorian "seisova pöytä", niin tilanne on tietenkin eri. Paha vain, että kirjojen esipuheet ja takakannet jotenkin saivat aikaan sellaisen odotuksen tunteen, että tarkoituksena olisi ollut tarjota jotain muuta kuin "ota kiinni mistä saat" kokoelma.

Aloitin tämän kisillä olevan arvion kehumalla teoksia laajoiksi ja kattaviksi. Tällaisen alun jälkeä tunnuisi siltä, että on hiukan sopimatonta edes vihjailla jotain vielä puuttuvan. Olisiko toimittajien ehkä pitänyt vielä yrittää survoa mukaan lisää ajattelijoita? Eikö muka 34 ja vähän päälle ole jo melkoisen mahtava

lukumäärä? Tämä pitää varmaan yleisesti ottaen paikkansa, mutta tästä huolimatta myönnän ihmetelleeni, miksei teoksissa ole yhtään pohjoismaisen oikeusajattelun edustajaa. Skandinaavisen realismin piiristä (esim. Alf Ross) tai kotimaastakin olisi ollut mahdollista mahdollistaa mukaan vaikkapa Aulis Aarnion tai Otto Brusinin oikeusteoreettisia rakennelmia. Koetan siis sanoa, että ihmettelen miksei mukaan kelpuutettu oman kulttuuri-piirimme etevät oikeusteoreetikot semminkin kun mukana on muutamia sellaisia tekstejä (mm. Ricoeur, Vattimo), joista oikeutta sai hakea suurennuslasin kanssa.

Teosten nimenä 'Filosofien oikeus' on korrekti. Tosin myös otsikko 'Positivismi nousu ja tuho länsimaaisessa oikeusfilosofiassa' olisi myös voinut sopia, ellei se olisi niin toivottoman mahtipontinen. Kaiken kaikkiaan kokonaisvaikutelma jää – kriittisistä huomioista huolimatta – selvästi myönteiseksi.

Jaakko Huso

HELPPO TIE EKSIISTENTIALISMIIN

Torsti Lehtinen, *Eksistentiaalisimi – vapauden filosofia*. Kirjapaja, Helsinki 2002. 320 s.

Eksistentiaalimien maahintous Suomeen tapahtui myöhään, vasta 80-luvulla Esa Saarisen *Sartre*-kirjan myötä. Eksistentiaalisimi koki tällöin hetkellisen innostuksen akateemisen nuorisoin keskellä menettäen paikkansa 80-luvun lopulla poststrukturalismille. Saarisen paikoin asenteellisen ja mustavalkoisen teoksen lisäksi Suomessa ei ole kirjoitettu paljoakaan eksistentiaalimien piiriin kuuluneista ajattelijoista. Positiivisiin askelisiin kuuluvat jotkut Heidegger -tutkielmat ja hänen tuotantonsa suomennustyö. Kuitenkaan eksistentiaalisimista filosofisena suuntauksena ei ole kirjoitettu yleisestystään ennen Torsti Lehtisen teosta.

Eksistentiaalisimia on vaikea, jollei mahdollonta määritellä selkeiksi filosofiseksi koulukunnaksi. Siihen ollaan liitetty jäseniä enemmän kuin sen edustajiksi on tunnustautunut. Kyse on melko samantapaisesta ilmiöstä kuin postmodernismin ja poststrukturalismin yhteydessä. Lehtinen sisällyttää eksistentiaalimien nimikkeeseen alle suurin piirtein ne nimet, jotka muissakin historioissa halutaan nähdä eksistentiaalimien osana. Korrektoi hän ilmoittaa irtisanoutumisista, kuten esimerkiksi Heideggerin kohdalla, joka ei koskaan halunnut samaan sarjaan Sartren kanssa.

Epäakateeminen eksistentiaalisimi

Eksistentiaalimien sijasta pitäisi itse asiassa puhua eksistentiaalifilosofiasta, eli ihmisen olemista ja sen muotoja tarkastelevasta filosofiasta, jolloin nimenannosta tulee väljempi ja koulukunta-ajatteluista vältytään. Eksistentiaalifilosofiaan voisi pieneen varauksin sisällyttää muitakin nimiä kuin Lehtisen teos käsittää, mutta hänen valintansa noudattelee yleisiä linjoja. Filosofien lisäksi hän käsittelee myös eksistentiaalimien kirjailijoita ja Sartren kaukokirjalinta tuotantoa.

Lehtisen oma käsitteilytapa on epäakateeminen ja kansantajuinen. Teoksen

voi lukea kuka tahansa lähes kokonaan ilman filosofis-teoreettista esitietoa. Teos sopii hyvin johdantukseksi lukijalle, jolla ei ole aiheesta ennakkotietoja tai joka haluaa eksistentiaalisista selkeän yleiskatsauksen ilman tarkempaa syventymistä. Niille jotka ovat filosofian historiaansa laajemmin lukeneet tai eksistentiaalisuuteen aiemmin perehtyneet, ei teoksella ehkä ole paljoakaan käyttöä.

Lehtisen tyyli on helppoa; hän käyttää pitkiä lauseketjuja ja vaikeita käsitteitä. Ajoittain hänen kirjoituksensa on hiukan teennäistä ja muutamat nokkeliksi aiottu ilmaukset kääntyvät kuplaksi. Paikoitellen Lehtinen syyllistyy myös toistoon, mutta kokonaisuudessaan hänen tyyliinsä toimii omassa lajissaan. Lehtinen ei tarjoa montakaan pählintää purtavaksi, vaan eksistentiaalisuus esitää tyyli-keveimmässä muodossaan.

Esteettinen ulottuvuus

Lehtinen tekee joitakin kiinnostavia viittauksia filosofisen diskursusin ulkopuolelle ja teoksen ansiokkain puoli esittää eksistentiaalisuuden kulttuurisessa kontekstissään. Tunnetuista eksistentiaalisista ainoastaan Heideggerin tuotanto on sijoitettavissa kokonaisuudessaan akateemisen filosofian sisälle ja hänenkin teoksissaan on viitteitä kaunokirjallisuuteen. Ilme kyllä Lehtinen ei käsittele Heideggerin Hölderlin -tutkielmaa.

Lehtisen teoksessa on aluksi eksistentiaalisuuden taustoja ja keskeisiä ongelmia selvittävä osa, joka ei ole kovinkaan kattava. Pääosan kirjassa muodostavat eksistentiaalisuuden merkkihenkilöiden varaan rakennetut luvut. Nämä Lehtinen jakaa karkeasti saksalaisiin ja ranskalaisiin. Lehtinen esittelee filosofian historian taustahahmoja varsin suppeasti. Husserl ja Merleau-Ponty saavat omat, parin sivun mittaiset luvut. Eksistentiaalisuuden keskeisiä teemoja Lehtinen ei syvennä, vaan hänen esittelynsä on vain eräänlainen johdanto aiheisiin.

Kenties parempi ratkaisu olisi ollut kirjoittaa alkuosa yhtenäisemmässä muodossaan ja sijoittaa erityisemmin osaksi henkilöluokkia, jolloin ne olisivat tulleet esiin luontevammin osana kunkin eksistentiaalisuuden tuotantoa. Vaikka eksistenti-

aliteilla onkin paljon yhteisiä teemoja, niin suuntaus on hyvin henkilökeskeinen ja hajanainen. Yhtenäinen esitys eksistentiaalisuuden ideoista vaatisi huomattavasti laajempaa tilaa ja perinpohjaisempaa otteen kuin Lehtisellä on käytössä. Lehtisen ratkaisu liittii eksistentiaalisuutta aluksi turhan heppoisesti yhteen, mutta teoksen loppupuolella heidän eronsa tulevat esiin. Kokonaisuus on kuitenkin sympaattinen ja kulttuurintietoinen.

Kuka kukin on

Lehtinen käsittelee kohteitaan tasapuolisesti ja kohteliaasti. Hän ei asetu kenenkään puolelle eikä kertaakaan vastaan. Hankalimpiin kysymyksiin kuten Heideggerin natsisympanioihin hän suhtautuu ymmärtäväisesti nähdessä kaikissa asioissa niiden laajemmat taustatekijät. Joissakin asioissa Lehtiseltä olisi odottanut ehkä hiukan terävämpääkin otetta. Heideggerin lisäksi Lehtinen käsittelee helläkäisesti myös Sartrea, jopa romantisoiden hänen toimintaansa lähes saarismaiseen tyyliin. Sartreen ajoittain kohdistettu pilkka ja arvostelu eivät Lehtistä syytä kuin hyvin vaillinaisesti. Lehtisen tyyli muistuttaa Saarista myös henkilöhistorian painotuksessaan ja sen nostamisessa ajattelun pohjaksi. Eksistentiaalisuuden kohdalla biografisen aineiston juokuttaminen on kyllä motivoitumpaa kuin monissa muissa yhteyksissä.

Lehtisen romantisointi osi ulottuu ajoittain myös muihin kirjan henkilöihin, mutta se kuulostaa onneksi harvemmin teennäiseltä ja mahupontiselta. Monien eksistentiaalisuuden elämästä on kirjoitettu monissa yhteyksissä, eikä Lehtisen selostus varsinaisesti lisää niihin mitään uutta. Kiinnostavinta onkin lukea meillä vähemmän tunnetuista Jaspersista ja Marcelista. Varsinkin Jaspersin elämä tuntuu mielenkiintoisella tavalla nivoutuvan historian käänneisiin ja olevan jonkinlainen Heideggerin elämän käänneiskertomus.

Lehtisen kirja on parhaimmillaan käsitellessään Kierkegaardia, sekä myös Camusia ja Marcelia. Lehtisen Kierkegaard käsitelyssä kuuluu läpi perehtyneisyyden lisäksi suuri henkilökohtainen innostus aiheita kohtaan. Gabriel Marcel lienee

kirjan eksistentiaalisuudesta suomalaiselle lukijalle kaikkein tuntemattomin. Hänen teoksiaan ei ole vielä jostain syystä edes suomennettu. Marcelin esilletuomien on sinänsä ansiokasta ja Lehtinen myös onnistuu käsittelemään hänen dialogista kirjallisuuttaan kiinnostavalla tavalla. Lehtisen kirja voisi osaltaan auttaa mainitun kulttuurintietäjän täyttämistä.

Kansanvalistusta

Jokainen eksistentiaalisti esitellään suurin piirtein saman kaavan kautta: ensin kerrotaan elämästä, sitten yleisesti tuotannosta, jonka jälkeen tuotantoa käsitellään yksityiskohdittain kronologisessa järjestyksessä. Lehtisen teosta voi moittia ylityksentömyydestä ja oman ajattelun puutteesta. Tulkinnat kuulostavat tutuilta ja ne jäivät pakostakin usein mielen pinta-raapaisuiksi. Yhden kirjan puitteissa syvempi pureutuminen koko eksistentiaalisuuteen kaartiin onkin mahdotonta. Lehtisen kirja on enemmänkin yleisivistävä johdatus aiheeseen.

Koko kirjan lähtökohdeena lienee ollut eksistentiaalisuuden tuominen elämäntilanteissa ja esteettisessä haastossa tavallisen, filosofiaan liiemmin perehtymättömän lukijakunnan ulottuvin. Tässä tavoitteessa Lehtinen onnistuu pienin varauksin melko hyvin. Eksistentiaalisuus lienee herättänyt monen kiinnostuksen filosofiaa kohtaan ja tässä mielessä myös Saarisen parinkymmenen vuoden takainen Sartre -kirja puolustaa paikkaansa. Toivon mukaan filosofiaa lähemmin kiinnostuneet jaksavat etsiä käsiinsä myös teoreettisemmin painottuneita teoksia, jolloin myös eksistentiaalisuuden koko kuva selkiytyy ja syvenee.

Leif Sundström

PUOLIMATKAN RIKAS REALISMI

Tapio Puolimatka, *Opetuksen teoria konstruktivismista realismiin*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2002. 391 s.

Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja siihen liittyvä konstruktivistinen opetuksen teoria on ollut kasvatustieteessä muotia jo pitkään. Kasvatustieteellinen keskustelu käsityksen perusteista ja merkityksestä on kuitenkin antanut odottaa itseään. Tämä on ehkä johtanut siitä, että käsitteitä on kasvatustieteellisessä keskustelussa käytetty niin monimerkityksisesti ja sekavasti, että kriittisiä keskustelunavauksia ei ole ollut mahdollista tehdä ennen käsitteanalyttistä pohjatyötä.

Tapio Puolimatka on tarttunut tähän rehtivään. Uudessa kirjassaan hän analysoi konstruktivismiin eri tulkintoja sekä konstruktivistisen oppimiskäsityksen vahvuuksia ja ongelmakohtia. Puolimatka tuo myös keskusteluun oman vaihtoehdonsa, realistisen opetuksen teorian.

Lukijan kannattaa orientoitua teokseen ainakin erottamalla toisistaan kirjassa esiintyvät kolme realismin muotoa: materiaalista maailma koskeva realismi, moraalirealismi ja teologinen realismi. Tarkastelen konstruktivistista oppimiskäsitystä ja Puolimatkan sille esittämää realistista kritiikkiä tämän jaottelun pohjalta.

Kun mitään ei voida tietää

Kasvatustieteessä uuden oppimiskäsityksen oikeuttamiseksi näyttää usein riittävän se, että hylätään edellinen, vanhanaikaiseksi ja huonoksi oletettu näkemys. Behaviorismia on oppimisen teoriassa kuitenkin kritisoitu jo niin kauan, että tuntuu uskomattomalta, että konstruktivismi on onnistunut saavuttamaan asemansa suurelta osin ilmoittautumalla behaviorismia vastustajaksi. Tällainen määrittelmä ei tietenkään tuo konstruktivismiin käsitteelle sisältöä, jonka kautta sen relevanssi kasvatustieteellisessä tai opetusikäntäisessä voitaisiin perustella.

Konstruktivistisen oppimiskäsityksen

ongelmakohdat ovat sen tietoteoreettisissa ja ontologisissa perusoletuksissa. Käsitteellisen kehittäjä sitoutuvat näkemysseen, jonka mukaan ei ole olemassa sellaista objektiivista, käsittejärjestelmää riippumattomasta ulkoisesta todellisuudesta, josta voisimme saada tietoa. Näyttääkin siltä, että näkemys perustuu niin relativistiseen käsitykseen tiedosta, että se kompastuu perinteiseen relativismin ongelmaan – konstruktivismiin omista lähtökohdista sen kantaa tiedon relativisuudesta voidaan pitää ainoastaan paikallisenä, tietyn käsittejärjestelmän tai ideologisen järjestelmän sisäisenä totuutena.

Puolimatka käy laajemminkin läpi epistemisten totuusteorioiden ongelmakohtia ja perustelee huolellisesti realistisen totuusteorian kannatuksensa.

Puolimatka ei kuitenkaan lopeta tähän, eikä se kasvatustieteellisestä näkökulmasta olisi mielekästäkin. Kasvatuksen kentällä konstruktivistisen oppimiskäsityksen kriisipiste ei ole se, että opettajat opettaisivat oppilaille, että käsitys kerrostalon katolta hyppäämisen vaarallisuudesta olisi vain tietyn käsittejärjestelmän synnyttämä konstruktio, jonka kanssa yhtä oikeutettu olisi konstruktio, jonka mukaan katolta hyppääminen olisi täysin turvallista. Se, että osa konstruktivistisen oppimiskäsityksen teoreetikoista hylkää kokonaan erottelun "oikeaan ja väärään" tietoon ei onneksi pääse vahingoittamaan terveen järjen valossa toimivien kasvattajien työtä.

Puolimatka jatkaa eteenpäin, alueelle, josta väliä konstruktivistisen ja realistisen näkemyksen välillä vaikuttaa konkreettisesti kasvattajan valintoihin.

Arvokonstruktivismiin ongelma

Konstruktivistinen oppimiskäsitys kompastoi itse aiheuttamassaan tietoteorian ja etiikan umpisolmussa. Perussekaannus koskee relativistisen tietokäsityksen virheellisesti oletettua yhteyttä monitieteisyyden ja sivistäisyysuuden ihanteisiin. Tällaista yhteyttä ei kuitenkaan ole. Milla perusteella vaikkapa valtaa pitävän käsityksen tulisi kuunnella ääniä marginaalista, jos nämä äänet kerran ovat vain subjektiivisia konstruktioita vailla todellisuuspohjaa? Kieltäessään näkemysten

vertailun ja arvioinnin mahdollisuuden sekä totuudenmukaisemman näkemyksen oikeutettavuuden suhteessa vähemmän totuudenmukaiseen, relativismi tulee samalla kieltäneeksi myös soretettujen ryhmien näkemysten merkityksen ja arvon.

Jos taas (realistisesti) ajattelisimme, että marginaalissa oleva näkemys avaisi meille sellaisen näkökulman todellisuuteen, joka auttaisi meitä korjaamaan tämänhetkisen näkemyksemme yksipuolisuksia ja vääristymiä, meidän tulisi todellisuutta paremmin ymmärtääksemme kuunnella erilaisia tulkintoja.

Moraalirealismi ja naturalismi

Moraalirealismiin puolustaminen on ollut Puolimatkan filosofinen päätyö, ja moraalirealistisissa argumentissaan hän onkin vahvoilla. Koskeista on viime kädessä erottaa käsitteellisesti toisistaan se, mitä yksilöt tai yhteisöt pitävät arvokkaana ja mikä todella on arvokasta. Ihmisten subjektiiviset mieltymykset eivät voi määrittää asian todellista arvoa. Tällöin on luontevaa ajatella myös kasvatuksen tehtävän olevan jotain muuta kuin kasvattajan subjektiivisten mieltymysten välittämistä tai kasvatettavan subjektiivisten mieltymysten tukemista.

Puolimatka puolustaa kirjassaan arvotodellisuuden supranaturalistista alkuperää. Näkemys sopii hyvin yhteen Puolimatkan teologisen realismin kanssa. Supranaturalismi ei kuitenkaan väistämättä seuraa arvojen objektiivisuuden oletuksesta. Supranaturalismin puolesta puhuu se, että objektiiviset arvot eivät ainakaan yksiselitteisesti mahdu tämänhetkiseen naturalistiseen maailmankuvaan. Mahdottomaksi näiden kahden yhdistelmää ei kuitenkaan ole osoitettu. Kuten Puolimatkaakin kirjoittaa, tietyt eettiset periaatteet ovat ihmisten yhteiselämän edellytys. Tässä mielessä myös naturalisti voi olettaa elämää säilyttävät arvot objektiivisiksi. Jos inhimillinen elämä on syntynyt ja mahdollistunut tietyn eettisen reunahdon, nämä reunahdot ovat siinä mielessä objektiivisia, että jos riittävän moni rikkoo niitä, inhimillisen elämän mahdollisuus katoaa. Yksilöllä ei kuitenkaan tämänhetkisen naturalismin

pohjalta näyttäisi olevan eettistä velvollisuutta asettaa yhteiselämän mahdollistavien arvojen noudattamista oman etunsa edelle. Kasvattajan tämä seikka asettaa erityisen valinnan eteen. Kumpi tulisi asettaa ristiriitatilanteessa edelle vaikkapa omaa lasta kasvatettaessa: valinta, joka takaa yksilön menestymisen, vai valinta, joka takaa ihmislajin mahdollisimman kauaskantoisen säilymisen?

Ongelmallista on myös se, että elämää säilyttävien arvojen ulkopuolelle jää paljon intuitiivisesti ja kokemuksellisesti tärkeitä arvoja. Inhimillinen elämä näyttää ihmiskunnan historiassa hyvin mahdollistavien esimerkiksi ilman näisten henkistä ja fyysistä itsemääräämisoikeutta.

Perustuuko onnistunut kasvatus virheelliseen oletukseen todellisuuden luonteesta?

Puolimatka kuvaa konstruktivistisesta oppimiskäsityksestä nousevaa ajatusta, jonka mukaan kasvatuksen tulisi auttaa yksilöä kokemaan elämässään merkityksen tautua. Samanaikaisesti konstruktivismi kieltää objektiivisen merkityksen olemassaolon. Puolimatkan kritiikki on hyvää, mutta jää puolitehen. Merkityksen runnon välittämisen suoittaminen ilman todellisen merkityksen olemassaolon oletamista on vain yksi osa laajempaa ongelmaa, johon aikamme kasvatus on törmännyt.

Tämän hetken kasvatuskeskustelu korostaa rajojen asettamista. Näyttää siltä, että kasvatun ilman rajoja epäonnistuu. Rajojen sijoittelu näyttäisi kuitenkin postmodernissa yhteiskunnassa makuasialta – mitään objektiivista perustaa sille, millaisten arvojen pohjalta kasvatukselliset rajat tulisi asettaa, ei keskustelussa ole kriittisesti pohditu.

Postmoderni kasvatus näyttää tulleen pisteeseen, jossa se myöntää kasvatuksen onnistumisen edellyttävän epätoivien uskomusten välittämistä. Rajat on asetettava ikään kuin yleispäteviä moraaliperiaatteita olisi ja merkityksen tautua on välitettävä ikään kuin merkitystä olisi. Epätosiksi oletetut uskomukset näyttäisivät toimivan sekä kasvatuksen taustaoletuksena että ihmisen yksilöllisen ja yhteisö-

lisen elämän orientaationa menestyksellä vähemmän kuin arvojen relativisuuden ja elämän perimmäisen merkityksettömyyden olettavat tosina pidetyt uskomukset.

Näin voi tietysti olla. On varsin mahdollista, että ihmisen, varsinkin lapsen, ei kannata nähdä todellisuutta sellaisena kuin se on. Maailman pahuuden tiedostaminen ei tee elämästä rikkaampaa ja onnellisempaa vaikka näkemys maailman kokonaisvaltaisesta pahuudesta olisikin todenmukainen.

Puolimatkan saattaisi kuitenkin kannattaa yrittää kiepsauttaa koko asetelma päällelleen. Yleensä oletamme, että jos epäonnistumme toiminnassamme, se johtuu ainakin osittain siitä, että olemme perustaneet toimintamme virheelliseen käsitykseen tosiasioista. Kertooko suomalaisen moraalikasvatuksen kriisi siitä, että emme ole riittävästi hyvin kyenneet välittämään lapsillemme epätoivaa uskomuksia moraalien objektiivisuudesta ja elämän merkityksellisyydestä, vai voisiko se kertoa siitä, että olemme perustaneet kasvatuksemme virheelliselle uskonnolle moraalisen maailman subjektiivisesta ja relativisista rakenteesta?

Puolimatkan teologinen realismi

Kirjan filosofisesti hankalin osio on kirjoittajan railakas teologinen realismi. Okkamin partaveitsi ei selvästikään kuulu Puolimatkan työkalupakkiin; teistisen perusargumentin pohjalta hän nostaa esiin runsaasti kristillisen ihmiskäsityksen ja etiikan käsitteitä. Kohtalo, kutsutus, ilmoitustieto ja jopa kristillinen parisuhde-etiikka vilahtelevat tekstissä. Ontuva tuntuu myös muiden suurten kertomusten oletaminen kristillisen lunastuskertomuksen analogioiksi.

Puolimatkan teismi nojaa pääasiassa Alvin Plantingan argumenttiin, jota on vaikea järkiperustein kritisoida. Ateismi (sen enempiä kuin teismikään) ei pysty oikeuttamaan itseään ei-kehällisesti, olettamatta ensin omaa totuuttaan. Lisäksi Plantinga kyseenalaistaa ateistisen naturalistin perusteet uskoa omien tiedollisten kykyjensä luotettavuuteen.

Maltillisempaa moralirealismia kannattava voi kuitenkin todeta, että vaikka moralirealismia ei näytäkään sopivan tä-

mänhetkiseen naturalistiseen ontologiaan, ei Puolimatkan ratkaisu ole ainoa mahdollinen. Moraalirealistin ei tarvitse sitoutua supranaturalismiin eikä supranaturalistin tarvitse sitoutua kristilliseen tunnustukseen. Puolimatkan supranaturalismin älyllisestä perusteltavuudesta ei seuraa hänen vakaumuksensa totuus.

Kokonaaisuudessaan kirja on merkittävä ja kiinnostava kasvatustieteellinen teos. Vielä ansiokkaampi se olisi, jos asiaa olisi vähemmän ja se olisi paremmin eksplikoitua ja perusteltua. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen kritiikki olisi onnistunut maltillisemminkin lähtökohdista. Nyt hyvät perusargumentit jäävät välillä heikommien perusteltujen maailmankatsomuksellisten heittojen varjoon. Toisaalta, ehkä kirjoittaja voisi puolustaa ratkaisuaan sillä, että kyseessä on oppikirja – ainakin hän tarjoaa lukijalle vähädyksiä siitä, millaisia tulkintoja realismi on eri ajattelijoiden saanut.

Kuhnilaisesta normaalitieteestä ei Puolimatkaa ainakaan voida syyttää, ei filosofina eikä kasvatustieteilijänä.

Katriina Holma

ONNEN, EI OIKEUDEN PUOLESTA

Mika Ojakangas. *Kenen tahansa politiikka. Kohti ulossulkemattonta demokraattista yhteisöä.* Tutkijaliitto, Helsinki 2002. 126 s.

Mika Ojakankaan tuore teos on tekijän oman ilmoituksen mukaan kirja vasemmistolaisuudesta – tosin sellaisesta vasemmistolaisuudesta, jota ei tule ”sotkea suoraan mihinkään nykyisin tunnettuun poliittiseen liikkeeseen tai puolueeseen” (s. 9). Ojakangas allekirjottaneesta liittyy sellaisiin vallan muotoihin, jotka ovat ”joka suhteessa lain ja tuomion – ulossulkemisen ja uhrauksen – vastakohtia” (s. 99).

Vasemmistolaisuuden ytimessä ei ole myöskään liberaalien korostama oikeudenmukaisuus, joka tarkoittaa hyvien palkitsemista ja huonojen palkitsematta jättämistä. Vain vasemmistolaiselle voi ”palkkua päänä, että rangaistuksen sijaan rikollinen on palkittava, ikävään elämään tai jopa kuolemaan tuomitsemisen sijaan hänelle on annettava mahdollisuus parempaan ja jopa ylenpalkitseen elämään” (s. 21). Vasemmistolaisen ajattelun juuria Ojakangas etsii alkukristillisyydestä ja erityisesti Paavalilta. Tarkastelussa on alkukristillisyyden nimenomaan poliittisena ja eettisenä ajatteluna: kristinuskoon liittyviä tai siihen myöhemmin liitettyjä spirituaalisia tai ’tuonpuoleisia’ merkityksiä kirja ei juuri käsittele.

Inklusiivisen ja erottelemattoman Paavalin vastinpariksi teoksessa asettuu saksalainen valtioteoreetikko Carl Schmitt (1888–1985), jonka mukaan toisen ulossulkeminen on jokaisen ”poliittisen yhteisön konkreettinen perusta” (s. 17). Schmittin määritelmä yhteisön, käytännössä valtion, varsinaisesta poliittisesta olemassaolosta edellyttää myös, että valtion on kyettävä identifioimaan vihollisensa, ja että valtiota ollaan alati valmiita puolustamaan oman hengen uhalla.

Schmittin 1920- ja 30-lukujen tekstit ovat luultavasti samalla sekä tärkein virike Ojakankaan omille teoreettisille kehityksille että hänen tärkein kritiikin

kohteensa. Hän lukee Schmittiä siksi, että tämä ”puhuu totta” – mutta totuudellisuus on ymmärrettävä konkreettisesti eikä moraaliohjeellisessa mielessä. Ojakankaan mukaan Schmittin korvaus ihmisten poliittisen olemassaolon luonteesta suverenien valtioiden muodostamassa maailmassa on yksinkertaisesti pätevä.

Hän painottaa erityisesti, että kysymys on ”poliittista todellisuutta vastavasta teoreettisesta muotoilusta eikä muotoilusta, josta on *mutta* poliittista todellisuutta. Poliittisen yhteisön perusta on tähän asti ollut toisen ulossulkeminen.” (s. 18, jälkimmäinen kursivi lisätty). Samalla tapaus kertoo Schmittin ja yleensä eurooppalaisen poliittisen ajattelun ”taidosta formalisoida kaikki elävä” (s. 17). Tietenkin myös tällaisen taidon siunaussellisuus on muuta kuin yksiselitteinen asia.

Tuomareiden yhteenkuuluvuus

Ojakankaan tapa perustella Schmittin lukemisen tarpeellisuutta on toimiva. Ensinnäkin se mahdollistaa, että voidaan ujosidematta myöntää Schmittin ongelmallisuus sekä teoreettikkona että poliittisena henkilönä. Samalla voidaan havaita, että ongelmallisuudestaan huolimatta – tai ehkä paremminkin sen kautta – on juuri Schmittin avulla mahdollista päästä käsiksi eräisiin nykyisen poliittisen tradition keskeisiin ongelmiin.

Näistä Ojakangas valitsee käsitteellisesti juuri ulossulkemisen teeman. Hän lähestyy aihetta paitsi Schmittin teoreettisoinnin myös lain ja uhraamisen filosofien ja teologisten tulkintojen kautta. Esimerkiksi Friedrich Nietzsche väitti, että alkukristittyjen ajatus Kristuksen ristinnaulitsemisesta muiden uhrien tarpeettomaksi tekemiseksi uhkasi koko siihenastisen julkiseen uhraamiseen perustuvan kulttuurin elinvoimaa ja merkityksellisyyttä. Tuomitsemisen ja uhrien tematiikan kirjoittaja kohtaa myös monessa muussa paikassa. Hannah Arendtia kritisoiden hän esimerkiksi väittää, että ylis-tetty *common sense* ei ole ”jotakin, joka edeltää tuomiota [ts. arvostelmaa, judgement] vaan päinvastoin se, jonka tuomio *synnyttää*. Alkuperäinen *common sense* on

teloittajien solidaarisuudessa: ”Tuona päivänä Herodoksesta ja Pilatuksesta tuli ystävä, siihen saakka he olivat olleet vihollisia keskenään” (Luuk. 23:12)” (s. 81, viite 2).

Ihmisten välistä yhteisyyttä ei siis rakenna vain osallisuus päätöksentekoon, vaan yhtä hyvin myös tietoisuus siitä, että jokainen julkinen uhri on viime kädessä mielivaltainen. ’Jumalan kuoltua’ voitaneen tämän väitteen sovellusala laajentaa: jokainen demokraattisestikin perusteltu laki ja tuomio – siis jokainen tapa jakaa osallisuutta ja osattomuutta – aiheuttaa ulossulkemista, joka jostain näkökulmasta on mielivaltaista tai perusteetonta. Tietoisuus palkitsemisen, rangaistamisen ja hierarkian mielivaltaisista aspekteista voi synnyttää sellaisen *common sense*, joka sitoo hyvistä osalliset yhteen ja panee heidät perustelemaan, miksi osattomat ovat kuin ovatkin ansainneet heikommat asemansa.

Schmittin ohella etenkin Martin Heidegger on Ojakangaselle tärkeä polemikin kohde. Heideggerin nimissä esitetyistä kannoista ehkä populaarein on käsitys siitä, että ihminen oivaltaa ainutkertaisuutensa oman kuolevaisuuden ajattelun kautta. Kirjoittajan tapa suhtautua tähän valaisee hyvin hänen oman argumentaationsa luonnetta. Hän allekirjoittaa Spinozan kannan, jonka mukaan ”vapaa ihminen ei ajattele mitään niin vähän kuin kuolemaa, eikä hänen viisautensa ole kuoleman, vaan elämän pohdiskelua” (s. 112, viite 1).

Kenen tahansa (tai Heideggerin *das Manin*) näkökulmasta ’varsinaisen’ tai ’historiallisen’ ihmisen tapa oivaltaa erityisluonteensa juuri kuolevaisuuden kautta on kyseenalaisen lisäarvon hakemista aialle, joka voi olla väistämätön, kiusallinen ja pelottava, mutta joka arkiajattelussa kuitenkin työnnetään joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta taka-alalle. Oman kuoleman ja kuolevaisuuden ajattelu on itsen erityisen merkityksellisyden ajattelemista kenen tahansa kustannuksella. Se voi olla ihmisen tapa oivaltaa ainutkertaisuutensa, mutta samalla myös hänen tapansa ylevöittää ja intensivoida omaa persoonaansa. ”Toki todellinenkin sankari kuolee, mutta hän ei tee siitä mitään suurta henkilökohtaisuutta – hän kuolee

muina miehinä", Ojakangas torcea Spinozaan viitaten (s. 112, viite 1).

Kun kuoleman ja kuolevaisuuden teemat kytketään poliittisesti valtioon ja sen puolustamiseen vihollisia vastaan, syntyy kansallisvaltio-persoonien tasolla ajatus näiden "ylevästä ja intensiivisestä" elämästä (s. 20), yhteisöllisyyden lisääntymisestä ja vahvistetusta merkityksestä, joka Schmittille oli ainoa todellisesti merkityksellistä poliittista elämää. Heidegger puhui 'varsinaisesta ihmisestä', joka elää "vapaina kuolemalta" (s. 26). Tämän hahmon kautta voidaan palata alussa esitettiin ajatukseen valtioiden varsinaisesta poliittisesta olemassaolosta, joka voi toteutua vain ulkoisen ja sisäisen vihollisen nimeämisen ja fyysisen taistelun mahdollisuuden kautta.

Edellisen kaltaisia merkitysrakenteita vastaan ongelmallisimpia ovat sellaiset ihmiset ja ryhmät, jotka eivät jaa yhteisön poliittista itseymmärrystä mutta eivät myöskään ole sen varsinaisia vihollisia – suora vihollisuushan on yhteisöä konstituoiava. Schmittille poliittisen vihollisia ovat juuri *keuhkutaubana*, epäpoliittiset ja identifioitumattomat ihmisryhmät: 1930-luvun puolivälissä ennen muuta juutalaiset, vieläpä 'assimiloituneet juutalaiset', joiden identiteetti oli mahdollisimman epäselvä. Filosofisesti saman sukuista on Ojakankaan mukaan Heideggerin ja Arendtin harjoittama eriytymättömien 'massojen' halveksunta, kenties myös Michel Foucault'n pelko siitä, että panoptikonin käyttäjänä voi toimia samainen 'kuka tahansa'.

Alkukristillisyyt ja kaiselmusvaltio

Paavali, maaton ja kansaton käännyttäminen, on Ojakankaan Schmitt-luennassa assimiloituneen juutalaisen arkkityyppi. Paavali oli myös yksi Nietzsche'n kristillisyyden arvostelun päämaaleista. Siinä missä Schmittin kannalta kaikkein vaarallisimpia poliittisen yhteisön vihollisia olivat identifioitumattomat ihmisryhmät, on Ojakankaan tavoitteena pohjata sellaista yhteisöä, joka ei perustuisi lukkoon lyötyihin identiteetteihin ja niiden välisten rajanvetojen poliittiseen intensiteettiin.

Yksilöolettamasta tämä merkitsee ohjetta elää ikään kuin muina naisina tai

miehinä. Erityisesti se on vastalause sellaiselle "modernille idiotismille, jonka mukaan miehen on tehtävä mitä miehen on tehtävä. Miehen on päinvastoin tehtävä niin kuin miehellä ei mitään tehtävää olisikaan – niin kuin naisenkin on tehtävä" (s. 88). Ihmisten ei tarvitse – eivätkä he usein voikaan – tyystin kieltää sitä, minkä he ovat annettuina saaneet. Heidän vain tulisi pystyä "olemaan niitä miehiä ja naisia, juutalaisia ja kreikkalaisia, joita me joka tapauksessa olemme, kuin emme olisikaan" (s. 89). Tällaisen asenteen omaksuminen suhteessa toisiin ihmisiin mahdollistaisi kirjoittajan mukaan sellaisen demokraattisen yhteisön ja vallankäytön, jonka edellytyksenä ei ole ulossulkeminen.

Poliittisen yhteisön tasolla hän puhuu *paimenuvallasta* tai *biovallasta*, joka pitää huolta paitsi koko laumasta, myös jokaisesta lauman jäsenestä erikseen ("jottei yksikään teistä joutuisi hukkaan"), tai modernimmin mootoituna yhteisöstä, jonka on huolehdittava "jokaisen yksilön elinikäisestä hyvinvoinnista" (s. 100). Paimen- tai biovallakin terää kuoleman uhan, mutta silti se aina fokusoi elämään ja sen monimuotoisuuden vahvistamiseen – aina holhoukseen ja tukahduttamiseen saakka.

Hieman yllättävästikin Ojakangas näkee alkukristillisyyden bengen säilyvän, vaikkakin vahvasti muunnuneena, eräissä nykyisissä instituutioissa: "Alkukristillisyyden nykyinen vaikuttavuus ei nähdäkseen ilmene kuitenkaan missään oikeuspositiivisissa vaan *pyrkimyksessä kenen tahansa jäännöksittömään ja kaikkea tuomitsemista vastustavaan lausutukseen*, joka muodollisena (abstraktina) ilmenee muun muassa ihmisoikeuksien ideassa ja jonka substanssi (konkretia) paljastuu esimerkiksi ilmaisina lahjoina ymmärrettävien hyvinvointipalvelujen rajoittamattomassa tarjonnassa" (s. 43). Ojakankaalle alkukristillisyyden henki siis ilmenee universaaleissa ihmisoikeuksissa ja hyvinvointivaltiossa, joista jälkimmäistä osuvasti kuvaa myös ranskankielinen vastine *l'état providence*, 'kaiselmusvaltio'.

Elämästä huolehtivan paimenvallan vastakohta ja vastinpari on kuoleman politiikka ('tharapoliittikka'), joka perustuu kokonaisten kansojen murhaamiseen välttämättömyyttä – jottei "yksikään jää

joutumatta hukkaan" (s. 102). Ojakangas väittää, että alkukristillisyyt yritti publistaa paimenvallan kaikista väkivaltaan tai uhraamiseen liittyvistä piirteistä. Adolf Hitlerin hahmossa hän näkee 'pahan paimenen', joka meni vallankäytössään suvereenin valtion legaalisen-rationaalisen viitekehyksen tuolle puolen pyrkiessään juuri kokonaisen kansan jäännöksittömään hävittämiseen.

Ojakangas kritisoi Schmittin poliittisen määritelmästä seuraavaa 'situationismia', jatkuvaa tarvetta tehdä päätöksiä ihmisten tai valtioiden kuulumisesta ystäviin tai vihollisiin. Vähemmälle käsittelylle hän jättää paimenvallan oman situationismin – kuinka hyvä paimen erotetaan pahasta? Kirjan Hitler-ekskursiisi pyrkii vastaamaan tähän kysymykseen, mutta esimerkiksi voi kritisoida sen liiallisesta ilmeisyydestä. Huomion kiinnittäminen vaikkapa Aaschwitzin keskitysleiriin tai Hitlerin henkilöön voi vaikeuttaa läheisemmän ja 'arkisemman' ja kenties vasta tulossa olevan problematiikan havaitsemista.

Muutenkin kysymys paimenvallan käyttävän henkilön tai henkilöiden osoittamisesta ja vallan personoimisesta jää hieman avoimeksi. Ilmeisesti suvereenia valtaa ja biovaltaa olisi tarkasteltava tyystin eri perustein: ei niinkään suvereenin persoonan roolinaamion selkeytenä ja sen kantajan kykyä kantaa rooliaan, vaan inkluusiivisen vallan läsnäolon, hyvinvoinnin asteena ja lauman kaikkein laitimmaisten jäsenten tilanteena.

Kokonaisuutena Ojakangas on kirjoittanut erittäin onnistuneen kirjan. *Kenen tahansa politiikka* on kompakti ja tiivis ja se onnistuu havainnollisesti puuttamaan moniin ajankohtaisiin politiikan ja poliittisen filosofian ongelmiin. Tässä niistä on pystytty mainitsemaan vain eräitä. Kytkenä vasemmistolaisuuden teemaan tekee siitä myös avauksen pelissä, jossa yritetään saada 'politiikkaa takaisin politiikkaan' – eikä lainkaan huonolla menestyksellä. Kirjoittajan mukaan yhtään poliittista yhteisöä ei rakenneta pelkälle vasemmistolaisuudelle, mutta toisaalta kaikki yhteisöt tarvitsevat myös vasemmistolaista ajattelua eli poikkeusta ansainnan, lain ja tuomion logiikasta, kristinopin termein armoa.

Tooksen kriittiset kommentit mm.

Nietzschestä, Heideggeristä, Arendtista ja Habermasista ovat kiinnostavia. Esimerkiksi Arendt-kritiikki on siinä määrin terävää ja provokatiivista, että keskustelulle toivoisi jatkoa. Kirja on teki- jän mukaan "Konkreettisen elämän filosofian" kolmas osa, joka syistä, joita en tässä ryhdy erittelemään, julkaistaan kuitenkin ensimmäisenä" (s. 14).

Sarjan muita osia jää odottamaan mielenkiinnolla.

Petri Koikkalainen

KAPITAUSMIN MUSTA KIRJA, OSA 1101

Richard Sennett. *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta.* Suomentaneet Eine Kivinen ja David Kivinen. Vastapaino. Tampere 2002. 172 s.

Sosiologi ja historioitsija Richard Sennett lienee Skandinaviassa tunnettu ensuudesta parhaiten tutkimuksestaan *The Fall of Public Man* (1974), jonka teemana oli julkisen ja yksityisen elämän suhteen hämartyminen. Siinä Sennett tutki tavasti poliittisen keskustelun ja toiminnan kulttuurista arvonalennusta, poliittikan personoinnista, ihmiskuvan psykologisoitumista, intimitin raukeutumisesta julkisuuteen, pakotettua tunnustuksellisuutta, terapiafiksaation kasvua ja esimerkiksi viihdetäiteilijöiden kulttuurinomainen palvelonnan syntyä saman kehityskulun johteina. Sennett aloitteli näin monien jatkamaa terapoinnin, narsismin ja psykokuultuurin kritiikkiä.

"Julkisen ihmisen lankeemuksella" ja "Työn uudella järjestyksellä" on yhteytensä, joka rakentuu analogiana: edellisessä Sennett kuvaa sitä, miten teollisuuskapitalismin pakottama elämäntavallinen muutos ja porvarillisen ydinperheellisuuden ihannoiti yhdessä muiden kulttuuristen modernisoitumisprosessien kanssa (Sennett käyttää runsaasti tila mm. kaupunkitilan ja arkkitehtuurin analyysiin) saattoivat alkuun julkisen elämän eroosion (*the erosion of public life*) 1800-luvulla; jälkimmäisessä hän tarkastelee sitä, miten jälkiteollinen kapitalismi ja työurien muodonmuutos yhdessä kulttuurisen postmodernisaation kanssa saavat aikaan luonteen korroosiota (*the corrosion of character*), kuten teoksen nimi alkukielellä kuuluu.

Sennett on jälleen aivan erinomainen aikalaianalytiikko. Teoksessa liikutaan sekä teoreettisessa keskustelussa että empirisissä havainnoissa, esseistisen tavallaan tyyliin, kuten aikalaianalyysiinkin kuuluu. Sennett toteaaakin tavoitteekseen ajankohtraisen kommentaarin, jossa lähdeaineistoina käytetään niin hänen omi-

aan kuin muidenkin tekemiä empirisiä tutkimuksia, tilastollisia aineistoja, teoreettisia ja historiallisia kommentaareja kuin myös arkisia, henkilökohtaisia havaintoja sosiaalisesta todellisuudesta.

Henkilökohtaisen anekdootin voimin hän saattaa kirjan liikkeellekin. Lentokoneen vienasoveri paljastuu Sennettin 1970-luvun tutkimushaastattelaviin kuuluneen siivoustyöläisen pojaksi. Matkan aikana käy ilmi, että poika on kulkenut kausi alemman keskiluokan sinkkäläisensä lähtökohdista, ensin yliopistossa saadun koulutuksen ja sitten minin IT-alalla rakennetun uran kautta.

Nousulla on kuitenkin hintansa, ja Sennettin mukaan tämä hinta on aivan uudenlainen ns. uuden talouden kapitalismissa. Sennettin keskustelukumppani on vaihtanut työ- ja asuinpaikkaansa neljästi kymmenen vuoden aikana. Jokaiseen vaihdokseen on ollut syynsä, mutta siitä huolimatta pysyvänä seurauksena on ollut tunne jatkuvasta uudelleen aloittamisesta. Sekä elämäntyyli että työyhteisöllisyys ja ystävyyssuhteet on pitänyt rakentaa kerta kerran jälkeen uudelleen. Tämä liikkuvuus ja sitoutumattomuus on tuottanut paitsi perustavanlaatuisia epävarmuutta koko perheen elämään, myös kyvyttömyyttä asettaa elämälle sellaisia kestäviä rakenteita ja päämääriä, joiden varassa voisi rakentaa luonteen vaihtuutta ja narratiivisia oman elämän mielekkyydestä — taikka kasvattaa lapsia. Episodista ja fragmenteista koostuva elämä varaa paikan vain episodiselle ja fragmentaarille moraalille.

Sennett osoittaa, ettei kyseessä ole yksittäistapaus vaan tendenssi: tällä hetkellä arvioidaan, että korkeakoulutettu amerikkalaisnuori tulee vaihtamaan työpaikkaansa ainakin yksitoista kertaa ja omaa erikoissuorituksen aluettaan vähintään kolme kertaa 40 vuotta kestävässä työuransa kuluessa. Uran (*career*) merkitys elämämittaisena reittinä, jolla on omat suuntansa ja tavoitteensa, on kadonnut epätyypillisen työn tullessa tavalliseksi. Nykyään työ on useille pikemminkin kokoelma yksittäisiä työn palasia (*jobs*), jotka eivät muodosta mitään johdonmukaista kokonaisuutta.

Luonne (*character*) taas viittaa persoonan eettiseen asennoitumiseen ja kehitykseen, sanan vanhemmassa merkityk-

sessä. Sennettin tarkastelut ovatkin ikään kuin sosiologinen eksperimentti tunnettujen moraaliteoreetikoiden (mm. MacIntyre, Taylor) tavasta käsitellä ihmisen hyvän elämän rakentamista koherentteina narratiiveina ja jatkumona, autenttisina valintoina ja sitoumuksina, sekä sitä millaiset (myöhäis)modernin piirteet rapauttavat tällaisen hyvän elämän mahdollisuuksia.

Vielä nykyäänkin toisinaan sanotaan ihmisellä olevan 'luonnetta', jos tällä on kykyä sitoutumiseen, vastuun kantamiseen ja vaikeiden ratkaisujen tekemiseen. Sennettin argumentin mukaan yksilöiden joustavuutta, sopeutuvuutta, sitoutumattomuutta ja jatkuvaa yhteiskunnallista muutosta korostava (ja ylistävä) aikakausi häviää sekä uran että luonteen perinteisen eettisen merkityksen. Ihmisistä tulee ajanmukaisia: kyvyttömiä näkemään kestävien moraalisten sitoumusten merkitystä, kyvyttömiä solmimaan syvään luottamukseen perustuvia pitkäjänteisiä suhteita, kyvyttömiä luottamaan edes itseensä eettisenä toimijana.

Joustavuus ja tiimityö

Uuden työkuilun arvoisana on joustavuus, mihin sekä yksilöitä että julkisia ja yksityisiä organisaatioita monin tavoin kannustetaan. "Jäykkä" rakenteita ja byrokratiaa purkava retoriikka on tuttua puoduttavuuteen asti. Liukkaasti vaihtelevat markkinatilanteet — näin kerrotaan — ovat tieto- ja kommunikatiiviteknologioiden ajan kapitalismin arkipäivää. Tuotemerkit, kokonaiset tuoteryhmät tai tuotantolinjat saattavat vääntäytyä tai käydä kannattamattomiksi arvaamattoman nopeasti monista erisyistä (muoti, teknologian nopea kehitys, pörssikurssien heilahtelut jne.), mikä on kyettävä ottamaan huomioon organisaatioiden rakenteissa. Sennettin mukaan tähän on pyritty etenkin muokkaamalla yrityksiä useista suhteellisen itsenäisistä yksiköistä koostuviksi verkostoksi, joiden osia voidaan vaihdella tai toimintoja ulkoistaa.

Verkostojen solmukohdille on tyypillistä tiimityö ja projektimuotoisuus. Molemmat näistä tekevät osalla tavallaan tyhjäksi perinteisen protestanttisen työee-

roksen, johon kuului pitkäjänteiselle tavoitteenasettelulle ominainen sitoutuminen päämääriin, jotka palkitsevat vasta aikojen kuluttua, sekä omakohtainen, yksilöllisesti vastuullinen suhde työhön. Projektimuotoisuus lakkauttaa työn lineaarisen rakenteen ja sitoutumisen: miksi sitoutua työhön ja työpaikkaan, jota ei kohta ehkä ole tai jossa itse ei kohta ehkä työskentele; miksi kehittää organisaatiota, joka hajoo todennäköisesti hyvin pian tai josta itse on ensi vuonna ulkona? Pitkätyöt tuovat yksilöille työmentaliteetin, jossa korostuu omien mahdollisuuksien jatkuva laskelmointi ja ikuinen uuden työpaikan etsintä.

Samalla tiimityön seurauksena vastuukerjuista tulee epämääräisiä. Kun tiimillä on 'kollektiivinen vastuu' työstä, ei kenelläkään ole lopullista vastuuta, mutta kaikki tuntevat suorituspaineen stressinä. Vaikka tiimejä perustellaan työn demokratisoimisella, kyseessä on vain toisenlainen vallankäytön muoto, jossa esimiehet voivat pitää valtaa, mutta vältellä vastuutaan naamioitumalla tiimien 'luotiksi'. Tiimityö luo lisäksi pinnallista yhteisöllisyyttä. Nykypäivän levinnyt ajatus yhteistyö- ja tiimityönsä tärkeydestä onkin erikoinen juuri siksi, että siinä usein oletetaan näiden taitojen olevan yksilöllisiä ja siirrettäviä. Hyvä tiimi ei olekaan organisaation ajan myötä muotoutunut yhteisö, joka on ryhmäytynyt ja oppinut juuri itselleen ominaista ryhmätoimintaa, vaan joukko siirrettäviä yksilöitä, jotka kantavat yhteisöllisyyden taitoja kukin henkilökohtaisena ominaisuutenaan.

Ammattitaidon kato

Havahduttavasti kirjassa paneudutaan myös rutiinin ja joustavuuden väliseen konflikttiin, jota on pohdittu jo teollistumisen alkuvaiheista asti. Sennett käy läpi Dennis Diderot'n ja Adam Smithin varhaiset näkemykset rutiinin merkityksestä: edellinen näki aikansa tehtaan käsityöläisyyden huipentumana, missä toisto tuottaa oman luontaisen rytminsä, jonka puitteissa työntekijöiden taidot kasvavat (kuten soitajan harjoittellessa soittoa); nykykapitalismin isäksi fahsiotti Smith puolestaan korvasi epäoimaita 1800-luvun tehtaassa tehdyn rutiininomaisen

työn yksitoikkoiseksi ja epäinhimilliseksi. Onko rutiini se turvallinen perusta, jonka varassa voi kehittää taitojaan ja varioida työprosessia, vai onko se tyypillisintä juuri inhimillistä luovuutta ja toimintakykyä rappeuttavalle, turmulliselle pakko-työlle? Sennett ei yksinkertaista, vaan tuo esiin koko paradoksin pohjissaan, mihin oikeastaan olemme menossa dynaamisuuden vaatimusten suuntaamina.

Toisaalta rutiininomaisuuskaan ei ole kadonnut, koska at:n yleistyminen on hyvin erilaiset vaikutuksensa ryöhierarkian eri kerroksissa. Tietotekniikan yleistyminen suorittavassa työssä tuo mukanaan uudenlaista rutiinivuutta. Osuvasti Sennett kertoo paluustaan paikalliseen leipomoon, jonka työntekijöistä hän oli tehnyt tutkimusta kaksikymmentä vuotta aikaisemmin. Murros on ollut täydellinen: koko tuotantolinja oli koneistettu ja automaatioita ohjattiin kuten mitä tahansa graafista käyttöjärjestelmää (esim. Windows) näyttöpäätteiltä. Yrityksen etuna oli halvempi työvoima, koska periaatteessa lähes kuka tahansa kykeni valvomaan työprosessia. Työntekijöitä ei odotettu mitään tietämystä leipurin työstä, muttei myöskään niistä koneista, jotka leipää valmistivat. Kun koneisiin ilmaantui vikaa, tilattiin korjaaja koneet toimittaneesta yrityksestä. Tämän seurauksena kukaan työntekijöistä ei ollut sitoutunut työhönsä: kenelläkään ei ollut ammatti-identiteettiä, koska käytännössä olisi ollut aivan sama valmistettikö yritys leipä, kirjoja vai kiviä. Työmoraalista tai ammattipepdyestä oli tietenkin mahdotonta puhua.

Sennett antaa selvästi ymmärtää, että sama professionaalisuuden kato on tapahtunut lukemattomilla tuotannonaloilla tietotekniikan vuoksi. Hän ei toki idealisoi myöskään mennyttä. Aikaisemmin samassa yrityksessä leipurien työ oli paitsi omalla tavallaan rutiininomaisista, myös fyysisesti kuluttavaa. Työntekijöillä oli silti vielä ammatti-identiteettinsä, sitoutuneisuus työhönsä sekä näiden ympärille kehitynyt yhteisöllisyytensä. Näiden menetys ja yksilöiden täysi korvattavuus toisilla vievät pohjan perinteisen professionaalisuuden tärkeimmältä yksilöteettiseltä kysymykseltä: missä juuri minua ja taitojani tarvitaan? Jälleen pää-

dymme siihen, miten työn muutos muuttaa ihmiselämän moraalista rakennetta.

Joustavuuden ja nopeallisuuden seurauksia on myös pitkäjänteisen vastuullisuuden ja työn selkeiden arviointikriteerien haihtuminen. Kuten eräs haastatelluista kiva, jos verkostoitumisen ja päätöksien dynaamisuus tarkoittaa, että yhä uudelleen on aloitettava alusta ja todistettava kyvykkyytensä, merkitsee tämä käänteisesti sitä, ettei koskaan voi olla varma saavutustensa merkityksestä sen paremmin positiivisessa kuin negatiivisessakaan mielessä. Kaikki unohtuu kuitenkin. Subdanteiden vaihdellessa epäonnistumiset voidaan laittaa markkinoiden epävarmuuden piikkiin, eikä edes johtajien tarvitse ottaa vastuuta vääristä päätöksistä. Luonteva havainnollistus on monissa Pohjois-Euroopan maissa käyty umts-keskustelu, jossa jo useasti yritysjohdajien ja poliittisten päättäjien suuta kuulit puolustus esittää, että arviot olivat oikeita "silloisessa markkinatilanteessa", vaikka ne vain muutamien kuukausien kulumaa olivatkin katastrofaalisia vääriä. Jos se on totta, mitä jää jäljelle johtajien ja päättäjien taloudellisesta, poliittisesta ja moraalista vastuusta? Mitä siis pitäisi ajatella talousjärjestelmästä, joka tuhoaa vastuunkannon mahdollisuudenkin?

Yhteisöllisyys

Ratkaisuja ei Sennett kuitenkaan lähde etsimään, lukuunottamatta viimeisen luvun pohdintoja, joissa korostetaan yhteisöllisyyden merkitystä. Sennett ylistää pitkäjänteisiä sosiaalisia suhteita, joiden puitteissa voi rakentaa jaettua kertomusta menneestä ja nykyisestä. Yhteisöllisyys muodostaa käikupohjan, jonka tuella kukin voi kiteyttää omaa identiteettiään ja rakentaa moraalista luonnettaan.

Yhteisöllisyys perustuu yhteisille kokemuksille ja jaetuille tavoitteille, sekä keskustelulle, joissa pyritään tulkitsemaan näitä kokemuksia ja asettamaan tavoitteita — olipa kyse sitten perheestä, ystäväpiiristä, harrastus- tai työyhteisöstä. Sosiaalisten suhteiden jatkuvuus, joka tekee mahdolliseksi sen, että yhteisiä kokemuksia kertyy ja jaettuja tulevaisuuksia voidaan kuvitella, on Sennettin mukaan tehokkain suoja luonnetta rappeuttavia

työelämän rakenteita vastaan. Kirja onkin pohjimmiltaan sosiaalisen pääoman, luottamuksen ja kestävien sosiaalisten suhteiden kaunis ylistys.

Sennettä kannattaa kuunnella, mutta avistuksellisesti sitä kohottavaa, kirjan päättävää sanomaa häiritsee se, että Sennett tuntuu siinä vetäytyvän poliittisen alueelta ajankohaiseen tapaan — esittämällä yksityisen elämän elämänmuodollisten ratkaisujen voivan kompensoida niitä rakenteellisia ongelmia, joita työelämä ja yleisemmin julkunen elämä talouden ja harjoitetun politiikan muodossa synnyttää.

Uskollisempana aikaisemmalle sanomalleen sekä myös aiemmalle työlleen luokkasosiologian parissa Sennett olisi voinut sosiaalisen pääoman rinnalle nostaa sen tosiseikan, että rakenteellisiin ongelmiin voidaan pureutua vain rakenteisiin vaikuttamalla. Tämä kysyy poliittista rohkeutta puuttua päätöksiin, laeja ja rajuksin yksilöiden kärsimykseen myös silloin, kun se ei näytä taloudellisten voimasuhteiden kannalta houkuttelevalta. Tässä valossa ei minkään puolueen kansanedustajien kannata nieleä sitä syötä, joka eräänkin nykyisen talouspoliittisen päättäjän sanoin kehoitti poliitikkoja työskentelemään, jotta tulevaisuuden pohjola voisi tarjota yrityksille "huippuluokan toimintaolosuhteet". Vaikka yritysten ja yksilöiden edut eivät suinkaan ole aina vastakkaisia, antaa katsahdus vaikkapa Aasian työmarkkinoille tai Sennettin teoksen kautta USAan vihä siitä, miksi poliitikkojen on hyvin usein syytä vastustaa näiden huippuluokan olosuhteiden luomista, puolustaa yksilöiden saavuttamia etoja ja torjua palkkatyöläisluokan nöyryyttämisen uuden kilpailutalouden sanelemaan uuteen äännettömään yhteiskuntasopimukseen.

Tom D. Bergman

POLIITTINEN TOIMINTANA

Mikko Lahtinen, *Ihminen, poliittinen elän*. Vastapaino, Tampere 2002. 121 s.

Mikko Lahtinen on työstänyt kiinnostavan ja ajankohtaisen kirjan politiikan filosofiasta. Ajankohtaisuus syntyy nimenomaan poliittisen toiminnan luonteen pohdiskelusta, mikä on todella tervetullutta yhä managerialistisemmaksi muuttavassa ajassamme. Teoksen eseistisyys mahdollistaa monipuolisen asioiden ja ilmiöiden käsittelyn ja syventymisen hieman erityyppisiin kysymyksiin, mutta samalla niiden keskinäinen sidon jää osin ohueksi. Toisaalta kokonaisuus syntyikin tavasta käsitellä kysymyksiä. Käsiteltävässä tyyppilistä on filosofiasta tuttu menetelmä lähtea liikkeelle jostakin klassikosta, mutta Lahtinen tekee sen tuoresti ja kepeesti, ei niinkään esitelläkseen pelkästään asianomaisen klassikon näkemyksiä, vaan pikemminkin ongelman ehdoilla samalla avaten uusia näkökulmia ja tulkintoja. Arvioin Lahtisen kirjaa seuraavassa mieluummin poliittisen toimijan kuin akateemisen tutkijan näkökulmasta.

Kirjan ehdottomasti kiinnostavinta antia on poliittisen toiminnan yleinen analyysi, erityisesti tavoiteltujen päämäärien saavuttamisen epävarmuus. Maailma on satunnainen ja ennakoimaton ja hyvät aikomukset saattavat johtaa hirtittäviin lopputuloksiin. Vaikeimmat ongelmat ovat paljon vaikeampia kuin tieteen tai teknologian ongelmat, eikä niihin löydetä ratkaisua vain loogisia päätelmiä ja laskelmia tekemällä. Poliittiset ongelmat ovat todellakin juuri tämän tyyppisiä: konkreettiossa ja usein arvaamattomassa tilanteessa täytyy päättää miten toimia hyvin ja oikein, vaikka lopputulosta on usein vaikea ennakoida ja kaikki vaihtoehdot näyttävät huonoilta. Silti päätöksiä on tehtävä. Siksi Lahtisen mukaan tarvitaan arvostelukykyä, joka on eräänlainen politiikan teon metataito. Arvostelukykyyn taustalla on pyrkimys hyvään, mutta myös taitoa toteuttaa hyvää juuri siinä tilanteessa, ei yleisesti. Tämä on itse asiassa syy sille, miksi poliitikkoa ei voida jättää "asiantuntijoille". Arvostelukyky ei ole kyky tai taito, joka voitaisiin

teknisesti kouluttaa esimerkiksi sopivassa ammattikorkeakoulussa tai muussa korkeassa oppilaitoksessa.

Politiittisen toiminnan yleisen luonteen ohella Lahtinen pohdiskelee myös valtion etua, jolla päätöksiä usein perustellaan, ja osoittaa siihen liittyvät monet ongelmat. Samoin hän pohdiskelee platonilaisen filosofihallitsijan mahdollisuutta ja päättyy epäileväälle kannalle Macchiavellin innoittamana. Kritiikin ja itsekritiikin sekä julkisen ja yksityisen järjen analyysit ovat kiinnostavia, mutta eivät aivan kirjan terävintä ariota käytännölliseltä kannalta, sen sijaan akateemista mielenkiintoa niihin voi kyllä kohdistaa.

Toiminnan maaperä: luokat vai verkostot?

Postmodernin luno ei Lahtista innosta, ja välillä tuntuukin, että hän kirjoittaa ikään kuin ei olisi huomannut, että olemme siirtyneet Castellain sanoin globaaliin ja informationaaliseen verkostoyhteiskuntaan. Tämä näkyy esimerkiksi haikailuna gramscilaisen orgaanisen intellektuellin perään, joka työväenluokasta nouseena muistaa juurensa ja ajaa työväenluokan asiaa. Mitä tarkoittaa työväenluokka verkostoyhteiskunnassa? Eikö jo pitäisi nähdä globaalit arvopohjaiset heimot luokkien sijaan? Tietyt orgaaninen intellektuelli voi olla heimonsa edustaja, mutta verkostoyhteiskunnassa heimotkin elävät jatkuvasti. Sama tulee esiin kun Lahtinen havainnollistaa politiikan irtaantumista elämämaailmasta – sinänsä tärkeä aihe – rakentamisen esimerkillä eli miten rakentamiskaan ei lähde elämämaailmasta kuten aikaisemmin, vaan se tuodaan paikalliseen ikään kuin ulkopuolelta. Näin on ollutkin ainakin suomalaisessa lähes "yleisdemokraattiseksi" luonnehdittavassa asuntopolitiikassa, jossa valtio ja poliittiset toimijat ovat tietneet paremmin kuin rakennusliikkeet tai kansalaiset miten ihmiset haluavat asua. Olikohan ollut sormet pelissä orgaanisilla intellektuelleilla? Pikkuhiljaa tilanne on kuitenkin muuttumassa parempaan, ei huonompaan suuntaan, eli on tunnus-tettu, että tämänkaltaisia asioita voidaan hoitaa ihmisläheisemmin markkinoilla. On myös huomattava, että yhä useammin asiakkaatkin tulevat muualta eli ke-

nelläkään ei ole "paikan traditio" halussa. Tämä on yksi verkostoyhteiskunnan ilmiöitä.

Postmodernin luno sijaan Lahtinen tuntee vastustamaton vetoa kommunismia kohtaan. Hän pyrkii osoittamaan, että jopa John Stuart Mill näki kommunismissa mahdollisuuksia ja pitää tätä rohkaisevana. Samalla hän näkee väivaa osoittaakseen, että Marx ja Engels eivät välttämättä olleet yltöpäisiä tai epärealistisia julkantessaan *Kommunistista manifestiaan*, vaan että siinä tilanteessa esitetyt näkemykset saattoivat olla hyvinkin perusteltuja. Itse en näe Millin näkemyksissä kommunismin mahdollisuudesta mitään rohkaisevaa, ja toisaalta epärealistisuutkin on lopullisesti mahdollista todeta vasta jälkikäteen, ainakin muussa kuin spekulatiivisessa mielessä, ja tässä mielessä *Kommunistista manifestia* voidaan pitää epärealistisena. Osoittautuvathan ennustukset vääriksi ja kommunismi epäkehoiksi poliittiseksi ajatteluksi ja käytännöksi muutenkin kaikilla rintamilla. Filosofiana dialektinen materialismi ei osoittautunut kestäväksi, eikä varsinkaan siitä syntyvä ihmiskäsitys, jossa yksilön eellinen subjektiivisuus on autenttiossa mielessä vaikea perustella. Ihmiskäsiton näkökulmasta käytännön toteutus osoittautui murheelliseksi ja ekologisesti saavutukset olivat katastrofaalisia. Tämä kaikki mitenkään ylistämättä nykyistä kapitalismia sen monine, lähes ratkaisemattomine ongelmineen.

Elämämaailma ja uudet käytännöt

Kuten todentaa elämämaailmat ja politiikan suhteen käsittely on tärkeää antaa tämän päivän poliittiselle toiminnalle ja poliitikoille. Lahtinen epäilee politiikan irtaantumisen elämämaailmasta eli politiikan mieli ei synny orgaanisessa suhteessa ihmisten elämämaailmoihin ja tämä luo peltilaa "yhteiskunnansinööreille". Huoli on enemmän kuin aiheellista, ja kuvattu ongelma on myös osayllinen siihen, että politiikka ei kiinnosta. Tai oikeammin puoluepolitiikka ei kiinnosta, yhteiskunnalliset asiat yleisesti ottaen kyllä, varsinkin kun ihmisillä on yhä korkeamman koulutuksensa ja paremman informaation lähteille pää-

syn johdosta entistä paremmat edellytykset seurata yhteiskunnallista keskustelua. Tässä olisikin ollut paikka kehittää ajatuksia niin kutsutun suoran demokration ja osallistumisen suuntaan. Tämä on aihe, josta paljon puhutaan, mutta jossa edetään hitaasti. Niinpä meillä keskustelu onkin kääntynyt sisällöistä teknologian suomiin moniin mahdollistuksiin. Nyt tarvittaisiin todellista subdiariteettiperiaatetta ja gramscilaisia verkostoyhteiskunnan orgaanisia heimopäälliköitä. Toisin sanoen, "Mitä pitäisi tehdä juuri tässä tilanteessa?", kysyy käytännön toimija. Mutta ehkä on tyydyttävä siihen, mitä Lahtisen siteraama Hegel sanoo: Minervan pöllö nousee siviileen vasta kun kaikki on tapahtunut.

Kaiken kaikkiaan Lahtinen kirjoittaa sujuvasti ja innostavasti. Hän tuntee klassikot ja osoittaa oppineisuuttaan tyylikkäästi yhdistämällä heidät soljuvasti käsiteltävään teemaan, ei loputtomilla nimivöyrytyksillä tai vierasperäisillä sanoilla. Hän onnistuu kuvaamaan politiikan erityisluonnetta, moninaisuutta ja vaikeutta havainnollisesti ja ymmärrettävästi, mutta useimpien tutkijoiden tapaan hänkään ei rohkeasti luo uusia avauksia. Juuri uusia tulkintoja ja uusia toiminnallisia konsepteja kuitenkin kaivattaisiin. Jos niitä ei synny käytännön toimijoiden piirissä, kuten näyttää, eikä tutkijoiden ja filosofien piirissä, niin missä ne syntyvät? Tietynlainen aneemisyyden ongelma näyttää itse asiassa väivaavan Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellistä ja -filosofista tutkimusta ja keskustelua, mikä on Lahtisenkin työn henkinen ympäristö. Juuri yhteiskunnallinen tutkimus ja opetus on kuitenkin entisen Yhteiskunnallisen korkeakoulun alkupeleistä ydintä. Sen elvyttämiseksi tarvittaisiin Lahtisenkin analysoimaa "henkilökohtainen on poliittista" -asennetta.

Tutkijoiden ja filosofien ohella kirjaa voi lämpimästi suositella kaikille poliittisessa toiminnassa mukana oleville tai mukaan pyrkiville. Asia-asian ohella myös siksi, että kirjan näkökulma on kuitenkin optimistinen ja siinä osoitetaan tilaa olevan poliittiselle toiminnalle jo kyllästyneeseen asi kohtujen globalisaation vastustajien pessimististen itkuvirrien sijaan.

Juha Kostiainen

FILOSOFINEN AIKAKAUSLEHTI

niin & näin 1/2002 AFRIKKA • Vettenniemi, *Afrikka odottaa* • Löytty, *Symbolista rajankäyntiä Afrikan värikartalla* • Hellsten, *Afrikkalainen filosofia* • Hallen & Sopido, *Tieto, usko ja noituus* • Nkrumah, *Yhteistunto* • Varto, *Musta filosofia?* • Masonen, *Afrikanismi, afrosentrismi ja historiantutkijan vastuu* • HAASTATTELU Europaeus & Lehtinen, *Luce Irigarayn haastattelu* • MATERIAALINEN PLATON • Platon, *Viisi runoa* • Saranpää, *Kun rakkaus kuoli* • Holvas, *Platon ja eettinen vaihto jumalten kanssa* • Varto, *Mitä Platon "todella" sanoi?* • Hankamäki, *Mieskulttuurin kunnia ja pyhän perheen pilaama Platon* • 96 sivua

niin & näin 3/2002 • Hannu Lauerma, *Filosofian laukaisema psykoottinen mania* • Timo Klemola, *Filosofian harjoitus – harjoituksen filosofia* • FILOSOFIAN OPETUS • Tomperi, *Filosofia ja elämäkatsomustieto opetussuunnitelmassa* • Keinänen, *Ajattelun taidot, yleissivistys ja filosofian opetuksen kehittäminen* • KOLUMNI • Arne Nevanlinna, *Meidän kello* • HERMENEUTIikka • Oesch, *Hermeneutiikka tiedonalueiden järjestelmässä* • Varto, *Hermeneutiikka ja historisismi* • Tontti, *Hermeneuttisen filosofian seikkailut 1900-luvulla* • Gadamer, *Ymmärtämisen kehästä* • Betti, *Onnistuneen tulkinnan esteitä* • Betti, *Hermeneutiikka henkítieteiden yleisenä menetelmäoppina* • Gadamer, *Esipuhe toiseen painokseen* • Ricœur, *Eksistenssi ja hermeneutiikka* • Vattimo, *Rationaalisuuden rekonstruktio* • 112 sivua

niin & näin 2/2002 • Nikander, *Hans-Georg Gadamer in Memoriam* • RANSKAN XIX VUOSISATA • Tuusvuori, *Ranskan filosofinen 1800-luku* • Penttilä, *Jenny d'Héricourt* • Destutt de Tracy, *Johdanto Ideologiaan* • Nyberg, *X(I)X* • *Keskustelu professori Klingin kanssa* • Kilpeläinen, *Oikeudesta laiskuuteen* • Hakosalo, *Ribot'n naturalistinen psykologia* • Gautier, *Muodista* • HAASTATTELU • Alhanen & Perhoniemi, *Keskustelu Simo Knuuttilan kanssa* • TALOUS Suominen, *Väkivaltainen, maskuliininen, suoraviivainen ja autistinen eläin* • Tomperi, *Talous: elämä ja tiede* • Holvas, *Väkivalta, talous, radikaali vaihto* • Andersson, *Homo economicus och homo reciprocans* • Pihlanto, *Rationaalisen toimijan myytti* • Väinö, *x, kirjoitus ja talous* • Lehto, *Hyvinvointipolitiikka – vapautta, itsekkyyttä ja tasa-arvoa* • ARTIKKELEITA • Koski, *Suzuki ja zen* • Rossi, *Itsensä pettämisen ongelma* • 112 sivua

www.netn.fi

TILAUKSET

Eurooppalaisen filosofian seura ry.

PL 730, 33101 Tampere

Sähköposti

heikki.suominen@uta.fi

Puhelin

03-362 3185 (k.)

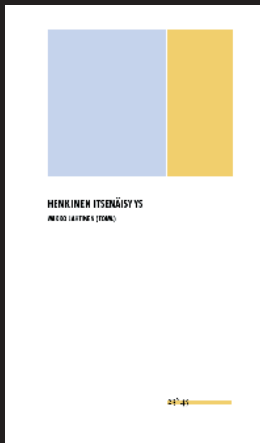
Internet

www.netn.fi

Vuosikertatilaukset 25 e (kestotilaukset jos ei toisin ilmoiteta), ja n&n 1-3/02 irtonumerot 6 e/nro (sisältävät postikulut).

niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja 23°45

23°45 on *niin & näin* -lehden uusi kirjasarja, jossa julkaistaan filosofiaa monessa eri tyyllilajissa: suomennoksia vanhoilta ja uusilta klassikoilta, filosofisia esseitä, keskusteluita, pamfletteja, analyyseja sekä laajempia tutkimuksia.

Mikko Lahtinen (toim.) **HENKINEN** **ITSENÄISYYS**

Mitä henkinen itsenäisyys on?
Mitä suomalaisuus on?
Itsenäisyys ei voi olla vain illuusio, ei ainakaan henkinen itsenäisyys, pohtivat filosofit Kimmo Jylhä, Reijo Kupiainen, Mikko Lahtinen, Tuukka Tomperi, Tere Vadén ja Juha Varto.

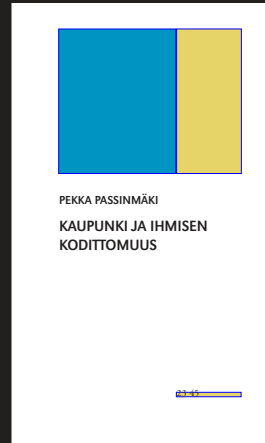
112 sivua. 10 euroa.

Martin Heidegger **SILLEN** **JÄTTÄMINEN**

Suomentanut Reijo Kupiainen
Silleen jättäminen (*Gelassenheit*) on yksi Martin Heideggerin myöhäistuotannon keskeisimpiä käsitteitä, jolla hän yhdistää kaksi myöhäisfilosofiansa tärkeää teemaa, kysymykset teknologiasta ja ajattelemisen mahdollisuudesta. *Silleen jättämisen* on suomentanut Heideggerin pääteoksen *Oleminen ja aika* kääntäjä Reijo Kupiainen.

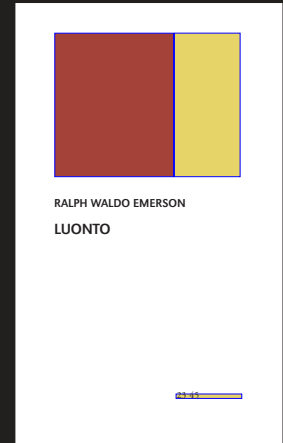
68 sivua. 15 euroa.

Pekka Passinmäki **KAUPUNKI JA** **IHMISEN** **KODITTOMUUS**

Kirja on laaja-alainen yritys hahmotella nykypäivän arkkitehtuurifilosofista tilannetta Martin Heideggerin kirjoitusten pohjalta. Siinä pohditaan ihmisen kodittomuuden ongelmaa sekä esitetään kritiikkiä modernia ihmistä, kaupunkirakentamista ja yhteisöllisyyttä kohtaan.

194 sivua. 18 euroa.

Ralph Waldo Emerson **LUONTO**

Suomentanut Antti Immonen
Amerikkalaisen Ralph Waldo Emersonin *Luonto* on sekä filosofian klassikko että ympäristöajattelun pioneerityö, joka kuvaa ihmisen ja hänen fyysisen ja sosiaalisen ympäristönsä vuorovaikutusta vertaansa vailla olevalla vivahteikkoudella. Tämä Emersonin pääteos julkaistiin alun perin 1836. ”Maailman rantaviivalta katselen taivaan hiljaista merta.”

94 sivua. 15 euroa.

TILAUKSET

Eurooppalaisen filosofian seura ry.
PL 730, 33101 Tampere
Sähköposti heikki.suominen@uta.fi
Puhelin 03-362 3185 (k.)
Internet www.netn.fi
Julkaisuissa hintaan lisätään postimaksu r. luokan kirjemaksun mukaan.

TULOSSA Tommi Uschanov **SUOMALAISEN** **WITTGENSTEIN-TUTKIMUKSEN** **BIBLIOGRAFIA**

niin & näin, PL 730, 33101 Tampere | www.netn.fi